

Current Perspectives in Social Sciences

Formerly: Journal of Social Sciences Institute

Official journal of Atatürk University Social Sciences Institute

Volume 28 • Issue 1 • March 2024

EISSN 2822-3160

<https://dergipark.org.tr/en/pub/atasobed>

Current Perspectives in Social Sciences

CHIEF EDITOR / BAŞ EDITÖR

İlknur EMEKLİ

Department of Arabic Language and Literature,
Atatürk University, Faculty of Letters, Erzurum,
Turkey
*Atatürk Üniversitesi- Arap Dili ve Edebiyatı Bölümü,
Erzurum, Türkiye*

EDITORS / EDITÖRLER

Serkan NAKTİYOK

Department of Management and Work Psychology,
Atatürk University, Faculty of Economics and
Administrative Sciences, Erzurum, Turkey
*Atatürk Üniversitesi- Yönetim ve Çalışma Psikolojisi,
Erzurum, Türkiye*

SECRETARY

Mehmet ULUĞ

Graduate School of Social Sciences, Atatürk
University, Erzurum, Turkey
*Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü,
Erzurum, Türkiye*

EDITORIAL BOARD / YAYIN KURULU

Belgin AYDINTAN

Division of Business, Department of Business
Administration, Faculty of Economics and
Administrative Sciences, Ankara Hacı Bayram Veli
University, Ankara, Turkey
*Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi- İşletme
Bölümü, Ankara, Türkiye*

Enver AYDOĞAN

Division of Business, Department of Business
Administration, Faculty of Economics and
Administrative Sciences, Ankara Hacı Bayram Veli
University, Ankara, Turkey
*Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi- İşletme
Bölümü, Ankara, Türkiye*

Osman ELMALI

Department of History of Philosophy, Atatürk
University, Faculty of Theology, Erzurum, Turkey
*Atatürk Üniversitesi- Felsefe ve Din Bilimleri
Bölümü, Erzurum, Türkiye*

Muhsin HALİS

Division of Management, Department of
Management and Organization, Kocaeli University,
Faculty of Economics and Administrative Sciences,
Kocaeli, Turkey
*Kocaeli Üniversitesi- İşletme Bölümü, Kocaeli,
Türkiye*

Naci İSPİR

Department of Radio, Cinema and Television,
Atatürk University, Faculty of Communication,
Erzurum, Turkey
*Atatürk Üniversitesi- Radyo-Televizyon ve Sinema
Bölümü, Erzurum, Türkiye*

Ömer Faruk İŞCAN

Division of Business, Department of Management
and Organization, Atatürk University, Faculty of
Economics and Administrative Sciences, Erzurum,
Turkey
*Atatürk Üniversitesi- İşletme Bölümü, Erzurum,
Türkiye*

Hüseyin Ali KUTLU

Department of International Trade and Logistics,
Atatürk University, Faculty of Economics and
Administrative Sciences, Erzurum, Turkey
*Atatürk Üniversitesi- Uluslararası Ticaret ve Lojistik
Bölümü, Erzurum, Türkiye*

Atılhan NAKTİYOK

Division of Business, Department of Management
and Organization, Atatürk University, Faculty of
Economics and Administrative Sciences, Erzurum,
Turkey
*Atatürk Üniversitesi- İşletme Bölümü, Erzurum,
Türkiye*

Gökalp Nuri SELÇUK

Department of Tourism Management, Atatürk
University, Faculty of Tourism, Erzurum, Turkey
*Atatürk Üniversitesi- Turizm İşletmeciliği Bölümü,
Erzurum, Türkiye*

Özgür TEMİZ

Department of Public Law, Department of
Administrative Law, Faculty of Law, Atatürk
University, Erzurum, Turkey
*Atatürk Üniversitesi- Kamu Hukuku Bölümü,
Erzurum, Türkiye*

Sait UYLAŞ

Department of Arabic Language and Literature,
Atatürk University, Faculty of Letters, Erzurum,
Turkey
*Atatürk Üniversitesi- Arap Dili ve Edebiyatı Bölümü,
Erzurum, Türkiye*

FOREIGN LANGUAGE CONSULTANTS / YABANCI DİL DANIŐMANLARI

Kamil CİVELEK

Department of American Culture and Literature,
Atatürk University, Faculty of Letters, Erzurum,
Turkey
*Atatürk Üniversitesi- Amerikan Kültürü ve Edebiyatı
Erzurum, Türkiye*

Ahmet SARI

Department of German Language and Literature,
Atatürk University, Faculty of Letters, Erzurum,
Turkey
*Atatürk Üniversitesi- Alman Dili ve Edebiyatı
Erzurum, Türkiye*

Mehmet TAKKAÇ

Department of English Language Education,
Atatürk University, Erzurum, Turkey
*Atatürk Üniversitesi- İngiliz Dili Eğitimi Bölümü,
Erzurum, Türkiye*

Nimet YILDIRIM

Department of Persian Language and Literature,
Atatürk University, Faculty of Letters, Erzurum,
Turkey
*Atatürk Üniversitesi- Fars Dili ve Edebiyatı Bölümü,
Erzurum, Türkiye*

Nurullah YILMAZ

Department of Arabic Language and Literature,
Atatürk University, Faculty of Letters, Erzurum,
Turkey
*Atatürk Üniversitesi- Arap Dili ve Edebiyatı Bölümü,
Erzurum, Türkiye*

Current Perspectives in Social Sciences

AIMS AND SCOPE

Current Perspectives in Social Sciences is a scientific, open access, online-only periodical published in accordance with independent, unbiased, and double-blinded peer-review principles. The journal is official publication of the Atatürk University Institute of Social Sciences and published triannually on March, June, September and December. The publication languages of the journal are Turkish and English. Current Perspectives in Social Sciences aims to contribute to the literature by publishing manuscripts at the highest scientific level in Turkish language. The journal publishes original articles, reviews, care reports, and letters to the editors that are prepared in accordance with ethical guidelines. The scope of journal includes communication, geography, history, linguistics, psychology, anthropology, philosophy, philology, sociology, archeology, economy, international relations, social work, political science, international studies, business management, applied econometrics, applied statistics, law and public administration.

The target audience of the journal is experts, researchers and professionals working and interested in social sciences.

Current Perspectives in Social Sciences is currently indexed in **DOAJ, EBSCO, ERIH Plus, TUBITAK ULAKBİM TR Index and China National Knowledge Infrastructure (CNKI)**.

The editorial and publication processes of the journal are shaped in accordance with the guidelines of the Council of Science Editors (CSE) Committee on Publication Ethics (COPE), European Association of Science Editors (EASE) and National Information Standards Organization (NISO). The journal is in conformity with the Principles of Transparency and Best Practice in Scholarly Publishing (doaj.org/bestpractice).

Disclaimer

Statements or opinions expressed in the manuscripts published in the journal reflect the views of the author(s) and not the opinions of the editors, editorial board, and/or publisher; the editors, editorial board, and publisher disclaim any responsibility or liability for such materials.

Open Access Statement

Current Perspectives in Social Sciences is an open access publication, and the journal's publication model is based on Budapest Access Initiative (BOAI) declaration. All published content is available online, free of charge at <https://dergipark.org.tr/en/pub/atasobed>. The journal's content is licensed under a Creative Commons Attribution-Noncommercial (CC BY-NC) 4.0 International License which permits third parties to share and adapt the content for non-commercial purposes by giving the appropriate credit to the original work.

You can find the current version of the Instructions to Authors at <https://dergipark.org.tr/en/pub/atasobed/writing-rules>.

AMAÇ VE KAPSAM

Current Perspectives in Social Sciences; bağımsız, tarafsız ve çift-kör hakem değerlendirme ilkelerine bağlı yayın yapan, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü'nün açık erişimli bilimsel elektronik yayın organıdır. Dergi Mart, Haziran, Eylül ve Aralık aylarında olmak üzere yılda dört sayı olarak yayınlanmaktadır. Derginin yayın dilleri Türkçe ve İngilizce'dir. Current Perspectives in Social Sciences, Türkçe dilinde en yüksek bilimsel düzeyde makaleler yayınlayarak literatüre katkı sağlamayı amaçlamaktadır. Dergi, etik kurallara uygun olarak hazırlanmış özgün makaleler, derlemeler, bakım raporları ve editörlere mektuplar yayınlar. Derginin kapsamı iletişim, coğrafya, tarih, dil bilimi, psikoloji, antropoloji, felsefe, filoloji, sosyoloji, arkeoloji, ekonomi, uluslararası ilişkiler, sosyal hizmet, siyaset bilimi, uluslararası çalışmalar, işletme yönetimi, uygulamalı ekonometri, uygulamalı istatistik, hukuk ve kamu yönetimidir.

Derginin hedef kitlesi, sosyal bilimlerin her alanına ilgi duyan veya çalışan araştırmacı ve uzmanlardır.

Current Perspectives in Social Sciences, DOAJ, EBSCO, ERIH Plus, TÜBİTAK ULAKBİM TR Dizin, China National Knowledge Infrastructure (CNKI)'da indekslenen uluslararası alan indeksli bir dergidir.

Derginin editöryel ve yayın süreçleri Council of Science Editors (CSE), Committee on Publication Ethics (COPE), European Association of Science Editors (EASE) ve National Information Standards Organization (NISO) kılavuzlarına uygun olarak biçimlendirilmiştir. Turcology Research dergisinin editöryel ve yayın süreçleri, Akademik Yayıncılıkta Şeffaflık ve En İyi Uygulama (doaj.org/bestpractice) ilkelerine uygun olarak yürütülmektedir.

Sorumluluk Reddi

Dergide yayınlanan yazılarda ifade edilen ifadeler veya görüşler, editörlerin, yayın kurulunun ve/veya yayıncının görüşlerini değil, yazar(lar)ın görüşlerini yansıtır; editörler, yayın kurulu ve yayıncı bu tür materyaller için herhangi bir sorumluluk veya yükümlülük kabul etmemektedir.

Açık Erişim Bildirimi

Current Perspectives in Social Sciences yayınlanma modeli Budapeşte Açık Erişim Girişimi (BOAI) bildirgesine dayanan açık erişimli bilimsel bir dergidir. Derginin arşivine <https://dergipark.org.tr/tr/pub/atasobed> adresinden ücretsiz olarak erişilebilir. Current Perspectives in Social Sciences içeriği, Creative Commons Atıf-Gayri Ticari (CC BYNC) 4.0 Uluslararası Lisansı ile yayınlanmaktadır.

Yazarlara Bilgi'nin güncel versiyonuna <https://dergipark.org.tr/tr/pub/atasobed/writing-rules> adresinden ulaşabilirsiniz.

Contact (Editor in Chief) / İletişim (Baş Editör)

İlknur EMEKLİ

Atatürk University, Faculty of Letters, Erzurum, Turkey
Atatürk Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Erzurum, Türkiye

✉ ilknur.emekli@atauni.edu.tr

✉ sosbildergi@atauni.edu.tr

🌐 <https://dergipark.org.tr/en/pub/atasobed>

☎ +90 442 231 49 26

Contact (Publisher) / İletişim (Yayıncı)

Atatürk University

Atatürk University, Erzurum, Turkey
Atatürk Üniversitesi Rektörlüğü 25240 Erzurum, Türkiye

✉ ataunijournals@atauni.edu.tr

🌐 <https://bilimseldergiler.atauni.edu.tr>

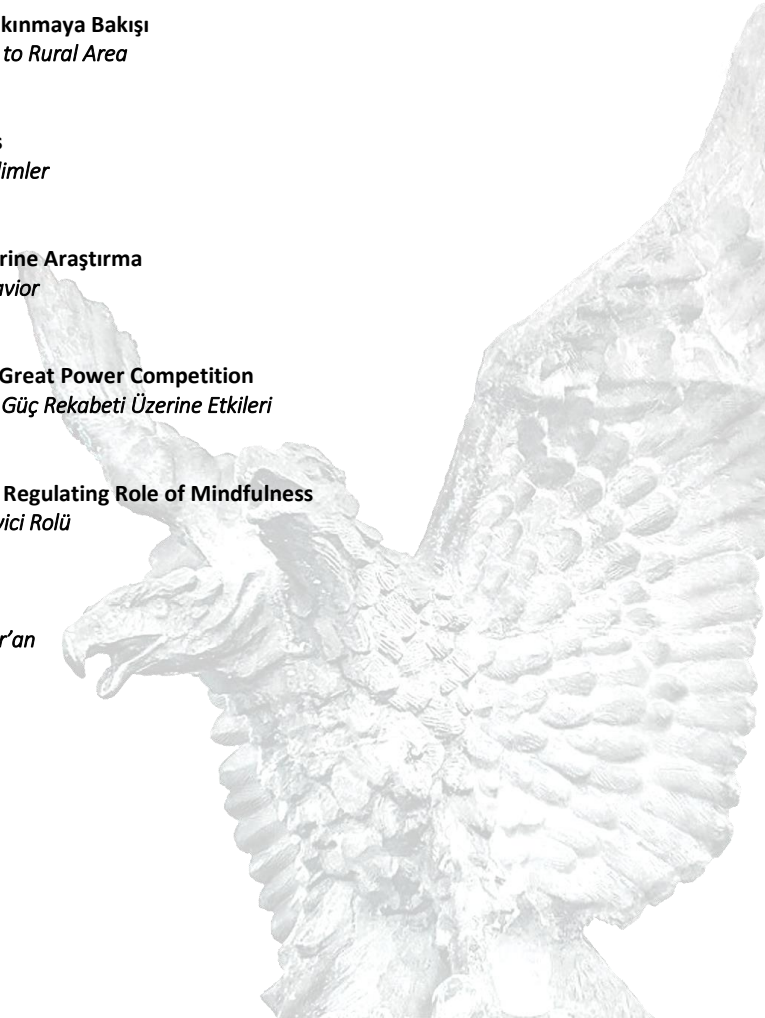
☎ +90 442 231 15 16

Current Perspectives in Social Sciences

CONTENTS / İÇİNDEKİLER

Research Articles / Araştırma Makaleleri

- 1** **EFL Students' Beliefs on Sociocultural-based TPACK Practices by Their Instructors**
Yabancı Dil Olarak İngilizce Öğrenen Öğrencilerin Öğitmenlerinin Sosyokültürel Temelli TPACK Uygulamalarına İlişkin İnançları
Aylin YARDIMCI, Arif SARIÇOBAN
- 12** **Thomas Hobbes'da Bireysel Hak ve Özgürlükler**
Individual Rights and Freedoms in Thomas Hobbes
Özgür Nihat DÖNMEZ, Osman ELMALI
- 23** **An Empirical Investigation in Turkish Mobile Network Market**
Türk Mobil Ağ Pazarında Ampirik Bir Araştırma
Selahattin KAYNAK, Havvanur Feyza KAYA
- 32** **Üstünlük Kuramı Bağlamında Musahipzade Celal'in İki Model Oyununa Analitik Bakış**
An Analytical Look at Musahipzade Celal's Two Model Plays in the Context of the Theory of Supremacy
Bünyamin AYDEMİR, Eren DEMİRÇİ
- 43** **Ahlaklı Kapitalizm: Dindar Muhafazakâr Girişimci**
Moral Capitalism: Religious Conservative Entrepreneur
Asım KASAPOĞLU
- 56** **Role of Education in Awareness on Climate Change**
İklim Değişikliği Farkındalığında Eğitimin Rolü
Şuay Nilhan AÇIKALIN, Esra SARI, Şefika Şule ERÇETİN
- 64** **Kırsal Nüfusun, Kırsal Alanları Özelinde Sürdürülebilir Kırsal Kalkınmaya Bakışı**
Rural Population's View of Sustainable Rural Development Specific to Rural Area
Şuayib GEVKER, Zeki KODAY
- 79** **Postdramatic Tendencies in Martin Crimp's Fewer Emergencies**
Martin Crimp'in Fewer Emergencies Oyunundaki Postdramatik Eğilimler
Çağlayan DOĞAN
- 86** **Sosyal Medyada Psikopolitik Pazarlama: Seçmen Davranışı Üzerine Araştırma**
Psychopolitical Marketing on Social Media: Research on Voter Behavior
Fikriye ÇELİK
- 98** **China's Arctic Aspirations and Polar Silk Road: Implications for Great Power Competition**
Çin'in Kuzey Kutbuna İlişkin Hedefleri ve Kutup İpek Yolunun Büyük Güç Rekabeti Üzerine Etkileri
Haşim TÜRKER
- 111** **The Relationship of Personality Traits with Metacognition: The Regulating Role of Mindfulness**
Kişilik Özelliklerinin Üstbilgi ile İlişkisi: Bilinçli Farkındalığın Düzenleyici Rolü
Süleyman KAHRAMAN, Nathan Kaan GÖK
- 125** **Arap Dilinde İştirâk-i Lafzî ve Kur'ân'daki Yeri**
The Concept of Polysemy in Arabic Language and Its Context in Qur'an
Mustafa AYDIN
- 137** **Güç ve Teslimiyet Sembolü Olarak Moğollarda Kemer/Kuşak**
Belt/Girdle in the Mongols as a Symbol of Power and Submission
Coşkun ERDOĞAN

EFL Students' Beliefs on Sociocultural-based TPACK Practices by Their Instructors

Yabancı Dil Olarak İngilizce Öğrenen Öğrencilerin Eğitmenlerinin Sosyokültürel Temelli TPACK Uygulamalarına İlişkin İnançları

Aylin YARDIMCI¹

Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi,
İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi,
Mütercim ve Tercümanlık Bölümü
Kahramanmaraş, Türkiye
Kahramanmaraş Sütçü İmam University,
Faculty of Humanities and Social Sciences,
Department of Translation and Interpretation
aylin.yardimci@ksu.edu.tr
(Sorumlu Yazar-Corresponding Author)

Arif SARIÇOBAN²

Selçuk Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi
İngiliz Dili ve Edebiyatı Bölümü Konya, Türkiye
Selçuk University,
Faculty of Letters,
Department of English Language and Literature
saricobanarif@selcuk.edu.tr

Abstract

Several components of students' technical pedagogical content knowledge (TPACK) have been extensively researched in English as a foreign language (EFL). However, there has been a dearth of TPACK research on EFL students' online development programs when viewed from a sociocultural perspective. During one semester, EFL students from various higher education institutions in Turkey were surveyed to assess their ideas on sociocultural-based TPACK in the current study. The data for the study was collected using an adopted questionnaire (Bostancıoğlu & Handley, 2018). The findings revealed that their instructors' technological skills are better suited to encourage more diverse cultural involvement, interaction, and adaptability in different teaching and learning activities, as well as assisting their students in overcoming cultural challenges through the use of digital technologies. Therefore, it can be asserted that their instructors are confident enough in terms of technological content knowledge.

Keywords: Sociocultural approach, EFL students, students' beliefs, TPACK, applied linguistics

Öz

Öğrencilerin teknik pedagojik içerik bilgisinin (TPACK) çeşitli bileşenleri, yabancı dil olarak İngilizce'de (EFL) kapsamlı bir şekilde araştırılmıştır. Ancak sosyokültürel açıdan bakıldığında yabancı dil öğrenen öğrencilerin çevrimiçi gelişim programlarına ilişkin TPACK araştırmalarında eksiklik bulunmaktadır. Bu çalışmada sosyokültürel temelli TPACK hakkındaki fikirlerini değerlendirmek için bir dönem boyunca Türkiye'deki çeşitli yükseköğretim kurumlarındaki İngilizceyi yabancı dil olarak öğrenen öğrencilere anket uygulanmıştır. Araştırmanın verileri, benzer çalışmalarda kullanılan bir anket aracılığıyla toplanmıştır (Bostancıoğlu ve Handley, 2018). Bulgular, eğitmenlerinin teknolojik becerilerinin, farklı öğretme ve öğrenme faaliyetlerinde daha çeşitli kültürel katılımı, etkileşimi ve uyarlanabilirliği teşvik etmek ve aynı zamanda öğrencilerine dijital teknolojilerin kullanımı yoluyla kültürel zorlukların üstesinden gelmelerinde yardımcı olmak için daha uygun olduğunu ortaya çıkarmıştır. Araştırmanın sonuçları, öğretim elemanlarının teknolojik içerik bilgisi konusunda kendilerine yeterince güvendiklerini ortaya koymaktadır.

Anahtar Kelimeler: Sosyokültürel yaklaşım, İngilizceyi yabancı dil olarak öğrenen öğrenciler, öğrencilerin inançları, TPACK, uygulamalı dilbilim

Geliş Tarihi/Received 02.10.2023

Kabul Tarihi/Accepted 08.02.2024

Yayın Tarihi/Publication Date 25.03.2024

Cite this article as: Yardımcı, A. & Sarıçoban, A. (2024). Efl students' beliefs on sociocultural-based tpack practices by their instructors. *Current Perspectives in Social Sciences*, 28(1), 1-11.

Content of this journal is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License.

Introduction

Several components of students' technical pedagogical content knowledge (TPACK) have been extensively researched in English as a foreign language (EFL). It has been observed that there is a scarcity of TPACK research on the online development programs for EFL students when considered from a sociocultural angle. Language proficiency, computer proficiency, and critical thinking skills have all been stressed in education around the world. The requirement for technology integration to support thinking skills has been addressed in research on Technological Pedagogical Content Knowledge (TPACK) (Wang, 2022). Researchers from all around the world have examined the usefulness of TPACK in EFL pedagogy because of its benefits (Novita et al., 2022). Those studies were mostly concerned with employing various theoretical approaches to construct various TPACK surveys (Bostancıoğlu & Handley, 2018) and using different TPACK measures to research teachers' or students' self-reported TPACK levels, as well as diverse quantitative, qualitative, and hybrid methodologies to investigate teachers' or students' TPACK beliefs and practices (Koh et al., 2010; Rasyidah et al., 2021; Sahin, 2011; Tafazoli et al., 2019 as cited in Novita et al., 2022). In the current study, EFL students from various higher education institutions in Turkey were surveyed during one semester to assess their ideas on sociocultural-based TPACK.

The educational theory called TPACK (Technological Pedagogical Content Knowledge) describes how teachers might integrate technology into the curriculum (Bostancıoğlu & Handley, 2018). Technology pedagogical and content knowledge (TPACK), a crucial teacher skill in this technological age, has been viewed as the key to effective teaching. It is claimed that a teacher's level of efficacy is determined by their Technology Knowledge (TK), Pedagogy Knowledge (PK), and Content Knowledge (CK), as well as their ability to integrate all of these areas of knowledge (Mishra & Koehler, 2006, p.1026-1031). There has been several studies investigating TPACK to enhance competencies of teachers in this digital era. For example, Schmidt et al. (2009) described the methods involved in creating and validating an instrument to assess pre-service teachers' TPACK development. Additionally, Mishra et al. (2011) outlined a set of cognitive tools that can be used to integrate technology into the development of higher-order cognitive capacities. In order to better understand the nature and development of TPACK-in-action, Harris & Hofer (2011) investigated the planning processes of teachers. They came to the conclusion that a content-based, activity-types-based approach to instructional planning is compatible with the practices already employed in classrooms. A different study (Kim, 2018) discovered that pre-service secondary mathematics teachers had higher levels of mathematical knowledge, pedagogical content knowledge, and technological content knowledge, respectively, if they held constructivist or student-centered beliefs about the nature of mathematics, learning mathematics, and technology use. The levels of each of these knowledge categories were lower in pre-service teachers who did not hold constructivist or student-centered views about the nature of mathematics, learning mathematics, or the use of technology. Another study (Kartal & Dilek, 2021) examined the way how pre-service elementary science teachers developed their TPACK throughout the course of a scientific teaching technique course and it was evident that the group who learned about TPACK activities had positive outcomes in terms of how to incorporate technology into scientific education. In EFL context, several studies have examined the effectiveness of TPACK from different views (Lund, 2008; Mishra & Koehler, 2006; Koh et al., 2010; Baser et al., 2015; Wilson et al., 2017; Rasyidah et al., 2021). There is, however, a dearth of TPACK research on the online development courses for EFL students as seen through a sociocultural perspective. Social constructivism is a type of cognitive constructivism that stresses how much learning is done in groups and (Vygotsky, 1979). As According to Novita et al. (2022), the traditional paradigm employs face-to-face interaction with peers who come from different target cultures to carry out social and cultural exchanges. When the learners' learning environment does not support the aforementioned parameters, this situation becomes extremely troublesome. Teachers can help their students communicate and engage in many cultural circumstances to maximize their learning in the age of technology. Learners' language acquisition cannot be maximized through social and cultural interactions utilizing technology since sociocultural themes are missing from existing TPACK studies in the EFL context. As a result, the current study's TPACK research on the online development programs for EFL students adopted a sociocultural perspective.

Methods

The current study is a descriptive one, examining the EFL students' beliefs on sociocultural-based TPACK practices by their instructors at tertiary level.

Participants

For the ultimate purpose of the study 50 EFL students at tertiary level in Turkey has participated in the study. Of 50 participants, 33 are females and the rest 17 are males. They range in age from 23 to 31 and over. 31 are in the department

of English Language Teaching, 13 are in the department of English Literature and Language, and the rest 4 are in the department of German Language and Literature.

The Instrument

For the purpose of the current study, the socioculturally based TPACK questionnaire created and verified by Bostancolu & Handley (2018), who also benefited from Tour (2020) and Wilson et al. (2017), has been used. This questionnaire drew on the self-reported beliefs of in-service teachers. The last version of the questionnaire adopted for this study includes a total of 18 items (TPK:6 items, TCK:6 items, and TPCK:6 items). These items reflect sociocultural frameworks such as social interaction, community engagement, and adaptability. Participants are asked to answer each item with five intervals from "low" to "high" in a Likert type (1. No level; 2. Low level; 3. Average level; 4. Moderately high level; 5. High level of sociocultural-based competence). The Cronbach's alpha score of, 971 indicated a high level of reliability.

Findings and Discussion

At the outset of data analysis, the distribution of the questionnaire items was tested by using skewness Kurtosis (- / + 1.5). It can be said that there is a normal distribution in terms of the items. In order to understand the mean and standard deviation for each questionnaire item, the researchers preferred to apply parametric tests.

EFL students' beliefs of sociocultural-based TPCK Practices by Their Instructors

The ultimate aim of this study was to examine the EFL students' beliefs of sociocultural-based TPCK practices by their instructors during their preparatory studies at tertiary level. Table 1 indicates the results of beliefs on EFL students' level of beliefs for their instructors' sociocultural-based TPK practices in terms of the mean and standard deviation. Relying on the findings it can be said that the students perceived to have a moderate level of sociocultural-based TPK (M=3,56) with a highest mean (M=3,62) for TPK (Table 1), which It indicates that the students think their professors' technological prowess is more suited to encourage greater cross-cultural participation, interaction, and adaptation.

Table 1 EFL students' beliefs on sociocultural-based TPCK practices by their instructors

	N	Mean	Std. Deviation
TPK Mean	50	3,6267	1,01439
TCK Mean	50	3,5300	,97048
TPCK Mean	50	3,5467	,88515
Valid N (listwise)	50		
TOTAL		3,5678	,87101

EFL students' beliefs on sociocultural-based TPK Practices by Their Instructors

A further analysis was conducted to see the EFL students' beliefs on sociocultural-based TPK practices by their instructors. Table 2 simply indicates the highest mean of score (M=3,62) in this category. Students reported that a teacher can use technology to create effective teaching strategies that encourage social connection, participation, and cultural adaptation among students (M=3,72), adapt the use of technology to various teaching activities (M=3,66), choose technologies that enhance students' learning (M=3,64) and teaching strategies (M=3,62), and engage students to use digital tools to resolve various cultural concerns (M=3,72). Relying on these findings it can be speculated that the participants view their teachers confident enough in terms of technological content knowledge by using effective teaching strategies for students' learning via different teaching activities and help solve cultural issues that take place during their instructions.

Table 2 EFL students' beliefs on sociocultural-based TPK Practices by Their Instructors

	N	Mean	Std. Deviation
Item 1	50	3,6200	1,02798
Item 2	50	3,6400	1,15635
Item 3	50	3,6600	1,15370
Item 4	50	3,7200	1,22957
Item 5	50	3,5000	1,12938
Item 6	50	3,6200	1,08590
Valid N (listwise)	50		
TOTAL		3,6267	1,01439

EFL students' beliefs on sociocultural-based TCK Practices by Their Instructors

A careful analysis of Table 3 implies a moderate level of the participants' beliefs on sociocultural-based TCK practices by their instructors (M=3,53). The participants reported that teachers know about technology and rich-cultural content that they may employ to teach students how to communicate with, participate in, and adjust to a range of cultural events and circumstances, as well as teach reading (M=3,62), listening (M=3,52), and speaking (M=3,50). They reported a low level of beliefs regarding teaching writing and vocabulary and grammar (M=3,46). At this vein, it can be said that their teachers lack their skills in teaching writing, vocabulary, and grammar, while they perform better in other skills such as listening, speaking, and reading.

Table 3 EFL students' beliefs on sociocultural-based TCK Practices by Their Instructors

	N	Mean	Std. Deviation
Item 7	50	3,5200	1,03490
Item 8	50	3,5000	,95298
Item 9	50	3,6200	1,02798
Item 10	50	3,4600	1,05386
Item 11	50	3,4600	1,18166
Item 12	50	3,6200	1,12286
Valid N (listwise)	50		
TOTAL		3,5300	,97048

EFL students' beliefs on sociocultural-based TPCK Practices by Their Instructors

The third part the questionnaire investigates EFL students' views on their teachers' practices to promote their sociocultural-based TPCK. Table 4 shows another moderate level of the students' beliefs on this issue (M=3,54). Participants reported that their teachers can use relevant technologies to assist students in pursuing their interests (M=3,62), utilize technology to encourage active participation from students in their language learning by allowing them to interact, engage, and adapt to various cultural environments (M=3,58), and to establish connections between students and peers, stakeholders, professionals, or individuals from various cultures (M=3,56). They did, however, exhibit negative feelings regarding ineffective classroom teaching approaches and relevant content knowledge, which included exposure to rich-English culture from a larger community (M=3,46).

Table 4 EFL students' beliefs on sociocultural-based TPCK Practices by Their Instructors

	N	Mean	Std. Deviation
Item 13	50	3,5000	,95298
Item 14	50	3,4600	,95212
Item 15	50	3,5600	1,01338
Item 16	50	3,6200	,92339
Item 17	50	3,5800	1,14446
Item 18	50	3,5600	,99304
Valid N (listwise)			
TOTAL	50	3,5467	,88515

Difference in Beliefs on sociocultural-based TPCK practices

In this study the difference in Beliefs on EFL instructors' sociocultural-based TPCK practices in terms of age were examined. The total mean scores for TPK, TCK, and TPCK are given in Table 5 below. However, Table 6 shows no statistically difference for the total age scale (Sig. (2-tailed) ,144) except for Item 4 in TPK (Sig. (2-tailed), 009; $t=1,785$) (Table 7). According to this finding instructors at the age of 31-and-over, by using technology better than the first 23-30 age group ($M=3,63$), can create practical educational activities that encourage student learning through social interaction, engagement, and cultural adaption ($M=4,75$), which means that the 31-and-over age group are in the high level as opposed to their counterparts at moderate level (Table 8).

Table 5 Group Statistics for the difference in beliefs on EFL sociocultural-based TPCK practices : age variable

	Age	N	Mean	Std. Deviation	Std. Error Mean
TPKMean	23-30	46	3,5725	1,03199	,15216
	31 and over	4	4,2500	,51819	,25909
TCKMean	23-30	46	3,4710	,96180	,14181
	31 and over	4	4,2083	,91667	,45833
TPCKMean	23-30	46	3,5109	,89401	,13182
	31 and over	4	3,9583	,75000	,37500
ScaleMean	23-30	46	3,5181	,87615	,12918
	31 and over	4	4,1389	,63586	,31793

Table 6 Difference in beliefs on EFL instructors' sociocultural-based TPK practices: age variable

		Levene's Test for Equality of Variances		t-test for Equality of Means						
		F	Sig.	t	df	Sig. (2-tailed)	Mean Difference	Std. Error Difference	95% Confidence Interval of the Difference	
									Lower	Upper
TPKMean	Equal variances assumed	2,761	,103	-1,290	48	,203	-,67754	,52524	-1,73360	,37853
	Equal variances not assumed			-2,255	5,383	,070	-,67754	,30047	-1,43366	,07859
TCKMean	Equal variances assumed	,091	,765	-1,475	48	,147	-,73732	,49994	-1,74251	,26787
	Equal variances not assumed			-1,537	3,600	,207	-,73732	,47977	-2,12988	,65524
TPCKMean	Equal variances assumed	2,036	,160	-,969	48	,337	-,44746	,46170	-1,37578	,48085
	Equal variances not assumed			-1,126	3,783	,327	-,44746	,39749	-1,57646	,68154
ScaleMean	Equal variances assumed	2,034	,160	-1,380	48	,174	-,62077	,44992	-1,52539	,28385
	Equal variances not assumed			-1,809	4,065	,144	-,62077	,34317	-1,56760	,32606

Table 7 Difference in beliefs on EFL instructors' sociocultural-based TPK practices: age variable for Item 4

	Levene's Test for Equality of Variances		t-test for Equality of Means						
	F	Sig.	t	df	Sig. (2-tailed)	Mean Difference	Std. Error Difference	95% Confidence Interval of the Difference	
								Lower	Upper
Equal variances assumed	5,036	,029	-1,785	48	,081	-1,11957	,62711	-2,38046	,14133
Equal variances not assumed			-3,619	6,903	,009	-1,11957	,30935	-1,85314	-,38599

Table 8 Group statistics for the difference in beliefs on EFL instructors' sociocultural-based TPK practices: age variable

	Age	N	Mean	Std. Deviation	Std. Error Mean
Item 4	23-30	46	3,6304	1,23574	,18220
	31 and over	4	4,7500	,50000	,25000

As to the difference in beliefs on EFL sociocultural-based TPCK practices in terms of gender and departments, t-test was used again and no statistically difference was obtained. The total mean scores for TPK, TCK, and TPCK are given in Table 9 below. In addition, according to Table 10 the Sig. (2-tailed) value for the total gender scale is, 237, for TPK it is, 646, for TCK it is, 087, and for TPCK it is, 324.

Table 9 Group Statistics for the difference in beliefs on EFL sociocultural-based TPCK practices: gender variable

	Gender	N	Mean	Std. Deviation	Std. Error Mean
TPKMean	Male	17	3,5294	1,10277	,26746
	Female	33	3,6768	,97978	,17056
TCKMean	Male	17	3,1961	,97046	,23537
	Female	33	3,7020	,93889	,16344
TPCKMean	Male	17	3,3725	,88099	,21367
	Female	33	3,6364	,88727	,15445
ScaleMean	Male	17	3,3660	,83265	,20195
	Female	33	3,6717	,88447	,15397

Table 10 Difference in beliefs on EFL instructors' sociocultural-based TPK practices: gender variable

		Levene's Test for Equality of Variances		t-test for Equality of Means						
		F	Sig.	t	df	Sig. (2-tailed)	Mean Difference	Std. Error Difference	95% Confidence Interval of the Difference	
									Lower	Upper
TPK Mean	Equal variances assumed	,533	,469	-,483	48	,631	-,14736	,30523	-,76107	,46636
	Equal variances not assumed			-,465	29,241	,646	-,14736	,31721	-,79590	,50119
TCK Mean	Equal variances assumed	,090	,766	- 1,785	48	,081	-,50594	,28347	-1,07590	,06402
	Equal variances not assumed			- 1,766	31,489	,087	-,50594	,28655	-1,09000	,07812
TPCK Mean	Equal variances assumed	,007	,933	-,998	48	,323	-,26381	,26426	-,79515	,26752
	Equal variances not assumed			- 1,001	32,634	,324	-,26381	,26365	-,80044	,27281
ScaleMean	Equal variances assumed	,204	,654	- 1,180	48	,244	-,30570	,25900	-,82645	,21504
	Equal variances not assumed			- 1,204	34,225	,237	-,30570	,25395	-,82166	,21025

As for the difference in beliefs on EFL instructors' sociocultural-based TPK practices: department variable, One-way Anova was run and it was observed that there was no statistically significant difference (sig. ,265). The sig. value for TPK is ,301, for TCK ,092, and for TPCK ,705 (Table 11).

Table 11 ANOVA results for the difference in beliefs on EFL instructors' sociocultural-based TPK practices: department variable

		Sum of Squares	df	Mean Square	F	Sig.
TPKMean	Between Groups	3,817	3	1,272	1,256	,301
	Within Groups	46,603	46	1,013		
	Total	50,420	49			
TCKMean	Between Groups	5,974	3	1,991	2,280	,092
	Within Groups	40,175	46	,873		
	Total	46,149	49			
TPCKMean	Between Groups	1,140	3	,380	,469	,705
	Within Groups	37,251	46	,810		
	Total	38,391	49			
ScaleMean	Between Groups	3,039	3	1,013	1,365	,265
	Within Groups	34,136	46	,742		
	Total	37,175	49			

Conclusion

In this study the EFL students' beliefs on sociocultural-based TPACK practices by their instructors at tertiary level was scrutinized. For this main purpose of the study the sociocultural-based TPACK questionnaire developed and validated by Bostancıoğlu & Handley (2018) who also benefitted from Tour (2020) and Wilson et al. (2017) to draw the in-service teachers' self-reported beliefs in their questionnaire was administered to a total of EFL preparatory class students ranging in age 23 to 31-and-over studying for their B.A. degrees in different language departments. This study was concerned about the scarcity of a sociocultural approach in TPACK research towards on EFL students' online development programs although several studies have focused on the effectiveness of TPACK from different views in EFL context (Lund, 2008; Mishara & Koehler, 2006; Koh et al., 2010; Baser et al., 2015; Wilson et al., 2017; Rasyidah et al., 2021). At the end of the study it was determined that these participants have a moderate level of beliefs regarding their EFL instructors' sociocultural-based TPACK practices. According to the findings their instructors have higher levels of TPK than TCK and TPCK. Relying on these findings it can be concluded that their instructors' technological skills are better to encourage broader cultural involvement, adaptability, and interaction in different teaching and learning activities and help their students to solve various cultural challenges in using digital technologies as well. Therefore, it can be asserted that their instructors are confident enough in terms of technological content knowledge. However, in this study it has surprisingly noticed that the instructors are believed to have a low level of teaching skills in writing, vocabulary, and grammar whereas they are better in listening, speaking, and reading. Therefore, it is recommended that the EFL instructors focus on these skills via a bit more activities and engage their students in these activities.

The participants did not show any significant difference in their beliefs on EFL instructors' sociocultural-based TPACK practices in terms of their ages, gender, and departments. However, the only difference has been observed in TPK in terms of age. At this vein the older group is believed to have higher levels than their counter part in using technology better and are able to create practical instructional activities that encourage student learning through social interaction, engagement, and cultural adaptability.

To conclude it is suggested that a similar study should be conducted in different settings with more participants and different departments at different levels.

Yazar Katkıları: Fikir- A. Y.; Tasarım- A. Y.; Denetleme- A.S.; Kaynaklar- A.Y., A.S.; Veri Toplanması ve/veya İşlemesi- A.Y.; Analiz ve/ veya Yorum- A.S.; Literatür Taraması- A.Y., A.S.; Yazıyı Yazan- A.Y.; Eleştirel İnceleme- A.Y.

Hakem Değerlendirmesi: Dış bağımsız.

Çıkar Çatışması: Yazarlar, çıkar çatışması olmadığını beyan etmiştir.

Finansal Destek: Yazarlar, bu çalışma için finansal destek almadığını beyan etmiştir.

Author Contributions: Concept - A. Y.; Design- A. Y.; Supervision- A. S.; Resources-A. Y., A. S.; Data Collection and/or Processing- A. Y.; Analysis and/or Interpretation- A.S.; Literature Search- A. Y., A. S.; Writing Manuscript- A. Y.; Critical Review- A. Y.

Peer-review: Externally peer-reviewed.

Conflict of Interest: The authors have no conflicts of interest to declare.

Financial Disclosure: The authors declared that this study has received no financial support.

References

- Baser, D., Kopcha, T. J., & Ozden, M. Y. (2015). Developing a technological pedagogical content knowledge (TPACK) assessment for pre-service teachers learning to teach English as a foreign language. *Computer Assisted Language Learning*, 29(4), 749–764.
<https://doi.org/10.1080/09588221.2015.1047456>.
- Bostancıoğlu, A., & Handley, Z. (2018). Developing and validating a questionnaire for evaluating the EFL 'Total PACKage': Technological Pedagogical Content Knowledge (TPACK) for English as a Foreign Language (EFL). *Computer Assisted Language Learning*, 31(5-6), 572-598.
- Harris, J. B., & Hofer, M. J. (2011). Technological pedagogical content knowledge (TPACK) in action: A descriptive study of secondary teachers' curriculum-based, technology-related instructional planning. *Journal of Research on Technology in Education*, 43(3), 211-229.
- Kartal, T., & Dilek, I. (2021). Preservice Science Teachers' TPACK Development in a Technology-Enhanced Science Teaching Method Course. *Journal of Education in Science Environment and Health*, 7(4), 339-353.
- Kim, S. (2018). Technological, pedagogical, and content knowledge (TPACK) and beliefs of preservice Secondary mathematics teachers: Examining the relationships. *EURASIA Journal of Mathematics, Science and Technology Education*, 14(10), em1590.
- Koh, J. H. L., Chai, C. S., & Tsai, C. C. (2010). Examining the technological pedagogical content knowledge of Singapore pre-service teachers with a large-scale survey. *Journal of Computer Assisted Learning*, 26(6), 563–573.
<https://doi.org/10.1111/j.1365-2729.2010.00372.x>
- Lund, A. (2008). Wikis: A collective approach to language production. *ReCALL*, 20(1), 35– 54.
<https://doi.org/10.1017/S0958344008000414>
- Mishra, P., & Koehler, M.J. (2006). Technological pedagogical content knowledge: A framework for teacher knowledge. *Teachers College Record*, 108(6), 1017–1054.
- Mishra, P., Koehler, M. J., & Henriksen, D. (2011). The 7 trans-disciplinary habits of mind: Extending the TPACK framework towards 21st Century Learning. *Educational Technology*, 51(2), 22–28.
- Novita, D., Purwati, O., Anam S. (2022). "In-service EFL Teachers' Sociocultural-based TPACK Beliefs and Practices: Voice of Teachers and Students." *Computer Assisted Language Learning* 23.1 (2022): 278-293.
- Rasyidah, N. A., Setiawan, S., & Munir, A. (2021). Technological pedagogical content knowledge (Track) in action: Unraveling Indonesian English as a foreign language teachers' TPACK by implementing telegram. *CALL-EJ*, 22(3), 17–32.
- Schmidt, D. A., Baran, E., Thompson, A. D., Mishra, P., Koehler, M. J., & Shin, T. S. (2009). Technological pedagogical content knowledge (TPACK) the development and validation of an assessment instrument for preservice teachers. *Journal of research on Technology in Education*, 42(2), 123-149.
- Tour, E. (2020). Teaching digital literacies in EAL/ESL classrooms: Practical strategies. *TESOL Journal*, 11(1), 1–12.
<https://doi.org/10.1002/tesj.458>
- Vygotsky, L. S. (1979). Consciousness as a problem in the psychology of behaviour. *Soviet Psychology*, 17(4), 3–35.
- Wang, A. Y. (2022). Understanding levels of technology integration: A TPACK scale for EFL teachers to promote 21st-century learning. *Education and Information Technologies*, 1-18.
- Wilson, J., Ward, C., Fetvadjev, V. H., & Bethel, A. (2017). Measuring cultural competencies: The development and

validation of a revised measure of sociocultural adaptation. *Journal of Cross-Cultural Psychology*, 48(10), 1475–1506. <https://doi.org/10.1177/002202211773272>

Appendix

Likert scales description: 1. No level; 2. Low level; 3. Average level; 4. Moderately high level; 5. High level

Students' beliefs on sociocultural-based TPK

1. The teacher can choose technologies that enhance teaching strategies.
2. The teacher can choose technologies that enhance students' learning.
3. The teacher can adapt the use of the technologies to different teaching activities.
4. Using technology, the teacher can design practical teaching activities to promote student learning through social interaction, engagement, and adaptation from different cultures.
5. The teacher can choose relevant technologies to be used in assessment involving peers, stakeholders, and professionals from broader cultural contexts.
6. The teacher can engage students in solving various cultural issues using digital technologies and resources.

Students' beliefs on sociocultural-based TCK

7. The teacher knows about technologies that he/she can use to teach listening in English.
8. The teacher knows about technologies that he/she can use to teach speaking in English.
9. The teacher knows about technologies that he/she can use to teach reading in English.
10. The teacher knows about technologies that he/she can use to teach writing in English.
11. The teacher knows about technologies that he/she can use to teach English vocabulary and grammar.
12. The teacher knows about technologies and rich-cultural content that he/she can use to teach to interact, engage, and adapt to various cultural events and environments.

Students' beliefs on sociocultural-based TPKK

13. The teacher can select appropriate technologies, teaching strategies, and relevant content knowledge containing rich- English culture exposures from wider communities.
14. The teacher can select technologies that use ineffective classroom teaching strategies and relevant content knowledge containing rich- English culture exposure from wider communities.
15. The teacher can use technology effectively to connect students to peers, stakeholders, professionals or other people from different cultures.
16. The teacher can use relevant technologies to help students pursue their curiosities.
17. The teacher can use technologies that enable students to become active participants to interact, engage, and adapt to the various cultural environments to support their language learning.
18. The teacher can provide equitable access to their students to interact and engage in various cultural situations using digital tools and resources.

Thomas Hobbes'da Bireysel Hak ve Özgürlükler

Individual Rights and Freedoms in Thomas Hobbes

Özgür Nihat DÖNMEZ¹

Atatürk Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi,
Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalı,
Erzurum, Türkiye

Atatürk University, Faculty of Theology,
Department of Philosophy and Religion
Sciences

nihat7530@gmail.com

(Sorumlu Yazar-Corresponding Author)

Osman ELMALI²

Atatürk Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi,
Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalı,
Erzurum, Türkiye

Atatürk University, Faculty of Theology,
Department of Philosophy and Religion
Sciences

oelmali@atauni.edu.tr

Öz

Mutlak monarşi ile yönetilen toplumlarda bireysel hak ve özgürlüklerin olmadığı yönünde bir kanı hâkimdir. Bu çalışmada Thomas Hobbes'un siyaset felsefesinde bireysel temel hak ve özgürlüklerin olup olmadığı ve kapsamı araştırılmıştır. Mutlak ve sınırsız güce sahip egemen, Hobbes için her ne kadar önemli ise de Hobbes'un bireylere tanıdığı hak ve özgürlükler de oldukça dikkat çekicidir. Yaşama hakkı başta olmak üzere yasaların üstünlüğü, özel mülkiyet hakkı, hak arama hürriyeti, adil yargılanma hakkı, din ve vicdan hürriyeti gibi temel hak ve özgürlüklerin günümüz insan hakları ilkeleriyle büyük ölçüde uyumlu olduğu kanaatine varılmıştır. Ancak Hobbes'un bireylere tanıdığı özgürlükler pozitif hukuk çerçevesinde yasaklanmayan alanda ifa edilebilir. Mutlak egemen kamu yararı için hak ve özgürlükleri her zaman kısıtlama hakkına sahip olsa da bu engelleme şartlar oluşmadan yapılmaz. Bireysel iyilik devletin iyiliğini tercih etmektir ve devlet güçlü kaldığı sürece bireyler özgürdür.

Anahtar Kelimeler: Thomas Hobbes, siyaset felsefesi, temel haklar, bireysel özgürlükler

Abstract

It is widely believed that there are no individual rights and freedoms in societies ruled by absolute monarchy. In this study, the existence and scope of individual fundamental rights and freedoms in Thomas Hobbes' political philosophy were investigated. The rights and freedoms that Hobbes recognizes for individuals are also important as sovering power. It has been concluded that fundamental rights and freedoms such as the right to life, private property, fair justice, and the freedom of religion are compatible with principles of contemporary human rights. However, the freedoms that Hobbes recognizes for individuals can be exercised in the field which not prohibited within positive laws. Although the absolute sovereign has right to restrict freedoms at any time in the public interest, this restriction isn't made without conditions. The good for individual is to prefer the good of the state and individuals are free as long as the state remains strong.

Keywords: Thomas Hobbes, political philosophy, fundamental rights, individual freedoms

Geliş Tarihi/Received 22.11.2022

Kabul Tarihi/Accepted 07.02.2024

Yayın Tarihi/Publication Date 25.03.2024

Cite this article as: Dönmez, Ö.N. & Elmali, O. (2024). Individual rights and freedoms in Thomas Hobbes. *Current Perspectives in Social Sciences*, 28(1), 12-22.

Content of this journal is licensed under a Creative Commons Attribution-Noncommercial 4.0 International License.

Giriş

17. yy ekonomik, siyasi, sosyal ve dini alanda Avrupa'nın büyük kısmında çalkantıların olduğu dönemdir. Özellikle papanın devletlerin üzerinde ilahi iktidar iddiası, din merkezli savaflara ve mezhep çatışmalarına yol açtı. Avrupa toplumu tüm bu mücadeleyi uzun süre yaşamış ve ağır sonuçlarla karşılaşmıştır (Kutluay, 2020, s. 15). Henüz yüzyılın başlarında Protestan isyanıyla alevlenen ve kısa zamanda İtalya'dan İngiltere'ye kadar birçok ülkeye yayılan "otuz yıl savafları" toplumlar üzerinde ciddi tahribata neden olduğundan halk güçlü monarşi sistemlerine ihtiyaç duydu (Ebenstein, 2009, s. 199). Diğer yandan 17. yy akli esas alarak skolastik felsefe ve Rönesans felsefesini tamamlamış, ileri sürülen birey merkezli akılcı yaklaşım bu dönemi "rasyonalizm yüzyılı" haline getirmiştir (Özden ve Elmalı, 2014, s. 123). Şöyle ki matematik ve astronomide kaydedilen ilerlemeler doğanın matematik ve fizik kavramlarla anlaşılabilceği sonucunu doğurdu. Doğa, akıl ve zihin arasında bir uyum olduğunu düşünen Descartes, Hobbes, Spinoza, Leibniz gibi filozoflar görüşlerini akıl ve rasyonalizm temelinde şekillendirdi (Gökberk, 1993, s. 250). Bilimsel gelişmeler sayesinde doğal hukukun meşruiyeti teolojiden koptu ve buna paralel olarak siyasetin de teolojiyle ilişkisi kesildi (Göze, 1989, s. 127). Birey ise rasyonel bir varlık olarak merkeze konuldu ve bireysel haklar ekseninde, kişi özgürlükleri tartışıldı (Cevzici, 2001, s. 12-13; Tannenbaum, Schults, 2013, s. 200). Ayrıca bireysel hak ve özgürlüklerin kazanılmasında en önemli diğer etken burjuva sınıfının oluşması ve siyaset üzerindeki baskılarıdır. 17. yy'da yaşanan tüm bu gelişmeler aydınlanma dönemine zemin hazırlamıştır (Sarica, 1983, s. 16-24).

Thomas Hobbes içinde yaşadığı dönemin bilimsel ve felsefi gelişmelerine paralel olarak metafizik ve teolojiyi tamamen dışlayıp kendine özgü mekanik materyalist, deneyci, nominalist ve natüralist bir felsefe geliştirdi (Özden, Aktaş, 2017, s. 860-861; Gökberk, 1993, s. 280-281). Onun ontolojisi ve epistemoloji üzerine tesis ettiği siyaset teorisi onu modern devletin ilk savunucusu yaptı (Zelyüt, 2010, s. 11-12). Dönemin iktidar mücadeleleri, mezhep çatışmaları, iç savaflar ve isyanlara adeta balyoz indirircesine sosyal sözleşmeye dayandırdığı egemen devlet görüşünü öne sürdü. Bencil ve çıkarıcı insanoğlunun barış içerisinde yaşamasının tek yolu, onlarda korku uyandıran mutlak güce sahip egemen ile mümkündür. Hobbes için mutlak egemen öyle kudretlidir ki adeta onun üzerinde başka güç bulunmayan ölümlü Tanrı'dır. Egemen, devleti kuran sözleşmeye taraf olmadığından sözleşmeden kaynaklı yükümlüğü yoktur. Taraf olmayan birinin de sözleşmeye aykırı hareket ettiği söylenemez ve egemenin yaptıklarından dolayı ona hesap sorulamaz, yargılanamaz ve ceza verilemez (Hobbes, 1998, s. 116). Egemenin gücü de onun yasalara tabi olmaması ve yaptıklarından sorumlu tutulmamasından kaynaklanır. Yasama, yürütme ve yargıyı tek elden yürütme hakkına sahip egemen, her türlü tasarrufta bulunma hakkına sahiptir. Hal böyle olunca mutlak ve otoriter bir yönetimin kişilere bireysel hak ve özgürlükler tanımayacağı akla gelir. Ancak düşünülenin aksine Hobbes'un bireylere tanıdığı hak ve özgürlükler oldukça fazladır. Adeta günümüz dünyasının savunduğu temel hak ve hürriyetleri büyük oranda benzer şekilde öne sürmüştür. Manet'in belirttiği gibi Hobbes felsefesinde, hak kavramının yerini iyilik kavramının alması ve devamında insan haklarına vurgu yapılması liberalizmin izlerini taşır. Leo Straus'a göre de Hobbes bireysel ödevler yerine bireysel doğal hakları savunmuş ve devletin koruması altına almıştır. Bu nedenle liberal ilkelerin ilk kurucusunun Hobbes olduğu söylenebilir (aktaran Ağaoğulları, 2009, s. 265).

Hobbes'a göre özgürlük genel olarak sınırlandırıcı dış engelin olmaması anlamına gelirken bireysel özgürlük ise kişinin kapasitesi, fiziksel gücü ve aklının bir şeyi yapmaya yeterli olmasına ek olarak o şeyi yapma iradesinin engellenmemiş olmasıdır (Hobbes, 1998, s. 139). Özgürlük dış etmenin yani yasaların belirlediği çerçeve dâhilinde engellenmemiş olan şeylerden dilediği gibi tadını çıkarmaktır. Fakat bireye tanınan bu özgürlük devlete karşı özgür olma hakkını beraberinde getirmez. Özgürce hareket etmeyi sağlayan bu alan devlet tarafından her zaman kısıtlanabilir. Birey özgürlüğü, devletin takdir ettiği kadardır (Hobbes, 1998, s. 139-142). Halkın özgürlüğü de aynı şekilde yasal alanda serbest olmak demektir. Halk özgürlüğü toplumun tamamının devlete karşı özgür olması veya antik filozofların savunduğu gibi özgür toplumun sadece demokraside bulunacağı anlamına gelmez. En kötü yönetimlerde bile bireyler birtakım özgürlüklere sahiptir (Hobbes, 1998, s. 142-143). Öyleyse Hobbes'a göre özgürlük pozitif hukuk tarafından yasaklanmayan şeyleri yapmaktır. Yani özgürlüğün devletin kurulması ile başladığını söylemek yerinde olacaktır. Doğa durumunda her türlü hakka ve özgürlüğe sahip olan insanın, gerçek özgürlüğü devletle beraber elde etmesi çelişki gibi görünebilir. Ancak doğa durumunda her şeyde olan haktan yararlanma, beraberinde özgürlüğü getirdiği düşünülse bile, insanlar kaçınılmaz savaş haline girdiklerinden aslında haklarını kullanamazlar. Ağaoğulları'nın ifade ettiği gibi, doğa durumunda mutlak özgürlüğe sahip insanların sınırsız hak iddiaları paradoksa dönüştüğünden, mutlak özgürlük aslında doğa durumunda özgürlüğün olmadığı anlamına gelir (Ağaoğulları, 1994, s. 260).

Özgür bireyin tanımında iradenin dış etkenlerden sınırlandırılmaması görüşü Hobbes'un De Cive ve daha önceki eserlerinde bahsetmediği ancak Leviathan'da yeni bir boyut kazandırdığı olgudur. Skinner'in belirttiği gibi Hobbes Leviathan'da yaptığı tanım ve açıklamalarla dönemin klasik özgürlük anlayışına alternatif modern özgürlük fikrinin dönüm noktası olmuştur

(Skinner, 2018, s. 163). Hobbes'un bu görüşlerini detaylandırarak olursak öncelikle özgür iradenin olup olmadığını açıklamak gerekir. Hobbes'a göre eski düşünürler özgürlüğün doğuştan geldiğini veya iradenin doğuştan özgür olduğunu düşünerek yanıılmışlardır (Hobbes, 1998, s. 142, 143). İnsan kendisine haz veya acı veren şeyi seçme özgürlüğüne sahiptir ancak gelecekle ilgili akıl yürüttüğünde kendine fayda verecek olanı seçer ve hazzı acıya tercih eder. Bu iradi karar kötü olandan kaçınmak şeklinde zorunlu bir tercihtir (Hobbes, 1998, s. 39). Yani Hobbes rasyonel bir yaklaşımla özgürlüğün teşekkülünde akli devreye koyar. Dolayısıyla birey özgür iradesiyle değil aklının çıkarımı gereği özgürce tercih yapar. Zarakolu'nun ifade ettiği gibi Hobbes'da özgür iradeden değil, irade özgürlüğünden bahsedebiliriz (Zarakolu, 2013, s. 157-158). İrmaktaki eğitimden dolayı su nasıl zorunlu olarak akıyorsa aynı şekilde bir nedenden dolayı iradenin sonucu insanın özgür davranışı da bir zorunluluktur (Hobbes, 1998, s. 140). Dış engeller devreye girdiğinde ise özgür davranış kısıtlanacaktır. Kısaca bireyin arzularıyla uyumlu şekilde davranmasını kısıtlayacak dış etken yoksa o zaman insanın özgür davrandığı söylenebilir (Copleston, 1991, s. 69). Yasalar özgürlüğü sınırlandıran veya bireysel özel alanın sınırlarını içeren dış etmenlerdir. Korku, özgürlük veya zorunluluk ile tutarlı olduğundan yasalara uyup uymamakta özgür bir insan, devletin vereceği cezadan korktuğundan yasaya uyar (Ağaoğulları, 1994, s. 260; Hobbes, 1998, s. 140). Akıl yasaya aykırı hareket ettiğinde acı ve üzüntünün ortaya çıkacağını muhakeme ettiğinden irade zorunlu olarak yasaya uymayı tercih edecektir.

Burada Hobbes'un görüşlerini daha iyi anlamamıza olanak sağlayan ancak çelişki gibi görünen yeni bir problem ortaya çıkar. İradenin seçimi zorunluluk ise birey doğası gereği yasaya uygun hareket etmek mecburiyetinde midir yoksa bireyin yasaya aykırı davranışı tercih etme özgürlüğü var mıdır? Yani bireyin akli çıkarımı yasaya uymasını göstermesine rağmen, yasaya uyup uymama konusunda özgür olup olmadığıdır. Skinner bu durumu yasaya ve adalete aykırı davranıştaki özgürlük ile yasaya aykırı ancak adalete uygun davranıştaki özgürlük şeklinde iki yönden araştırır. Hobbes'un belirttiği gibi yasalar insanları birbirine bağlayan zincirlerdir ancak onları kırmak kolaydır (Skinner, 2018, s. 177). Bu nedenle her ne kadar korku faktörü yasaya uymayı gerektirse de insanın yasa dışı hareket etmeyeceğini garanti edemez. İnsan doğru olmayan bir akılla veya tutkularıyla her zaman hareket edebilir. Hobbes akla aykırı davranışın ya beceriksizlikten ya da doğru akıl yürütememekten kaynaklandığını söyler (Hobbes, 1998, s. 247). Diğer yandan insanlar kendi sahip oldukları gücün daha fazlasını etrafa gösterme eğilimindedirler. Bu nedenle beyhude gurura kapılırlar ve şiddete başvururlar (Hobbes, 2014, s. 27). Şiddet ise yasaya ve adalete aykırı olduğundan cezalandırılmayı gerektirir. Ayrıca Hobbes cezalandırma sistemine yönelik açıklamalarında suçları tasnif ederek kamusal ve şahsi suçlar ile ağırlaştırıcı nedenleri ifade etmiştir. Bu da bireylerin yasa ve adalete aykırı davranabileceğini gösterir. Sonuç olarak bireysel özgürlük yasalar dâhilinde kullanılır ancak birey kendine çizilen sınırların dışına çıkma iradesine de sahiptir.

Yasalara aykırı ancak adalete uygun davranışlardaki özgürlük ise Ağaoğulları'nın ifade ettiği gibi bireyin doğa durumunda sahip olduğu ve kesinlikle devredilemeyen hakları beraberinde getirir (Ağaoğulları, 2009, s. 263). Bu ise bireyin en temel hakkı yaşama ve kendini savunma hakkıdır. Birey kendi hayatını ve yaşamını garanti almak zorundadır. Birey, kendi yaşamına son vermesi veya başkasını öldürmesi için zorlanamaz (Hobbes, 1998, s. 142). Yaşama hakkına Hobbes'un Leviathan'da öne sürdüğü diğer hak ve özgürlükler de eklenince, günümüz insan hakları ve özgürlüklerle ilgili tamamı olmasa da birçok ilkeyi benimsediği anlaşılır. Öncelikle Hobbes'un özgürlükçü yanını doğa durumundan çıkma çabasında bulmak mümkündür.

Yöntemler

1. Doğa durumundan çıkış çabası ile özgürlük arayışı

Bireylerin doğa durumundan çıkma ve barışı sağlama çabasının altında bireysel hak ve özgürlüklere duyulan ihtiyaç bulunmaktadır. Doğa durumunda insanlar hak ve özgürlüklerini sınırsız biçimde kullanmalarına rağmen aslında hiçbir hak ve özgürlüğe sahip değildir. Doğa durumunda tüm bireyler eşittir ve her şey üzerinde doğal olarak hak iddiasındadırlar. Martinich'in belirttiği gibi doğa durumunda eşit haklara sahip bireyler korunmasız olmaları açısından da eşittir (Martinich, 1999, s. 144). Eşitlikten de güvensizlik doğar, çünkü amaçlardaki eşitlik o şeyi elde etme açısından rekabeti doğurur. Herkes birbirini potansiyel tehdit olarak görür ve birbirlerini yok ederek egemenliğini kabul ettirmeye gayret gösterir (Hobbes, 1998, s. 83). Dolayısıyla güvensiz ve korumasız bireyler karşılıklı eşit oranda saldırgan ve öldürücü olurlar. Diğer yandan sahiplenilenler ile yaşam ve itibarını koruma ve gücünü devam ettirme zarureti herkesi birbirinin düşmanı yapar. Hobbes'un belirttiği gibi insan insanın kurdudur (homo homini lupus) ve birbirleriyle sürekli savaş halindedir (Hobbes, 2014, s. 1; Hobbes, 1998, s. 85). Bu savaş ise tek bireyin değil herkesin herkesle savaşıdır (bellum omnium contra omnes) (Hobbes, 1998, s. 84). Savaş durumunun olduğu bir yerde bilimden, sanattan, üretimden ve tarımdan bahsedemeyiz. Savaşın insanlara getirdiği tek şey korku ve endişeden başka bir şey değildir. Bu korkuların en önemlisi ise hayatını kaybetme korkusudur (Hobbes, 2014, s. 31). Hâlbuki insanların güvende olma, kendine ait hareket alanı içerisinde temel ihtiyaçlarını karşılama ve haklarını korkusuzca kullanmaya ihtiyacı vardır. Ayrıca insanların sanat ve bilimsel çalışma yapmaları ile ekonomik faaliyetlerde

bulunmaları kamusal alan içerisinde mümkün olduğu kadar, bireysel özgürlükleri doğrudan ilgililen konulardır. Savaş halinde ise bu faaliyetleri yürütmeye imkân sağlayan hak kullanımından bahsedilemez.

Hobbes savaş halinde akli kademeli şekilde devreye koyar (Durkheim, 2012, s. 35-36). Akıl doğal olarak barışın iyi olduğunu anlar ve doğru çıkarımla doğa yasalarının ana fikrini oluşturan erdemlere ulaşır (Ağaoğulları, 2009, s. 205). Doğa yasalarının özü insanların kendilerine nasıl davranılmasını istiyorsa başkalarına da aynı şekilde davranmalarınıdır (Hobbes, 1998, s. 87). Bunun için de bireylerin ilk yapması gereken haklarından feragat etmeleridir. Bu ana fikir üzerine inşa edilen erdemler doğa yasalarını anlamakta yeterlidir fakat Hobbes'a göre insanlar doğa yasalarına da riayet etmezler, çünkü doğa durumunda yasalara uymayı zorlayan ve korku uyandıran bir güç veya otorite yoktur (Hobbes, 1998, s. 65-91). Dolayısıyla insanlar üzerinde korku uyandırarak onları kontrol altında tutan ve ortak faydaya yönelten genel güç zaruridir (Hobbes, 2014, s. 82). Bu ise herkesin ortak rızası ve kararı ile haklarını bir kişiye veya meclise devretmeleriyle kurulan devlet ile mümkündür. İnsanların mutlu, huzurlu ve refah içinde yaşamalarının tek yolu devletle beraber tek bir kişilik haline gelmektir (Hobbes, 2014, s. 83; 1998, s. 114).

Sonuç olarak insanlar kendilerine yaşam alanı oluşturup refah içinde yaşamak üzere devleti kurarlar. Devlette yaptığı pozitif yasalarla bireyleri yaşamını, gereksinimlerini ve mülkünü güvenceye alır. Nitekim Hobbes, *Elements of Law* adlı eserinde devletin öncelikli vazifesinin halkın iyiliğini temin etmek olduğunu belirtir (salus populi suprema lex) (Hobbes, 1841, s. 213). Yine *Leviathan*'da devletin görevinin, toplumun iyiliğini ve güvenliğini, devlete zarar vermeden emeğiyle elde ettiği rahat ve huzuru sağlamak olduğunu ifade etmiştir (Hobbes, 1998, s. 222). Öyle ise tutkularının peşinde koşan insan varlığını devam ettirmek için aklının buyruğuna uyarak genel iyiyi tercih edecek ancak toplum için iyi olanın belirlediği sınırlar dâhilinde bizzat kendisi için iyi olandan faydalanacaktır. Doğa durumundan çıkış çabasının altında yatan genel nedenin bireysel hak ve özgürlükleri tesis etme olduğu gayet açıktır.

2. Yasaların bireysel hak ve özgürlüğü temini

Hobbes'a göre yasaların bireylere özgürce davranacakları hareket alanı tanıdığı yönünde çıkarım yapmak mümkündür. Öncelikle tartışılması gereken günümüz modern hukukta eşitlik ve özgürlüklerin temini yasaların herkese eşit ve adil uygulanması ile mümkündür. Hobbes *Leviathan*'da iyi bir yasanın adil olması gerektiğini belirtir. Devletin tüm yasaları, kamu iyiliğini amaç edinir ve hiçbir yasa adalete aykırı olamaz (Hobbes, 1998, s. 231). Ayrıca Hobbes yasaların toplumu oluşturan bütün sınıflara eşit şekilde icra edilmesi şartını savunur. Örneğin zengin soylular ile fakir uyruklara verilen cezalar aynıdır. Devlet güçlülerin tarafını tutarak adaletsiz davranırsa toplumda nefrete yol açar (Hobbes, 1998, s. 228). Yasaların adilliği ve eşit uygulanması ilkesi Hobbes'un toplumu oluşturan bireylere yasal güvence sağlayarak fırsat eşitliği tesis ettiğini gösterir. Bireysel mahrem alanın temininde her birey aynı şekilde haklara sahip olmalıdır. Güçlülerin hakim olduğu bir toplumda zayıfların kısıtlı haklara sahip olması Hobbes'un inandığı devlet biçimine aykırıdır. Dolayısıyla bireysel hak ve özgürlüklerin güvenceye alındığı söylenemez.

İkinci olarak dikkat çeken en önemli konu yasaların cezalandırıcı veya kısıtlayıcı olmaması gerektiğidir. Hakların özgürce kullanımı, hareket alanını daraltan yasalarla mümkün değildir. Yasaların özendirici ve teşvik edici olması bireyin gelişimini sağlar ve özgürce davranmasına olanak verir. Çok sayıda yasa ile kurallar ve yasaklar çöplüğü oluşturulduğu takdirde bireysel hareket alanı aynı ölçüde daralacaktır. Hobbes'un bu kapsamda açıklamaları oldukça dikkat çekicidir. Hobbes'a göre pozitif yasa neyin yapılabileceğini neyin yapılmayacağını gösteren devletin emrettiği kurallardır (Hobbes, 1998, s. 176). Bununla beraber yasanın özü, yasaklar koyarak insanların iradi özgürlüklerini kaldırmak değil teşvik edici olmak ve insanları yönlendirmektir. Hobbes *De Cive*'de bu durumu şöyle açıklar: "zira yasalar insan eylemini ortadan kaldırmak için değil ama onu yönlendirmek için icat edilmiştir; tıpkı doğanın nehrin akışını durdurmak için değil ama onu yönlendirmek için yarattığı setler gibi" (Hobbes, 2014, s. 181). Devlet ekonomik gelişimin sağlanması için teşvik edici olmalı, matematik ve sanatlarla ilgili yasalar yapmalıdır (Hobbes, 2014, s. 180, 181). Bu anlamda Hobbes'un, insanların özgürlüklerini geliştirici yasaları savunduğu gayet açıktır. Hobbes'un görüşünü destekleyen diğer husus *De Cive*'de açıkladığı üzere yasaların gerektiği ölçüde yapılması ve aşırı sayıda yasalardan kaçınılması yönündeki görüşüdür. Doğruyu ve yanlış ayırt etmek için konulan kurallar toplum yararı için gereklidir. Ancak çok sayıda yasa koymak aynı oranda kısıtlamayı beraberinde getirir ve insanların özgürce hareketlerini kısıtlar. Ayrıca anlam karışıklığına neden olacağından insanlar bilmeyerek yasaya aykırı davranabilir. Bu nedenle yasalar Hobbes'a göre mümkün olduğu kadar az sayıda olmalı, gerekmedikçe yasa yapılmamalıdır. Yasa azlığı özgürlüklerin aynı oranda fazla olduğu anlamına gelir (Hobbes, 2014, s. 181-182; 1998, s. 147). Bu manada insanlar yasaların sınırlarını belirlediği ölçüde dilediği gibi serbest hareket edebilir ve özgürlüklerinin tadını çıkarabilir (Hobbes, 1998, s. 147). Ancak şunu da belirtmek gerekir ki bireylere tanınan bu özgürlük devletin üstünde değildir ve karşı çıkma hakkını doğurmaz. Güvenlik ve benzeri gerekçelerle her zaman kısıtlanabilir.

Anlaşılabileceği üzere Hobbes'un görüşlerinde kişilerin özgürlükleri hakkında detaylı yasa yapılamayacağı gayet açıktır. Yasaların azlığı özgürlüklerin rahatça kullanımına yol açar. Ross, konuyla ilgili olarak, günümüzde en küçük ayrıntının dahi yasayla düzenlenmesine eğer Hobbes şahit olsaydı, egemenin mutlak güce olan inancından daha fazla dehşete kapılacağını ifade eder (Ross, 2008, s. 128). Gerçekten de günümüzde yapılan yasa, yönetmelik ve ilgili mevzuatlar her ne kadar gerekli ise de bireylerin hareket alanını zaman zaman daralttığı açıktır. O halde Hobbes'a göre yasalar mutlak egemenliği güvenceye alır ve güçlü bir devleti tesis eder. Mutlak güce sahip devlet ise kişisel özgürlüklerin kullanımına olanak sağlar. Hobbes mutlak ve otoriter yönetimden yana olduğu kadar aynı zamanda bireyselliği de ön plana çıkarmıştır.

3. Temel hak ve özgürlükler

3.1. Yaşama hakkı:

Yaşam hakkı doğa durumundan itibaren var olan ve devletin kurulmasıyla bile devredilemeyen en temel ve en önemli haktır. Doğa durumu hayatını koruma, yaşamını sürdürme ve savunma üzerine inşa edilir. Yine yaşamını savunmak üzere toplum uzlaşır ve kendilerini güvenceye alan egemeni tesis ederler. Bireylerin tüm haklarını devralan egemen her türlü tasarrufta bulunma hakkına toplum adına sahip olur ve yaptıklarından dolayı sözleşmeye taraf olmadığı için kendi yasalarına tabi değildir. Bu nedenle egemenin, başka bir ifadeyle devletin kararları her şeyi kapsar ve toplum tarafından sorgulanamaz veya cezalandırılmaz (Hobbes, 1998, s. 114-116-215). Egemen bireyin öldürülmesine dahi karar verebilir ancak burada Hobbes'un öne sürdüğü yaşama hakkına dayanan direnme hakkı ortaya çıkar. Birey devretmediği yaşam hakkını korumada egemene karşı özgürdür. Bir kişiden kendini veya başkasını öldürmesi istenemez. Öldürülmesi emredilmiş bir kişi kendi hayatını savunmak için egemene itaat etmeyebilir ve kendini savunma hakkına sahiptir (Hobbes, 1998, s. 142-145). Yaşama hakkı Hobbes'da o derece önemlidir ki devlet savaşmayı ve uymadığında cezalandırılacağını emretse dahi bireyin bazı durumlarda buna uymama hakkı vardır. Savaşa kendisi yerine başka birini gönderebilir veya savaş meydanından kaçtığı anda vatan haini olarak ilan edilmemelidir (Hobbes, 1998, s. 145). Kişi hayatını kaybetme korkusuyla kaçtı diye hain ilan edilmesi Hobbes'da haksızlık olarak görülmektedir. Yaşama hakkıyla ilgili bir diğer konu, bireyin hayatını sürdürmek için gıda gibi elzem olan şeylere ulaşması gerekir. Birey o şeyi elde etmek üzere yasalara aykırı davranmak zorunda kalmışsa cezadan muaf tutulur (Hobbes, 1998, s. 200). Dolayısıyla yaşama hakkı en temel hak olarak adaletle uygundur ve gerektiğinde bu hak yasa ihlalini dahi beraberinde getirir.

3.2. Özel mülkiyet hakkı:

Hobbes'un sosyal sözleşmeyle beraber bireylere özel mülkiyet hakkı tanınması ve bireysel sahiplenmeleri devletin güvencesi altına koyması, onun bireysel hareket alanı sağladığına dair önde gelen delillerinden birisidir. Hobbes'a göre doğa durumunda her şey üzerinde hak iddiası olduğundan yasa ve adalet yoktur. Adaletin olmadığı yerde de mülkiyetten bahsedilemez. Bu nedenle mülkiyet hakkı pozitif yasalarla beraber ortaya çıkar (Hobbes, 1998, s. 29-85). Bir anlamda özel bireysel alan mülkiyet hakkının kazanılmasıyla ortaya çıkar. Özel mülkiyetin elde edilmesinden önce bilinmesi gereken, devletin tüm mülkiyete sahip olduğudur. Özel mülkiyetin oluşması için de ilk yapılan, devletin takdirine göre toprağın paylaşılmasıdır (Hobbes, 1998, s. 164). Toprağı sahiplenilen birey onu kendi yararına kullanır ve başkalarının kullanım hakkını men etme hakkına sahip olur (Hobbes, 1998, s. 165). Ancak toprak sahipliği devlete karşı kazanım değildir ve devletin otoritesini zayıflatıcı olamaz. Dolayısıyla devletin toprak üzerinde hakkı her zaman vardır (Zarakolu, 2013, s. 316). Bu nedenle Ağaoğulları Hobbes'un tanıdığı özel mülkiyet hakkının koşullu olduğunu söyler. Devlet her zaman özel mülkiyete müdahale edebilir fakat bunun sebebi yine uyruğun iyiliği ve kamu menfaatidir (Ağaoğulları, 2009, s. 239). Diğer yandan Hobbes Leviathan'da devletin toprağa müdahalesini ve pay almasını doğru bulmadığını ifade eder. Toprak üzerine keyfi vergi koyma ihtimali olduğundan devletin tiranlığa dönüşmesine yol açabilir (Hobbes, 1998, s. 166). Anlaşılabileceği üzere Hobbes toprak sahipliğini bir anlamda güvenceye almakta ve özel mülkiyeti korumaktadır.

Hobbes'da özel mülkiyetin konusunun sadece toprak değil sahiplenilen ve üretilen her şeyi kapsadığı anlaşılmaktadır. Şöyle ki birey sahip olduğu toprak veya malları satma, satın alma, kiralama, mübadele ve borç verme hakkına sahiptir ve devlet gerekli usulü yasalarla belirler. Böylece ticaret yapılmasına olanak sağlayan Hobbes, ticaretin sadece ülke içerisinde değil yurtdışında da yapılabileceğini belirtir ve para veya değerli maden kullanımına değinir. Ancak neyin satılıp satılamayacağı, devlet güvenliği açısından devlet tarafından belirlenir (Hobbes, 1998, s. 166,168). Günümüzde savunma ve teknolojiyi ilgilendiren ürünlerin satımı sadece devlet yetkililerinin değil gerektiğinde meclisin onayını gerektirdiğinden Hobbes'un kısıtlamalarının gayet makul ve gerekli olduğu kanaatindeyiz. Ayrıca Hobbes tüccarların tekelleşmesine karşıdır ve rekabeti öngörür (Hobbes, 1998, s. 154-155). Bu ise Hobbes'un serbest piyasa ekonomisine olanak tanıdığını gösterir.

Hobbes'un bireysel mülk edinmeye verdiği önemi, uyrukların zenginleşmesi üzerine yaptığı tavsiyelerden daha net anlıyoruz.

Hobbes, De Cive’de tembelliğe karşı olduğunu ifade ederek zenginliğin yolunu, çalışmakta bulur. Tembellik devlet tarafından yasaklanmalı ve halk toprağı işlemeye ve su ürünlerinden gelir elde etmeye özendirilmelidir (Hobbes, 2014, s. 180). Element of Law’da halkın variyetini artırması için ticaretin iyi düzenlenmesi, emeğin sağlanması ve israfın önlenmesi gerektiğini söyler (Hobbes, 1841, s. 215). Bu alanda devlet teşvik edici olmalı, bilimsel gelişmelere olanak tanınmalı ve eğitimde matematik dâhil tüm sanatlarla ilgili yasalar yapılmalıdır (Hobbes, 2014, s. 181). Diğer yandan Hobbes’un ileri sürdüğü vergilendirme sistemi az çalışanla çok çalışanın mal varlığını koruyucu ve bireysel sahiplenmeleri geliştirici niteliktedir. Hobbes’a göre vergiler toplumun tüm sınıflarına eşit şekilde uygulanır ve adildir. En alt tabakada yer alan bireyler ile varlıklı kimseler devletten aynı oranda hizmet gördüğünden devlete ödeyecekleri vergi miktarı da eşittir ancak az çalışanla çok çalışandan alınacak vergi, mal varlığına göre değil yaptığı harcamalara göre belirlenir (Hobbes, 2014, s. 177-178; 1841, s. 216). Bu nedenle malvarlığı fazla olan kişiler sahip olduklarının vergisini vermezler. Sadece harcamalarına göre vergi öderler.

Sonuç olarak Hobbes’un özel mülkiyeti kurucu, koruyucu ve geliştirici görüşe sahip olduğu ortadadır. Özel mülkiyeti elde etme ve ondan dilediği gibi faydalanma hakkı temel bireysel haklardan biridir ve liberal görüşlerin temelini oluşturan en önemli ilkedir. Burjuvanın söz sahibi olmasına neden olan, özel mülkiyetle beraber ortaya çıkan emek değer teorisi Marksist düşüncelerin gelişmesine yol açmıştır. Liberal görüşe yapılan eleştiriler kamu ve özel alan tartışmasını derinleştirir.

3.3. Hak arama özgürlüğü:

Leviathan’ın 21. bölümünde ifade edildiği üzere birey borç, toprak veya bir malın mülkiyeti, kendisinden talep edilen bir hizmet veya cezalar konusunda pozitif yasalarla uyumsuzluğa düşerse, bireyin hakkını arama hürriyeti vardır. Birey hak arama hürriyetini kanunla düştüğü itilafa binaen yargıca başvurmak suretiyle kullanır. Ancak hak arama hürriyeti devletin doğrudan uygulamalarına karşı değil, devletin kendi yasalarından kaynaklı ihtilaf durumunda ortaya çıkar. Aksi halde egemenin emrine itiraz edilmesi mümkün değildir (Hobbes, 1998, s. 146). Bu da bireylere uyumsuzlukların çözümü ve yasa ile çelişen haksızlıkları gidermek için yargıya başvurma hakkını beraberinde getirir. Hak arama özgürlüğü sadece yasa ile uyumsuzluk durumunda değil ayrıca itiraz hakkının kullanılması ile de ortaya çıkar. Birey yargıya başvurup hakkını aradığı halde alınan kararın yanlış olduğu veya yargılamanın adil olmadığı kanaatindeyse itiraz hakkını kullanabilir. İtiraz doğrudan egemene veya onun belirlediği mercie yapılır. Egemene yapılan itirazda verilen karar kesindir ancak yetkili merciinin kararına tekrar itiraz edilecekse egemen son kararı verir (Hobbes, 1998, s. 161).

Hobbes’un hak arama özgürlüğünde bahsedilen itiraz hakkı kamu kurumlarının icraatlarına veya bizzat kamu görevlisinin kendisine yapılan uygulamalara karşı da kullanılır. Hobbes’a göre kamu kurumları yasayla kurulur ve yasaların belirlediği sorumlulukların dışına çıkamazlar (Hobbes, 1998, s. 151). Hobbes kamu kurumlarının işlemlerine her zaman itiraz edilebileceğini söyler ve hatta bu hak zorunlu ve oldukça gereklidir (Hobbes, 1998, s. 152). Böylece kamusal kuruluşların haksızlıklarına karşı bireyin güvenceye alındığı anlaşılmaktadır. Bilindiği üzere günümüz ulus devletlerin en önemli problemlerinden biri de kamu kurumlarının haksız eylemleridir. Hukuk devletinin en önemli ilkelerinden biri de kamu hizmetlerinin herkese eşit ve adil götürülmesi, şeffaflık ve hesap verebilirlik ilkelerinin benimsenmesidir. Diğer yandan kamu görevlileri de kendi kurumlarının haksız eylemleriyle karşı karşıyadır. Hobbes haksızlığa uğradığını düşünen kamu görevlisinin itiraz hakkı olduğunu savunur. Görevlinin itirazı kendi kurumuna veya itiraz ettiği kuruma değil devletin belirlediği yargıca veya komisyona yapılır. Yetkili yargıç veya merci itirazı değerlendirir ve karara bağlar (Hobbes, 1998, s. 153). Böylece kamu kurumlarında şeffaflığın ve hesap verebilirliğin oluşturulmaya çalışıldığı anlaşılır. Bu ise bireysel özel alanın önemini ve kutsallığını gösteren bir diğer gerektir. Ancak tekrar ifade edecek olursak egemenin bizzat emirlerine, kararına ve kendi yasalarına uygun icraatlarına itiraz etme hakkı bulunmaz. Aksi halde bu, devleti tanımamak ve kabul etmemek demektir. Egemeni tanımayan ise egemenin sadece düşmanıdır ve egemen onun üzerinde her türlü cezalandırma yetkisine sahiptir.

Sonuç olarak Hobbes’un görüşlerinde hak arama özgürlüğüne olanak sağlayan en önemli ilkeler bulunmaktadır. Devlet hukuki anlaşmazlıkları çözüme kavuşturma hakkına sahiptir (Hobbes, 1998, s. 119). Bu hak aynı zamanda devletin görevidir. Egemen kamunun genel yararı için adil yargılama ve adaletli sağlamak üzere sorumluluk taşır. Yargılama görevini bizzat yürüteceği gibi adalet mekanizması kurarak ve yargıçlar atayarak da yerine getirir (Hobbes, 2014, s. 171-217). Böylece her birey hakkını aramak için başvuru hakkına sahip olur. Kendisi davalı duruma düştüğünde ise devlet adil yargılamakla mükellef olduğundan hak arama özgürlüğü beraberinde adil yargılanma hakkını getirir.

3.4. Adil yargılanma hakkı:

Hobbes’a göre yargılamadaki adaletsizlik devleti zayıflatan ve yıkıma götüren en önemli sebeplerden biridir ve egemenin varlık nedenine aykırı bir durumdur. Yargı toplumun her kesimine eşit götürülmeli verilen kararlar toplumsal sınıf farklılıklarına göre değil zengin veya fakir herkese eşit şekilde, kanunda yazdığı gibi uygulanmalıdır. Adaletsizlik güvensizliğe

ve nefrete yol açar. Nefret ise devletin yıkılmasının sebebidir (Hobbes, 1998, s. 228). Adil yargılanma hakkıyla ilgili Hobbes’da birçok ilkeye ve çağını aşan modern görüşlere rastlıyoruz. Bunlardan ilki adil yargılamanın kabiliyetli ve liyakatli yargıçlarla yapılmasıdır. Hobbes hukukçulardan farklı olarak yargıçlarda bir takım ek nitelikler olması gerektiğini söyler. Yargıç, mal, mülk, servet ve unvana değer vermemeli ve adalet temel yasasını çok iyi özümsemelidir. Dikkatle dinleme, özümseme ve karar verme gibi yeteneklere sahip olmanın yanı sıra korku, nefret, öfke gibi duygulardan uzak durmalıdır (Hobbes, 1998, s. 187). Adil yargılama, öncelikle üstün kişiliğe, erdeme ve donanıma sahip tarafsız bir yargıçla mümkündür. Üstün kişiliğe, erdeme ve donanıma sahip yargıcın adil ve tarafsız olacağı gerçektir. Adil yargılamayı etkileyen faktörler hakimın yetersizliği olduğu kadar dış baskılar veya rüşvet de olabilir. Hobbes yargıçlar karar alırken hediye veya nüfuzdan etkilenmemeleri gerektiği görüşündedir (Hobbes, 2014, s. 183).

Adil yargılamadan bahsedebilmek için genel ilke yargılamanın delillere göre yapılmasıdır. Hobbes hakimın kararını delillere ve tanık ifadelerine göre vermesi gerektiğini savunur. Kanıt yoksa yargıç kararını kişisel öfke veya acıma duygusuna göre vermemelidir. Delilleri dikkate almayan yargıç adaleti reddetmiş ve adaletsizliği savunmuş olur. Hobbes’un bu görüşleri çok dikkat çekicidir. Bununla beraber Hobbes daha ileri seviyede şaşkıncı görüşler öne sürer. Buna göre yargıç, olması gereken şekilde doğru bir karar verse bile şayet deliller göz ardı ediliyorsa yargıç adaletsizdir ve ön yargılıdır (Hobbes, 1998, s. 184). Anlaşılan o ki vicdanen doğru olsa da delillere göre yargılama esastır. Bu ise günümüz modern yargılama hukukunun en temel prensiplerinden biridir.

Bir diğer ilke hâkimin boşluk doldurma yetkisi ile yanlış dahi olsa yargı kararlarının aynı türden başka davalara gerekçe olamayacağıdır. Yargı yasalarına göre yürütülür ancak bazen yasada hüküm olmayabilir. Hobbes yasalarda boşluk olması durumunda yargıcın doğru akılla değerlendirme yapıp karar vermesi gerektiği görüşündedir. Ancak inisiyatif kullanarak verilecek karar doğa yasalarına aykırı olamaz ve devletin isteyeceği şekilde kamu yararına uygun olmalıdır (Hobbes, 1998, s. 181). Yasalarda boşluk olsun veya olmasın yargıcın yanılması veya hatalı karar vermesi gayet olağandır. Ancak hatalı bir karar aynı şartlara haiz benzer bir davaya kriter teşkil etmez ve diğer kararları bağlamaz (Hobbes, 1998, s. 182). Bu ise yargıcı bağımlılıktan kurtarır ve tesir altında kalmadan karar vermesine olanak tanımakla beraber yargıcın üstünlüğünü ortaya koyan görüştür. Diğer yandan birey yargıcın kararlarına itiraz hakkına sahiptir.

Günümüz modern ceza hukukuna uygun olarak Hobbes’un ileri sürdüğü diğer ilkeler cezaların kanuniliği ve orantılık ilkesi ile suçu oluşturan unsurların gerekliliğidir. Öncelikle Hobbes’un ceza yasaları hakkında, yasaların ruhu ve amacı hakkında savunduğu görüşlere bakmak gereklidir. Doğa yasaları gereği devlet cezalandırma hakkına sahiptir ancak bu hak kullanılırken devlet geçmişteki kötülükleri değil gelecekteki iyilikleri dikkate almalıdır (Hobbes, 2014, s. 182). Yani ceza yasaları yapıcı, caydırıcı ve özendirici olmalı, cezalandırma ise sadece araç olarak kullanılmalıdır. Hobbes’a göre haksız bir eylemin suç sayılması için o eylemi yapmaya niyet etmek yeterli değildir. Eylem yok ise sadece niyet ettiği için kişi cezalandırılmaz. Ayrıca işlenen eylemin pozitif yasalara göre suç sayılması gerekir. Yasalarda suç kabul edilmeyen eylemin cezalandırılması mümkün değildir (Hobbes, 1998, s. 192-193).

Hobbes’un kanunsuz suç ve ceza olmaz ilkesini ispatlayan bir diğer gerekçe kanunların geçmişe yürümeyeceğine yönelik görüşlerinde bulunabilir. Hobbes Leviathan’da “hiçbir şey, eylemin işlenmesinden sonra yürürlüğe giren yasayla suç haline getirilemez” ve “eylemden önce ilan edilmiş cezalar, eylemden sonra daha büyük cezalar verilmesinden kişiyi kurtarır” diyerek kanunsuz suç olamayacağı görüşündedir. Buna rağmen aykırı hareket edilmesi adalet değil bireye yapılan düşmanlıktır (Hobbes, 1998, s. 195). Ek olarak bir eylemin suç olup olmadığını bireyin bilmemesi yani kanunlardan habersiz olması mazeret değildir. Kişi yasaları ve suç sayılan eylemlere verilen cezaları öğrenmek için gayret göstermelidir. Diğer yandan doğru akılla düşünen birey doğa yasalarını ve pozitif yasaları öngörebilir (Hobbes, 1998, s. 182-194-195). Kişiyi cezadan kurtaran tek şey tutsaklık halinde veya yaşamını idame ettirmek ve canını korumak için başka çare olmadığı durumlarda yasayı çiğneyebilmesidir (Hobbes, 1998, s. 199-200).

Anlaşıldığı üzere Hobbes yaşam ve kendini koruma hakkına kutsallık atfeder. Bu ise aslında Hobbes’un bireyciliğinin en önemli göstergesidir. Yasaların amacı suç işleyen bireyde korku uyandırmaktır. Ceza yasaları bireyin gelecekte muhtemel iyi eylemleri dikkate alınarak yapıldığından cezalandırmadaki ölçü, eylem ve sonuçla alakalı olmalıdır. Hobbes hafif eylemlere ağır cezaları öngörmez. Ağır cezalar devleti yıkmaya yönelik veya toplumda infial uyandıracak suçlar ile devletin adaletini küçümseyen suçlara verilmelidir (Hobbes, 1998, s. 182-231). Devlete karşı işlenen suçlar kamu suçu, şahsa karşı işlenen suçlar ise özel suçtur. Davalar da kamu davası “judicia publica” veya özel dava şeklinde yürütülür (Hobbes, 1998, s. 205). Tüm bu açıklamalar Hobbes’u adil yargılama ilkesinin sıkı bir savunucusu yapar.

3.5. Eğitim hakkı ve düşünce özgürlüğü:

Hobbes'da eğitim hakkı doğrudan günümüzde ifade edildiği gibi değil devletin güvenliğine yönelik tehditlere karşı bireylerin eğitilmesi yönünde anlam kazanır. Bu nedenle eğitim ayrı bir haktan ziyade devleti zayıflatan zararlı düşünce ve eylemler karşısında devletin görevi şeklinde ortaya çıkar. Egemenin mutlaklığına, bölünmezliğine ve gücüne yönelik her türlü zararlı düşünceler zihinden kazanılmalıdır. Bunun yolu ise ancak eğitimden geçer (Hobbes, 1841, s. 218). Devlet kamu yararı gözettiği için bireysel veya toplumda farklı sınıflara göre değişen iyiyi değil toplum için genel iyiyi esas alır. Ancak toplum eğitimle bilinçlendirilmediği ve kamusal iyi özümsemediği takdirde bireyler devletin yasalarını ve cezaları düşmanca görürler (Hobbes, 1998, s. 223).

Eğitim devletin denetimi ve kontrolü dışında serbest bırakıldığında amacı belli olmayan ve gizli planları olan kişilerce suiistimal edilir ve devlete karşı zararlı düşünceler halka öğretilir. Zamanla devlete karşı birlik ve gruplar oluşturulur ve devleti yıkan faaliyetler baş gösterir. Sonuçta devlet içinde devlet kurulması kaçınılmaz hale gelir (Hobbes, 2014, s. 159-179). Bu nedenle Hobbes'a göre eğitim ve düşünce tamamen devletin kontrolünde olmalı, hangi düşüncelerin öğretilene veya yasaklanacağına devlet karar vermelidir. Yayınlanacak kitaplar devletin yetkilendirdiği heyetler tarafından incelenmeli ve yayınlanmasına izin verilip verilmeyeceği değerlendirilmelidir. Yine bu heyetler toplumun önünde kimin konuşacağına karar verir ve konuşma içeriğini inceler (Hobbes, 1998, s. 118). Dolayısıyla devlet denetimi dışında, kitap yazmak veya farklı düşünmek mümkün değildir. Hobbes'un devlet kontrolünde tek düze eğitim ve tek düze düşünceyi savunduğu apaçık ortadadır. Bu ise bireysel özel alanı zedeleyen durumdur. Günümüzde her türlü düşünce özgürce savunulabilir ve farklı görüşler toplumsal zenginlik olarak görülür. Ancak Hobbes'un iyi vatandaş oluşturma amacı göz ardı edilmemelidir. Günümüz devletlerinin zayıflamasına ve yok olmasına yol açan devlet karşıtı ideolojilerin özgürlük kamuflesi altında serbestçe yıkıcı faaliyet gösterdikleri ortadadır. Diğer yandan Hobbes'un sınırı, devlet güvenliğine kasteden düşüncelerle ilgilidir. Yasanın olanak verdiği alanlarda şüphesiz bireylerin düşünce özgürlüğü kısıtlanmamıştır fakat çok hassas bir konudur.

Hobbes'un tek tip eğitim ve sansür görüşlerine rağmen bireyin gelişimini esas alan eğitim hakkının tamamen olmadığı anlaşılmamalıdır. Hobbes bilim, sanat, matematik gibi diğer alanların öğretilmesini devletin görevi olarak görür (Hobbes, 2014, s. 181). Çocuk ve genç eğitimi oldukça önemlidir. Çocukların zihinleri boş kağıt gibidir o yüzden çocuklara eğitim aileden başlanarak verilir. Çocuk aileden babaya ve devlete saygılı olmayı ve etik davranmayı öğrenmelidir (Hobbes, 1841, s. 218). Zararlı düşünceler ceza korkusuyla değil öğretmek zihinlerden kazanır. Eğitimde hata yapan kişiler yerine bizzat hatanın kendisi hedef alınmalıdır. Hobbes'a göre eğitimde üniversitelerin yeri de oldukça önemli yer tutar (Hobbes, 2014, s. 176; 1998, s. 227). Totaliter ve baskıcı rejimler eğitimsiz halkın daha kolay yönetileceğine inanmışken Hobbes bunun aksine halkın eğitilmesi taraftarıdır. Güçlü devletler bilinçli ve eğitilmiş bireyler ile mümkündür. Bilgisiz ve eğitimsiz uyruk devlete itaatin ne olduğunu idrak edemezken eğitilen, kendi sorumluluğunu ve egemenin haklarını bilen uyruk ise isyana kalkışmaz (Hobbes, 1998, s. 222; Ağaoğulları, 2009, s. 242). Bununla beraber Hobbes'da tamamen bireysel alana yönelik özgürlükleri geliştirici mükemmel bir düşünce özgürlüğünden ve bireysel liberal eğitimden bahsetmenin mümkün olmadığı kanaatindeyiz.

3.6. Din ve vicdan hürriyeti:

Şüphesiz ki modern devletin kişilere tanıdığı en önde gelen haklardan biri din ve vicdan hürriyetidir. Bunu engelleyen şeyler ise devletin veya herhangi bir dini mezhebin birey üzerinde inancı dayatması, yasaklaması ya da ibadet üzerinde otorite kurması şeklindedir. Kişi neye inanacağına veya inancının gereklerini ifade özgür olduğu kadar devlet de teolojik ilkelere göre değil pozitif hukuka göre yönetilmeli ve bireyleri güvenceye almalıdır. Hobbes tüm felsefesini metafizik ve teolojiden ayrı akla ve bilime dayandıran filozof olarak devleti temellendirirken de teoloji yerine toplum sözleşmesini esas almıştır. Ağaoğulları'nın belirttiği gibi egemen devleti teoloji ile temellendirmeyen Hobbes'un, egemenliğin kullanılmasında da teolojik bilgiyi kaynak göstermeyeceği kesindir (Ağaoğulları, 2015, s. 455).

Leviathan'ın 1651 tarihli baskı kapak resminde egemenin sağ elinde kılıcı ve sol elinde asasıyla devletin tüm teşkilatlarını egemenin otoritesi altına alması ruhani iktidara indirilecek ağır darbeyi gösterir. Hobbes, Leviathan ile kilisenin ilahi egemenliğini sonlandırmakla kalmamış, diğer kamu kuruluşları gibi onu sıradan bir teşkilat haline getirmiştir. Bunun en önemli nedeni 17. yy'ın bilimsel gelişmelerine, mezhep savaşları ve acılarına tanıklık etmesidir. Dönemin İngiltere'sinde çok sayıda mezhep ve cemaatler birbirleriyle üstünlük mücadelesi içindeydi. Diğer yandan papanın iktidarının kaldırılmasına rağmen hala papanın devletin üstünde ilahi güç olarak tüm Hristiyanları yönetme hakkının olduğunu savunan kesimler mevcuttu. Papazlar ise kendilerini İsa Mesih'in görevlileri ve Tanrı'nın elçisi olarak görüyordu (Hobbes, 2020, s. 46-47). Hristiyanlığı yanlış yorumlayan din adamları monarkı ve halkı aforoz etme tehdidi ile korku uyandırma çabasıydı (Hobbes, 1998, s. 464). Bundan zarar görenler ise devlet ve halkın bizzat kendisiydi. Tüm bu gelişmeler devletin güvenliği için tehdit oluşturan

unsurlardır ve tamamen Hobbes'un siyaset felsefesinde tasavvur ettiği mutlak egemenlik görüşüne terstir. Bu nedenle fitneye sebep olan veya olmayan tüm dini fraksiyonlar devletin kontrolü altında yasalara tabi tutulmalıdır. Dinin egemenin iradesi altına alınması sayesinde insanların teolojik hissiyatlarını ifade eden dil ve çeşitliliklerde de birlik sağlayarak insanların dini konularda anlaşmazlıkları önlenecektir (Hobbes, 1998, s. 311; Durkheim, 2012, s. 48).

Hobbes'un laikliğin temel ana fikrini savunduğu gayet net ortadadır. Buradan da bireylerin inançlarında özgür olduğu sonucuna ulaşılır. Dinsel dayatmalar veya birey ve devlet üzerindeki egemenlik mücadelesi sonlandırıldığında bireyin özgürce inançlarında tercih yapması olağan bir sonuçtur. Şöyle ki Hobbes'un monarşilerde egemenin kendi inancını topluma dayatamayacağına yönelik ifadeleri inanç özgürlüğünün diğer gerekçesidir. Hobbes dünyevi iktidarın Hristiyan olmaması veya inançsız olması durumunda halkın itaat edip etmeyeceğini sorgular. Hobbes'a göre egemen kişinin kendi inancı ile egemene itaat farklı şeylerdir. Egemen inançsız dahi olsa ona direnen ve itaat etmeyen kişi Hristiyanlığın, kutsal kitabın ve havarilerin emrini çiğnemiş olur (Hobbes, 1998, s. 401). Hobbes'un vahyi referans gösterip yaptığı yoruma göre, Tanrı devletin pozitif yasalarına itaat edilmesini emretmiştir. Dünyevi egemene itaatin yanı sıra her devlette Tanrı'nın en yüksek temsilcisi olduğundan ona inanmak gereklidir. Dünyevi iktidar Tanrı yasalarını pozitif yasalara dönüştürür (Hobbes, 1998, s. 392). Bu kapsamda egemenin inancının ne olduğu önemli olmadığı gibi uyruğun inancı da mühim değildir. Devlet kendi inancını dayatamaz. Hobbes'a göre hiçbir egemen uyruklarının inancını bile bile onları baskı altında tutacak kadar akılsız değildir (Hobbes, 1998, s. 401). Sonuç olarak bireyler iyi vatandaş olma ve devlete itaatin dışında dini inançlarını yasalar kapsamında özgürce kullanabileceklerdir.

Sonuç ve Öneriler

Hobbes'a göre asıl olan devlettir. Devletin bağımsızlığı, bütünlüğü, güvenliği ve mutlaklığının üzerinde hiçbir şey yoktur. Devleti bölmeye, yok etmeye veya zayıflatmaya yönelik her türlü eylem, davranış, niyet veya düşünce düşmanlıktır ve tehditleri bertaraf etmek üzere doğa yasalarına tabi egemen her türlü hakka sahiptir. Bu nedenle güçlü ve mutlak bir devlet Hobbes'un savunduğu en önemli ilkedir. Kişilerin özgürlüğü ise devletin özgürlüğünden farklıdır. Devletin, sınırlarını pozitif yasalarla belirlediği alan içerisinde bireyler tüm haklarını özgürce kullanabilirler. Zaten özgürlük dış engelin olmadığı durumda rahatça hareket etmek demektir. Dış engel ise mutlak egemenin neyin yapılması veya neyin yapılmamasına yönelik verdiği emirler yani yasalardır. Yasaların azlığı yasakların azlığı anlamına geldiğinden, bireysel özgürlüklerin kullanımı için az sayıda yasa yapılması gerekir. Yapılan yasalar teşvik edici ve bireyi geliştirici olmakla beraber asıl amaç kamu yararını gözetmektir. Akıl bir nedenden dolayı ileride yapacağı davranışı muhakeme eder ve irade iyi olanı zorunlu olarak tercih eder. Ancak iradenin tercihi zorunlu olarak aklın çıkarımına dayansa da yasaya ve adalete aykırı tercihte de bulunabilir. Bu ise bireyin duygusal yanımlarından, ihtiraslarından ve akli doğru kullanamamasından kaynaklanır.

Bireyin en kutsal ve vazgeçilmez hakkı yaşama ve kendini koruma hakkıdır. Yaşama hakkı sözleşmeyle egemene devredilemez ve bu haktan vaz geçilemez. Egemen dahi bireyin kendini veya başkasını öldürmesini isteyemez. İsteddiği takdirde birey bu emri reddetme hakkına sahiptir. Kendisine verilen ölüm emrine karşı koyabilir ve egemene direnebilir. Tutsak düştüğünde veya hayatta kalmak için elzem olan bir şeye ulaşmak için yasayı çiğneyebilir. Kişi yaşam hakkını korudu diye yasaya aykırı davranışa da hiç kimse adalete aykırı davranışını söyleyemez.

Toplumun iyiliğini sağlamak, adaleti ve güvenliğini tesis etmek devletin ödevidir. Yasadan kaynaklı uyuşmazlık nedeniyle haksızlığa uğradığını düşünen uyruk, hakkını aramak için yargıca başvurur. Yargılama delillerle yapılır ve kanunlara uygun karar verilir. Kanunda yazmayan durumlarda yargıç inisiyatif kullanır. Yanlış dahi olsa verilen karar geçerlidir ve başka davalara emsal değildir. Ancak uyruk yanlış karara itiraz edebilir. Egemen veya yetkilendirilmiş merci itirazı karara bağlar. İtiraz hakkı aynı zamanda kamu kuruluşlarının icraatlarına karşı yapıldığı gibi kamu görevlisinin kendi kurumu tarafından yapılan haksızlıklara karşı da kullanılır. Egemenin belirlediği yetkili merci karar verir. Egemenin nihai kararı ise kesindir ve itiraz edilemez. Devlet adil yargılama ile uyuşmazlıkların çözümünden sorumludur. Adil yargılama, yeterliliğe sahip yargıçlar ile yasalar çerçevesinde eşit ve tarafsız olmakla mümkündür. Suçlara verilecek cezalar kanunda yazdığı miktarda olur ve yasada suç sayılmayan eylemler cezalandırılmaz. Suçun oluşması için yasaların yanı sıra eylemin gerçekleşmesi gereklidir. Devlete yönelik suçlara ağır cezalar verilirken hafif suçlara ise orantılı cezalar verilmelidir. Adil yargılamayı tesis edemeyen devletler toplumda nefrete ve devamında isyana yol açar.

Pozitif yasalarla beraber bireyin özel mülkiyet hakkı ortaya çıkar ve devletin güvencesinde alım-satım, mübadele esasları yasalarla belirlenir. Devletin mülkiyet üzerinde hakkı her zaman saklıdır. Bireyin mülkiyete sahip olması devletten bağımsız olduğu anlamına gelmez. Ticaret ve üretimle kazanılan mülkiyet bireyin zenginliğini artırır. Yurt içi ve yurt dışı ticaret, devletin kurallarına göre yapılır. Halk tembellikten sakınmalı ve çalışkanlığa özendirilmelidir. Tembel birinin vereceği vergi ile varlıklı

bireyin vereceği vergi eşittir. Vergi sistemi malvarlığına göre değil harcamalara göre yapılırsa israftan kaçınmak için olanak sağlanır.

Teolojik bilgi yanlış yorumlanmış ve kifayetsiz din adamlarınca mezhepler arası üstünlük çatışmaları beraberinde acı getirmiştir. Devletin üstünde ilahi iktidar tasavvuru, egemenin üstünde başka bir egemen olduğu anlamına geldiğinden dünyevi egemenlikten bahsedilemez. Bu nedenle kilise ve tüm dini cemaatler yasaya tabi olmalı, devletin kontrolünde faaliyet göstermelidir. Kutsal kitabın emri de dünyevi iktidara riayet edilmesi yönündedir. Devletin veya devleti temsil eden egemen kişinin resmi dini olabilir veya dinsiz de olabilir. Bu durum egemene itaat etmemeyi gerektirmediği gibi egemenin kendi inancını dayatması da doğru değildir. Dolayısıyla devletin veya mezheplerin baskısı ve dayatması olmadan kişi istediği inancın gereğini rahatlıkla yapmalıdır.

Hobbes'un günümüz temel insan haklarının tanıdığı özgürlükleri savunduğu ortadadır. Hatta özgürlüklerle ilgili çağını aşan ve kendisinden sonraki dönemlerin kapısını aralayan görüşlere sahiptir. Hobbes'un temel amacı devlet güvenliğini ve egemenliğin bütünlüğünü sağlamaktır. Devlet ne kadar iyi ise halk da o kadar iyidir. Birey kendi iyiliğini devletin iyiliği olarak görmeli, devletin yasaklamadığı alanda özgürce hareket etmelidir. Bireye tanınan özgürlükler kazanılmış değildir ve gerektiğinde devlet tarafından her zaman kısıtlanabilir. Bunun nedeni ise kamusal genel iyiliğin zaruretindedir. Bununla beraber Hobbes'da bireysel özgürlükler ve haklarla ilgili iki handikaptan bahsedilebilir. Birincisi düşünce özgürlüğünün kısıtlanması ve tek tip eğitim modeli, ikincisi ise mutlak güce sahip egemenin bunu suiistimal ederek halka zulmetme ihtimalidir.

İlk olarak Hobbes devletin doğa yasalarına tabi olduğunu ve hesabını Tanrı'ya vereceğini söyler (Hobbes, 1998, s. 222). Hobbes'a göre egemen, halk ile birleşip tek kişilik haline geldiğinden egemenin kötülük yapması halkın kendi kendine kötülük yaptığı anlamına gelen saçma bir durumdur. Egemenin gücü kendisinin değil halkın gücüdür, eylemleri ise bizzat halkın eylemidir. Sözleşmeyle herkes egemenin alacağı kararları en baştan kabul etmiştir. Egemeni oluşturmadaki amaç savaş durumunda duyulan güvensizlik ve korkudur. İnsanların egemenden korkusu boşadır çünkü doğa durumunda taşıdıkları korku egemenin kötülük yapacağı yönündeki korkudan daha kötü ve tehlikelidir. Ayrıca tüm gücü elinde bulunduran egemenin kötülük yapması için bir neden yoktur. Egemen uyruğuna zulmederse kendi meşruiyetini tartışmalı hale getirdiği gibi kendi sonunu da hazırlar bu da akla aykırıdır (Hobbes, 2014, s. 97; 1998, s. 138). Zulmeden egemen ise tiranlığa döner. Tiranlık sistemini ise Hobbes devlet şekli olarak kabul etmez. Egemenin uyruklara baskı uygulaması ve sert kurallar koyması uyrukların iyiliği içindir, aksi halde devlet zayıflar ve görevlerini yerine getiremez hale gelir (Ağaoğulları, 2009, s. 240).

İkinci olarak eğitimin devlet kontrolünde olması ve farklı düşüncelere imkan tanınmamasıdır. Günümüz düşünce özgürlüğü kapsamında Hobbes'un bu görüşü yetersiz kalır. Ancak dikkat edildiğinde Hobbes'un ana teması devletin egemenliğini tehdit eden zararlı düşüncelere ve bu kapsamdaki eğitime izin verilmeyeceğidir. Aksi halde devleti yıkan faktörler yavaş yavaş oluşurlar ve ileride bölücü fraksiyonlar haline gelirler. Bu nedenle devletin güçlü olması şarttır ve ona zarar verecek hiçbir şeye müsaade edilemez. Buradan varılacak sonuç tüm hak ve özgürlüklerin güçlü bir devletle güvencede tutulacağıdır. Bu ise ulus devlet yaklaşımının en önde gelen ilkesidir. Hobbes'un bireye en az mutlak egemen kadar değer verdiği ortadadır. Kişi, devlet korkusunu hissetmediği sürece devlete karşı düşmanlığa sebep olan düşüncelerin belirmesi gayet olasıdır.

Yazar Katkıları: Fikir- Ö. N. D.; Tasarım- Ö. N. D.; Denetleme- Ö. N. D., O. E.; Kaynaklar- Ö. N. D. ; Veri Toplanması ve/veya İşlemesi- Ö. N. D., O. E.; Analiz ve/veya Yorum- Ö. N. D.; Literatür Taraması- Ö. N. D., O. E.; Yazıyı Yazan- Ö. N. D.; Eleştirel İnceleme- O. E.

Hakem Değerlendirmesi: Dış bağımsız.

Çıkar Çatışması: Yazarlar, çıkar çatışması olmadığını beyan etmiştir.

Finansal Destek: Yazarlar, bu çalışma için finansal destek almadığını beyan etmiştir.

Author Contributions: Concept- Ö. N. D.; Design- Ö. N. D.; Supervision- Ö. N. D., O. E.; Resources- Ö. N. D.; Data Collection and/or Processing- Ö. N. D., O. E.; Analysis and/or Interpretation- Ö. N. D.; Literature Search- Ö. N. D., O. E.; Writing Manuscript- Ö. N. D.; Critical Review- O. E.

Peer-review: Externally peer-reviewed.

Conflict of Interest: The authors have no conflicts of interest to declare.

Financial Disclosure: The authors declared that this study has received no financial support.

Kaynaklar

- Ağaoğulları, M. A., Zabcı, Ç. Z., Ergün, R. (2009). *Kral Devletten Ulus Devlete* (2. Baskı). İmge Kitapevi.
Ağaoğulları, M.A, Akal, C.B, Kökler, L. (1994). *Kral Devlet ya da Ölümlü Tanrı* (1. Baskı). İmge Kitapevi.

- Cevizci A. (2001). *17. yy Felsefe Tarihi* (2. Baskı). Asa Kitapevi.
- Copleston, F. (1991). *İngiliz Görgücülüğü*. (Çev.: Aziz Yardımlı). 5(ab), Idea Yayınları. (1959).
- Durkheim, E. (2012). *Hobbes Üzerine*. (Çev.: Melike Odabaş). Alfa Yayınları. (2011).
- Ebenstein, W. (2009). *Siyasi Felsefenin Büyük Düşünürleri*. (Çev.: İsmet Özel). Şule Yayınları. (1962).
- Gökberk, M. (1993). *Felsefe Tarihi* (2. Baskı). İstanbul: Remzi Kitapevi.
- Göze, A. (1989). *Siyasal Düşünceler ve Yönetimler* (5. Baskı). Beta Basım Yayım Dağıtım A.Ş.
- Hobbes, T. (2014). *Elenta Philosophica De Cive. Yurtdaşlık Felsefesinin Temelleri*. (Çev.: Z. Deniz Zarakolu). (2. Baskı). Belge Yayınları.
- Hobbes, T. (1841). "Three Discourses: Human Nature, De Corpore Politico, Of Liberty and Necessity". (Ed.: Sir William Malesworth). *English Works of Thomas Hobbes of Malmesbury, Vol 4*, John Bohn. (1640).
- Hobbes, T. (1998). *Leviathan*. (Ed.: C.A. Gaskin). Oxford: Oxford University Press. World Classic. (1651).
- Kutluay, F. (2020). *Siyasal Otorite ve Rıza*, John Locke İncelemesi. (1. Baskı). Divan Kitap.
- Özden, H. Ö., Aktaş, Z. (2017). "Thomas Hobbes'un Varlık Anlayışı". *I. Uluslararası Türklerin Dünyası Sosyal Bilimler Sempozyumu Bildiri Kitabı*, Türk Dünyası Enstitüsü, 2017.
- Özden H. Ö., Elmalı O. (2014). *Yeniçağ Felsefe Tarihi* (2. Baskı). Arı Sanat Yayınevi.
- Martinich, A.P. (1999). *Hobbes, A Biography*. Cambridge University Press.
- Ross, M. G. (2009). *Starting With Hobbes*. (1st Ed.). Continuum Int. Publishing Group.
- Sarıca, M. (1983). *Siyasal Tarih* (2. Baskı), Ar Basım Yayın.
- Skinner, Q. (2018). *Hobbes ve Cumhuriyetçi Özgürlük*. (Çev.: A. Emre Zeybekoğlu). Dost Kitabevi. 2008.
- Tannenbaum D.G. ve Schults D. (2013). *Siyasi Düşünce Tarihi*. (Çev.: Fatih Demirci). (8. Baskı). Adres Yayınları. (1998).
- Zarakolu, C. D. (2013). *Thomas Hobbes'un Siyaset Felsefesi*. Belge Uluslararası Yayıncılık.
- Zelyüt, S. (2010). *Dört Adalı - Hobbes- Locke- Berkeley- Hume* (2. Baskı). Doğu Batı Yayınları.

An Empirical Investigation in Turkish Mobile Network Market

Türk Mobil Ağ Pazarında Ampirik Bir Araştırma

Selahattin KAYNAK¹

Samsun Üniversitesi, Siyasal Bilgiler Fakültesi,
Uluslararası Ticaret ve İşletmecilik Bölümü,
Samsun, Türkiye
Samsun University, Faculty of Political Sciences,
International Trade and Business.
selahattin.kaynak@samsun.edu.tr

Havvanur Feyza KAYA²

Samsun Üniversitesi, Siyasal Bilgiler Fakültesi,
Uluslararası Ticaret ve İşletmecilik Bölümü,
Samsun, Türkiye
Samsun University, Faculty of Political Sciences,
International Trade and Business.
havvanur.kaya@samsun.edu.tr
(Sorumlu Yazar-Corresponding Author)

Abstract

The purpose of this study is to investigate the impacts of total subscribers, net investment, mobile data traffic, and mobile number portability on the net sales revenues. In this study, the effects of total subscribers, net investment, mobile data traffic, and mobile number portability on the net sales revenues are tested by using Generalized Method of Moments. The data cover the period of 2010:01-2019:03 (quarterly) for Turkish mobile network market. The Turkish mobile network market is dominated by the three major firms Turkcell, Vodafone, and Avea. According to findings of this study, the most efficient variable that affects net sales revenues is the total mobile data traffic in Turkcell. However, the most efficient variable that affects net sales revenues is the number of total subscribers in Vodafone and Avea. While the number of total subscribers does not have a statistically significant effect on net sales revenues in Turkcell, does significant effect on net sales revenues in Vodafone and Avea. Also, total mobile data traffic does not have effect on the net sales revenues in Avea, but others.

Keywords: Mobile market, net sales revenues, GMM

Öz

Bu çalışmanın amacı, toplam abone sayısı, net yatırım, mobil veri trafiği ve mobil numara taşınabilirliğinin net satış gelirleri üzerindeki etkilerini incelemektir. Bu çalışmada, toplam abone sayısı, net yatırım, mobil veri trafiği ve mobil numara taşınabilirliğinin net satış gelirleri üzerindeki etkileri, Genelleştirilmiş Momentler Yöntemi kullanılarak test edilmiştir. Veriler, Türk mobil ağ pazarı için 2010:01-2019:03 (çeyreklik) dönemini kapsamaktadır. Türk mobil ağ pazarı, Turkcell, Vodafone ve Avea'nın üç büyük firması tarafından domine edilmektedir. Bu çalışmanın bulgularına göre, net satış gelirleri üzerinde en etkili değişken Turkcell'de toplam mobil veri trafiğidir. Ancak, net satış gelirleri üzerinde en etkili değişken Vodafone ve Avea'da toplam abone sayısıdır. Turkcell'de toplam abone sayısının net satış gelirleri üzerinde istatistiksel olarak anlamlı bir etkisi yokken, Vodafone ve Avea'da net satış gelirleri üzerinde anlamlı bir etkisi vardır. Ayrıca, Avea'da toplam mobil veri trafiğinin net satış gelirleri üzerinde bir etkisi yoktur, ancak diğerlerinde vardır.

Anahtar Kelimeler: Mobil piyasası, net satış gelirleri, GMM.

Introduction

In the electronic communications sector, there are strong competitors with rapidly changing infrastructure possibilities, constantly growing economic structures and increasing service diversity along with the developing technology. However, it is observed that the market structures of the organizations operating within the sector have an oligopolistic structure and their concentration levels are high (Durukan & Hamurcu, 2009, p.76; Yıldız, 2012, p.46). Especially in the 1990s, with the spread of 2G, countries started to allow companies to enter the mobile market in order to increase competition between operators. Its oligopolistic structure (as a result of the presence of a small number of operators) has brought some problems in this mobile telecommunications market. The most important issues were obstacles for companies to enter and exit the market, missing information,

Geliş Tarihi/Received 02.11.2023
Kabul Tarihi/Accepted 09.02.2024
Yayın Tarihi/Publication Date 25.03.2024

Cite this article as: Kaynak, S. & Kaya, H. F. (2024). An empirical investigation in Turkish mobile network market. *Current Perspectives in Social Sciences*, 28(1), 23-31.

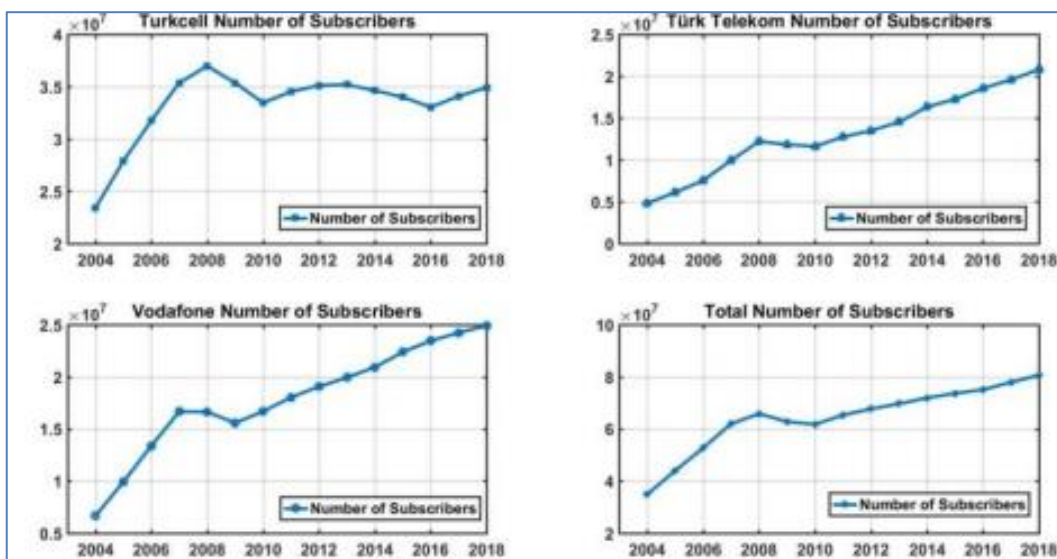
Content of this journal is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License.

cost of changing numbers and incomplete competition (Narin & Genç, 2016, p. 93). In addition, the oligopolistic structure creates serious problems for new companies to enter the market due to high market entry and exit costs, significant cost advantages of existing companies in the sector, benefit from economies of scale and product differentiation (Santos, 2011, p. 10). Despite, the above-mentioned problems in the mobile technology market, it is worth noting that there is a serious increase in the number of mobile subscribers. The number of mobile subscribers in the world, which was 962 million in 2001, increased to 8,304 billion in 2019, and the penetration rate of technology increased from 15.5% to 108% (ITU, 2020). In addition, broadband mobile connections starting with 3G have contributed to the spread of the internet by providing fast internet access with the usage of mobile technologies, and as a result, the need for spectrum required for high speed connections such as 4.5G and 5G (in the near future) has increased. Thus, the competition between companies around the world has accelerated and new firms have started to form in the market.

The mobile telecommunications services in Turkey began in 1994 with the establishment of Turkcell and Telsim. The licensing of Turkcell and Telsim became possible as a result of the legislative changes. Thus, concession agreements were signed between the Ministry of Transport and Turkcell and Telsim on April 27, 1998. While there were 175 thousand subscribers in 1994, the number of mobile subscribers started to increase rapidly after 1998 due to impacts such as rise of competition in the market and the price decrease in telephone devices (Atiyas & Doğan, 2007, p. 505). By the end of 2020, the number of subscribers reached 73,639,261. During the period when there were two companies in the market, Turkcell was the dominant firm. With the number of subscribers, Turkcell's market share decreased from 78% in 1994 to around 46% in 2015. With the entrance of Aria and Aycell to the market after 2000, the two-firm duopoly market has left its place to the four-firm oligopoly market. However, the formation of competition in this market has been prevented due to reasons such as the late market entry of Aria and Aycell, the lack of applications that can facilitate new market entry, and the defects in the national freedom of movement regulations. In 2004, with the merger of Aria and Aycell under the name Avea, the mobile telecommunications market with three companies was formed (Atiyas & Doğan, 2007, p. 507).

In recent years, Turkey's mobile communications market led by Turkcell, Vodafone and Turk Telekom. These three companies have a very high penetration rate in terms of both individual and corporate users. Considering the high number of subscribers, the importance of the direct or indirect effects of this market on the country's economy is easily comprehensible. The taxation made on the income of these three GSM operators, their employment creation effects and their interactions with other sectors are only a part of their contribution to the economy.

Turkcell has always been the market leader in the Turkish telecommunications market. However, while Turkcell's market share was 75.58% in 2018, it decreased to 41.28% in 2019. This situation raises the following questions; telecommunications firms whether there is a variation in revenue in Turkey, what are the main factors affecting revenue in the company. Fig.1 shows the number of subscribers of total and Mobile Network Operators in Turkey.

Figure 2.

The number of subscribers (Sources: Önal et. al (2019))

In 2018, the total number of subscribers in Turkey reached 80,117,999. This represented a 3% increase compared to the figures in 2017, as depicted in Fig. 1. Notably, Turkcell consistently maintains a dominant position in the market. In terms of market share based on the number of subscribers in 2018, the distribution is as follows: Vodafone at 31%, Turkcell at 42.1%, and Turk Telekom at 26.9%. Additionally, when considering the distribution of total revenues for the same year, it is allocated as follows: Vodafone holds 35.6%, Turkcell with 42.4%, and Turk Telekom with 22% (Önal, 2019, p. 44).

However, in empirical literature the factors such as; GDP and telecommunications investments, growth and efficiency in telecommunications investments, economic growth and increase in per capita GDP, economic growth with the telecommunications industry, and also growth in industrial production and an increase in the number of phones per person in the urban area have been determined that there is a positive relationship among them (Cronin et al., 1991, Cronin et al., 1993; Kurt, 2007; Güvel & Aytun, 2013; Schreyer, 2000; Pohjola, 2002; Nasab & Aghaei, 2009; Madden & Savage, 1998; Brock & Sutherland, 2000).

The study that attracts attention in the literature is the study of Kaynak & Koç (2021). Their paper aims to identify the most effective pricing strategy among mobile operators in the Turkish mobile telecommunications market. The analysis presented here represents one of the initial studies examining price competition in the Turkish mobile market using game theory. Differing from most other studies, they estimate the payoff or demand function of three oligopolistic competitors using the Autoregressive Distributed Lag approach. Under the assumption of complete information in a noncooperative static game, they investigate the normal form game and the new game cube. Their findings indicate that, regardless of the movements of other mobile operators, a price reduction strategy emerges as the best response for each operator, resulting in a pure strategy Nash equilibrium. Furthermore, the prices set by each operator are lower than before, potentially leading to a long-term price war. As a result, they recommend that mobile operators consider investing in their technological infrastructure to enhance service quality or explore discrimination strategies as a means of gaining a competitive advantage.

In this context, unlike the literature, this study investigates the effects of total subscribers, net investment, mobile data traffic, and mobile number portability on the net sales revenues for three major firms Turkcell, Vodafone, and Avea in Turkey. This study delves into the inquiry of identifying the factors that impact firms' revenue. In this study, the effects of total subscribers, net investment, mobile data traffic, and mobile number portability on the net sales revenues are tested by using Generalized Method of Moments. The study is organized as follows. The data and methodology are described in Section 2. Empirical findings are given in Section 3 and the conclusion is presented in Section 4.

Data and methodology

Data

In this study, the effects of total subscribers, net investment, mobile data traffic, and mobile number portability on the net sales revenues are analyzed by using Generalized Method of Moments (GMM) for mobile network providers in Turkey. The Turkish mobile network market is dominated by the three major firms Turkcell, Vodafone, and Avea. In the study, the effects of total subscribers, net investment, mobile data traffic, and mobile number portability on the net sales revenues are tested for Turkcell, Vodafone, and Avea, individually. The data used in the study are quarterly and cover the period of 2010:01-2019:03. All the data obtained from The Information and Communication Technologies Authority (ICTA) (Turkey). The details of variables are summarized in Table 1 (See Table 1 in Appendix).

Methodology

This paper first examines breakpoint estimation using the endogenous break unit root test of Perron (1989), Perron and Vogelsang (1992), and Vogelsang and Perron (1998), for all variables. Then the paper compares the performances of the factors that affect the net sales revenues for Turkcell, Vodafone, and Avea by using GMM. The generalized method of moments (GMM), introduced by Hansen (1982), has become an increasingly significant method for estimation in econometrics. The GMM method acknowledges for the estimation of statistical models with a consistent and asymptotically normal distribution. Also, autocorrelation and heteroskedasticity problems that may arise in a model, can be eliminated with the GMM method.

In contrast to the widely used econometric tests, the GMM test has significant advantages. The GMM method estimates simultaneous system of equations by adapting the estimator's covariance matrix. Thus, it eliminates possible endogenous

and exogenous problems. In the process, lags of variables in the system or outside of the system can be determined externally, and lags of variables can be used as instrumental variables. To estimate a regression equation under the Least Squares (OLS) method, the model must be linear in terms of coefficients. In the GMM method, the regression model does not have to be linear. The GMM method enables equation estimations without applying linearization techniques and losing valuable information in the process. The GMM method has the same characteristics as instrumental variable estimators, especially under conditions of uncertainty. As in the GMM method, as in the OLS method, there is no relationship between the independent variables and error terms (Gan & Yu, 2009, p. 69). Compared to the GMM method, the maximum likelihood (ML) method assumes that the probability distribution of the statistical population is determined. In contrast, the GMM method considers the statistical population moment conditions that do not need to determine the probability distribution of the statistical population. Especially in nonlinear models, (ML) method restricts the distribution of data, and if the assumed distribution is not correct, the estimators of the ML method gives inconsistent results. At this stage, it is recommended to use the GMM method instead. The GMM method makes parameter estimates based on information derived from the base model. The GMM method uses each observation and calculation by adapting the estimator's covariance matrix. Adaptation for the covariance matrix is not only to determine the direction of the moving average of error terms but also to identify the variance problem (Hansen & West (2002)).

The models estimated in this study by GMM are of the following forms:

$$LT1_t = \beta_0 + \beta_1 LT2_t + \beta_2 LT3_t + \beta_3 T4_t + \beta_4 LT5_t + u_t \quad (1)$$

$$LV1_t = \partial_0 + \partial_1 LV2_t + \partial_2 LV3_t + \partial_3 V4_t + \partial_4 LV5_t + \varepsilon_t \quad (2)$$

$$LA1_t = \varphi_0 + \varphi_1 LA2_t + \varphi_2 LA3_t + \varphi_3 A4_t + \varphi_4 LA5_t + \varphi_t \quad (3)$$

where β_0 , ∂_0 , and φ_0 are constant terms, β_1 , β_2 , β_3 , β_4 , ∂_1 , ∂_2 , ∂_3 , ∂_4 , φ_1 , φ_2 , φ_3 , and φ_4 coefficients of related variables of Model 1, 2, and 3, separately. u_t , ε_t , and φ_t are random-error terms of models.

Empirical findings

Table 2 (See Table 2 in Appendix) gives the descriptive statistics of all series. As seen in the table, from 2010 to 2019, mean values of net sales revenues of Turkcell, Vodafone, and Avea are 21.66, 21.31, and 20.88, respectively. When both descriptive statistics are analyzed, it is understood that the maximum net sales revenues of Turkcell are 22.16, Vodafone is 21.98 and Avea is 21.57 in 2019:03. The minimum values of net sales revenues are 21.39 in 2010:04, 20.44 in 2010:01, 20.28 in 2010:02 for Turkcell, Vodafone, and Avea, respectively. Turkcell has always maintained its leadership in the electronic communications industry, which includes Turkcell, Vodafone and Avea. While the market share of Turkcell was 755.83% in 2008, it decreased to 41.28% in 2019.

The statistics that draw attention to the results given below contained the mobile number portability. As can be seen in Table 2, the average value of the mobile number portability of Turkcell is -270.3364. It received the highest value in 2017:02, and the lowest value in 2018:04. The average value of Vodafone 's mobile number portability is 95.12. It received the highest value 2010:01, and the lowest value is in 2014:01. If the number of Avea's mobile number portability is examined, the average value is found as 173,732. Avea's mobile number portability received the highest value compared to Turkcell and Vodafone. Avea's mobile number portability takes on its highest value in the first period of 2014 and on its lowest value in the second period of 2017. Avea received the highest value in 2014:01, and the lowest value in 2017:02. Also, Turkcell has the maximum value of total mobile data traffic.

We follow the basic framework outlined in Perron (1989), Perron and Vogelsang (1992), and Vogelsang and Perron (1998). Following Perron (1989), Perron and Vogelsang (1992), and Vogelsang and Perron (1998), we consider four main models for data with a one-time break. Table 3 (See Table 3 in Appendix) shows the results of breakpoint unit-root test. As seen from Table 3, all variables were found to be stationary in their levels at least 10% significance level, except LV1, LV2, LA2. Break dates are reported in parenthesis.

Also, the KPSS unit root test was applied for the level of all variables. Table 4 (See Table 4 in Appendix) presents the results of the KPSS test statistics. According to the results of the KPSS unit root test, all variables were found to be stationary in their levels at 1% significance level.

Table 5 (See Table 5 in Appendix) presents the results of Model 1,2, and 3 using GMM. In all the estimated equations, the null hypothesis that the overidentifying restrictions are orthogonal to the error terms cannot be rejected by the estimated J-

statistic. The set of instruments includes different lags of the total subscribers, the net investment, the mobile data traffic, the mobile number portability, and the net sales revenues. The J-statistic is the Hansen (1982) statistic for testing the null hypothesis that the over-identifying restrictions are valid. All the values reported in parenthesis are the Newey-West (1987) robust standard errors. The values reported in square brackets are the marginal levels of significance.

As seen from Model 1, the estimated coefficients of LT2, LT3, T4, and LT5 are -0.29, 0.04, -0.000146, and 1.46, respectively. The coefficients are statistically significant at least 10% level, except LT2. The elasticity coefficient of net investment of Turkcell implies that net sales revenues of Turkcell increases (decreases) by 0.4 percent if the net investment of Turkcell increases (decreases) by 10 percent. The elasticity coefficient of total mobile data traffic of Turkcell implies that net sales revenues of Turkcell increases (decreases) by 14.6 percent if total mobile data traffic of Turkcell increases (decreases) by 10 percent. Since in Model 1, the dependent variable is in logarithm form, and the independent variable (T4) is in level (or original) form. Therefore, the estimated elasticity coefficient of T4 is calculated as $0.0395 (\beta_{-3} \times (T4))$. If Turkcell mobile number portability increases (decreases) by 10 percent, net sales revenues of Turkcell increases (decreases) by 0.4 percent.

In Model 2, the estimated coefficients of LV2, LV3, V4, and LV5 are 3.67, 0.01, 0.000108, and -0.23, respectively. The coefficients are statistically significant at 1% level, except net investment of Vodafone. The coefficient of net investment of Vodafone is statistically significant at 10% level. The elasticity coefficient of the number of Vodafone total subscribers is 3.67. According to this coefficient, when the number of Vodafone total subscribers increases (decreases) by 10 percent, net sales revenues of Vodafone increases (decreases) by 36.7 percent. If the net investment of Vodafone increases (decreases) by 10 percent, net sales revenues of Vodafone increases (decreases) by 0.1 percent. As the same as Model 1, the dependent variable is in logarithm form, and the independent variable (V4) is in the level (or original) form in Model 2, and the estimated elasticity coefficient of V4 is calculated as $0.0102 (\delta_{-3} \times (V4))$. If net sales revenues of Vodafone increases (decreases) by 0.1 percent, Turkcell mobile number portability increases (decreases) by 10 percent. However, the estimated coefficient sign of total mobile data traffic of Vodafone is negative. As total mobile data traffic of Vodafone increases (decreases) by 10 percent, net sales revenues of Vodafone decreases (increases) by 2.3 percent.

According to findings of Model 3, the estimated coefficients of LA2, LA3, A4, and LA5 are 1.40, -0.02, -0.000122, and 0.18, respectively. The coefficients are statistically significant at least 10% level, except total mobile data traffic of Avea. If net sales revenues of Avea increases (decreases) by 14 percent, the number of Avea total subscribers increases (decreases) by 10 percent. When net investment of Avea increases (decreases) by 10 percent, net sales revenues of Avea decreases (increases) by 0.2 percent. The estimated elasticity coefficient of A4 is calculated as $-0.02 (\phi_{-3} \times (A4))$. If net sales revenues of Avea decreases (increases) by 0.2 percent, Avea mobile number portability increases (decreases) by 10 percent.

Conclusions

In this study, the effects of total subscribers, net investment, mobile data traffic, and mobile number portability on the net sales revenues are analyzed by using Generalized Method of Moments (GMM) for mobile network providers in Turkey. The Turkish mobile network market include the three major firms Turkcell, Vodafone, and Avea. In the study, the effects of total subscribers, net investment, mobile data traffic, and mobile number portability on the net sales revenues are tested for Turkcell, Vodafone, and Avea, individually. The data used in the study are quarterly and cover the period of 2010:01-2019:03.

This paper first tests breakpoint estimation using breakpoint unit root test for all variables. Then the paper analyses the performances of the factors that affect the net sales revenues for Turkcell, Vodafone, and Avea by using GMM. The generalized method of moments (GMM), introduced by Hansen (1982), has become an increasingly significant method for estimation in econometrics.

According to the findings of this study, the most efficient variable that affects net sales revenues is the total mobile data traffic in Turkcell. However, the most efficient variable that affects net sales revenues is the number of total subscribers in Vodafone and Avea. While the number of total subscribers does not have a statistically significant effect on net sales revenues in Turkcell, does significant effect on net sales revenues in Vodafone and Avea. Also, total mobile data traffic does not have effect on the net sales revenues in Avea, but others. These findings contribute to the growing body of research on the telecommunications industry. While our study focused on the Turkish market and these specific variables, future research can expand upon these findings and explore further factors that may affect net sales revenues in this dynamic sector. Our analysis underscores the importance of tailoring strategies to the unique characteristics of individual providers and markets within the telecommunications industry.

These findings contribute to the existing body of literature in several meaningful ways. Firstly, they provide valuable insights into the dynamics of the Turkish mobile telecommunications market, which is a significant and evolving sector. Understanding the specific factors that impact net sales revenues for major providers like Turkcell, Vodafone, and Avea is crucial for both industry stakeholders and policymakers.

Secondly, our research underscores the need for tailored strategies within the telecommunications industry. The fact that the most influential variable differs among these providers highlights the importance of customization in business strategies. For Turkcell, it's the total mobile data traffic that significantly affects net sales revenues, whereas Vodafone and Avea benefit more from an increased number of total subscribers. This insight can guide providers in optimizing their marketing, investment, and network expansion strategies.

Additionally, our study contributes to the broader literature on econometric methods, specifically the application of the Generalized Method of Moments (GMM) in estimating relationships within the telecommunications sector. By successfully using GMM, we demonstrate its effectiveness as a method for analyzing the dynamic relationships between variables in this context. Researchers in the field of econometrics can find value in this methodological contribution.

In conclusion, our research extends the understanding of the Turkish mobile telecommunications market while highlighting the importance of personalized strategies in this industry. Furthermore, it showcases the efficacy of the GMM methodology for studying similar economic phenomena. These contributions collectively enrich the scholarly discourse on the telecommunications sector, providing a foundation for further research, strategic decision-making, and policy development.

Yazar Katkıları: Fikir- S. K.; Tasarım- H. F. K.; Denetleme- S. K.; Kaynaklar- S. K.; Veri Toplanması ve/veya İşlemesi- S. K., H. F. K.; Analiz ve/veya Yorum- H. F. K.; Literatür Taraması- H. F. K., S. K.; Yazıyı Yazan- H. F. K.; Eleştirel İnceleme- S. K., H. F. K.

Hakem Değerlendirmesi: Dış bağımsız.

Çıkar Çatışması: Yazarlar, çıkar çatışması olmadığını beyan etmiştir.

Finansal Destek: Yazarlar, bu çalışma için finansal destek almadığını beyan etmiştir.

Author Contributions: Concept- S. K.; Design- H. F. K.; Supervision- S. K.; Resources- S. K.; Data Collection and/or Processing- S. K., H. F. K.; Analysis and/or Interpretation- H. F. K.; Literature Search- H. F. K., S. K.; Writing Manuscript- H. F. K.; Critical Review- S. K., H. F. K.

Peer-review: Externally peer-reviewed.

Conflict of Interest: The authors have no conflicts of interest to declare.

Financial Disclosure: The authors declared that this study has received no financial support.

References

- Atiyas, I., & Doğan, P. (2007). When good intentions are not enough: Sequential entry and competition in the Turkish mobile industry. *Telecommunications Policy*, 31(8–9), 502–523.
- Breitung, J., 2002. Nonparametric tests for unit roots and cointegration. *Journal of Econometrics* 108, 343–363.
- Brock, G. J., & Sutherland, E. (2000). Telecommunications and Economic Growth in the Former USSR. *East European Quarterly*, 34(3).
- Cronin, F. J., Collieran, E. K., Herbert, P. L., & Lewitzky, S. (1993). Telecommunications and Growth: The Contribution of Telecommunications Infrastructure Investment to Aggregate and Sectoral Productivity. *Telecommunications Policy*, 17(9), 677-690.
- Cronin, F. J., Parker, E. B., Collieran, E. K., & Gold, M. A. (1991). Telecommunications Infrastructure and Economic Growth: An Analysis of Causality. *Telecommunications Policy*, 15(6), 529-535.
- Durukan, T., & Hamurcu, Ç. (2009). Mobil İletişimde Pazar Yoğunlaşması. *Journal of Black Sea Studies*, 6(22).
- Gan, P., & Yu, H. (2009). Optimal Islamic monetary policy rule for Malaysia: the Svensson's Approach. *International Research Journal of Finance and Economics*. 30(30), 165-176.
- Güvel, E. A., & Aytun, C. (2013). Telekomünikasyon Altyapisi ve Ekonomik Büyüme: Farklı Gelir Grupları Üzerine Bir Uygulama*/Telecommunications Infrastructure and Economic Growth: An Application for Different Income Groups. *Business and Economics Research Journal*, 4(3), 1-20
- Hansen, L.P., (1982). Large Sample Properties of Generalized Method of Moments Estimators. *Econometrica*, 50,1029 – 1054.
- Hansen, B. E., & West, K. D. (2002). Generalized Method of Moments and Macroeconomics. *Journal of Business & Economic Statistics*, 20(4), 460-469.
- ITU, (2020). World Telecommunication/ICT Indicators Database <http://handle.itu.int/11.1002/pub/81550f97-en>.

- Kaynak, S., & Koç, B. E. (2021). The Price Competition in the Turkish Mobile Telecommunication Market Based on Game Theory. *Competition Journal/Rekabet Dergisi*, 22(2).
- Kurt, A. (2007). Türk Telekomünikasyon Sektörü İle Ülke Ekonomisindeki Gelişmeler Arasındaki İlişkinin Varlığının Ekonometrik Analizi. I. Haberleşme Teknolojileri ve Uygulamaları Sempozyumu (HABTEKUS'07), 96-106.
- Kwiatkowski, D., Phillips, P.C.B., Schmidt, P., Shin, Y., 1992. Testing the null hypothesis of stationarity against the alternative of a unit root: how sure are we that economic time series have a unit root? *Journal of Econometrics* 54, 159–178.
- Madden, G., & Savage, S. J. (1998). CEE Telecommunications Investment and Economic Growth. *Information Economics and Policy*, 10(2), 173-195.
- Narin, M., & Genç, A. (2016). Türkiye'de Mobil Numara Taşınabilirliği Uygulamasının Fiyat ve Rekabet Üzerine Etkileri: Panel Veri Analizi. *Uluslararası Ekonomi ve Yenilik Dergisi*, 2(2), 91-116.
- Nasab, E., & Aghaei, M. (2009). The Effect of ICT on Economic Growth: Further Evidence. *International Bulletin of Business Administration*, (5), 46–56.
- Newey, W. K., & West, K. D. (1987). Hypothesis Testing with Efficient Method of Moments Estimation. *International Economic Review*, 777-787.
- Perron, P. (1989). The great crash, the oil price shock, and the unit root hypothesis. *Econometrica: Journal of the Econometric Society*, 1361-1401.
- — — & Vogelsang, T. J. (1992) Nonstationarity and level shifts with an application to purchasing power parity. *Journal of Business & Economic Statistics*, 10, 301–20.
- Pohjola, M. (2002). The New Economy in Growth and Development. *Oxford Review of Economic Policy*, 18(3), 380–396.
- Santos, V. (2011). Competition and Oligopoly In Telecommunications Industry In The EU, <http://tr.scribd.com/doc/48599342/Competition-andoligopoly-in-telecommunications-industry-in-the-EU>.
- Schreyer, P. (2000). The Contribution of Information and Communication Technology to Output Growth (No. 2000/2). OECD Science, Technology and Industry Working Papers.
- Shin, Y., Schmidt, P., 1992. The KPSS stationarity test as a unit root test. *Economics Letters* 38, 387–392.
- Önal, N. Ö., Karacuha, K., & Karacuha, E. (2019). A comparison of fractional and polynomial models: Modelling on number of subscribers in the Turkish mobile telecommunications market. *International Journal of Applied Physics and Mathematics*.
- Vogelsang, T. J., & Perron, P. (1998). Additional tests for a unit root allowing for a break in the trend function at an unknown time. *International Economic Review*, 1073-1100.
- Yıldız, F. (2012). Türkiye' de Mobil Telekomünikasyon ve Genişbant İnternet Hizmetleri Sektöründe Pazar Yoğunlaşmasının Analizi. *Süleyman Demirel Üniversitesi Vizyoner Dergisi*, 3(6), 47-72.

APPENDIX

Table 1

The Details of Variables

The Descriptions of Variables	Abbreviations
Net Sales Revenues of Turkcell	LT1
The number of Turkcell Total Subscribers	LT2
Net Investment of Turkcell	LT3
Turkcell Mobile Number Portability	T4
Total Mobile Data Traffic of Turkcell	LT5
Net Sales Revenues of Vodafone	LV1
The number of Vodafone Total Subscriber	LV2
Net Investment of Vodafone	LV3
Vodafone Mobile Number Portability	V4
Total Mobile Data Traffic of Vodafone	LV5
Net Sales Revenues of Avea	LA1
The number of Avea Total Subscribers	LA2
Net Investment of Avea	LA3
Avea Mobile Number Portability	A4
Total Mobile Data Traffic of Avea	LA5

Note: L represents logarithm. Before starting the analysis, all variables were seasonally adjusted by using the Census X12 method, except V4.

Table 2
Descriptive Statistics

	Mean	Maximum	Minimum	Std. Dev	J-B
LT1	21.6614	22.157	21.3839	0.2185	3.8521
LT2	3.5321	3.5610	3.4833	0.0200	4.0896
LT3	19.7888	21.9966	18.7434	0.6776	12.4948***
T4	-270.3364	43.3833	-513.4203	135.3377	1.1714
LT5	3.0022	3.2166	2.6064	0.1640	2.2839
LV1	21.3121	21.9770	20.4387	0.4628	2.5175
LV2	3.0367	3.2439	2.7573	0.1447	2.5824
LV3	19.2700	21.8290	18.0983	0.5821	124.6538***
V4	95.1282	435.000	-119.000	114.6962	3.1448
LV5	2.8340	3.1899	2.1993	0.3082	3.7987
LA1	20.8801	21.5731	20.2757	0.3773	2.2000
LA2	2.7718	3.3178	2.4362	0.2238	1.1963
LA3	19.3196	21.2955	18.0817	0.5644	18.5688***
A4	173.7374	605.7710	-18.1760	125.2711	18.1943***
LA5	2.5660	2.9986	1.9557	0.3436	3.6209

Note: An *** indicates statistical significance at the 1 percent level. J-B is Jarque-Bera statistics.

Table 3
The Results of Breakpoint Unit-Root Test

	Intercept	Trend and Intercept		
		<i>Intercept</i>	<i>Trend and Intercept</i>	<i>Trend</i>
LT1	-0.3599	-3.9043	-4.7364	-4.8306** (2016:02)
LT2	-4.2397*** (2015:03)	-4.3531	-4.5756	-2.7747
LT3	-4.9461** (2015:04)	-7.3420*** (2015:04)	-7.3481*** (2015:04)	-5.4392*** (2018:04)
T4	-5.1111*** (2016:02)	-5.3334** (2016:02)	-4.7738	-3.5793
LT5	-5.1949*** (2014:01)	-4.2540	-4.1492	-4.1070
LV1	-3.1143	-3.5384	-3.4443	-3.2359
LV2	-3.6659	-2.6575	-3.7933	-3.7164
LV3	-5.6565*** (2013:04)	-5.6849*** (2014:01)	-5.6921** (2013:04)	-5.2679*** (2016:01)
V4	-4.6273** (2015:02)	-4.9364** (2014:01)	-5.0839* (2014:01)	-4.4889* (2011:03)
LV5	-6.8566*** (2010:04)	-2.7746	-4.4321	-3.5871
LA1	-0.4513	-7.5987*** (2013:02)	-7.7994*** (2013:02)	-4.5988 (2014:04)
LA2	-0.2097	-2.0337	-2.0282	-2.0229
LA3	-5.0900*** (2015:04)	-5.0538** (2015:04)	-4.9735* (2015:03)	-4.1070
A4	-5.3700*** (2014:01)	-4.5324	-5.3300** (2014:01)	-3.6626
LA5	-3.9061	-2.3356	-4.4994	-6.0856*** (2016:4)

Note: An ***, ** and * indicates statistical significance at the 1, 5 and 10 percent levels, respectively

Table 4*The Results of KPSS*

	<i>Intercept</i>	<i>Intercept and Trend</i>
LT1	0.7183***	0.2134
LT2	0.1328***	0.0913***
LT3	0.7596	0.0718
T4	0.1832***	0.0644***
LT5	0.7309	0.1075***
LV1	0.7645	0.1757***
LV2	0.7711	0.0752***
LV3	0.4192***	0.0582***
V4	0.0809***	0.0838***
LV5	0.7398	0.1799***
LA1	0.7645	0.1757**
LA2	0.7711	0.0752***
LA3	0.4192**	0.0582***
A4	0.0810***	0.0838***
LA5	0.7398	0.1799***

Note: An *** indicates statistical significance at the 1 percent levels.

Table 5*GMM Estimates of Model 1, 2, and 3*

	Model 1	Model 2	Model 3
Variable	LT1	LV1	LA1
C	17.39867*** (1.2828)	10.61187*** (0.2538)	16.87135*** (0.2931)
LT2	-0.291818 (0.3332)	-	-
LT3	0.043172* (0.0226)	-	-
T4	-0.000146*** (5.25e-05)	-	-
LT5	1.455317*** (1.2997)	-	-
LV2	-	3.667504*** (0.1606)	-
LV3	-	0.010711* (0.0052)	-
V4	-	0.000108*** (3.12e-05)	-
LV5	-	-0.230106*** (0.0787)	-
LA2	-	-	1.402741*** (7.8635)
LA3	-	-	-0.017157** (0.0082)
A4	-	-	-0.000122* (6.36e-05)
LA5	-	-	0.184492 (0.1109)
$\bar{R}^2$	0.868956	0.992457	0.969630
J-Stat	7.889338 [0.9521]	8.109220 [0.8364]	8.093402 [0.8375]

Note: An ***, ** and * indicates statistical significance at the 1, 5 and 10 percent levels, respectively. $\bar{R}^2$ represents adjusted R-squared.

Üstünlük Kuramı Bağlamında Musahipzade Celal'in İki Model Oyununa Analitik Bakış

An Analytical Look at Musahipzade Celal's Two Model Plays in the Context of the Theory of Supremacy

Büyüamin AYDEMİR¹

Atatürk Üniversitesi, Güzel Sanatlar Fakültesi,
Sahne Sanatları Bölümü, Erzurum, Türkiye
Atatürk University, Fine Arts Faculty,
Department of Performing Arts
bunymain.aydemir@atauni.edu.tr

Eren EKİNCİ²

Atatürk Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi
Sahne Sanatları Bölümü, Erzurum, Türkiye
Atatürk University, Fine Arts Institute,
Department of Performing Arts
ernek61@hotmail.com
(Sorumlu Yazar-Corresponding Author)

Öz

İnsana özgü bir davranış şekli olarak gülme, antik zamanlardan günümüze değin üzerine düşünülmüş, yorumlar yapıp tanımlamalarla ele alınmış bir kavram olarak dikkat çeker. Özellikle Platon ve Aristoteles'ten başlamak kaydıyla günümüze kadar süregelen yorum ve değerlendirmeler arasında Bergson'un *Gülme* adlı kitabında ele aldığı unsurlar bu alanla ilgili yapılmış temel referanslardan başlıcası olarak bilinir. Bununla birlikte Hobbes'un gülme kavramının dört farklı özelliğinden biri olan ve "*üstünlük duygusu*" kavramıyla kuramsallaştırdığı üstünlük kuramının sözlü - yazılı kültürün ve kurmaca - kurmaca olmayan literatürün en önemli unsurlarından biri olduğu söylenebilir. Bu çalışmanın da üzerinde temellendiği bu kuram, üzerine gülünen şeyi (kusurlu, hatalı, yetersiz, beceriksiz vb.) dinleyen / seyreden kişide, aynı hataya düşmemenin, aynı kusuru yapmamanın verdiği gururla oluşan üstünlük duygusu'yla ortaya çıkan bir gülme türü olarak tanımlanır. Özürlerin, kusurların, beceriksizliklerin kendinde olmaması, kendi başına gelmemesi kişide aniden bir gurur halinin oluşmasına, akabinde ise gülmesine yol açar. Burada gülme, adeta alay yoluyla kazanılan bir kutlama anı gibidir. Çalışmada üstünlük kuramı doğrultusunda Musahipzade Celal'in iki oyunu üzerinden üstünlük kuramının yansıyışını betimleyici - nitel bir yöntemle ele alınmıştır. Türk tiyatrosu yazarları arasında üstünlük kuramının özellikleri doğrultusunda oyunlar kaleme alan en dikkat çekici isimlerden olan Musahipzade Celal, özellikle *İstanbul Efendisi* ve *Kafes Arkasında* adlı oyunlarında bu kuramın gerektirdiği komik üretimini bütün unsurlarıyla gerçekleştirir. Özellikle toplumsal olanı, toplumsal olan içinde ise dini kesimler ile geleneksel olanı (Osmanlı) yerginin - komiğin odak noktası haline getiren Yazar, oyunlarını üstünlük kuramına uygun bir izlikle, "*alay yoluyla kazanılan bir kutlama anı*"na dönüştürmeyi başarır.

Anahtar Kelimeler: Gülme, komedi, üstünlük kuramı, Musahipzade Celal, İstanbul Efendisi, Kafes Arkasında

Abstract

Laughter, as a human-specific behavior, draws attention as a concept that has been thought about since ancient times, interpreted and discussed with definitions. Among the interpretations and evaluations that have continued until today, especially starting with Plato and Aristotle, the elements that Bergson deals with in his book *Laughing* are known as the main references made about this field. Besides, it can be said that the theory of superiority, which is one of the four different features of Hobbes's laughter concept and theorized with the concept of "sense of superiority", is one of the most important elements of oral - written culture and fiction - non-fiction literature. This theory, on which this study is based, is defined as a type of laughter that emerges with the feeling of superiority, which is created by the pride of not making the same mistake and not making the same mistake, in the person who listens / watches the thing that is laughed at (defective, faulty, incompetent, incompetent, etc.). Absence of apologies, faults and incompetence in the person, and that they do not occur on their own, cause a person to suddenly feel proud and then laugh. Laughter here is almost like a moment of celebration gained through ridicule. The study in line with the theory of superiority has dealt with the reflection of the theory of superiority through two plays of Musahipzade Celal with a descriptive-qualitative method. Musahipzade Celal, who is one of the most remarkable names among Turkish theater writers who wrote plays in line with the characteristics of the theory of superiority, realizes the comic production required by this theory with all its elements, especially in his plays called *The Master of Istanbul* and *Behind the Cage*. Especially the author, who makes the social, and the religious and traditional (Ottoman) within the social, the focal point of satire and comic, succeeds in turning his plays into "a moment of celebration won by ridicule", with a theme in line with the theory of superiority.

Keywords: Laughter, comedy, the theory of supremacy, Musahipzade Celal, *The Master of Istanbul*, *Behind the Cage*

Geliş Tarihi/Received 10.05.2023

Kabul Tarihi/Accepted 10.02.2024

Yayın Tarihi/Publication Date 25.03.2024

Cite this article as: Aydemir, B. & Ekinci, E. (2024). An analytical look at Musahipzade Celal's two model plays in the context of the theory of Supremacy. *Current Perspectives in Social Sciences*, 28(1), 32-42.

Giriş

İnsan hangi durumlarda komik görünür? Bu soruya “insan neye güler” de eklenebilir. Ağlamak, sinirlenmek, korkmak, huzurlu olmak gibi insanın en doğal davranışlarından olan gülme belli olaylar, durumlar ve sözler karşısında kişinin vermiş olduğu fizyolojik bir tepki olup tarih boyunca üzerinde en fazla konuşulan, yorum ve değerlendirmelerde bulunulan bir konu olarak dikkat çeker. Bununla birlikte kuramsal anlamda gülme ile ilgili en önemli referanslardan biri, kuşkusuz Bergson’dur. Gülmenin salt insana özgü bir davranış olduğunu dile getiren Bergson, *Gülme* adlı kitabında, “*bir hayvana gülünebilir ama bu onda insani bir tavır veya ifade yakaladığımız içindir. Bir şapkaya gülünebilir fakat bu durumda alaya aldığımız şey bir keçe veya hasır parçası değil insanların ona verdiği biçimdir, yani insan kaprisinin girdiği kalıptır*” der (Bergson, 2014, s. 5). Filozofun gülme hakkındaki bir diğer yorumu da zekanın ön plana çıkmasıyla ilgilidir. Ona göre komik olan, insanların toplanıp, duyarlılıklarını susturup yalnızca zekalarını çalıştırarak dikkatlerini aralarında birine yönelmelerinde ortaya çıkar (Çoştı, 2020, s. 142). Bergson’un gülme ile ilgili bir diğer yorumu ise insanın sıradan formunun dışına çıkarak hareket yapısının değişmesi üzerinedir. Adam, “*sağlam sandalyeye oturuyorum derken kendini yerde buluyor*”, burada “*gülmeye sebep olan şey adamın duruşundaki bu ani değişiklik değil, bu değişiklikteki istem dışılık, yani sakarlıktır*” (Bergson, 2014, s. 9). Bu yorumlamalarla beraber gülme kavramı üzerine Antik çağdan bu yana çeşitli filozofların çeşitli fikirler yürüttüklerini söylemek yerinde olacaktır. Misal Sokrates, “*gülünç olanın bir kusur olduğunu ifade eder*”; beraberinde de de gülme eylemiyle ilgili “*alaycı ve ölçsüz gülmenin erdemle uyummadığı*” tespitinde bulunur (Çoştı, 2020, s. 138). Platon da gülme eylemini olumsuzlar. Platon, gülen kişinin kendini gülünenin yerine koyması halinde asillikten uzak bir hal içinde bulunduğunu göreceğini belirtir: “*Sana soytarı demesinler diye aklında tuttuğun gülünç yanını meydana koymuş, onu desteklemiş ve farkına varmadan bir soytarı haline gelmiş oluyorsun*” (Şener, 2006, s. 22). Platon bir kişiyi gülünç kılan şeyin o kişinin kendisini bilmemesi olduğunu da belirtir. Ona göre gülünç kişi, kendisini gerçekte olduğundan daha varlıklı, daha hoş, daha erdemli ya da daha akıllı sanan kişidir (Morreal,1997, s. 8). Buradan hareketle Platon’da gülmenin, kişinin kendisinde olmayan özellikleri varmış gibi göstermesiyle ortaya çıkan bir durum olduğu söylenebilir. Aristoteles de benzer yorumda bulunur: “*gülünç olanın özü soylu olmayışa ve kusura dayanır*” (Şener, 2006, s. 50). Modern düşünürlerden Kierkegaard’ın ifadesiyle gülme karşıtlıkların sonucudur. Misal maymun görünce gülünmesinin sebebi onun insan olmamasına karşın insanı anımsatmasına bağlıdır. Hele hele maymunun insan gibi giydirilmesi karşıtlığı daha da artıracak ve komik olan daha güçlü bir şekilde ortaya çıkacaktır (Nesin, 1973, s. 20). Hobbes ise gülmeyi, “*birdenbire duyulmuş bir gurur*” olarak ifade ederek, “*örneğin sağlam bir insanın çolak birini ya da bir kamburu görünce gülmesi, kendi bütünlüğüne karşı birdenbire bir gurur duymasından doğar*” şeklinde yorumlar (Nesin, 1973, s. 20).

Kuşkusuz gülme ile ilgili çok sayıda daha yorum ve değerlendirmeler yapılmıştır. Bu bağlamda gülmenin kendi içinde dört çeşide ayrıldığı görüşü önemlidir. Bunlardan ilki “*aristokratik gülüş-halk gülüşü*”. Çoğunlukla sınıfsal bir gülüşü temsil eden bu gülme çeşidinde halkın (avam) gülüşü kaba, yüksek düzey insanların (havas) gülüşü ise nükteli ve ironiyle örülmüş bir kibarlık içerir. İkincisi “*alaycı (aşağılayıcı) gülüş-neşeli gülüş*”. Bu gülme çeşidinde bir kişinin kusuru ya da bize yanlış gelen davranışından dolayı ortaya çıkan gülme (alayca) ile böyle endişelerden uzak eğlenmeyle ortaya çıkan ve kişiyi rahatlatan gülüş söz konusudur. Üçüncü çeşit “*mizahî gülme-mizahi olmayan gülme*”dir. Sağlıklı, mizahın özüne uygun biçimde ortaya konan bir ürüne karşı verilen tepki mizahi gülmeyi oluşturur. Mizahi olmayan gülme ise sağlık sorunu ile ortaya çıkan gülmeler ya da bünyesinde mizah barındırmayan bir eylem biçiminde düşünülebilir. Son gülme çeşidi ise “*doğal gülme-yapay gülme*” olarak adlandırılır. Burada kısmen mizahi olan ya da olmayan gülme söz konusu iken sağlıklı gülme doğal olan, sağlıksız gülme ise yapay olan olarak adlandırılır (Usta, 2005, s. 98; akt. Aydın & Güner, 2011, s. 107). Bununla birlikte gülme kendi içerisinde çok sayıda farklı-alt özelliklere de sahiptir. Bunlar genel literatürde dört şekilde / kuramla adlandırılır: Üstünlük Kuramı, Uyumsuzluk Kuramı, Rahatlama Kuramı ve Sosyal Kuram.

Bu makale, Hobbes’un “*üstünlük duygusu*” kavramıyla kuramsallaştırılan “üstünlük kuramı” üzerine temellendirilmiştir. Bununla birlikte, üstünlük kuramı doğrultusunda Musahipzade Celal’in iki oyunu üzerinden üstünlük kuramının yansıması betimleyici – nitel bir yöntemle ele alınacaktır.

Hobbes’un üstünlük kuramı

Bilinen en eski gülme kuramı olan üstünlük kuramı yaşam gerçeğinde olduğu gibi kurmaca metinlerde de sıklıkla kullanılmıştır. Platon ve Aristoteles gibi antik düşünürlerce ortaya atıldıktan sonra Hobbes tarafından kuramsallaştırılan bu türde gülme, ‘üzerine gülünen şeyi (kişi, olay, durum, davranış) dinleyen / seyreden kişide aynı hataya düşmemenin, aynı kusuru yapmamanın verdiği gururla oluşan üstünlük duygusu’ sonucu ortaya çıkar. Bu kurama göre insanlığın genel eğilimi, bitip tükenmek bilmez bir güç arzusu ve galibiyet isteğidir. İnsanlar birbirlerinin rakibidir. Kişi ya rakibini alt etmek için onun kusurlarını arar ya da onun düşmüş bir anını bekler. Bu özürlerin kendinde olmaması, kendi başına gelmemesi onda birden

bire duyulan bir gurur ile karşılık bulur. Gülme, adeta alay yoluyla kazanılan bir kutlama anıdır. Bu özelliklerinden dolayı bu gülme türü bazı düşünürler tarafından insana değil şeytana yakıştırılmıştır. Zira bu gülme türünde beliren duygu hali kötü niyet, kıskançlık, altetme güdüsüdür (Bayraktar, 2011, s. 175-176).

Üstünlük kuramına göre insanın kusuru, başarısızlığı ya da kötü duruma düşmesi karşısında bizde oluşan ani üstünlük duygusu o insana gülmemizin nedenidir. Burada bir şeyi başkasından daha iyi yaptığımızı düşündüğümüz, böyle bir yargıya sahip olduğumuz için bizde gülme eylemi gerçekleşir (Erkek, 2017, s. 4). Bu itibarla, genelde üstünlük kuramı mizahı, kişinin zevkin nesnesinden kendini üstün görmesinden kaynaklı olup tüm mizah durumlarını açıklamaya yönelik bütünsel bir yaklaşım olarak ortaya çıkar (Sütcü, 2022, s. 52). Üstünlük duygusu alay ve hiciv gibi kavramlarla da örtüşüktür. Daha doğrusu, üstünlük duygusu alay ve hiciv (yergi-taşlama) sonucunda da ortaya çıkan bir duygu halidir. Zira bunlarda da, bir kişinin gülünç, eksik, kusurlu halleri küçümsenir; bu özelliklerinden dolayı yerilir, taşlanır, iğnelenip eleştirilir.

Hobbes'a göre gülme 'bencilik' güdüsüyle ilişkide olup özellikle başkasına karşı kazanılan ani zaferle ortaya çıkan bir edimdir. Bir başka deyişle, "kendimizi başkalarıyla karşılaştırdığımızda onların eksik olduğunu ve kendimizin üstün olduğumuzu fark ettiğimiz an ortaya çıkan bir 'patlama'dır. Bu patlama, kişinin başkalarından daha az eksikliğe sahip olduğunun bilincine vardığında meydana gelir" (Morreall, 1989, s. 244; akt: Sütcü, 2022, s. 54). O şöyle söyler:

"Ani sevinç. Gülme. Ani sevinç, GÜLME denilen yüz hareketlerine yol açan duygu olup, ya kişinin kendini mutlu eden anlık bir hareketi nedeniyle, ya da başka birinde yanlış bir şey görmesi nedeniyle ortaya çıkar ki, bu ikinci durumda, kişi o yanlış şeyin kendisinde bulunmadığına sevinip memnun olur. Bu, en fazla, kendilerinde fazla bir yetenek olmadığının farkında olan ve başkalarının hatalarını gözleyerek kendilerini memnun etmek mecburiyetinde olan kişilerde bulunur. Dolayısıyla, başkalarının yanlışlarına pek fazla gülmek, bir pısrıklık işaretidir. Yüce insanlar için en iyi işlerden biri, başkalarını alaydan korumak ve kurtarmak ve kendilerini sadece en yetenekliler ile kıyaslamaktır" (Hobbes, 1992, s. 51-52).

Gülen kişi muhatabıyla kendisi arasında yaptığı değerlendirmede muhatabını en az bir derece aşağıda görmektedir. Hobbes üstünlük kuramında 'zevk' kavramına da özel dikkat çeker. O gülme ediminde zevke ulaşmak için üstünlük duygusunun yeterli olduğunu, bir başka deyişle zevk duymak için üstünlük duygusunun gülmeye eşlik etmesi gerektiğine vurgu yapar. Bununla birlikte 'zekâ' kavramına da özel değinide bulunur. O, gülme ediminde zekânın da çok da gerekli olmadığını belirtmesine karşın bir şerh düşmeyi de ihmal etmez. Üstünlük kuramında zekâ, "farklılıkları not eden, genel olarak gülen ve gülünen kişilerin özellikleri konusunda karşılaştırmalar yapan, buna göre değerlendirme yapan ve ifade eden bir beceri olarak devrededir. Bireyler arasındaki farkı kavramak genel olarak ince zekânın özüdür. İnce zekâ, başka türlü olan birine benzemeyen kendisini ondan ayırma ve ondan daha üstün olduğu duygusuna kapılmaz" (Sütcü, 2022, s. 56). Hobbes'da dikkat çeken bir diğer kavram da 'yargı'dır. Ona göre gülme bir yargılama sonucunda ortaya çıkar. Güldüğü kişiyi zayıf ve güçsüz olarak görmesiyle başlayan karşılaştırma bireyin kendisini ondan üstün görmesi yargısı ile son bulur. Gülen ya da kahkaha atan kişi bir anlamda bir başkasının felaketine güler. Bu ise gülen kişinin kendisi ile gülünen kişi arasında yaptığı bir yargının sonucudur. Bir başka deyişle gülme, kendi üstünlüklerimizi bir başkasının zayıflığı ve yetersizlikleri ile karşılaştıran hayal gücünden kaynaklanır. Hobbes gülmenin ortaya çıkmasında temel kavramlardan birinin de 'yeni – beklenmedik olan' olduğunu söyler. Bir şeyin bayat ve olağan olması durumunda ondaki gülünç olanın ortadan kalkacağına işaret eden Hobbes, bu kavramı kuramının / bakış açısının merkezine yerleştirerek beklenenin ötesinde gerçekleştirilen (yeni) eylemlerde gülme eğiliminin belirlediğini vurgular (Sütcü, 2022, s. 57).

Bu arada üstünlük kuramının tanım ve özelliklerinin izlerini Platon ve Aristoteles gibi Konrad Lorenz, Alben Rapp, Roger Scruton, Kierkegaard ve Bergson gibi birçok düşünürde de takip etmek mümkündür. Bir örnek vermek gerekirse, Aristoteles'in özellikle 'küstahlık' kavramına ilişkin yapmış olduğu tanım ve açıklamalara bakmak yeterli olacaktır. Üstünlük kuramıyla doğrudan örtüşen bu açıklamalara göre, küstahlık bir küçümseme eylemi olup muhatabında utanç duygusuna neden olacak şeyleri içerir ve bu küstah kişide zevke dönüşür. Küstah insanın yaptığı eylemden zevk almasının (gülmesinin) sebebi ise, "başkalarına kötü davranırken kendini onlardan üstün görmesidir" (Aristoteles, 2004, s. 99).

Üstünlük kuramının kurmaca metinlerde kullanılma tekniği kuşkusuz kusurlu, zayıf, yetersiz, beceriksiz, başarısız, sakar, kaba gibi özellikleriyle dikkat çeken kurmaca kişileri ile alımlayıcı (oku-seyirci) arasında gerçekleşen etki-tepki olayıyla açıklanabilir. Sözü edilen kurmaca tipler üzerinden alımlayıcının üstünlük duygusuna kapılmasının; dolayısıyla tipin ve temsil ettiği kişilerin / sınıfın / konumun / sosyal tabakanın yerilmesinin, alımlayıcının ise üstün olduğu hissiyle / yargısıyla bu tip üzerinden temsil edilen 'şey'e gülmesinin amaçlandığı bu tür, tiyatrodan da sıklıkla kullanılan komik türlerindedir.

Çoğunlukla politik – toplumsal izleklere sahip olan oyunlarda karşılaşılan üstünlük kuramı çok sayıda oyun yazarının da yazım anlayışının temelini oluşturur. Bu yazarlardan biri de Musahipzade Celal'dir.

Musahipzade Celal ve model oyunlarında üstünlük kuramı

Meşrutiyet dönemi ve erken Cumhuriyet dönemi yazarlarından olan Musahipzade Celal'in (1868-1959) tiyatro metinlerine bakıldığında büyük çoğunluğunu komedi türünde yazıldığı görülür. Musahipzade Celal'in oyunları şu şekilde sıralanabilir. *Türk Kızı (Gülsüm), Köprüler, Lale Devri, Yedekçi, Atlı Ases, Moda Çılgınları, Demirbaş Şarl, İtaat İlamı, Pazartesi – Perşembe, Gül ve Gönül, Selma, Genç Osman, Aynaroz Kadısı, İstanbul Efendisi, Bir Kavuk Devrildi, Kaşıkçılar, Kafes Arkasında, Balaban Ağa, Mum Söndü, Fermanlı Deli Hazretleri, Macun Hokkası*. Özellikle Osmanlı'nın son dönemlerini yaşayan Musahipzade, toplumun yozlaşması, dinin toplum üzerindeki etkisi, kadının toplumdaki yeri gibi konuları irdelerken yazım anlayışı olarak temelde yergi tekniğini kullanması dikkat çeker. Genelde merkeze yerleştirdiği bir oyun kişisi üzerinden oyununu şekillendiren yazar, bu karakter üzerinden toplumsal olan ile toplumsal değer ve yargıları yergi diliyle eleştirir. Bununla birlikte oyunlarının büyük çoğunluğunda dini değerleri temsil eden kişileri karikatürize eden, bozuk / üzerine gülünese şeyler olarak çizen Musahipzade, olumsuz özellikler yüklediği bu kişi(ler)in karşısına olumlu olanı yansıtan çağdaş - modern tipleri konuşlandırır. Bu karşıtlık onun oyunlarının temel paradigmasıdır. Oyunlarda üzerlerinden komiğin / gülmeceğin üretildiği olumsuz tipler kaybeden, olumlu (doğruyu, olması gerekeni temsil eden) kişiler ise kazanan taraftır. Örneğin *Aynaroz Kadısı* adlı oyunda Şeyhülislamın oğlu Şem aptaldır; bir taraftan dini ilimleri de öğrenmeye çalışan Şemi cüzünün arasında Hacivat-Karagöz'ü de taşır. Şemi öğrenme yaşının üzerinde olmasına rağmen halen daha en basit şeyleri öğrenemediği gibi evin hizmetçisine karşı da sapkın davranışlarda bulunur. Böylece o hem dinci hem aptal hem de sapık özellikleriyle olumsuzlanan, üstünlük kuramına model olarak gösterilebilecek komik tiplerden biridir. Oyunda Şem'inin şeyhülislamın oğlu oluşu, dini ilimlerle uğraşması onun bu olumsuz özellikleri yansıtmada etkilidir. Yazarın bir başka oyunu olan *Balaban Ağa*'daki oyun kişisi Fehmi ise medrese öğrencisiyken medreselerin artık işlevini kaybettiğini düşünerek ayrılır ve Balaban Ağa'nın yanına yerleşerek onun yardımcısı olur. Burada Fehmi'nin zeki oluşunda ve olayları hızlıca çözüme kavuşturmasında en büyük etkenlerden biri onun medrese eğitimini reddetmesi ve kendine özgür bir alan yaratmasıdır. Musahipzade'nin diğer komedi oyunlarında da buna benzer oyun kişileri yaygındır.

İronik bir gülmece olarak İstanbul Efendisi

İstanbul Efendisi adlı oyunda Musahipzade Celal, Kadı Savleti'nin kızı Esmâ'yı dini hesaplar (ebcet) yaparak çevresinden biriyle evlendirmeye çalışmasına karşın, Esmâ'nın aşık olduğu genç olan Safi ile evlenmesini konu edinir. Musahipzade *İstanbul Efendisi*'nde diğer oyunlarında olduğu gibi yaşadığı toplumu, kadının toplumdaki yerini, dinin insanlar üzerindeki etkisi üzerinden bir eleştiri yapar. Özellikle bu konular üzerinden alaya alma durumu söz konusuysa alaya alınan kişinin bu durumun farkında olmaması Musahipzade'nin oyun karakterlerinin özellikleri arasındadır. Oyunda Savleti adlı oyun kişisi "beyaz çokça çember sakallı, hadit, mağrur" bir kişi olarak tanıtılırken düğümü çözecek kişi olan Afet ise "çengi, vaktiyle güzel olduğu anlaşılan lüle lüle kaküllü, başında tepesine mavi ipek püskül yayılmış fes, üzerine zarif oymalı yemeni sarılmış" olarak anlatılır. Yine, olumsuz oyun kişileri kaba-saba, görgüsüz, anlayışsız, cahil; iyiliği temsil eden olumlu kişiler ise görgülü, anlayışlı, zarif ve zeki olarak tanıtılır. Çengilik yapmasına rağmen Afet'in zarafeti temsil etmesi oyunun başından itibaren kendini belli eder. Bu zarafet, kölelere raks etmeyi öğreten Afet'in geçmişine dair ipuçları verirken bir taraftan da Afet'in anlayıcı üslubu seyirciye aktarılır.

AFET: Her gece atlas keselerle rub'iyeler, top top şallar, kumaşlar küme faslı ile raksettiğim meydanlara serpilirdi, hele İbrahim Paşanın lale bahçelerine serptiği altınlar, benim gibi bir kadına koca düşündürür müydü?

FERASET: Ah kadınım ne ele sığardın ne avuca, senin uğrunda ne kadar babayiğitler mahvoldu.

AFET: (Güler) O zaman bana gönül kaptıran biçare aşıkların aklına şaşarım. (Musahipzade Celal, 1936, s. 14)

Afet ile Feraset arasında geçen bu diyalogda Afet'in kendisini kıyasladığı kişilere üstenci bir bakış sergilediği görülmektedir. Bu durum, Hobbes'un nitelemesiyle bir 'zafer anı'dır. Afet'in uzun zamandan beri yanında olan Feraset ise çevresinde bulunan kişilerin fiziksel kusurlarını küçümser. Feraset'in isminin Fidan olmasına karşın kambur, cüce ve de dilsiz olan cariyeyle alay etmesi örnekler arasındadır. Bu tavır, "kendilerine karşı fiziksel cesaret, zeka ya da bir başka insani özellik konusunda üstünlük duyduğumuz kişilere güleriz. Bu onu alaya almaktır" (Morreal, 1997, s. 22) şeklindeki betimlemeyle açıklanıp "kusurlu fizyolojiye gülme" bağlamında değerlendirilebilir. Zaten, "kusur, gülme sonuçlu komedinin asal malzemesidir. Tiyatroda bu kusur, karaktere özgü ya da karakterin temsil ettiği sınıfa özgü bir kusurdur" (Akın & Yıldırım, 2021, s. 316).

Afet ile Safi'nin olduğu sahnede Safi'nin kendisine mendil bırakan kişiyi tarif etmesinden sonra Afet tarifi Esmâ'ya ait olduğunu hemen anlar. Afet'in Esmâ'yı tarif ederken babası Savleti ve ağabeyi İrfan ise yazarın oyun içerisindeki sözünü açıklar niteliktedir.

AFET: Ah bütün ekmekçileri kulağından mıhlayan, esnafları falakaya yıkan, İstanbul Kadısı Savleti Efendinin kızı Esmâ Hanım yavrum.

SAFİ: Ya!

AFET: Ya. Ona Müneccim başı zade Savleti Efendi derler. Cinlerle, perilerle uğraşır. Hele bir oğlu vardır o da tıpkı kendisi gibi cinci (Musahipzade Celal, 1936, s. 18).

Savleti'nin henüz sahneye gelmemiş olmasına rağmen Afet tarafından tanımlaması seyirci üzerinde önyargı oluşturur. Bunun yanında İrfan'ın cinciliğine dair göndermeler, onun konu ile alakası olmamasına rağmen Musahipzade'nin taraf belirlemek adına seçtiği yol olarak değerlendirilebilir. Sert ve merhametsiz mizacının yanına cinci sıfatının eklenmesiyle Savleti, seyircinin gözünde artık korkunç - kötü bir oyun kişisidir. Bu ise onun yalnız bırakılmasında geçerli bir sebeptir. Afet'in, İrfan'ı Safi'ye, bu yolla da seyirciye anlatması bir yönüyle oyundaki olumsuz (kötücül) oyun kişilerinin belirlenmesine de yol açar. Dolayısıyla oyunda alaya alınacak oyun kişilerinin Savleti ve İrfan olduğu açık edilmiş olur. Kuşkusuz bunu Afet'in, "Senin anlayacağın bunlar baba oğul ikisi de üfürükçü. Hele oğlu İrfan Molla hem üfürükçü hem aptal. Aptallığına da bakmaz da gökyüzünün yıldızlarıyla uğraşır" (19) repliğinden de anlamak mümkündür. Bu noktada İrfan adlı oyun kişisine ayrı bir parantez açmak yararlı olacaktır. İrfan ismi / sözcüğü, 'bilme, anlama, sezme' gibi anlamlar taşır. Buna karşın İrfan hem "hoppa, budalaca, ilmi nücum öğrenmeye yeltenir" şeklinde tanıtılan oyun künyesinde hem Afet'in onunla ilgili tanıtıcı ifadelerinde isminin zıddı özelliklere sahiptir. Tıpkı ismiyle tam zıt özelliklere sahip olan Fidan'da olduğu gibi burada da tersinleme tekniği söz konusudur. Yine İrfan'ın aptallığının yanı sıra din adamı olması da Musahipzade'nin din üzerinden yaptığı yergilere örnektir. Musahipzade'nin komedilerinde genellikle zekâ seviyesi düşük, budala, çıkarıcı, sapkın kişilerin dinle ilişkileri güçlüdür. Yazar bunun üzerinden hem dini temsil eden kişileri olumsuzlar hem de onlar üzerinden üstünlük kuramına model olabilecek gülme durumları ortaya çıkarır. Bunun yanı sıra kadının toplumdaki yerinin din üzerinden belirlenmesi durumu da Musahipzade'nin alay ettiği unsurlar arasındadır. Savleti'nin kızı Esmâ'yı Ferhat Ağa isminde birine vermesi, Afet ve Menteş arasındaki diyalog yoluyla anlatılır. Burada dini inançları ağır basan bir ailenin aile içi konularının ciddiyeti alaya alınırken bir diğer taraftan toplumun yozlaştığına dair göndermelere de yer verilir.

MENTEŞ: Efendi bu sabah elindeki tesbihi yere attı, bana iki parmağınla tut dedi, tesbihi yerden aldım, tuttuğu yerden imameye kadar say dedi, saydım seksen geldi.

AFET: A bu da ne olacak?

MENTEŞ: Ne olacak ebcet hesabıyla F harfi seksen edermiş.

AFET: Ee sonra?

MENTEŞ: F harfi da bizim Ferhat Ağa'nın isminin ilk harfi imiş.

AFET: Bir yaşma daha girdim. Böyle niyetle kocaya kız verilir mi?

MENTEŞ: Ben bileydim tesbihi sayar, kırk derdim.

AFET: Neden?

MENTEŞ: Ya ebcet hesabıyla benim adımın ilk harfi de kırk imiş.

AFET: İlahi Menteş Ağa.

MENTEŞ: (Gülerek) Deme Menteş canım, deme Menteş bana zorla abcet hesabı öğretti (Musahipzade Celal, 1936, s. 22).

Menteş'in Ferhat'ı evlendirmek için Afet'in yanına getirdiği Birinci Tablo On dördüncü Meclis'de Menteş'in Fidan üzerinden yaptığı "Ne dersin yoldaş, ne biçim istiyorsan söyle. (Fidan'ı göstererek) Bak böylesi de var (Kahkaha)" (25) repliği Fidan'ın fiziksel kusurları üzerinden Üstünlük kuramının yansımasıdır. Bu arada Menteş'in olumsuzlanan (kötü) bir oyun kişisi olmasının yanında, "hilekâr" olarak tanıtılmasına rağmen Fidan'la alay etmesi hem kendi durumunu örtme çabası hem de yazarın 'karakteri daha da olumsuzlama' tekniği olarak yorumlanabilir.

Oyunun başlangıcında Afet'in Savleti ve İrfan'ı tanımlaması İkinci perde Üçüncü Meclis'de somutlaştırılır. Oyun kişileri Dilaram ve Dilaver sevgilidir. Bu perdenin ikinci meclisinde yazar tarafından aralarında bir sevgi havası oluşturulur ve iki sevgilinin cilve yaptığı görülür. Fakat bu sahnenin ardından İrfan'ın oyuna dahil olmasıyla hava tamamen değişir ve yerini korkuya bırakır. İrfan'ın din üzerinden yarattığı korku havasıyla birlikte bir taraftan cahilliği diğer taraftan da dinciliği üzerinden sapkınlığı perçinleştirilir.

DİLARAM: Ah efendim Dilaverle ikimiz küçüktenberi beraber büyüdük, kapı yoldaşı değil miyiz? İçimizde bir fenalık olmadıktan sonra.

İRFAN: Ben öyle şey tanımam, işitiyor musunuz, bugünden itibaren konuşmayacaksınız. Bir daha görmiyeyim efendi babama söylerim.

DİLARAM: Kapı yoldaşınız konuşup sevişiyorsunuz.

İRFAN: Hüt memnu bugünden itibaren memnu diyorum.

DİLAVER: Onu padişahlar bile menedememiş.

İRFAN: Tevekkeli değil, her ne zaman, Dilaram azıcık gel desem, küçük hanım bekliyor, diye kardeşimin yanına sıvışırın. Şimdi anladım, peki, ikinize de gösteririm. Şu kitabı görüyor musunuz? Bütün felekiyat bunun içinde, eset, sümbüle, akrep filan nedir bilir misiniz? (Musahipzade Celal, 1936, s.33).

İrfan'ın din üzerinden ahlak bekçiliği yaptığına dair yapılan vurguların, kendi çıkarları söz konusu olduğunda değişmesi onu, hem dini kullanan bir yobaz hem de dini bütün karakterinin altındaki sapık kişiliğin temsilcisi yapar.

İRFAN: Ne olacağını görürsünüz, gökyüzünde herkesin bir yıldızı varmış.

DİLAVER: Ya!

DİLARAM: Benim de yıldızım var mı efendim?

İRFAN: Var ya senin yıldızını bulabilsem ne yapacağımı görürdün?

DİLARAM: Ne yapacaksınız efendim?

İRFAN: Dilaver'in yıldızını ayırıp benim yıldızına bağlayacağım.

DİLAVER: Ah efendim etmeyin, bize pek yazık olur.

İRFAN: Benim yıldızıyla seninkini sımsıkı bağlayacağım, o anda beni sevmeye başlayacaksın. Senin gözüne Dilaver çirkin görünecek, ondan ikrah edip benim aşkımla tutuşacaksın.

DİLAVER, DİLARAM: Merhamet buyurun, bize acıyın efendim.

DİLAVER: Gençliğinizin başı için bize kıymayın.

İRFAN: Kıyacağım, ilmi bücüm ile senin yıldızını akrep burcuna bağlayacağım. Dilaram'ın gönlünü zaptedip hepinize kıyacağım. (Musahipzade Celal 1936, s. 33-34)

İrfan bu sahne özellikle kendinden emin ve abartılı olarak konuşturulur. Oyunun ikinci perde, altıncı meclisinde Savleti ile aralarında geçen diyalogla birlikte İrfan'ın cahilliği ve kavrama yeteneğinin zayıflığı vurgulu olarak gösterilir. Böylelikle İrfan'ın -kendini tanıttığının aksine- cahil ve aptal oluşu da babası Savleti tarafından söylenmiş olur. Burada bir taraftan İrfan'ın cehaleti alaya alınırken diğer taraftan İrfan'ın bir çocuk gibi konuşturularak onun üzerinden komik üretilir.

SAVLETİ: De bakalım sevr nedir?

İRFAN: Sevr sevr şey balık Efendi baba

SAVLETİ: Hayır balık "hut"tur, ezberleyememişsin. Esed nedir?

İRFAN: Şey aslan Efendi baba, aslan.

SAVLETİ: Seratan nedir?

İRFAN: Ha şey yengeç, yengeç Efendi baba.

SAVLETİ: Pekala e sevr nedir?

İRFAN: Buldum buldum öküz Efendi baba, öküz öküz.

SAVLETİ: Eh anladık, anladık. Sırasıyla burçları oku.

İRFAN: Est, sümbüle, sümbüle, eset. Sümbüle ha, neydi mizan ha, akrep akrep

SAVLETİ: Yazıklar olsun, on iki burcun esamesini ezber edemedin, yazıklar olsun. Ben ise ilmi nücuma vakıf bir hayrülhalef yetiştireceğim diye beyhude yere izaai vakit edip duruyorum, yazıkları olsun.

(Musahipzade Celal, 1936, s. 36-37)

Meclis Dörtte ise Savleti, "Luhumu muteaffineyi, hububatı mağuşeyi, ruganı zeytü sadeyi, noksanülvezin nanı azizi, çarşuyu bazarı bilainkita keştü güzar ederek bu misillu mekulat ve meşrubatın revacına meydan vermemek gerek" (34) şeklinde anlaşılmayan bir şeyler söyler. Osmanlıca söylenen bu sözlerle 'dilin anlaşılmağı' üzerinden komik üretilmeye çalışılırken bunun özellikle olumsuzlanan oyun kişilerine söylenmesi onları alaya almaya verilebilecek örneklerdendir. Oyunun çeşitli yerlerinde de anlaşılmaz - yarı anlaşılır replikler kullanan Savleti, üstünlük kuramında betimlemesi yapılan kurban gibidir. Onun sayesinde seyirci 'adeta alay yoluyla kazanılan bir kutlama anı'nı yaşar.

Yine baskıcı yönü sivriltilen Savleti'nin çevresinde olup bitenlerden bihaber oluşunun yanında, kontrolün kendinde olduğunu sanması da onu komik duruma düşüren unsurlardan bir diğeridir. Platon'un, "komik bir karakterin genellikle kendi hakkındaki cehaleti oranında gülünçlüğü" (Sütcü, 2022, s. 58) tanımlaması Savleti için uygundur. Bunlarla birlikte Savleti'nin kadılık gibi bir makamda bulunmasına karşın cahilce tutumu -ki bu tutum oğlu İrfan üzerinden yansıtılır-, onun alaya alınmasındaki etkenlerden bir diğeridir. Yine İrfan'ın hizmetçi Dilaver ile Dilaram'ın kaderlerini bağladığını iddia ettiği sahnede Savleti'nin buna inanması ve kızması, onun küçük düşürülüp yerildiği durumlar arasındadır.

İRFAN: (Eli, ayağı titreyip kekeleyerek) Efendi babacığım vallahi, billahi ben Esmâ'nın yıldızına dokunmadım.

SAVLETİ: Dokunmadın da yavrucağıma ne oldu? Söyle diyorum.

İRFAN: Efendi baba, Dilaver'in yıldızıyla Dilaram'ın yıldızını ayırayım derken yanlışlıkla oluvermiş. Uğraştım, uğraştım, düzeltemedim.

SAVLETİ: Hay Allah cezanı versin. Nücum ile uğraşmak ne haddine! A ahmak cahil (Elini dizine vurarak) Şimdi ne yapacağız, eyvahlar olsun. (Musahipzade Celal, 1936, s. 51)

Musahipzade tarafından çizilen boş / batıl bir inancın karşısında beliren bu korkunun komiği Savleti ile İrfan arasındaki bu diyalog yoluyla verilir. Benzer alaycı tavır Afet ile İrfan'ın karşılaştığı sahnede de söz konusudur.

İRFAN: Kardeşim Esmâ nasıl?

AFET: Nasıl olacak, konağı cinlerle doldurdun da şimdi de ne olduğunu mu soruyorsun? (Başını iki tarafa sallayarak) ah başımıza ne işler açtın ne işler açtın.

İRFAN: Acaba Efendi babamın bulduğu o yanağı benli adam Esmâyı düzeltebilecek mi dersin Afet Kadın ha?

AFET: İnşallah, İnşallah.

İRFAN: Efendi babam bana öyle kızmış, öyle kızmış ki eline geçersen kemiklerimi kıracaktı, korkumdan gözüne görünemiyorum.

AFET: Ah hep kabahat sizde Molla Bey. Hiç yıldızlarla oynanır mı?

İRFAN: Böyle olacağını ne bileyim, yanlış bağlamışım çözeyim derken, dolaştı, açayım derken karıştı.

AFET: Sakın bir daha yıldızlarla oynayayım deme.

İRFAN: A ben budala mıyım Afet kadın, korkma bir daha elimi sürmem (Sol tarafa bakar, telaşla) aman Efendi babam geliyor. (Korkarak bahçenin sağ tarafına kaçar).

AFET: (Kahkaha) Budala. (Musahipzade Celal, 1936, s. 82)

Afet ve İrfan arasındaki bu diyalog düzeninde Afet'in İrfan'ı alaya aldığı, bunun üzerinden de seyirciye üstünlük duygusu verildiği açıktır. Bununla birlikte oyunun çeşitli yerlerinde İrfan'ın gerçeklerden habersiz oluşuna karşın cahilliğini yüceleştirilmesi yine onu komik duruma düşürür.

Toparlanacak olursa, *İstanbul Efendisi* adlı oyunun olumsuz (kötü) olarak tasarılan oyun kişileri genelde dini temsiliyetleri üzerinden alaya alınırken aynı zamanda aşırı cahil, tutucu, acımasız ve sapkın olmaları dikkat çeker. Bu özellikleri doğrultusunda karikatürize edilen ve bunlar üzerinden komik üreten oyun kişileri, salt kendi kişiliklerini değil içinde buldukları sosyal sınıfı - kesimi (misal dindar kesim, Osmanlı vb.) temsil ederler. Böylece gülünç, eksik, kusurlu halleriyle yansıtılıp küçümsenen ve yerilip taşlanan bu kişiler kendileri gibi olan insanları temsil edip yazarın bu türden insanlara yaklaşımının - eleştirisinin de göstergeleri durumundadırlar.

Bir şeytanlaştırma ayini olarak Kafes Arkasında

Musahipzade'nin oyunlarının genelinde içinde bulunduğu toplumun eleştirisi vardır. *Kafes Arkasında* adlı oyunda da Hacı Davut adlı oyun kişisi üzerinden toplumun yozlaştığı eleştirisi yapılır. Hacı Davut dindar (dinci) ve kötü bir insan olma özelliği ile olumsuzlanan, zeka ve kavrayış yetersizliği üzerinden gülünç durumlara düşen bir oyun kişisidir. Musahipzade'nin diğer oyunlarında olduğu gibi dini kesimleri temsil eden kişilerin gülünç / olumsuzlanan tipler olarak çizilmesi bu oyunda da söz konusudur.

Hacı Davut üç karısı olan, yobaz, anlayışsız, aşırı tutucu bir tiptir. Evli olduğu üç eşinden en güvendiği ikisi ise her gece mahalleden bir erkeği evine alan, içki içen kötü kadınlardır. Hacı Davut'un bu eşlerine olan güveni onu alay konusu yapar.

Hacı Davut eşi Hasene ve Hasene'nin yetim kalan yeğeni Naciye'yi eve kilitleyip, perdelere işaret koyarak evden ayrılır. Hasene'nin komşusu Nadire ise bu kapı kilitlemelerine çözüm olarak kendi evinin duvarından kapı açarak yol bulmuştur. Böylece Hasene ve Nadire rahatlıkla birbirlerine gidip gelebilmektedirler. Diğer taraftan Nadire'nin oğlu Sabri ile Naciye

sevgilidir ve duvardan açılan bu kapı üzerinden görüşmelerini sürdürürler. Hacı Davut'un en çok baskı yaptığı ve çatıştığı eşi olan Hasene'nin bu şekilde bulunduğu yol, diğer taraftan Hacı Davut'un diğer iki eşinin her akşam erkeklerle görüşmesi, Davut'u üstünlük kuramına uygun bir gülünç model yapar. Onun dindar, namuslu, ahlaklı bir adam gibi görünmeye çalışmasına karşın çevresindeki olaylardan bihaber olması onu fazlasıyla küçük düşürmektedir. Hacı Davut'un bu durumu ile yazarın alay ettiği oldukça açıktır. Ona göre toplumu temsil eden kişiler Hacı Davut gibidir.

Kafes Arkasında adlı oyunda Sabri adlı oyun kişisi üzerinden düğümler çözüme kavuşturulur. Sabri zeki, iyiyi kötüyü ayırt edebilen, modern bir oyun kişisi olarak karşımıza çıkar. Çatıştığı oyun kişisi ise Hacı Davut'tur. Sabri'nin oyunun başlangıcında Naciye ile buluşması, Naciye'nin "kaderciliği" karşısında isyanı Sabri'yi ön plana çıkarır. Naciye'nin "Kader, kısmet. Çöp çatan çattıysa" repliğine karşın Sabri'nin, "O çöp çatana ben çatacağım galiba" (8) repliğiyle bir isyanı söz konusudur. Bu isyan onun modern kimliğini açık eden bir edimdir. Bunun ardından gelen sahne Hasene ve Nadire arasında geçer. Bu sahnede Hacı Davut hakkında bilgilendirme yapılır. Hacı Davut, on yedi kadınla evlendiği, bunlardan on dördünün öldüğü bilgileriyle birlikte büyücü ve yobaz benzeri unsurlarla tarif edilir. Diğer taraftan toplumun kadına bakışı da yine Nadire'nin ağzından şöyle anlatılır:

NADİRE: Yo...Hasene Hanım. Erkek erkekliğini, kadın da kadınlığını bilmeli. Erkekler yetmiş altı kadınla fink atsin, essin, yortsun, yirmi kere baskın versin, zerre kadar namusları lekelenmez. Sonra biz zavallı kadınlar kafesin deliğinden serçe parmağımızı gösterdik mi, vay efendim vay. Hemen adımız kötü kadın olur. Defe koyup çalarlar. Rezil, bednam oluruz. (Musahipzade Celal, 1936, s. 10)

Nadire ile Hasene arasında geçen bu sahnenin sonunda Nadire Hasene'ye Davut'tan boşanması halinde Raşit Ağa'yla evlenmesini salıklar. Burada Raşit Ağa'nın zengin olduğuna dair vurgu yapılırken fiziksel özelliklerinin düzgünlüğü karşısına Davut'un dini kıyafetleri üzerinden alay malzemesi yapıldığı görülür. Nadire'nin, "Allah için Raşit Ağa yüzüne bakılacak erkek, kocam var dediğine değer. Senin dibek kavuklu, şakşak pabuçlu, yobaz kocana mı benzer?" (13) repliği üstünlük kuramına örnek gösterilebilecek bir yergi barındırır. Birinci Tablo, Altıncı Meclis Hasene, Naciye, Davut Hoca'nın olduğu sahnedir. Bu sahnede seyirci daha önce hakkında fikir sahibi olduğu Davut'la ilgili başka bilgiler de edinir. Misal, Davut burada Naciye üzerindeki niyetini şöyle açıklar: "(Cübbesini atar) Nisa tayfasına mülayemet göstermek asla caiz değildir. (Oturur, etrafına bakar, kendi kendine) ah seni bir tahtı nikahıma geçirsem, sana ağız açtırır mıyım?" (17). Davut'un kızı yaşındaki biriyle evlenme niyeti onu seyirci karşısında sapık pozisyonuna düşürürken sonraki sahnede aşırı tutucu oluşu kontrast oluşturup onun 'gülünçlüğü nesnesi' oluşunun altını iyice çizer.

DAVUT: Mum ışığı önünde dolaşırsanız, gölgeniz perdeye vurur, sokaktan görürler.

HASENE: Yine mi başladın?

DAVUT: Siz saçları uzun, akli kısa mahluklarsınız, size daima ihtar etmeli.

HASENE: (Naciye'ye haydi yavrumsun, haydi, git odana.

NACİYE: (mahzun gider)

DAVUT: Mum ışığında dolaşma, şimdi söyledim. Kulağına laf girmez ki.

HASENE: Ya sabur, ya sabur.

DAVUT: Ben nikahına sağlam bir adamım.

HASENE: (Oturur) anladık, anladık.

DAVUT: Ben nisa tayfasını tariki delaletten, tariki sevaba sevk ederek naili mesubat olmak isterim.

(Musahipzade Celal, 1936, s. 17)

Hacı Davut her ne kadar yobaz olarak alaya alınan bir oyun kişisi olsa da onun cahil ve etrafından bihaber olması yine üstünlük kuramına model oluşturan bir özellik içerir. Hacı Davut'un tutuculuğunu hiçe sayarak onun arkasından işler çeviren ama bir şekilde kendilerinin namuslu olduklarına da Hacı Davut'u inandıran eşleri, Davut'la alay ederler. Hasene ile karşılıklı diyaloglarında bu duruma vurgu yapılır.

HASENE: Allah mübarek etsin, kimbilir ne şikar matahlarıdır.

DAVUT: Sus günaha girme. Onlar ev içinde bile başörtüsüz gezmezler. Çünkü erkeğin olduğu gibi cinlerin de erkeği vardır.

HASENE: (Gülerek) O cennetlik karıların demek cinlerden de kaçıyor.

DAVUT: Ne zannetin ya (Musahipzade Celal, 1936, s. 18).

Hasene her ne kadar Davut tarafından sindirilmiş ve kontrol altına alınmış bir oyun kişisi gibi gösterilse de Davut'un bilgisizliği onun kullanılmasına yol açıp alay edilmesini gerekli kılar. Bu alay / gülünçlük bir bakıma Hasene'nin Hacı Davut'tan intikam

alma şeklindedir de. Onun düşmüş halini bekler; doğru yer ve zamanda onun yetersizliklerini ve beceriksizliklerini kullanır. Bu, onda birden bire duyulan bir gururdur; *"adeta alay yoluyla kazanılan bir kutlama anı"*.

Kafes Arkasında adlı oyunun zeki ve modern kişisi olan Sabri, Hacı Davut'un Naciye ile evlenme isteğini duyunca Hacı Davut hakkında bildiği fakat söylemediği gerçekleri dile getirir. Ayrıca Sabri'nin *"Üst tarafını bana bırakın, bize Uzunçarşılı derler. İmameci Sabri ile Hacı Davut bakalım aşık atabilecek mi? (Güler)"* (25) repliğinde rakibini hafife aldığı da görülür. Onun bu tavrını Hobbes'un *"kişi mücadeleden kazandığını gördüğünde güler ve bundan zevk alır"* ifadesiyle örtüştürmek mümkündür.

Oyunun ilerleyen bölümlerinde Hacı Davut'un diğer eşlerinin ahlaklarının bozuk olduğuna dair vurguların yapıldığı sahneleri görürüz. Birinci Tablo, Onuncu Meclis'de Sabri tarafından, Hacı Davut'un diğer eşleri hakkında bilgi verilir: *"Onlar kapılarına başka anahtar uydurmuşlar. Davut Hoca kilitliyor, onlar uydurdıkları anahtarlarla açıyor, zevklerine bakıyorlar. Kumrulumescit'teki Nigar Hanım, Çarşamba'daki Raziye Hanım, hele Kumrulumescit'teki Nigar'ın saçının teli kadar oynaşı var."* (26).

Sabri'nin Hacı Davut ile alay ettiği bir başka sahne ise Sabri ve arkadaşı Süleyman'ın beyaz bir örtü altına saklanarak mezarlık yolunda Hacı Davut'u korkuttukları sahnedir. Davut'un cinci özelliğine karşılık bu türden şeylerin gerçek olmayıp insan tarafından uydurulan bir şey olduğuna göndermelerin yapıldığı bu sahnede Davut korkarak kaçır. Bu kaçır bir yönüyle, safсата olarak nitelenmeye çalışılan inançların da yenilgisidir.

İkinci Tablo'nun başlangıcıyla birlikte Davut'un oyunun başlangıcında Hasene'ye övdüğü Raziye'nin dostunu (evlilik dışı ilişki) eve aldığı görülür. Raziye ile Rıza arasında gerçekleşen diyalogda konu yine Hacı Davut'tur. Rıza şöyle der: *"(Cebinden kebab fındık, kestane, leblebi çıkarır.) ooh, ooh (tepsiye kor) zahmet etme elmasım, bunlar yeter. (Gülerek) Hacı Davut Hocanın evinde sarhoş mezesi bulunur mu? (Kahkaha)"* (30). Hacı Davut'un alaya alındığı bu sahnede komik, arkadan çevrilen işler doğrultusunda gerçekleşir. Burada üstünlük kuramına örnek verilebilecek bir durum da, katı ve tutucu olan Hacı Davut'u atlatan Raziye ve onun dostu Rıza'nın bu durumdan aldığı zevktir.

Raziye sadece Rıza'yı değil aynı zamanda karakollukçuluk yapan Bekir'i de kendine dost edinmiştir evlilik dışı ilişki). Raziye'nin ahlaksızlığına eklenen başka bir durum da Raziye ile Bekir'in buluştukları sahnede Raziye'nin, *"Hay o şeytandan Allah razı olsun, aklına getirmiş de gelmişsin"* (34) repliğinde din üzerine alaycı bir tavır sergilemesidir. Buna karşın Raziye dini kendi çıkarları için kullanmakta geri durmaz. Bu durum üzerinden de komiğin üretildiği oyunda Davut Raziye'ye övgüler dizer.

Mahallede çıkan yangına giden Hacı Davut, Raziye'nin evinin önüne gelir. İkinci Tablo, Sekizinci Meclis'de gerçekleşen bu olay şöyle verilir:

DAVUT: (Dışarıdan) Raziye, Raziye

RAZİYE: (Pencerenin önünde tesbih çeker, sallanır, yüksek sesle) ya dafi, ya dafi (yangına üfler).

DAVUT:(Gelir, kapının önünde durur. Raziye'ye bakar).

RAZİYE:(Tesbih çeker, sallanır) Ya dafi, ya dafi, ya dafi (yangına üfler).

DAVUT: Gördün mü zahide, abide, salıha hatunu.

RAZİYE: (Tesbih çeker, yangına üfler, ellerini açar, dua eder. Ellerini yüzüne sürer.) hemen Rabbim defetsin, ne yapayım beş yüz "ya dafi" çektim.

DAVUT: Aferin Raziye, aferin, senin gibi mübarek hatunların duası müstecap olur. (Musahipzade Celal, 1936, s. 38)

Yine oyunda Hacı Davut'un anlaşılabilir bir Türkçe ile konuşmasına karşın abartılı durumlarda Osmanlıca konuşması ve bu cümlelerin anlamsız ifadeler olması Musahipzade'nin oyunlarının genelinde yaptığı dil yoluyla alaya alınma olarak değerlendirilebilir. Özellikle Musahipzade'nin olumsuzlanan oyun kişilerini aşağılamak ve onlarla alay etmek için bu yöntemle başvurduğu onun en belirgin yazım anlayışlarından biridir. Burada Davut, *"(Yılışarak) Bilirsin a. Ben ehli tertip adamım. Eyyamı mübarekede mesacitte taifei nisaya vazı nasihat eder, eyyamı sairede mehakimde evkatgüzar olurum. Adabı zevciyete riayeten daima tahtı nikahımda dört kadın bulundururum. Tanrıya yüz bin şükür bunun hilafında hareket emem"* (19) repliğinin büyük bir bölümü anlamsız ifadeler barındırırken, diğer repliklerin buradaki anlaşılmağı açıklayıcı özellikte olmalarıyla sorun ortadan kalkır.

Oyunda üstünlük kuramının işletildiği diğer bir oyun kişisi ise Mişon'dur. *"Eskici Yahudi"* olarak oyunun künye kısmında tanıtılan Mişon yangından talan edilmiş malları değerinden daha aşağı fiyatlara alır. Raziye'nin -dostu Rıza'yı içinde sakladığı-sandığının alıcısı da olur. Alırken sıkı bir pazarlık içerisine girer. Belirli bir fiyat üzerinde anlaşan Mişon'un kâr gütme çabasının yanında korkaklığı, parayı verirken takındığı tavır onu alay konusu yapar.

BİRİNCİ: (Arkadaşına) Sıkı tut (Mişon'un koynunu arar) vay canına para kesesini bulamıyorum.

MİŞON: (Didirir) Boğulacağım.

İKİNCİ: (Mişon'un ağzını kapadığı halde) Uçkuruna bak, uçkuruna bak (Mişon'u bırakmaz)

MİŞON: (Boğuk sesle) Canım çıkacak, aman, aman.

BİRİNCİ: (Mişon'un uçkurundan para dolu bir kese çıkarır, arkadaşına sevinerek gösterir) Bas, kaçalım (Soldan kaçar, gider).

İKİNCİ: (Mişon'u yere yuvarlar, süratle soldan kaçar gider.)

MİŞON: (Yattığı yerden) Ah paralarım, ah paralarım (kalkar etrafını arar) ah gittiler. Uğursuz oğlu uğursuzlar, ah paralarım, ah paralarım (sandığın üzerine oturur, ağlar, entarisinin eteği ile gözlerini siler) ah paralarım gitti, gitti (ağlar) ah ah (Yahudice hesap eder, parmaklar ile sayar) eyvahlar olsun kesede on iki kuruş, ah aman, yedi akçe oof off dokuz pul, ah ah beş çırnık vardı. Ah bu uğursuzlar nereye gitti? Ah ah (kalkar, sağ ve sol sokaklara bakar) aldılar, gittiler ah ah (sandığın yanına gelir, kulpunu tutar) çok ağır, ben şimdi bunu nasıl götüreyim, ah paraları öder mi? Ne belalı alışveriş, ah ah (sandığı tekrar yoklar) Balat'a kadar götürebilsem çok mal var, ah paralarım (ağlar, yere düşen kavezasını kel kafasına giyer, yerdeki torbadan bir ip çıkarır) (Musahipzade Celal, 1936, s. 55)

Mişon'un paralarının çalınması üzerinden komiğin yansıtıldığı bu sahnede Mişon'un alaya alınma durumu, aynı zamanda Yahudi tipinin paraya düşkünlüğüne verilebilecek örnekler arasındadır. Parasının çalınmasına rağmen sandığın içinden çıkacak malları düşünmesi ise onu komik duruma düşüren önemli unsurlardan biridir.

Nihayetinde *Kafes Arkasında* adlı oyundan yola çıkılarak denilebilir ki, Musahipzade Celal dönemin toplumsal olanını eleştirirken alaya aldığı kişi, durum ve olayları özelden genele yayarak üstenci bir tavır sergiler. Bu durum özellikle Hacı Davut ve onun temsil ettiği sosyal tabaka için çok daha geçerlidir. Yazar onları zevkin / gülmenin nesnesine dönüştürerek kendini ve kendi gibi olanları adeta üst bir konuma konuşturmuştur. Bir yanda üstün olduğu hissiyle / yargısıyla karşı tarafı şeytanlaştıran diğer yanda kusurları, hata ve yanlışları büyütülerek karikatürize edilip ötekileştirilen kişi / sınıf. Bu durum üstünlük kuramının işaret ettiği 'sınıfsal ayırım'a verilebilecek doğru örneklerden biridir.

Sonuç

Romain Gary'nin, "*gülme bazen nefretin öldürme biçimidir*" sözü ile Baudelaire'e atfedilen, "*insan gülerek ısırır*" deyişi üstünlük kuramıyla ifade edilen gülme türünü izahta kullanılabilir. Gerçekte de gülme, üstünlük kuramıyla tanımlanan özelliklerine binaen karşıdakini yerme, altetme; onun düşkünlüğünden, zayıf ve zaaf yönlerinden, yanlış ve hatalarından, yetersizlikleri ve beceriksizliklerinden yararlanarak ona karşı bizde oluşan üstünlük duygusuyla ortaya çıkan insani bir edimdir. Kuşkusuz bu, yaşam gerçeğinde olduğu gibi kurmaca dünyasında da sıklıkla tasarımılanan bir gülme türüdür. Bu noktada çalışmanın da odak noktalarından olan Musahipzade'nin oyunlarının doyurucu bir malzeme barındırdığı söylenebilir. Yazarın oyunları oyun kişilerinin birbirlerine üstünlük kurmalarıyla üretilen komiklerle örülüdür. Bununla birlikte söz konusu oyunlar üstünlük kurulan / yerilen / küçük düşürülen oyun kişilerine ve temsil ettikleri sınıfa / tabakaya karşı alımlayıcının da (seyirci, okuyucu) üstenci bir tavırla gülmesini sağlayan bir yapıya sahiptir.

Musahipzade'nin oyunlarının genel özelliklerine bakıldığında temelde iki karşıtlık üzerine inşa edildikleri görülür. Bu karşıtlıkların bir yanında olumlanan; aydın, modern, ilerici, toplum normlarının dışında - üstünde olarak tanımlanan kişiler diğer yanda olumsuzlanan; dinci, yobaz, sapık, yalancı, paraya ve mevkiye düşkün, yozlaşmış kişiler bulunurlar. Bir tarafın diğer tarafı yerdığı, küçümsediği ve hatta şeytanlaştırdığı bu oyunlarda alımlayıcıdan da aşağılanan ve şeytanlaştırılan bu kişilere karşı gülmesini, yani onları taşlaması istenir. Bunu bir yönüyle şeytan taşlama metaforuyla özdeşleştirmek mümkündür. Oyunlar bu doğrultuda biçimlendirilmişlerdir. Bu durum kuşkusuz, çalışmada ele alınan *İstanbul Efendisi* ve *Kafes Arkasında* adlı oyunlarda da belirgin olarak yer alır.

İstanbul Efendisi'nin başat oyun kişisi Savleti 'kadi'dır. Aynı zamanda cinci, sahtekar, zalim ve kadın düşmanıdır da. İslam dininin kural ve ilkeleri doğrultusunda karar veren Osmanlı'daki kadılık makamının cinci, cahil, sahtekar, zorba ve kadın düşmanı olan bir oyun kişisi tarafından temsil edilmesi ve üstünlük kuramına model olan komiğin bu aşağılanan / şeytanlaştırılan kişi üzerinden üretilmesi iyi niyetli eleştirel yaklaşımdan ziyade, bir anlamda kadılık makamının ve Osmanlı hukuk sisteminin değersizleştirilmesi çabası olarak değerlendirilebilir. Savleti'nin aile yapısına bakıldığında ise oğlu İrfan'ın aptal, şehvet düşkünü, yobaz ve cinci olduğu görülür. Oyundaki bu ikili 'üzerlerine gülünen' kişiler olarak kurgulanmıştır. Oyunda Savleti'nin karşısını konulan oyun kişisi ise Çengi Afet'tir. Çengi Afet her ne kadar toplum tarafından kabul görmeyen

bir meslekle meşgul olsa da olumlanan bir oyun kişisi olup üstünlük kuramı doğrultusunda ‘birilerinin üzerlerine güldürten’ bir pozisyona sahiptir.

Musahipzade’nin bir diğer oyunu *Kafes Arkasında* ise merkezde Hacı Davut adlı oyun kişisi vardır. Hacı Davut’un özellikle hacı olarak seçilmesinin yanı sıra yobazlığa varan aşırı derecede tutuculuğu, üç kadınla evli olması, şehvet düşkünü ve korkak oluşu, cahil, aklını kullanamayan ve yakın çevresinden bihaber olması dikkat çekicidir. Bir yönüyle dini bir figür olarak çizilen bu oyun kişisi bütün özellikleriyle olumsuzlanır ve oyunun neredeyse bütün komiği bu kişi üzerinden üretilir. "*Gülme bazen nefretin öldürme biçimidir*" sözünden hareketle oyunda Hacı Davut’un bir nefret objesi olarak çizildiği ve üstünlük kuramı gereğince üzerlerine gülünmeyi (ısırılmayı) hak eden kesimleri temsil eden uygun bir prototip olarak kurgulandığı söylenebilir.

Kuşkusuz *İstanbul Efendisi* ve *Kafes Arkasında* adlı oyunlar üzerine gerçekleştirilen bu türden çıkarımların yazarın bütün oyunlarını temsilen yapılan tespitler olduklarını söylemek yerinde olacaktır. Bu itibarla denebilir ki, Musahipzade Celal hemen tüm oyunlarını üstünlük kuramına uygun bir izlikle, "*alay yoluyla kazanılan bir kutlama anı*"na dönüştürmeyi başarmış komedi yazarlarından biridir.

Yazar Katkıları: Fikir-B.A., E.E.; Tasarım-B.A., E.E.; Denetleme-B.A., E.E.; Kaynaklar-E.E., B.A.; Veri Toplanması ve/veya İşlemesi- E.E., B.A.; Analiz ve/veya Yorum-B.A., E.E.; Literatür Taraması-E.E., B.A.; Yazıyı Yazan-E.E., B.A.; Eleştirel İnceleme-B.A.,E.E.

Hakem Değerlendirmesi: Dış bağımsız.

Çıkar Çatışması: Yazarlar, çıkar çatışması olmadığını beyan etmiştir.

Finansal Destek: Yazarlar, bu çalışma için finansal destek almadığını beyan etmiştir.

Author Contributions: Concept - B.A., E.E; Design- B.A., E.E; Supervision- B.A., E.E; Resources- E.E., B.A.; Data Collection and/or Processing- E.E., B.A.; Analysis and/or Interpretation- B.A., E.E; Literature Search- E.E., B.A.; Writing Manuscript- E.E., B.A.; Critical Review- B.A., E.E.

Peer-review: Externally peer-reviewed.

Conflict of Interest: The authors have no conflicts of interest to declare.

Financial Disclosure: The authors declared that this study has received no financial support.

Kaynaklar

- Akın, A. B. & Yıldırım. G. (2021). Komedide Kusurlu Fizyolojiye Gülmek: Konik Annalar (Komik Aynalar). *SDÜ ART-E Güzel Sanatlar Fakültesi Sanat Dergisi*. 27 (14), 316-330.
- Aristoteles. (2004). *Retorik*. Çev. Mehmet H. Doğan. Yapı Kredi Yayınları.
- Aydın, S. & Güner, D. (2011). Mustafa Şekip Tunç ve Gülme Üzerine. *Gülmenin arkeolojisi ve Medya Mizah Olgusu - Ulusal İletişim Kongresi Bildiriler Kitabı*. Atatürk Üniversitesi İletişim Fak.
- Bayraktar, Z. (2011). Gülme Teorileri ve Gülme Teorilerine Göre Fıkraların Tahlili. *Gülmenin arkeolojisi ve Medya Mizah Olgusu - Ulusal İletişim Kongresi Bildiriler Kitabı*. Atatürk Üniversitesi İletişim Fak.
- Bergson, H. (2014). *Gülme*. Çev.:Devrim Çetinkasap. İşbankası Yayınları.
- Çoştı, F.C. (2020) Gülme Üzerine Bir Deneme: Bergson ve Freud. *Felsefe Dünyası Dergisi*. Sayı:71.
- Erkek, F. (2017). Kahkaha Toplumdan Yana: Henri Bergson’un Gülme Yorumu. *Dört Öge Dergisi*. Sayı 11, 1-16
- Hobbes, T. (1992). *Leviathan*. çev. Semih Lim. Yapı Kredi Yayınları.
- Morreal, J. (1997), *Gülmeyi Ciddiye Almak*. Çev. Kubilay Aysevener- Şenay Soyer İris Mizah Kültürü.
- Musahipzade, C. (1936). *İstanbul Efendisi*. Kanaat Kitabevi.
- Musahipzade, C. (1936). *Kafes Arkasında*. Kanaat Kitabevi.
- Nesin. A (1973). *Cumhuriyet Döneminde Türk Mizahı*, Akbaba Yayınları.
- Sütcü, Ö. Y. (2022). *Gülmenin Ciddiyeti: Üstünlük Teorisi*. Ethos: Felsefe ve Toplumsal Bilimlerde Diyaloglar. 15(2), 49-65.
- Şener, S. (2006). *Dünden Bugüne Tiyatro Düşüncesi*. Dost Kitabevi. Ankara.
- Usta, Ç. (2005). *Mizah Dilinin Gizemi*. Akçağ Yayınları.

Ahlaklı Kapitalizm: Dindar Muhafazakâr Girişimci

Moral Capitalism: Religious Conservative Entrepreneur

Öz

Tarihsel ve toplumsal süreçler içerisinde meydana gelen değişimler çerçevesinde kapitalizm ve din konusu, alanın gündemindeki yerini korumaktadır. Özellikle tüketici kapitalizminin gelişmesiyle birlikte kapitalizm ve din konusunun din sosyolojik açıdan kavrayışı adına bir değer kazandığı gözlenmiştir. Bu gözlemden hareketle çalışmamızın problemi, söz konusu durumu doğrudan deneyimleyen dindar muhafazakâr girişimcilerin kapitalizm ve din ilişkisini deneyimleme, bu ilişkiyi algılama ve değerlendirme biçimleridir. Çalışmamızın amacı, kapitalizm ve din ilişkisi çerçevesinde ortaya çıkan durumu dindar veya muhafazakâr sınıfın perspektifinden anlamak; incelenen duruma ilişkin deneyimlerinin içeriğini ve yapısını ortaya koymaktır. Çalışmamız nitel durum çalışması deseninde organize edilmiş olup söz konusu durumu doğrudan deneyimleyen bireylerden amaçlı örnekleme yöntemi ile seçilmiş bir çalışma grubundan katılımcı gözlem ve görüşme yoluyla toplanan veriler, nitel fenomenolojik bir analize tabi tutulmuştur. Sonuçta çalışma grubumuz örneğinde dindar-muhafazakâr girişimcilerin, kapitalizm ve din ilişkisi bağlamında ortaya çıkan duruma ilişkin deneyimleri liberal, kapitalist ekonomik sistem ve serbest piyasa koşulları ile İslami değer ve referanslar arasında bir çelişkiyle yüzleştikleri anlaşılmıştır. Söz konusu çelişkinin yarattığı gerilimi aşmak adına liberal kapitalist ekonomik sistem ve serbest piyasa koşullarında var olmanın bir gereği olarak ilgili pratiklerini, yeniden yorumlanan dini referanslarla meşrulaştırdıkları ortaya konulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Kapitalizm, ahlak, girişimci, liberal, din

Abstract

Within the framework of the changes in historical and social processes, the issue of capitalism and religion maintains its place on the agenda of the field. Especially with the development of consumer capitalism, it has been observed that the subject of capitalism and religion has gained a value in terms of sociological understanding of religion. Based on this observation, the problem of our study is how religious conservative entrepreneurs who directly experience the situation in question experience, perceive and evaluate the relationship between capitalism and religion. The aim of our study is to understand the situation emerging within the framework of the relationship between capitalism and religion from the perspective of the religious or conservative class; The aim is to reveal the content and structure of the experiences related to the situation examined.

Our study was organized in a qualitative case study pattern and the data collected through participant observation and interview from a study group selected by purposeful sampling method from individuals who directly experienced the situation in question were subjected to a qualitative phenomenological analysis.

As a result, in the example of our study group, it was understood that religious-conservative entrepreneurs faced a contradiction between liberal, capitalist economic system and free market conditions and Islamic values and references. In order to overcome the tension created by the contradiction in question, it has been revealed that as a necessity of existing in liberal capitalist economic system and free market conditions, they legitimize their relevant practices with reinterpreted religious references.

Keywords: Capitalism, morality, entrepreneur, liberal, religion

Asım KASAPÖĞLU

Gençlik ve Spor Bakanlığı, Erzurum Gençlik ve Spor İl Müdürlüğü, Erzurum, Türkiye
Ministry of Youth and Sports, Erzurum Provincial Directorate of Youth and Sports, asimkasapoglu@hotmail.com
(Sorumlu Yazar-Corresponding Author)

Bu çalışma Prof. Dr. Mustafa Macit danışmanlığında 14.06.2023 tarihinde tamamladığımız MÜSİAD Örneğinde Kapitalist Üretim, Reklam, Tüketim ve Din başlıklı doktora tezi esas alınarak hazırlanmıştır. (Doktora Tezi, Atatürk Üniversitesi, Erzurum, Türkiye, 2023). / This article is extracted from doctorate dissertation entitled "Capitalist Production, Advertising, Consumption and Religion in the Case of MÜSİAD", supervised by Mustafa Macit (Ph.D. Dissertation, Atatürk University, Erzurum, Türkiye, 2023).

Geliş Tarihi/Received 16.10.2023

Kabul Tarihi/Accepted 09.02.2024

Yayın Tarihi/Publication Date 25.03.2024

Cite this article as: Kasapoğlu, A. (2024). Moral capitalism: Religious conservative entrepreneur. *Current Perspectives in Social Sciences*, 28(1), 43-55.

Content of this journal is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License.

Giriş

Problem

Günümüz dünyasında kapitalizm ile dini ve kültürel değerler arasında oldukça ilginç bir karşılaşma ve iç içe geçişlere dayalı bir durumun yaşandığı gözlenmektedir. Bu gözlemden hareketle çalışmamızın problemi, söz konusu durumu doğrudan deneyimleyen dindar-muhafazakâr girişimciler örneğinde, dindar muhafazakâr girişimcilerin kapitalizm ve din ilişkisini deneyimleme, bu ilişkiyi algılama ve değerlendirme biçimleri nasıldır? sorusudur.

Amaç

Çalışmamızın amacı, kapitalizm ve din ilişkisi çerçevesinde ortaya çıkan durumu dindar veya muhafazakâr olarak addedilen girişimciler örneğinde onların perspektifinden anlamak; incelenen duruma ilişkin deneyimlerinin içeriğini ve yapısını ortaya koymaktır. Literatürü taradığımızda batıda bu ilişki çalışılmış olsa da Türkiye özelinde ve bu ilişkiyi doğrudan deneyimleyen bir grup örneğinde ele alan herhangi bir çalışmaya rastlanılmamıştır. Çalışmamız, hem içeriği hem de bir durum çalışması aracılığıyla sahada veri toplama ve toplanan veriyi nitel fenomenolojik analize tabi tutmaya yönelik yapısı ile söz konusu boşluğu doldurma adına bilime ve din sosyolojisi alanına katkı sunacak niteliktedir. İlgili dini/İslami ve kültürel değerlerin genel bir gözlemi bu değerler ile kapitalizm arasında bir çelişkiye dayalı gerilimin muhtemel olduğunu ortaya koymaktadır. Bu çerçevede kapitalizm ve din ilişkisi dindar girişimci insanların sosyoekonomik pratiği düzleminde sorunlu bir alan olarak görünmektedir. Çalışmamız, görünür sorunlu bir alanı anlamaya yönelik olmakla da topluma bir katkıdır.

Yöntem ve Gereçler

Amacımız ve problemimize uygun bir yöntem olarak nitel durum çalışması desenini benimsedik. Durum çalışması, sınırlı bir sistemin derinlemesine incelenmesi olarak tanımlanır (Merriam, 2013, s. 183). Gerçek yaşamda aralarında nedensel bağlantı olduğu varsayılan olayları açıklamada, tanımlamada ve keşfetmede durum çalışmalarının kullanılması onu diğer çalışmalardan ayırır (Yin, 1984, s. 4-7). Nitel durum çalışması diğer yöntemlerin ya da nitel analizlerin birlikte kullanıma uygun bir yöntemdir ve bir yöntem çeşitliliğine bakar. Yin'in durum çalışmasından hareketle araştırmamızın deseni problemimizin doğasını anlamaya hem de farklı bakış açılarına dayalı analiz yöntemlerini kullanmaya imkân veren bir desen olarak çalışmamız açısından değerlidir. Yani görüşme yapılan katılımcılar içerisinden "amaca yönelik örnekleme" yöntemiyle belirlenmiştir (Neuman, 2008, s. 322-323). Görüşme yapılan kişiler kendileri adına çalışan, üretim unsurlarını rasyonel bir örgütlenme sürecinde bir araya getirip düzenleyen girişimci iş insanlarından oluşmaktadır. Bu kişiler genellikle şirketin ana sermayesinin de sahibi durumundadır. Genel olarak şirket kurucusu olan bu üyeler ya tek başlarına ya da hissedarlarıyla birlikte üretim araçlarını ellerinde bulundurmaktadır. Probleme dayalı amaçlı olarak belirlenen katılımcılardan alınan bilgilerin doyuma ulaştığı varsayılan katılımcıya kadar görüşmelere devam edilmiştir. Katılımcılarla görüşmeler yüz yüze ya da dijital ortamda kitle iletişim araçları ve uygulamaları üzerinden mümkün olmuştur. Görüşmelerden önce katılımcılara araştırmanın amacı hakkında ayrıntılı bilgi verilip görüşme kapsamında kayıt alınacağı belirtilmiş ve gerekli onaylar görüşme esnasında katılımcılardan alınmıştır. Bilimsel araştırma ve yayın etiği yönergesinde yer alan bilimsel araştırma, çalışma, yayın ve etkinliklerde uyulması gereken etik kurallara ve insan araştırma ve uygulamalarındaki ilkelere riayet edilmiş, katılımcıları küçük düşürecek bir uygulamaya yer verilmemiş, katılımcıların tüm haklarına saygı gösterilmiş, katılımcıların kimliğiyle ve kendisiyle ilgili bilgi ve bulgular gizli tutulmuştur. Katılımcılarla ilgili sunulan bilgiler araştırmamızın anlaşılır kılınması için genel bilgilerinden oluşmaktadır.

Katılımcı Listesi:

	Cinsiyet	EğitimDurumu	Şehir	Meslek	Sektör
K-1	Erkek	Üniversite	Ankara	İş Adamı	Yatırım-İnşaat
K-2	Erkek	Üniversite	Erzurum	Mühendis	Mimarlık
K-3	Erkek	Üniversite	Kayseri	İş Adamı	Mobilya-Tasarım
K-4	Erkek	Üniversite	İstanbul	İş Adamı	Savunma-Güvenlik
K-5	Kadın	Üniversite	Erzurum	İş Kadını	Gıda
K-6	Erkek	Lise	Erzurum	İş Adamı	Gıda
K-7	Erkek	Üniversite	Erzurum	İş Adamı	Yatırım-İnşaat
K-8	Kadın	Üniversite	İzmir	İş Kadını	Giyim
K-9	Erkek	Üniversite	İstanbul	İş Adamı	Otomotiv
K-10	Erkek	Üniversite	İstanbul	İş Adamı	Gıda
K-11	Erkek	Üniversite	Erzurum	İş Adamı	Sağlık
K-12	Erkek	Lise	İstanbul	İş Adamı	Gıda
K-13	Erkek	Lise	Trabzon	İş Adamı	Pazarlama
K-14	Erkek	Üniversite	Ordu	İş Adamı	Yatırım İnşaat
K-15	Erkek	Üniversite	İstanbul	İş Adamı	Yatırım İnşaat
K-16	Erkek	Lise	Bayburt	İş Adamı	Hizmet
K-17	Erkek	Üniversite	İstanbul	İş Adamı	Bilişim
K-18	Erkek	Üniversite	Konya	İş Adamı	Enerji-Yatırım-Danışmanlık
K-19	Erkek	Lise	Bursa	İş Adamı	Mobilya-Tasarım
K-20	Erkek	Üniversite	Gaziantep	İş Adamı	Finans-Yatırım
K-21	Erkek	Üniversite	Manisa	İş Adamı	Hizmet

Nitel araştırmalarda veri toplama, ele aldığımız problem durumunu deneyimleyen ve bu durumu yansıtabilecek bireylerden veri toplamada en uygun yol görüşme tekniğidir. Dolayısıyla biz daha çok görüşme tekniğini kullandık. Derinlemesine görüşmeler yaptık. İki temel sorumuz vardı. Söz konusu fenomenle ilgili hangi deneyimleri yaşadınız? Hangi ortam ve durumlar bu fenomenlerle ilgili deneyimlerini etkilemiştir? Bu iki temel soru etrafında veri toplama araçlarımız yarı yapılandırılmış görüşmedir. Ayrıca doküman incelemesi, doküman taraması yöntemi ile de ilgili yazılı, sözlü, görsel dokümanlara ulaştık. Bu dokümanlardan da veri topladık. Görüşmeler işletmelerde yüz yüze ya da dijital dünyanın imkânlarıyla gerçekleştirilmiştir. Görüşme kümesindeki kişilerle ortalama 60-90 dakika süren derinlemesine görüşmeler yapılmış, inceleme kolaylığı ve verinin kalıcılığı açısından görüşmelerin ses kayıtları alınmıştır. Görüşmelerin tümü kayıt altına alınarak araştırma çerçevemiz dışındaki veriler değerlendirilmeye alınmamıştır.

Kapsam ve Sınırlılıkları

Araştırmamız kapitalizm ve din ilişkisi çerçevesinde yaşanan durumu dindar-muhafazakâr girişimciler arasından amaçlı örnekleme yöntemi ile seçilmiş bir çalışma grubuyla 2020-2022 yılında yaptığımız görüşmeleri kapsamaktadır. Kapitalizm ve din ilişkisini deneyimleme, bu ilişkiyi algılama ve değerlendirme biçimlerini doğrudan deneyimlemiş bireylere odaklanarak topladığımız veriyi nitel fenomenolojik bir analize tabi tutarak gerçekleştirdik. Çalışma grubumuzdan elde edilen verilerin içeriğine ve teorik çerçeveye uygun tematik kategoriler üzerinden başlıklar halinde analiz yaptık. Kapsamı itibarıyla kapitalizm ve din ilişkisi çerçevesinde yaşanan durumu betimlemeye yönelik çalışmamız, söz konusu durumu dindar veya muhafazakâr girişimci örneğinde incelemekle; analize konu edilen temel veriler açısından amaçlı örnekleme yöntemi ile seçilmiş bir çalışma grubundan 2020-2022 yıllarında gerçekleştirdiğimiz görüşmeler yoluyla toplanmış verilere dayalı olmakla, yöntemi açısından ise söz konusu verilerin nitel durum çalışması deseninde fenomenolojik analize tabi tutulmasıyla sınırlıdır,

Bulgular

Müslüman girişimci: “İki arada bir derede”

Bilindiği üzere 1980’li yıllarla birlikte Türkiye’de serbest piyasa ekonomisine geçilmiş ve neo-liberal ekonomi politikaları ön plana çıkmıştır. Söz konusu politikalar çerçevesinde yapısı ve anlayışında bir değişimin ifadesi olarak Türkiye’de devlet, serbest piyasa ekonomisini ve serbest teşebbüsü desteklemeye yönelmiştir. Dindar-muhafazakâr çevrelerin 1980’li yıllardan itibaren yükseldiği ve geliştiği; görüşme yapılan bireylerin “1980’li yıllar” (Katılımcı¹-1, K-18), “liberal ekonomi (K-3)”, “serbest piyasa(K-2)”, “devletin değişen yüzü(K-18, K-7)” vb. anahtar kelimelerin öne çıktığı ifadelerinden kendilerinin deyimiyle dindar-muhafazakâr çevrelerin devletin ve ilgili ekonomik politikaların bu yöndeki bir değişiminin ifadesi olarak kapitalist ekonomik sistemle daha yoğun ve sıkı bir etkileşime girdiği anlaşılmaktadır.

Liberal ekonomik anlayış, Türkiye’nin iktisadi potansiyelinin artmasına sebep olmuş ve kapitalist iktisadi değişim, ev halkının refah seviyesinin de artmasını tetiklemiş; dünya ile uyumlu bir biçimde yürütülen pratikler, muhafazakâr kesimin de ekonomik olarak gelişmesi ve artan refaktan payını almasıyla devam etmiştir.

“Türkiye’de Müslüman kesim, dini kimlikleriyle kamusal alanda 1980’li yıllarda var olmaya başlamıştır. Bu kesimin düşünce ve yaşam tarzı dini referans olarak alacağı şeklinde algılanmıştır. Ülkemizde liberal ekonominin hüküm sürmesiyle dindar kesim de liberalizmle tam bir uyum içerisine girerek kendine yaşam alanı bulmuştur. Buna hedeften sapma denebilir ancak unutulmamalıdır ki her sistem kendi kurallarına uyanlara yaşama hakkı tanır. Karşı koyanları ise sistem dışına atar. Dindar kesimin yaşadığı bundan ibarettir...”(K-1)

Bu ifadelerde şekillenen bilince göre liberal ekonomi, dini kimlik ile kapitalist ekonomik sistem içerisinde var olmanın hatta kapitalist sistem ile tam bir uyumun koşullarını sağlamıştır. Liberal ekonomik sistem,

“... Her sistem gibi kendi kurallarına uyanlara yaşama hakkı tanıyan, karşı koyanları ise zamanla dışı iten bir sistemdir. Bu nedenle tam uyum gereklidir ve anlaşılabilir bu uyum güdülen kimlik iddiası açısından bir probleme neden olmaz. Uyum sağlayanları sekülerleştirdiği, modernleştirdiği şeklinde eleştirilenler bu ekonomik sistem tarafından piyasa dışına atılanlardır.” (K-1)

“Liberalleşme “devletin yüzündeki değişimin bir ifadesi olarak Anadolu insanına yaramıştır.” (K-18)

Kimi zaman Müslüman (K-3, K-12), kimi zaman dindar kesim (K-1), kimi zaman da Anadolu insanı (K-1, K-3) olarak dini ve yerli motifli kimlik tanımları ile özelleşen iş insanlarının kendi dini, manevi ve ekonomik amaçları ile liberal ekonomik sistem arasında Weber’in deyimiyle bir seçmeci yakınlama² olduğu söylenebilir: Nihayetinde dini değerler ile kapitalist ekonomik sistemin, kar, sermaye birikimi, zenginlik gibi motifleri arasında herhangi bir tezat görülmez (K-18). Hatta “... işletmenizin ayakta kalması lazım ki dininizi yaşayınız ve dindarlara daha rahat hayat yaşamalarına neden olunuz. Hayır, hasenat yapabilirsiniz.” (K-18) şeklindeki ifade dikkate alındığında bir tezat olmadığı gibi söz konusu değerlerin, bu değerler çerçevesinde örülü motiflerin ifadesi dini davranış ve sorumlulukların yerine getirilmesi ancak bu uyumla mümkündür. Anlaşılabilir bu bakışa göre liberal ekonomi içsel özellikleri ile sadece dindar girişimci iş insanının sistemle uyumunu koşullandırmakla kalmayıp dini değer ve davranışlarını bir yeniden yoruma tabi tutulmak kaydıyla garanti altına almıştır.

Nihayetinde Türkiye’de devlet müdahalesinden uzaklığın, bu yöndeki bir değişimin ve serbest piyasa ekonomisinin ifadesi olmakla (K-1, K-3, K-11) liberal ekonominin katılımcıların gözünde cezbedici olduğu görülmektedir. Anlaşılabilir dini değerler açısından bu sistemin garantörlüğü serbest piyasa mantığıyla ilgilidir. Müslüman bir toplum serbest piyasa düzenine uyumlu olarak yaşayabilir. Pazar ilişkileri dinin savunduğu ilkelerle paralellik arz eder. İslam girişimcilik faaliyetlerini yasaklamaz (K-1, K-11, K-21). O halde serbest piyasa sadece ekonomik temelli girişimciliği değil ilgili dini değerleri yorumlama serbestliği ile

¹ Katılımcı ifadesi (K) şeklinde kısaltıma ile kullanılacaktır.

² Batı tarihinde seyreden gelişimin sürekliliğini Weber, seçmeci yakınlıklar (elective affinities) olarak adlandırdığı kavramla açıklamaktadır. Seçmeci yakınlıklar kavramı genel olarak belirli tarihsel koşulları doğuran tekil şartların özel koşullar ve süreçlerde bir araya gelebilmesini; özel olarak da kapitalizmin unsurları arasındaki bağları işaret etmektedir. Bir bakıma zihniyetin maddi koşulların şekillenmesindeki rolünü ve bu şekillenmenin sürecini ele almaktadır. Buna göre tarihsel süreç içinde Batı’da akılcılaşmayı meydana getiren etkenler seçmeci yakınlıklar sayesinde birbirini tamamlayacak bir biçimde bir araya gelmiştir. Özel olarak dini etik, meslek ahlakı ve çalışma hayatı arasındaki bağlantıyı tesis eden bu yakınlıkların bir mekanizması veya akılcı/mantıklı bir açıklaması bulunmamaktadır. Weber, Kapitalizmi meydana getiren pek çok parçanın niçin sadece Batı’da birbirini tamamlar bir biçimde bir araya geldiğini kültürün genel özelliklerine atıfla açıklamaktadır. Kültürün zihniyet olarak adlandırılacak en soyut biçimi ile açıklanan bu gelişmeler gerektiğinde tarihe seçmeci bir yaklaşımla sağlanan delillerle bezenmektedir. Bknz. Weber, The Protestant Ethic and the Spirit of Capitalism with Other Writings on the Rise of the West, 4th ed., Ed. & Tr. Stephen Kalberg, New York, 2009, Oxford University Press.

görünür bir girişimi beraberinde getirir. Nihayetinde kurallarına uymayanı dışarıda bırakıyorsa uyum için gerekli referanslar onun mantığı bağlamında şekillenmiş demektir.

Bu ifade ve temsil üzerinden güdülen iddianın ahlaki boyutu dini ve yerel değerlerden rasyonel tarafı ise liberal kapitalist ekonomik sistemin mantığından devşirilmiş ahlaklı kapitalizm olduğu söylenebilir. Ancak kurallarına uymayanları dışarıda bıraktığı; dinin değerlerinin yaşaması için işletmenin, bu sistemin kuralları içerisinde ayakta kalması gerektiği şeklindeki görüşler dikkate alındığında dini değer ve düşüncelere dayalı bir ahlakın mı? kapitalizmi çerçevelediği yoksa liberal ekonomik kapitalist serbest piyasa mantığının mı? dini değer ve düşüncelere dayalı ahlakı kışkırttığı; yaşananın bir kapitalist ahlak mı olduğu tartışmalı hale gelebilir.

Özelleştirme(K-10), yeniden yapılanma(K-19) ve transformasyon(K-1) gibi terimler aracılığıyla aslında devleti ekonomik faaliyet alanlarının tümünün dışında bırakıp, diğer alanlardaki işlevlerinin de asgari biçimde yeniden düzenlenmesi gerektiğini, bu şekilde ekonominin her türlü siyasi müdahaleden arındırılıp kendi nesnel gerçekleri doğrultusunda işler hale getirileceğini ifade eder. Ekonomi öznellik üstü nesnellik adına devletten boşaltılmış alanda egemen olup siyaset üstü mutlak veri konumuna oturtulacaktır. Bu da doğrudan doğruya kapitalizmin ekonomi politikasıdır.

Kutsal, kural ve değişim: “Şartlar da lehimize değiştiğinde”

“Müslümanlık eşittir zenginlik dinidir.” “Mümin zengindir.” “Zenginlerin övüldüğü zengin cömertlerin peygamberlerle beraber haşır olunduğu” (K-3, K-6, K-11, K-16) anlayış küçük ve orta ölçekli Anadolu sermayesinin seri/sınırsız üretim sistemi ile uyumlu bir şekilde yoğun üretim yapmasına, sermaye birikiminin sağlanmasına ve zengin olmalarına önemli bir katkı sağlamıştır. Bu inanış sermaye birikimine yol açmış, bunun amaç dışı sonucu ise kapitalist üretici dindar girişimciler piyasada yerini almıştır. Weber’in ifadesiyle: “Zengin olmayı tercih etmişler.”(Weber, 1985, s. 140- 141) Zenginleşen girişimci iş insanları için piyasada mücadele etmek, cihat esnasında ‘şehit’ olmanın adıdır. Girişimci iş insanlarının ticari anlamda kâr peşinde koşması, bunu yaparken de bir gayeye matuf olmasıdır(K-12). Geleneksel ekonomilerde insan davranışı ekonomik rasyonalizm ve faydacılığın ürünüdür. Ekonomik rasyonalizm insan fiillerini dikkatli bir hesaplama, tahmin ve ekonomik başarı için dikkatli olma temeli üzerine kuruludur (Macfarlane, 1993, s. 261-263). Ekonomik başarı *insanın para kazanması* olarak ifade edilir (Kurt, 2010:130). Hayatın nihai amacı ister para cinsinden olsun isterse mal cinsinden olsun servet biriktirmektir. Para kazanma ve servet sahibi olma meziyet ve becerikliliğin ifadesidir. Faydacılık ahlaki değerlerin ve tutumların membaıdır (Ülgener, 1941, s. 366).

Bu durum ekonomik sermayenin etkin olduğu bir alanda kültürel sermaye ya da kültürel sermayenin baskın olduğu bir alanda zamanla ekonomik sermaye baskın hale gelmesine sebebiyet vermiştir. Birey koşullarını yerine getirerek yapıya dâhil olmuş ve yapının dönüşümünde etkin rol almıştır. Kendi içine kapanmış bir İslam’ın yeni yükselen burjuvazisi aracılığıyla pazar üzerinden dış dünyayla bütünleşmesi ve kendisini yeniden tanımlaması dini olanı ekonomik dinamiklerin hizmetine almış ve dindar muhafazakâr girişimcilerin kapitalizme uyumunu sağlamıştır (Koyuncu, 2002, s. 364). Kapitalizm eklemleme adı verilen bu süreçten kârlı çıkan yeni yükselen muhafazakâr dindar girişimci iş insanları aracılığıyla ekonomik başarının, sosyal ve kültürel anlamda sınıf hiyerarşisi sağlayacağı düşüncesine dayanan bir söylem oluşturulmuş (K-1) ve bu söylemle metalaştırılan din, ahlaki kaygılar ve reformculuğu birleştiren Batı’nın işletme modellerine kapılarını açmıştır(K-18). Yeni dindar girişimci, burjuvalaşmış erdemli zengin olmakta ve hayır işleriyle ruhunu olgunlaştırmaktadır(K-2). Aynı zamanda dindar girişimci minimum devlet düşüncesiyle devleti siyasal hedef olmaktan çıkarıp ekonomik amaçlarına hizmet eden bir kuruma dönüştürmüştür(K-19). Çünkü kapitalist ekonomik sistem kanunlarla korunmakta ve buna karşı kazanç yolları kapitalizmin kuralları ile donatılmaktadır (Özbolet, 2015, s. 10).

İşletme sahibi dindar iş insanları kapitalist zihniyet belirtileri arasında üretim araçlarının özel mülkiyeti(K-17), hür teşebbüsü(K-21, K-27), ekonomik faaliyetin can damarı olan kâr peşinde koşmayı, pazar için üretimi, para ekonomisini, rekabet mekanizmasını(K-1, K-5, K-7, K-16, K-18, K-21), Rodinson’un ifadesiyle rasyonellik olarak kabul etmiştir (Rodinson, 1978: 23). Yine kapitalist rekabet ortamında ayakta kalabilmesi için işyerindeki âletleri ve usulleri her gün biraz daha geliştirmek, üretimi daha verimli kılmak için çaba göstermek zorundadır. Kapitalist her gün yaptığı üretimi bir gün öncekinden daha fazla yapmak zorundadır(K-6, K-19).

İletişimin yaygınlaşması, küreselleşme ve bireyselliğin etkisiyle inanç, dini pratik ve değerler imtiyazsız, etkisiz hale getirilmiş ve anlamsızlaşmıştır. Dini referanslar ise piyasa ekonomisinden habersiz iletişim kanallarıyla öğrenilmeye çalışılmaktadır(K-1). Kapitalizm, tüketim toplumunun dinamiklerini inşa ederken din de payına düşeni almıştır. Öyle ki tüketim toplumunda din

teolojik bir esas değil, toplumsal gereksinimler gereği vardır ve dinin hayatın her yönünü belirleme gücünü ve teolojik bir bağlamla dini değerleri övmenin anlamı artık yoktur(K-15, K-18).

“İnsanın kumaşı uygunsa her şeyi kullanabilir. İnsanın fitratında varsa dini de kullanır her şeyi kullanır. Dinin araçsallaştırılması noktasında kötü örnekleri var... Var mı var.” (K-19)

Sarıbay, gelinen aşamada her ne kadar dinin varlığı kabul ediliyor olsa da artık o yaşamın her alanını kuşatacak olan ilahi bir değer değildir. Söz konusu olan şey oluşturulan din tasavvurlarının asli olanın yerine ikamesi durumudur. Bu durum nihayetinde dinin politikleşmesi ve yeni bir görünüm kazanmasına yol açarak asli anlamından uzaklaştırıcı bir işlev görecektir (Sarıbay, 2006, s. 181). Burada önemli olan sosyal fonksiyonlarını ön plana çıkararak dini pazarlamaktır.

“Birinci nesilde çok para kazanayım, nasıl olursa olsun çok para kazanayım. Helal haram gözetilmiyor. İkinci jenerasyon da ya hassas ya da her şeyi yapar hale geliyorlar. İki ucu da görebilirsin.”(K-18)

Bu bilinçle yeni dindar girişimciler, uluslararası rekabette varlıklarını korumak ve güçlerini arttırabilmek için geleneksel dinin kaderci anlayışını bırakıp piyasa dostu, burjuvazi ve kozmopolit dindarlık anlayışını benimsemiştir.

“35 yıldır iş hayatının içerisindeyim. Müslüman kimliği ve ona hasredilmiş ticari konumu ve hayatı çok böyle sağlıklı bir şeye dayanmadığı kanaatindeyim. Çünkü ticaretin kendi kuralları var. Müslümanın bazı hassasiyetleri var ama iş ticarete gelince birçok insanda o hassasiyetlerin pörsüdüğünü görüyoruz.” Bu da “...dine ve dindarlara ciddi zararlar veriyorlar.” (K-23) “... Dindar-muhafazakâr kimliği ile öne çıkmamakta ve dindar muhafazakârlığı eskisi kadar ön planda tutmamaktadır. Müslüman kimliği ve ona hasredilmiş ticari konumu ve hayatı çok da sağlıklı bulmamaktadır. Çünkü ticaretin kendi kuralları vardır. En kaliteyi en iyi şekilde üreteceksiniz karı maksimize edeceksiniz. Kural budur. Siz dindar olsanız da böyle olmanız da böyledir.” (K-19)

Yukarıdaki katılımcı düşünceleri Müslüman iş insanlarının bazı hassasiyetleri olduğu ama iş ticarete gelince birçok insanda o hassasiyetlerin pörsüdüğünü göstermektedir. Şerif Mardin’e göre: “Dinin öncesinde toplumsal karşı duruşların metaforu iken günümüzde tatmin edici bir konum inşa aracına dönüştüğünden söz etmekte mümkündür.”(Mardin, 2006, s. 213)

“Kurucu hassasiyetlerin hiçbiri imtihandan geçmemiş hassasiyetlerdir. Başlangıçtan daha iyi bir yârdeyiz ama henüz kültür oluşmadığı için bir şey diyemeyiz. O zamanlar test edilmemiş düşünceler vardı. Şuan test edilmiş, gerçek hayata dokunan bir yüz var. Para büyük bir imtihan, imkânlar büyük bir imtihan. Varlık da imtihan, yokluk da imtihan. Önceden yoklukla imtihan olurken şimdi varlıkla imtihan oluyoruz...”(K-18)

Yukarıdaki ifadeden anlaşılan Weber'e atfen. "... Zenginlik artınca, gurur, kızgınlık ve dünya sevgisi de artacaktır... Bunun sonucu olarak da mülkleri çoğalmıştır. Böylece gururları, kızgınlıkları, bedeni ve dünyevi arzuları ve yaşam kibirleri de artmıştır. Bu yüzden de dinin biçimi olduğu gibi kalırken, ruhu yavaş yavaş yok olmuştur.”(Weber, 1985, s. 95).

“Biraz doymamız gerekiyor... Biz ekonomik ve kültürel anlamda geniş bir perspektifte yaşamadık. Şartlar da lehimize değiştiğinde o açığı gördük. Olumsuz sonuçları da gördük. Sonuçta susamış bir insan sakın sakın su içemez. Muhafazakâr kesim olarak ye kürküm ye madundayız.”(K-17)

Değişimin bir süreç olduğunu, ekonomik ve kültürel anlamda geniş bir perspektifte yaşamadıkları, şartlar da lehlerine değiştiğinde bu süreçte olumsuz sonuçlarla karşılaşmışlardır. Oldukça kaygan ve geçişken bir zeminde ‘görünüyorum ve kazanıyorum o halde varım’ mottosuyla kimlik yeniden inşa edilmiştir. Din temelli veya rasyonel esasa dayalı ahlak güç kaybetmektedir. Gündelik olan ile uhrevi olan arasındaki gerilimde, kendi yorumlarına göre dinsel alan ve pratikleri dönüştürürler, hem de gündelik olanı ritüelleştirerek yeniden tanımlarlar (Akşit vd., 2012, s. 168-169).

Kapitalist ruh gelişimini tamamladıktan sonra seküler dünyaya uyum başlamıştır. Başlangıçta inançla çıkılan yolda kişiler, zenginleştikçe dini inançlarını terk etmiş veyahut dindarlık göstergelerinde düşük profil sergilemiştir. “İş hayatımız dini vecibelerinize mani olmadı. Az, öz değerli olan.” (K-18) Sekülerleşen ahlak dini inançtan ayrılıp oluşum dönemindeki tüketim kapitalizme uygun bağımsız bir güç haline dönüşmüştür(K-1). Weber’in ifadesiyle “modern dünyada dinsel çileciliğin ruhu kafesten kaçacak; muzaffer kapitalizm, mekanik temellere dayandığından başlangıçta manivela işlevi gören dinsel çileciliğe (ascetism) gerek kalmayacaktır.”(Weber, 1985, s. 124-146). Katılımcılara göre elde edilen karın nerde, nasıl ve ne şekilde sarf edildiğine bakılması gerekir. Ticaretin acımasızlığına denk gelindiğinde yıkıcı rekabet noktasında geri durduklarını görmediklerini ifade etmiştir.(K-18, K-19) Yani kurulu sistem ile inanç sistemi arasında gidip gelinmektedir(K-7).

İslam’ı tam anlamıyla bilen ve yaşayan iş insanlarına henüz rastlamadıklarını dile getiren katılımcılar, dindar insanlarla dindar olmayan insanlar arasında fark olması gerektiğine de inanmamaktadır ve kazandıkları parayı nerede değerlendirecekleri

konusunda takdir kişinin kendisine aittir. Girişimci iş insanları ticaretini yaparken ben dindarım, değilim diye ayırım yapmamakta servetin değerlendirilmesi noktasında Müslüman daha meşru ya da değil diye çekingen davranabilmektedir. Ama mutlak böyle bir şey de yoktur. Müslüman bir iş insanında abuk sabuk harcama tarzı yahut yaşam tarzı şeyler görülebilir. Bu duruma denilecek bir şeyde yoktur onlar için ve bu durum insana ait bir şeydir (K-1, K-2, K-3, K-4, K-11, K-18). Katılımcılar, söylemlerinde din, iktisadi alanla bağın oluşmasında fonksiyonel bir rol üstlenmiştir (Aydın vd. 2000: 139). İslam'ın geleneksel anlayışı dönüştürülmüş ve yeni ekonomik taleplere uyarlanmıştır. Yani, iktisadi ilişkilerde ortaya çıkan ahlaki boyut, maddi olanın dünyevi olarak itibar gördüğü bir ahlaki anlayışa evrilmiştir (Aslan, 1997, s. 36).

“...Öteki adamlar gibi mi oldunuz yorumu kadar afaki duran bir yorum yok. Çünkü bu insani bir şey. Değeri, oraya koymamak lazım. Değeri, helal haramlığına koymak lazım. Değeri, kazanılan servetlerin nerede değerlendirildiğine ve nasıl değerlendirildiğinde zihinlerde esneme var. Dindar insanlarla dindar olmayan insanlar arasında fark olması gerektiğine inanmıyorum. Hakkını versinler, Dindar insanlar ölçülü davranabiliyor. Ama mutlak böyle bir şey yoktur... Kriz zamanlarına baktığınızda fırsatçılık yapıyorsanız orada sıkıntı var...” (K-18)

Aynı katılımcı, üretim ile dindarlık ölçeğinde hiçbir değişiklik olmadığına inanmaktadır.

“En kaliteyi en iyi şekilde üreteceksiniz ve karı maksimize edeceksiniz... Siz dindar olsanız da böyle olmasanız da böyledir. Fırsatçılık yapıyorsanız orada sıkıntı var. Dindarlıkla alakası yoktur ve insanın kişiliği ile alakalıdır... Fırsatçılıktır. Dinleri olan da yaptı olmayanda. Yapmayanda var... Tedarikçisini yaşatan ve müşterisini yaşatmaya çalışanlar da var. Tam tersine dindar olup, tedarikçisini öldürmeye çalışanları da gördük. Burada din olgusunu nereye koyacaksınız? Bu ticari ahlaktan kaynaklanan bir şeydir. Bir insan dindar olabilir ama ahlaksızsa her şeyi yapabilir. Dindar insan ahlaklı insandır diye bir çıkarımınız varsa bu yanlıştır...”(K-18)

Sonuçta ekonomik etkinliğe bağlı yaşayan ve kazanç arayışı içerisinde hayatını sürdürenlerin ya dine kayıtsız kaldıkları ya da olumsuz bir tavır takındıkları görülebilir (Giddens, 2009, s. 205-208).

Piyasa ilişkilerinin küreselleşmesiyle ekonomik İslam'ın büyümesi için uygun bir ortam oluşmuştur. Ekonomik İslam'ın temsilcisi iş insanları, kendi kimliklerinden vazgeçmeden bir ekonomik model sergiler. Gelenekten hareketle teknolojik gelişmelere açık, serbest ticaret ve kapitalizmle uyumlu söylemi meydana getirir(K-1, K-18). Katılımcı iş insanları, girişimci etkinliklerini kapitalist mantığının kuralları içinde yürütür(K-1). Katılımcılar kapitalizmi ekonomik küreselleşme olarak kabul ederken, temelini İslami söyleme dayandırır. Küreselleşmeyi ise çoğulculuk ve çok kültürlülüğe katkı sağlayan bir etken, Türkiye'nin demokratikleşmesine ortam hazırlayan bir güç olarak görür. Demokratikleşmeyle birlikte İslami söyleme meşru bir zemin oluşmuş ve ekonomik İslam'ın uluslararası düzlemde çalışmasına zemin hazırlamıştır. Dernek ekonomik faaliyetlerini ve ideolojisini gerçekleştirmek ve üyelerini bir araya getirip harekete geçirmek için, İslami söylemi referans almakta sınıfsal temele dayanan bir örgüt yapısı oluşturmaktadır. Üyelerin hayattan beklentileri, zevkleri ve istekleri ötekileştirdikleri iş insanlarıyla benzer tipolojiler olarak karşımıza çıkar.

Dindar girişimciler kapitalizmi söylem düzeyinde eleştirmekte, fakat bireysel davranış ve toplumsal davranış düzeyinde derinleşmektedir. Kıvanç, “İslamcı işadamlarının yaptıkları işe bir misyon havası yükleyip ve basitçe, düpedüz birer kapitalist olduklarını saklayabileceklerini sanmalarıdır.”(Yıldırım, 2016, s. 54) Ekonomik faktörlerin tek başına grup oluşumunu ve grup bilincinin özel niteliklerini açıklayamayacağı, dindar girişimcilerin dayanışmasını anlamak için onların statü derecelendirmelerini, inançlarının şeklini ve sosyal prestij düşüncesini tetkik etmek gerekir.

Güçlü İslami referanslarla kültürel sermayenin ve çatışma ahlakının taşıyıcısı olarak batı tarzı modernleşmeden ayrı bir toplumsal değişme örneği ortaya koymuştur (Yankaya, 2014, s. 18-19). Siyasi gelişmelere paralel olarak, sadece ekonomik sermayesini değil kültürel ve sosyal sermayesini de zenginleştiren muhafazakâr sınıf Anadolu'da önemli bir yere sahiptir.

'Müslüman İş Adamları Derneği' olarak da anılan bu kuruluşun muhafazakâr orta sınıfı temsil etmektedir (Özsöz, 2019, s. 2).

Yeni muhafazakâr orta sınıf; dindar lakin yeniliklere açık, iktisadi rasyonalitesi yüksek, sanatsal ve kültürel ürünlerden ziyade maddi kazancı öne alan, öz kaynaklarını yatırım aracı olarak kullanan, ekonomide devlet müdahalesinden rahatsız, çoğunluğu küçük ve orta ölçekli şirket sahiplerinden oluşan ve muhafazakâr siyasi oluşumlara yakın duran kişiler olarak dernek tarafından tanımlanır (Demir vd. 2004, s. 166-188).

Din ve dindarlık: “Kalvinist müslümanlar çok çalışıyor. Çünkü din çalışmayı emrediyor.”

Katılımcılar, Kuran’a referans göstererek, sadece dünya nimetini unutmamak gerektiğini(Kasas/77) (K-1, K-3, K-11) değil, aynı zamanda maddi hayatla ibadetin bir arada yürüyebileceğini düşünür, hatta ticari kârları Tanrı’nın bir lütfu olarak görür(K-1, K-18, K-20). (Bakara, 193-194/197-198; Cuma/ 9-10).

İktisadi faaliyetlerinizde dinin rolü nedir? diye sorduğumuzda;

“Kendisi için istediğini kardeşi için istemedikçe asla iman etmiş değilsiniz ve elinden dilinden emin olunmadıkça iman etmiş olmazsınız... İnsan eşittir İslam; İslam eşittir iktisattır... Yani bizim her şeyde tek bir örneğimiz, rehberimiz Allah’ın elçisi peygamberimizdir...(K-3); “Din anlayışımız, rehberimiz, önderimiz Hz. Muhammed’ in bizlere miras bıraktığı dini, bir nebze olsun insan olarak yaşamak. Bunu yaşarken de hem bedenem hem ruhen dışardaki insanlara örnek olabilmek. En azından yolumuz belli.”(K-7); “...Sizin bildiğiniz, sizin bilmeyip de Allah’ın bildiği düşmanlarınız için savaş atları yetiştirin’ ayeti benim için ticareti anlamlı kılar. Çalışma hayatını dizayn eden ayet budur. Adaletle, yardımlaşmayla ilgili ayetler de etkilidir. Kalvinist Müslümanlar çok çalışıyor. Çünkü din çalışmayı emrediyor.” (K-8) “Dinin iş hayatımızda etkinliği çok fazla. Temel düsturumuz şu oldu. Kul hakkı konusundaki hassasiyetimiz çok fazla ve çok önemli. Kimsenin hakkı bizde kalmamasın. Çalışanlarımız, alış veriş yaptığımız insanlar vesair. Helalleşerek, ahirete bir şey bırakmadan ilerlemek düsturumuz bu.”(K-20); “İslam dini akıl dinidir. Akıl İslam’a hükmetmez. Allah bir sınır koymuş, bunun ötesine gidemezsin. Akıllı insanın aklına hükmeder. İslam’da usuller çok önemli. Buna uyduğunuz sürece Allah sizinle beraberdir...”(K-12); Ne İslâm ne de herhangi bir başka din, insanların ekonomik sonuçları denetleme dürtüsünün önüne geçememiştir. Kapitalist ekonomik sistemle iç içe giren İslam ülkeleri, kendi sosyal, kültürel ve iktisadi altyapılarına göre İslami ekonomik bakış açıları geliştirmişlerdir. Faizsiz bankacılık, kar-zarar ortaklığı, işçi-işveren davranışları, zekât ve sair sayılabilir.”(K-16).

Balcı’ya göre İslam’da çalışma ve çalıştırma hürriyeti tam olarak vardır. İslam fertlere güç ve kabiliyetlerine uygun işlerde çalışma hak ve hürriyetini tanımıştır. Hiçbir kimse herhangi bir nüfuz, iktidar ya da sübjektif faktörlere dayanarak bir işe başlamada imtiyaz ve önceliğe sahip değildir. İstihdamda tam bir fırsat eşitliği söz konusudur. Kapitalist sistemin aksine İslam, işçi ve işverenin birbirlerinin menfaatine çalıştığı ve birbirlerini tamamladığı bir sistem oluşturur. Her iki grup birbirine müteşekkir olup, asıl şükürü rızık veren Allah’a ederler. Bu sistemde üretim daha verimli, çalışma ve sosyal hayata barış ve huzur egemendir. Taraflar çalışmayı sadece dünyevi bir faaliyet olarak görmez, mükâfatı ebedi hayatta alınacak olan bir ibadet olarak telakki ederler. Dolayısıyla bu ilişki hem maddi hem de manevi boyuta sahiptir (Balcı, 1994, s. 117).

İnsanlık tarihi boyunca toplumların hayatında din her zaman önemini korumuştur(K-3). Her zaman bireylerin kurumsal ve özel yaşamını ekonomi ve inanç etkilediği bir gerçektir(K-1).

“İktisadi hayatımız ile dini hayatımız birbirine bağlı. Allah’a güvendiğimiz için çalışıyoruz. Kazancımızı da Allah yolunda harcayabiliyorsak ne mutlu bize. Din olmadan iktisadi hayat olmaz. Hiç ölmeyecekmiş gibi bu dünyaya, yarın ölecekmiş gibi öte dünyaya hazırlanmak.” (K-2, K-6)

“İnanç bunları şekillendirir. Bizim inancımıza göre insanlara zarar vermeme lazım, kandırmaman lazım, bu tür şeylere dikkat etmek lazım... İnsanlarda bazen inanç hedeftir. Neyi hedefliyorsa onu üretir. İnsanların ihtiyaçlarını karşılayan cennettedir hadisler var. Dünya kadar serveti var ama iki günü birbirine eşit olan ziyandadır. Hadisinden hareketle yeni şeyler yapmak isteyebilir. Dini duygunu ekstraları var. Hem motive edici hem de kazanırken kendini kontrol eden sistemleri yapması gerekiyor... İş hayatını dini değerlerine göre yönlendiren insanlar. Satacağı zaman ahlaklı zararlı maddeleri satmaması lazım, insanların faydasına olan yeni şeyleri üretmesi lazım.”(K-11)

Müslüman bir girişimci işletme faaliyetinde emanet bilinci ile hareket eder (Metwolly, 1994, s. 13-49). Buradan hareketle İslami işletmenin temel amacı karın maksimize edilmesi değildir. İşletmenin amacı ‘makbul’ ve ‘adil’ bir kar payıyla Allah’ın hoşnutluğunu kazanmaktır. O, mal ve evlatların dünya hayatının süsü olduğunu ve “Rabbinin katında sevap amelce daha hayırlı olan salih amellerin baki kalacağını”(Kehf/46) bilir. İslami bir işletme sadece amaçlarıyla değil aynı zamanda iktisadi ve piyasa stratejileri ile de diğer işletmelerden farklıdır. İslami öğretinin yasakladığı üretim ve hizmet alanlarında faaliyet gerçekleştirilemez. İslami bir toplumda hiçbir işletme alkollü içki ve domuz eti üretilip satamaz. Kumar ve piyango düzenleyemez, sabit faiz oranlarıyla borç alıp-verme işlemlerinde bulunamaz. İslami bir işletme, başka bir işletmenin piyasaya girmesini engelleyip monopol kuramaz. İslami bir işletme, mal ve hizmetlerin alıcısı ve satıcısı olarak işlerinde adaleti gözetir. İslami bir işletme, istismar edici, ayrımcı ve kısıtlayıcı her türlü ticari faaliyetlerden sakınır. İslami bir işletme, pazar payını büyütecek veya ürünün fiyatını yükseltecek gerçek dışı reklam ve pazarlama stratejilerinden kaçınır (Şencan, 1994, s. 140).

“İnanmış olduğunuz değerler, dinimiz İslâm, çok hassas dengeleri var. Dinimizle belirtilen kurallara elbette uymamız lazım ama

her Müslüman bu kurallara uymuyor.” (K-19); “Dini duygu ve yaşantı ile gelişmişlik ile doğru orantılı... Mutaassıp bir hayatınız var. Ne oluyor? Müslümansak bizim belli bir çizgimiz. Dengeyi ayarlayamadığımız zaman zamanla dinin yapısı, içindeki din duyguları yozlaşıyor, köreliyor, belki de yok oluyor.”(K-5); “Bazı insanlar dini hassasiyetler kullanarak mağduriyetler yaratıyorlar. Müslüman iş adamları dünyevileşiyor, acımasızlaşıyor, ahlaksızlaşıyor, terbiyesizleşiyor, çok içerden biri olarak söylüyorum... İnsanoglu anlamıyor ayağının kaydığını anlamıyor.”(K-14)

Özellikle, toplumların tüketimi ve tüketim ile ilgili tutum ve davranışların oluşmasında dinin rolü çok büyüktür. Bu değerlendirmelerin, genel olarak, dinin, toplumsal yapıyı oluşturan ekonomi ile ilişkilerinin tespiti, özel olarak ise dinin, ekonominin unsurlarından olan tüketim üzerindeki etkisini, tüketim ile ilgili tutum ve davranışların oluşmasında oynadığı rolü belirlemesi açısından önem arz ettiğini söylememiz mümkündür(K-1). Maddenin esiri olmuş yeni dönem katılımcılar ile dünyayı imar eden, madde karşısında elindeki dönüştürücü gücü ilahi bir vazife şuuru ile kullanan ve ibadet bilinci ile disiplinli çalışma sistemini geliştiren iş insanları arasında büyük fark vardır. İlk dönem iş insanları kendisini israfa ve gösterişe kapatmış ve dünyayı haz ve tutku tarafı ile kirli gördüğü için durup dinlenmeden meydana getirilen serveti, israfa ve sınırı olmayan tüketime değil, yatırım ve üretime harcamaktadır(K-3). Ülgener'in ifadesiyle Tanrı'nın rızasını kazanma niyetiyle disiplinli, rasyonel ve muhasebesini yapan bir iş insanı portresidir. Bu kişinin amacı kapitalizmi ortaya çıkarmak değildir (Ülgener, 2006c, s. 362). Ancak çağrıldıkları işte muntazam çalışan, ibadet aşkı ile dünyevi uğraşlara sarılan ve aynı zamanda dünyevi haz ve isteklerden uzak oldukları için kazandıklarını lüks ve israfa harcamayan ve biriken sermayeyi yeniden yatırım ve üretime aktaran bu insanın çabaları kapitalizmi doğurmuştur (Ülgener, 2006c, s. 362). Bu iş insanı portresinde bireylerin İslâm'ın geleneksel kaynaklarında yer alan normlara göre hareket etmeleri yer almaktadır. Bu normlar, "iyiyi emredip kötüyü men eder"; israftan, savurganlıktan ve gösterişten kaçınılmasını emreder; zararlı sonuçlar doğuracak etkinliklere itiraz eder; cömertliği teşvik eder ve bireyleri çok çalışmaya, fiyat belirlerken adil davranmaya ve başkalarının hakkını gözetmeye davet eder. Birinci nesil olarak adlandırılan dindar iş insanlarından sonra gelen yeni nesilde düşünce ve yaşam tarzı dini referans olarak alacağı şeklinde algılanmıştır.

“Dindar-muhafazakâr iş adamları kurulduğu dönemdeki algı tabii ki. Bugün o noktada olduğunu düşünmüyorum. Dindar-muhafazakâr kimliği ile öne çıktığını düşünmüyorum... Dindar-muhafazakârlığı eskisi kadar ön planda değil.”(K-17) “...algının dindar muhafazakâr iş adamları olduğu bugün ise o noktada olmadığıdır. Dindar-muhafazakâr kimliği ile öne çıkmamakta ve dindar-muhafazakârlığı eskisi kadar ön planda tutmamaktadır. Müslüman kimliği ve ona hasredilmiş ticari konumu ve hayatı çok da sağlıklı bulmamaktadır. Müslüman iş adamların bazı hassasiyetleri var ama iş ticarete gelince birçok insanda o hassasiyetlerin kaybolduğu görülmektedir.” (K-17)

Yıldırım, 1980'li yıllarda kapitalist iktisat ilmi ve pratiğiyle karşılaşan, 1990'lı yıllarda iktisadi kültürle gündelik yaşamını, hedef ve görünürlüğüne değiştirmeye başlayan, 2000'li yıllardan sonra kapitalist iktisadi ve yapıyı mesele olmaktan, hayatındaki sekülerleşme ve İslami umdelere sadakatsizliğini sorun olarak görmekten vazgeçmiştir (Yıldırım, 20016, s. 67).

Aşağıdaki katılımcı iş insanlarının ifadelerine bakıldığında,

“...Dini ve muhafazakârlık duygularımızı öldürüyorlar. Dünyaya bakışımızı değiştirmeye çalışıyor... Dini duygu ve yaşantı ile gelişmişlik ile doğru orantılı. Dış etkenlerle özendirme söz konusu oluyor. Teşvik söz konusu oluyor. Mutaassıp bir hayatınız var. Ne oluyor? Müslümansak bizim belli bir çizgimiz. Dengeyi ayarlayamadığımız zaman zamanla dinin yapısı, içindeki din duyguları yozlaşıyor, köreliyor, belki de yok oluyor.”(K-5)

“Önceden hoş görmediğimiz şeyleri bugün hoş görmeye başladık. Dinin değişme şansı yok. Hep aynı. İslam dini yıkacak bir din gelmedi ki zaten son din. Dinimiz zaten yeni.”(K-4)

Bu dönüşüm, yeni İslami burjuvazinin çıkarlarını temsil eden bir iş insanı örgütüne doğru evirildiğini gösterir (Yankaya, 2016:116). Yıldırım, “...kapitalizmin İslam ile çatıştığı düşüncesinin yanlış olduğu, arada çelişki bulunmadığı, çağdaş kapitalizmin Batıya özgü olmayıp İslam toplumlarında bile uygulandığı görüşleri...90'lı yıllardaki dönüşümleri için referans teşkil etti.” (Yıldırım, 2016:116). Sekülerleşen bu ahlak dini inançtan ayrılıp oluşum dönemindeki tüketim kapitalizme uygun bağımsız bir güç haline dönüşmüştür (Weber, 1985, s. 124-146).

“Kamusal alanda kendine yer edinen birinci nesilden sonra gelecek hatta gelmiş durumda olan nesil ise artık dini referansları kendine referans olarak almak yerine dini reklam aracı olarak kullananların yanında, dinin pazarda bir değeri yoksa dini referansları kullanmamak için ciddi bir emek sarf ettiği de söylenebilir...”(K-23)

Yukarıdaki katılımcı düşüncesinden hareketle günümüzde, dindar iş insanları İslâm'ın geleneksel kaynaklarında yer alan kurallara göre değil de kapitalist ekonomi sistemin normlarına tabi olmaktadır. Koyuncu, kendi içine kapanmış bir İslâm'ın

yeni yükselen burjuvazisi aracılığıyla pazar üzerinden dış dünyayla bütünleşmesi ve kendisini yeniden tanımlaması dini olanı ekonomik dinamiklerin hizmetine almış ve dindar muhafazakârların kapitalizme uyumunu sağlamıştır (Koyuncu, 2002:364). İnsanların davranışları yaşadıkları devletlerin ticari hukuk sistemleri ve uluslar arası ticaretle uğraşanlarında global ekonomi kuralları ile nasıl şekillendiği, büyümelerine orantılı olarak uyum sağladıkları görünür hale gelmiştir. Gerek din gerekse ekonomi, , insanlık tarihi boyunca bir diğerini etkilemeyi başarmıştır. Özbolat, günümüzde İslam inancının iktisadi davranışlarımızı ve duruşumuzu etkilemesi, kapitalist ekonominin etkilemesinden çok daha azdır. Çünkü kapitalist ekonomik sistem kanunlarla korunmakta ve buna karşı kazanç yolları kapitalizmin kuralları ile donatılmaktadır (Özbolat, 2015, s. 10). Dolayısıyla katılımcı iş insanları, kapitalizmin kuralları ile barışık yaşamaya devam edecektir(K-1).

Keyman, muhafazakâr orta sınıf, Anadolu'nun değişim kapasitesi yüksek, küreselleşme ve Avrupalılaşıma süreçlerine açık, kültürel boyutta muhafazakâr ama ekonomik anlamda dinamik bir nitelik taşıyan toplumsallaşma ve kentleşme yaşadığını göstermiştir (Keyman, 2010: 37). İleri Teknoloji-Yüksek Ahlak mitiyle beraber 'İslamcı entellektüeller' yeni bir şehirli dindar orta sınıf, bir ahlaki yenilenmenin inşacıları ve taşıyıcıları olarak bir 'olmazsa olmaz' temsil eder(Özdemir, 2006, s. 29). İslam'ı tam anlamıyla bilen ve yaşayan iş insanlarına henüz rastlamadıklarını dile getiren katılımcılar, dindar insanlarla dindar olmayan insanlar arasında fark olması gerektiğine de inanmamaktadır(K-18, K-19).

Dürüstlük: "Akçenin olduğu yerde sıkıntı var."

İslam doğruluk ve dürüstlük demektir(K-15). Müslüman dosdoğru olan adamdır(K-6). Ne alırken ne de satarken asla yalan konuşmamalıdır(K-12). *"Hayatı dürüst yaşamamız gerekiyor. Bir ürünü pazarlarken satarken doğru anlatmamız gerekiyor. Bunları yaparsanız hem hayatınızda hem de ticaretinizde başarıya ulaşırsınız."* (K-9) Yalan en büyük günahlardan biridir. Bunun yanında satılan malı olduğundan fazla övmemeli, her bir ürünün kalite değerini dürüst bir şekilde müşteriye söylemeli, onu yanıltmamalıdır(K-16). Beekun, İslami iş ahlakının özü dürüstlüktür ve tüm ticari uygulamaların anahtarıdır (Beekun, 2011, s. 444-452).

Weber, mutluluk Tanrı katından indirilen bir şey olarak kabul edilemezdi. Mutluluk yalnızca metotlu olarak düşünme ve dürüst olarak hareket etmenin, çalışkanlıkla ve duyarlı bir şekilde uzun süreler boyunca çalışmanın sonucudur (Weber, 1985, s. 125-126). *"İslam'da başarı servet biriktirilmesiyle değil, Allah rızası ile açıklanır. Fazilet, dürüstlük, Allah'a kulluk ve O'nun rızasını kazanmakla olur. Bizim asıl felsefemiz, dürüst iş adamı olmak."*(K-7) *"Kur'an baştan sona dürüstlüğü emrediyor, sahih hadisler de öyle."* (K-2) *"İbadetin yolları ondur, dokuzu helal rızık talebidir."* hadisi, *"Cuma namazını kıldınız mı yeryüzüne dağılın ve Allah'ın fazlından nasip arayın"*(Cuma/10) ayeti ve dürüst ve namuslu tüccarın Allah katında şehitler mertebesinde olduğu ile ilgili ayet ve hadisler bu duruma örnektir(K-3, K-6, K-11). *"Ticari dürüstlüğü ahirette ödüllendirileceğini bilen işveren..."*(K-3) Allah yolunda harcamalarda bulunur. Doğru sözlü, dürüst bir tüccarın peygamberlerle, sıddıklarla ve şehitlerle birlikte haşır olunduğunu bilir (Zaim, 1994, s. 104).

"... Dürüst olmak farklı bir şey. Ben Allahtan istiyorum. Ticaretim dürüst olmalı. Allah'ın vaadi dürüst tacirler peygamberlerle haşır olunur. Fazla tevazu riyadan kaynaklıdır. Akçenin olduğu yerde sıkıntı vardır."(K-11)

"Ticaret olması gereken, Müslümanın yapması gereken bir şeydir. Geri durmaması gerekiyor. Tabi bunun dürüst ve doğru olması gerekiyor. Önceden dediğimiz gibi müstakil denildiği vakit biraz daha müspet, doğru insanlar, doğru güvenebileceğiniz insanlar"(K-13)

Tasarruf: "Biriktireceğiz ve infak edeceğiz."

Tüketimden çok paylaşma, tasarruf, ihtiyacından fazlasını infak etme gibi kurumları ile aşırı tüketim ve bu uğurda manüplasyonu karşısına alan dini ve kültürel değerlerle kar, aşırı üretim, tüketim arasında bir gerilim muhtemeldir ve günümüz dünyasında oldukça ilginç bir karşılaşma ve iç içe geçişlerin yaşandığı görülmektedir. Timur Kuran iş insanlarının hayırseverliğini, yaşadıkları suçluluk duygusuyla açıklamaktadır. Bireyler kendilerini de yıpratın ahlaki çürümeye katkı sağlamakta ve dürüstlük, güvenilirlik standartlarına sahip yerlerden şehirlere gelen kişilerde bu tür çözümler suçluluk duygusu oluşturmaktadır (Kuran, 2002, s. 94-95).

Sünni- İslam'da ekonomik gelişme yalnızca maddi büyümeyi hedef almaz. Tevhidin şartlarını meydana getirmek için manevi ilerlemeye katkıda bulunması gerekir. Bu bileşim kendiliğinden sağlanır. Çünkü İslam'a göre insanın ahlaki açıdan sınırlandırılan ekonomik faaliyetleri onun için kurtuluş yolunu da gösterir. Sünni- İslam orta çağ sufi zihniyetinin aksine, çalışmayı, kazanç sağlamayı ve bunu ticarete yatırmayı veya sadaka olarak dağıtmayı telkin etmektedir(K-3, K-6, K-11, K-19, K-21). İnfak yalnızca sosyal sefaleti azaltan bir yeniden dağılım aracı değil, aynı zamanda bir manevi ilerleme aracıdır da. Aşağıdaki katılımcı ifadeleri de bunu göstermektedir:

“Biz çok mal biriktirip Allah’la ticaret yapacağız. Allah’la alış-veriş yapacağız. Biriktireceğiz ve infak edeceğiz... Tasarruf denilince Allah bize orta yolu tutun. Allah’ın insana bahşetmiş olduğu itibar...”(K-16)

“Tasarruflarımızı yatırımlara çeviriyoruz. Bunların sayıları artacak her geçen gün. Ülkenin kalkınması için yatırım yapmak gerekiyor. Birlik ve beraberlikle daha güçlü yatırımlar yapacağız. Yatırım yatırımı doğursun. Tasarruflarımız bir sonrakine zemin olsun. Fayda eşitliği hem kendime hem çevreme hem de topluma. Altın, döviz vesaire tasarrufları sevmiyorum. Yatırımlarla büyümek, gelişmek, topluma katkı sağlamak. Kendine ve topluma katkı sağlamak isteyen kişi yatırım yapar.”(K-5)

“Zekat sadaka? Verdikçe Allah veriyor. Biz verdikçe Allah kat be kat veriyor. Sağlık olarak veriyor. Huzur olarak veriyor. Çevrenizdeki kötü insanları sizden uzaklaştırarak veriyor. Zayıf insanları, aciz insanları. Denetleyen yok. Kendinizle baş başasınız. Zekatın kırkta biri en dibidir. Kısmaya kaktık karşılığını gördük. Karşılığını da görmek de önemli. Demek ki denetleyen var...(K-17)

“Allah infak yaptıkları sürece ayakta tutuyor.”(K-4)

“Cenabı Allah’ın bize açtığı kapıdır. İşi bitirdikten sonra son perdahı infakla çekilir. Ekonominin omurgası infakmış gibi ekonomiyi kurgulamaya çalışıyoruz. İnfak çok önemlidir ve kıymetlidir. Bize kendi eksikliğimizi hissettiriyor, benim tasarrufuma kazandırdığım bu varlıktan vazgeçiyorum. İhtiyacı olan insanlara yardım ediyorum. Toplumun ve sosyal yapının perdahıdır.”(K-14)

“Kazanırken sadece kendi cebimizi, kendi zevkimizi tatmin etmek değil de zekatını vermek, vatana millete faydalı olmak hususunda bir araya geldiler.” (K-7)

Katılımcılar tasarruflarının toplumsal karşılığını yeterli bulmadıklarını ve işletilemediğini bunun nedeni olarak ta kendilerinin kanaatkâr olmadıkları ve tamahkâr olduklarını ifade etmektedir.

“Zekat, sadaka, infak, yardımlaşma ve infakta bulunma vesair kurumların fonksiyonunu işimize gelmediğinden dolayı tam yerine getirememektedir. Kur’anı Kerim’de bizlere emir olunan bir zekât kurumu, bir sadaka kurumu, infak, yardımlaşma, infakta bulunma gibi kurumlar tam işletilmediğinden veya bizim işimize gelmediğinden veya biz anlamadığımızdan dolayı işletilemiyor.”(K-8) Her bir yerin hakkı var, Ben Allah yolunda infak kalemini gerçek anlamda çalıştıralım.(K-3) “Tam da dinimizin istediği zekat sermayenin cezalandırılmasıdır. Dinimiz yastık altı sermayesi istemez asla. Yastık altı sermayesinin Anadolu sermayesine dönüşmesidir(K-3).” “İşadamlarında kanaat yok.”(K-4) “Kanaatkâr değil de tamahkar olduk toplum olarak.”(K-14) “Allah ve rasülünün istediği şekilde hayatınızı idame ettirdiğiniz de dünyanın en mutlu insanı sizsiniz. Bunun üzerine birde kanaati eklerseniz, açgözlü olmazsanız hiçbir sıkıntınız olmaz. İslam sosyal hayatın tamamına hükmeder. Yemediğimiz, yemeyeceğimiz hiçbir malı satmıyoruz. Şuan ekonomik olarak en büyük sıkıntımız, doyumsuzluk, kanaatsizlik.”(K-16)

Şencan, İslam ekonomisi, İslam hukuk ve kurumlarının yürürlükte olduğu ve bireylerin ekseriyetinin İslam akidesine sahip olduğu ve hayatlarında uyguladıkları bir ekonomi modeli olarak tanımlar. Bu toplum mevcut ‘Müslüman’ toplumlarından farklılık arz eder. Zekât kurumu toplumsal ve ekonomik yapının bir parçası olarak İslami emirlere göre toplanıp dağıtılacaktır. İslam ekonomisinde faiz kanunla yasaklanmıştır. Esas olan Karz’ın yasal ve iktisadi bir kurum olarak varlığıdır. Karz, yöneticilik vasfını taşıyan müteşebbis ile fonlarını getiren mukarız’ın ortaklığı ile üretim sürecine parasal varlıkların aktarımı olarak tanımlanır. Projenin net geliri ikisi arasında paylaşılacaktır. Mukarız’ın mükâfatı ‘kar payı’ ve müteşebbisin mükâfatı ‘kar’ olarak isimlendirilir. Üreticilerin ve tüketicilerin malları için finansal araçların ve para piyasasının ileri düzeyde olduğu varsayılacaktır (Şencan, 1994, s. 162-163; 168-169). Oysaki dindar iş insanlarının yaşadığı sıkıntı doyumsuzluk ve kanaatsizliktir.

İslami rasyonalizm kökenini vahdet inancında bulur. Bu inanca göre, insan hayatı bir bütündür ve bir amaca yöneliktir. Bu amaç ‘Allah’a hizmet etme’(K-3), ‘cennete girme’(K-7), ‘Allah’a ibadet etme’(K-20) vs. hususlardan oluşmaktadır. Kehf, nihai amaç Allah’ın hoşnutluğunu kazanmaktır (Kehf, 1994, s. 155). İslam, Allah inancının yanında ölümden sonraki hayatla da alakadardır. Kişinin gelirini alternatif kullanma potansiyelini bu dünyadan sonraki faydalar da hesaba katılarak artırabilmesini ifade eder. Fakir ve muhtaçlara yardım, gelecek nesillerin refahı için harcama yapmak vesair durumlar birey için fayda sağlamadığından gelirin bu şekilde kullanımı rasyonellik kavramıyla paralel gözükmebilir.

Sonuç

Liberal ekonomi, 1980’li yıllardan itibaren dini kimlik ile kapitalist ekonomik sistem içerisinde var olmanın hatta kapitalist sistem ile tam bir uyumun koşullarını sağlamıştır. Dindar-muhafazakâr çevrelerin devletin ve ilgili ekonomik politikaların bu yöndeki bir değişiminin ifadesi olarak kapitalist ekonomik sistemle daha yoğun ve sıkı bir etkileşime girdiği anlaşılmaktadır.

Müslüman girişimci yaratma doğrultusundaki düşünceler zaman içinde iç ve dış faktörlerin etkileşimi ile dindar-muhafazakâr girişimcileri bir ideal tip olarak karşımıza çıkarmıştır. Dini ve yerli motifli kimlik tanımları ile özelleşen iş insanlarının kendi dini, manevi ve ekonomik amaçları ile liberal ekonomik sistem arasında “bir seçmeci yakınlaşma” olduğu söylenebilir: Nihayetinde dini değerler ile kapitalist ekonomik sistemin, kar, sermaye birikimi, zenginlik gibi motifleri arasında herhangi bir tezat görülmez.

Serbest piyasa sadece ekonomik temelli girişimciliği değil ilgili dini değerleri yorumlama serbestliği ile görünür bir girişimi beraberinde getirir. Nihayetinde kurallarına uymayanı dışarıda bırakıyorsa uyum için gerekli referanslar onun mantığı bağlamında şekillenmiş demektir. Bu ifade üzerinden güdülen iddianın ahlaki boyutu dini ve yerel değerlerden rasyonel tarafı ise liberal kapitalist ekonomik sistemin mantığından devşirilmiş ahlaklı kapitalizm olduğu söylenebilir.

Kurallarına uymayanları dışarıda bıraktığı; dinin değerlerinin yaşaması için işletmenin, bu sistemin kuralları içerisinde ayakta kalması gerektiği şeklindeki düşünceler dikkate alındığında dini değer ve düşüncelere dayalı bir ahlakın mı? kapitalizmi çerçevelediği yoksa liberal ekonomik kapitalist serbest piyasa mantığının mı? dini değer ve düşüncelere dayalı ahlakı kısacına aldığı; yaşananın bir kapitalist ahlak mı olduğu tartışmalı hale gelebilir.

Dindar-muhafazakâr girişimcilerin misyonu hem değer rasyonel hem amaç rasyonel bir eyleme konu tecrübedir denebilir. Bu yönüyle dindar-muhafazakâr girişimciler, değer ve amaç rasyonel motif ve güdüler ile liberal ekonomik sistem arasında seçmeci yakınlaşmanın ifadesi ve temsilidir. Bir ideal tip ve seçmeci yakınlaşmanın ifadesi ve temsili olarak Anadolu sermayesinin seri/sınırsız üretim sistemi ile uyumlu bir şekilde yoğun üretim yapması sermaye birikiminin sağlanmasına ve zengin olmalarına önemli bir katkı sağlamıştır. Bu durumun amaç dışı sonucu ise kapitalist üretici dindar girişimciler piyasada yerini almıştır. Yeni dindar girişimci, burjuvalaşıp erdemli zengin olmakta ve hayır işleriyle ruhunu olgunlaştırmaktadır. Aynı zamanda dindar girişimci minimum devlet düşüncesiyle devleti siyasal hedef olmaktan çıkarıp ekonomik amaçlarına hizmet eden bir kuruma dönüştürmüştür. Çünkü kapitalist ekonomik sistem kanunlarla korunmakta ve buna karşı kazanç yolları kapitalizmin kuralları ile donatılmaktadır.

Nihayetinde dindar-muhafazakâr girişimciler, kapitalizm ve din ilişkisi bağlamında ortaya çıkan duruma ilişkin deneyimleri liberal, kapitalist ekonomik sistem ve serbest piyasa koşulları ile İslami değer ve referanslar arasında bir çelişkiyle yüzleşmektedirler. Söz konusu çelişkinin yarattığı gerilimi aşmak için ilgili pratiklerini, yeniden yorumlanan dini referanslarla meşrulaştırdıkları anlaşılmıştır.

Etik Kurul Onayı: Bu çalışma için Atatürk Üniversitesi Rektörlüğü Sosyal ve Beşeri Bilimler Etik Kurul Başkanlığı tarafından etik kurul onayı (Tarih: 28.09.2023, Sayı: E.88656144-000-2300302621, Numara: 244) alınmıştır.

Katılım Onamı: Araştırmaya katılan çalışma grubundan sözlü onam alınmıştır.

Hakem Değerlendirmesi: Dış bağımsız.

Çıkar Çatışması: Yazar, çıkar çatışması olmadığını beyan etmiştir.

Finansal Destek: Yazar, bu çalışma için finansal destek almadığını beyan etmiştir.

Ethics Committee Approval: Ethics committee approval was received for this study from Atatürk University Presidency of Social and Human Sciences Ethics Committee (Date: 28.09.2023, Number: E.88656144-000-2300302621, Number: 244)

Informed Consent: Verbal consent was obtained from the study group who participated the research.

Peer-review: Externally peer-reviewed.

Conflict of Interest: The author has no conflicts of interest to declare.

Financial Disclosure: The author declared that this study has received no financial support.

Kaynaklar

- Akşit, B., Şentürk, R., Küçükkural, Ö. & Kurtuluş C. (2012). *Türkiye’de Dindarlık: Sosyal Gerilimler Ekseninde İnanç ve Yaşam Biçimleri*, İletişim Yayınları.
- Aslan, A., *Küresellesme ve Din*, <http://www.koprudergisi.com/index.asp?Bolum=EskiSayilar&Goster=Yazi&YaziNo>.
- Aydın, U. & Alkan, H. (2000). “Türkiye’de İşadami-Devlet İlişkileri Perspektifinden MÜSİAD”, *Toplum ve Bilim*, 85, (133-155).
- Balci, Y. (1994). “İslam’da Çalışma İlişkileri”, Hüner Şencan, *İş Hayatında İslam İnsanı*, Müsiad Araştırma Raporları-9.
- Beekun, R.I., *Islamic Business Ethics, the International Institute of Islamic Thought*, 1997.
- Demir, Ö., Acar, M. & Toprak, M. (2004). “Anatolian Tigers or Islamic Capital: Prospects and Challenges”, *Middle Eastern Studies*, 40 (6), 166-188.
- Giddens, A. (2009). *Kapitalizm ve Modern Sosyal Teori*, çev. Ümit Tatlıcan, İletişim Yayınları.

- Keyman, E. F. & Koyuncu Lorasdağı, B. (2010). *Kentler: Anadolu'nun Dönüşümü, Türkiye'nin Geleceği*, Doğan Kitap.
- Koyuncu, B. (2002). "Küreselleşme ve MÜSİAD: Eklemlenme mi, Çatışma mı?", (Der. E. Fuat Keyman) *Liberalizm, Devlet, Hegemonya*, Everest Yayınları.
- Kuran, T. (2002). *İslâm'ın Ekonomik Yüzleri*, (Çev.: Y. Tezgiden), İletişim Yayınları.
- Kurt, A. (2010). *İşadamlarında Dindarlık ve Dünyevileşme*, Emin Yayıncılık.
- Macfarlane, A. (1993). *Kapitalizm Kültürü*, (Çev.:R.H.Kır), Ayrıntı Yay.
- Merriam, S. B. (2013). *Nitel Araştırma: Desen ve Uygulama İçin Bir Rehber* (3. Baskıdan Çeviri, Editörü: S. Turan). Nobel Yayın Dağıtım.
- Metwolly, (1994). "İslami Bir Firmanın Davranışsal Modülü", Üniversity of Chuenstand, Australia", Hüner Şencan, İş Hayatında İslam İnsanı, Müsiad Araştırma Raporları-9.
- Neuman, W. (2008) *Toplumsal Araştırma Yöntemleri: Nitel ve Nicel Yaklaşımlar*, (1. Cilt), (Çev.: S. Özge), Yayınodası Yayıncılık.
- Özbolat, A. (2015). *Kapitalizme Eklemlenme*, Karahan Yayınevi, Adana.
- Özdemir, Ş. (2006). *MÜSİAD: Anadolu Sermayesinin Dönüşümü ve Türk Modernleşmesinin Derinleşmesi*, Vadi Yayınları.
- Özsöz, C. (2019). *Kutsal ve Kural*, Libra Kitap.
- Rodinson, M. (1978). *İslamiyet ve Kapitalizm*, çev. Orhan Suda, Gün Yayınları.
- Şencan, H. (1994). *İş Hayatında İslam İnsanı*, Müsiad Araştırma Raporları-9.
- Ülgener, S. F. (1941). "İktisadi Hayatta Zihniyetin Rolü ve Tezahürleri", *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası*, S: 3-4.
- Ülgener, S. F. (2016)."Kapitalizmin Tarihi Gelişimi", Ed. A. Güner Sayar, *Makaleler*, Derin, 2006.
- Yıldırım, E. (2016). *Neoliberal İslamcılık*, Pınar Yayınları.
- Yin, R. (1984). *Case Study Research: Design And Methods*, Sage Publications, 4-7.
- Zaim, S. (1994). "Ekonomik Hayatta İnsanın Tutum ve Davranışları", (Der. Hüner Şencan), *İş Hayatında İslam İnsanı (Homo-Islamicus)*, Müsiad Araştırma Raporları-9.
- Weber, M. (1985). *Protestan Ahlakı ve Kapitalizmin Ruhu*, çev. Zeynep Arıoba, Hil Yayınları.

Role of Education in Awareness on Climate Change

İklim Değişikliği Farkındalığında Eğitimin Rolü

Şuay Nilhan AÇIKALIN¹

Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü, Ankara, Türkiye

Ankara Hacı Bayram Veli University, Faculty of Economics and Administrative Sciences, Department of International Relations
suay.acikalin@hbv.edu.tr

(Sorumlu Yazar-Corresponding Author)

Esra SARI²

Hacettepe Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Eğitim Yönetimi Bölümü, Ankara, Türkiye

Hacettepe University, Institute of Educational Sciences, Department of Educational Administration
esra.busra.sari@hotmail.com

Şefika Şule ERÇETİN³

Hacettepe Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Eğitim Bilimleri, Ankara, Türkiye
Hacettepe University, Faculty of Education, Educational Sciences
ssule@hacettepe.edu.tr

Abstract

Climate change has become known to societies as its effects have become quite evident and felt on a global scale. At the same time, a lot of research is being done on the subject. On the other hand, there is a complexity about what climate change education (CCE) is, which plays an active role in struggling with the climate change crisis, and there are relatively few studies in the related literature. This situation negatively affects the awareness of CCE and its place as a concept. This study aims to explain CCE as a concept and its role in climate change awareness. In this way, it is hoped that the awareness of CCE will increase, and the study will contribute to the formation of CCE's identity. In this direction, it has been attempted to explain the idea of climate change education and its role in climate change awareness by providing descriptive data on climate change gleaned from a literature review. In order to better introduce the concept, the history of education were examined. It has been concluded that climate change education is of vital importance, and has a very recent history, but there is no common structure about what it is and how it is implemented. It can be said that this situation of CCE reduces its impact on climate change awareness. Based on the research results, it is evident that there is a pressing need for rigorous investigations into CCE.

Keywords: Climate, climate change, climate change education, awareness on climate change

Öz

İklim değişikliği, etkilerinin oldukça belirgin hale gelmesi ve küresel ölçekte hissedilmesi nedeniyle toplumlar tarafından bilinir hale gelmiştir. Aynı zamanda konuyla ilgili pek çok araştırma yapılmaktadır. Öte yandan iklim değişikliği kriziyle mücadelede etkin bir rol oynayan iklim değişikliği eğitiminin (İDE) ne olduğu konusunda bir karmaşa yaşanmakta ve ilgili literatürde görece az sayıda çalışma bulunmaktadır. Bu durum, İDE'nin farkındalığını ve bir kavram olarak yerini olumsuz etkilemektedir. Bu çalışma, bir kavram olarak İDE'yi ve iklim değişikliği farkındalığındaki rolünü açıklamayı amaçlamaktadır. Bu sayede İDE'nin farkındalığının artması ve çalışmanın İDE'nin kimliğinin oluşmasına katkı sağlaması umulmaktadır. Bu doğrultuda, literatür taramasından derlenen iklim değişikliğine ilişkin betimleyici veriler sunulularak iklim değişikliği eğitimi fikri ve iklim değişikliği farkındalığındaki rolü açıklanmaya çalışılmıştır. Kavramın daha iyi tanımlanabilmesi için eğitim tarihi incelenmiştir. İklim değişikliği eğitiminin hayati önem taşıdığı ve çok yakın bir geçmişe sahip olduğu, ancak ne olduğu ve nasıl uygulandığı konusunda ortak bir yapı bulunmadığı sonucuna varılmıştır. İDE'nin bu durumunun iklim değişikliği farkındalığı üzerindeki etkisini azalttığı söylenebilir. Araştırma sonuçlarına dayanarak, İDE konusunda titiz araştırmalara acil ihtiyaç olduğu açıktır.

Anahtar Kelimeler: İklim, iklim değişikliği, iklim değişikliği eğitimi, iklim değişikliği farkındalığı

Geliş Tarihi/Received 03.08.2023

Kabul Tarihi/Accepted 11.02.2024

Yayın Tarihi/Publication Date 25.03.2024

Cite this article as: Açıkalın, Ş. N., Sari, E. & Erçetin, Ş. Ş. (2024). Role of education in awareness on climate change. *Current Perspectives in Social Sciences*, 28(1), 56-63.

Introduction

The occurrence of unusual weather as a result of changes in the climate system's constituent parts can be summed up as climate change (United Nations Environment Programme (UNEP), 2011). The changes discussed with the concept of climate change are the changes caused by humans in addition to the natural changes in the climate system in question (Meteorology General Directorate (MGD), 2021). Human activities are either directly or indirectly connected to climate change, as stated by the United Nations Framework Convention on Climate Change (UNFCCC) (United Nations, 1992). In order to prevent climate change, which is discussed as a problem caused by human activities, it is necessary to include humans in the combat against this problem. A greater likelihood of success in combating climate change is directly proportional to the number of individuals participating in the cause (Öztürk, 2021). The most important step to be taken for this is the training of individuals (Öztürk, 2021; Şıvgın & Afacan, 2020).

If it is desired to change people's behavior about a subject, the first thing to do is to raise awareness. Awareness is a factor that drives individuals to action and is necessary to move them out of certain established patterns of behavior and habits. The change will take place when the awareness created in individuals is supported with knowledge at the same time (Ministry of Environment and Urbanization (MEU), 2012). The necessary change and transformation in the battle against climate change can be realized through education that raises awareness in individuals and empowers them with the necessary knowledge and skills.

As the effects of climate change increase, the increasing international effort to combat this issue has also contributed to the increase in the scientific literature on climate change. The occurrence of unusual weather as a result of changes in the climate system's constituent parts can be summed up as climate change (Singh, 2020). The starting point of this study is to support the scientific literature on the subject. In this way, it is hoped that the awareness of CCE will increase, and the study will contribute to the formation of CCE's identity. In this study, which aims to introduce the concept of CCE and understand its role in climate change awareness, firstly general information about climate change and its impacts will be given, then awareness on climate change, CCE and its historical development process will be emphasized.

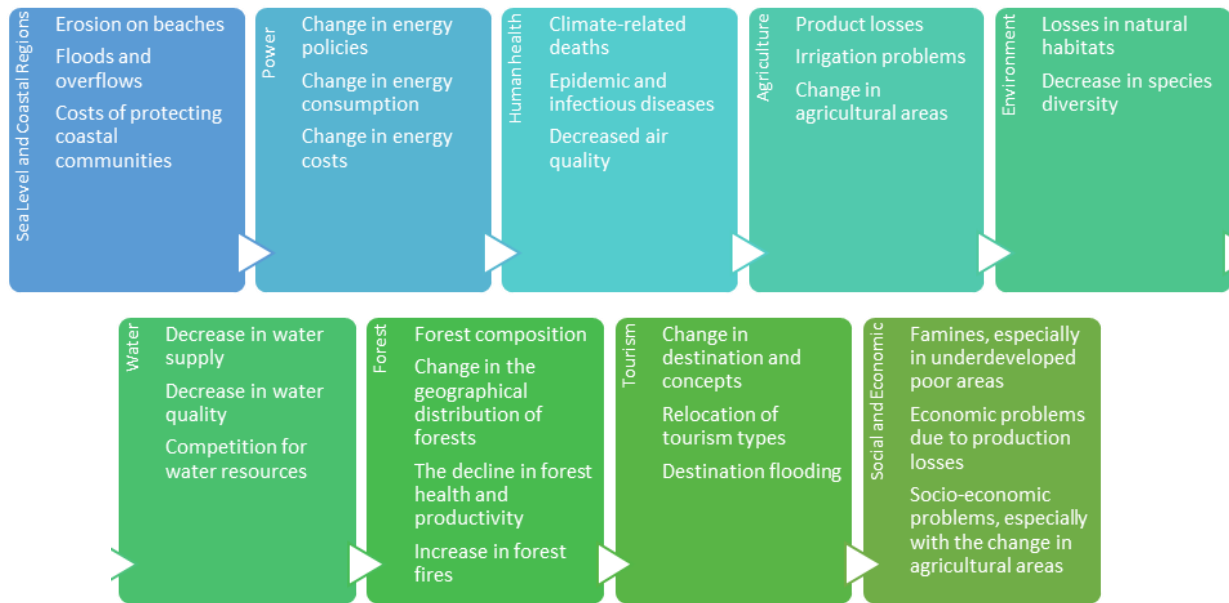
Climate change and its effects

Climate refers to the typical weather conditions of a particular area over an extended period, which considers the variation and average of meteorological factors (The Intergovernmental Panel on Climate Change (IPCC), 2013; UNEP, 2011). Climate is defined by longer-scale mean values and typical variability, as opposed to instantaneous weather conditions (UNEP, 2011). When the various elements in the climate system remain constant, the climatic conditions will also remain constant. Similarly, if one or more components of the system are changes or are replaced, the entire system will be affected and the stability of the system may be compromised, resulting in atypical behavior. This can result in weather conditions that are beyond normal expectations. This whole situation is expressed as climate change (UNEP, 2011). In the UNFCCC, climate change is used to mean "climate change directly or indirectly attributed to human activities that change the composition of the global atmosphere, in addition to natural climate variability observed over comparable periods" (United Nations, 1992). The main concern raised in relation to climate change is the change brought on by human activity. Due to human activities including the burning of fossil fuels, changing land uses, deforestation, and industrial growth, greenhouse gas emissions are rapidly rising. This, in turn, strengthens the existing natural greenhouse effect, causing the earth to warm up more than normal, thus negatively affecting climatic conditions (MGD, 2021). In this respect, climate change is a global problem and requires global answers (Climate Change Committee (CCC), 2021).

Climate change affects all regions of the world (European Commission, 2021). Although these effects are already felt, it is predicted that they will become more severe in the future (Amnesty International, 2022). The effect of climate change, which is more known as "global warming", is not only the increase in temperatures (WWF-Turkey, 2022). With the spread of the average temperature increase (CCC, 2021), the incidence and harmful consequences of extreme weather events, sea level rise, melting glaciers, and ocean acidification are all on the rise (WWF-Turkey, 2022). At the same time, climate change poses a risk to human health and wildlife. It incurs costs for society and the economy (European Commission, 2021). It also deepens inequalities in various ways in terms of human rights. Keeping in mind that any list describing the effects of climate change will be insufficient (Amnesty International, 2022), its potential impacts can be briefly summarized in the table below.

Table 1. Potential impacts of climate change

Source: (Doğan & Tüzer, 2011; Gülbahar, 2008; Şanlı et al., 2017)

The table above also shows how necessary and important it is to combat climate change. Learning what to do about combat and adaptation will be possible with climate change awareness.

Awareness on climate change

Is climate change awareness important? In this section, the discussion will start by using a metaphor. Assume that there is a patient with a fever who is asked to the patient "Is it necessary to reduce the fever?". Fever is defined as a rise in body temperature above normal (Çatakli et al., 2012). This condition is not a disease in itself, it is one of the symptoms of some diseases such as flu, measles, etc. It is a natural and necessary defense mechanism that enables the human body to fight infections (Yiğit et al., 2003). From this standpoint, it may be viewed as a situation that requires no intervention. In this direction, "Is it necessary to reduce the fever?" to the question, "It is not necessary." When the answer is given, what will result in the patient's condition? Research shows that the body temperature should be kept below a certain degree, that is, below 38°C, otherwise the body proteins begin to be damaged (Yiğit et al., 2003). The patient in question may have a seizure due to a high fever, lose some of her brain functions, and even result in the death of the patient if not intervened. (Baskent University Ankara Hospital, 2022; Ministry of National Education, 2015). Similarly, when climate change is seen as a natural process or when the question "Is climate change awareness important?" is answered, "It is not." when climate change development and its effects are left to itself, and when societies are not informed about the issue, as in the case of the patient, this may result in the death of all humanity and even the world. Raising awareness about climate change is essential to reduce the pace of climate change and enable individuals to adapt to its impacts (Barak, 2018). Climate change education comes to the fore in raising awareness of climate change, which is so important.

Climate change education

Although many organizations are dealing with climate change, there is no clear institution or organization that can be called the main actor dealing with CCE (Anderson, 2010). This is a factor that makes it difficult for the CCE to find its own identity. CCE is a phenomenon that has not yet been agreed on what it should be and has just begun to develop its identity (Barak, 2018; McKeown & Hopkins, 2010).

Several definitions have been made in the efforts to develop the CCE identity. One of them defines CCE as "education aimed at teaching the function of natural environments, how individuals can sustainably manage their behavior and ecosystems" (Anderson, 2010). Another definition is "it refers to processes aimed at improving the education system to combat climate change" (Mochizuki & Bryan, 2015). Some researchers state that CCE has an important place in school education (Oversby, 2015). CCE is an education that not only teaches individuals the function of the environment but also teaches them how to

manage their ecosystems and their behavior in a sustainable way (Anderson, 2010). In addition, the goal of this education is to create individuals who are climate and environmentally literate, meaning they comprehend the fundamental principles of the climate system, can acquire scientifically reliable information about the climate, can make informed choices that help mitigate the impacts of climate change, and have adopted environmentally responsible attitudes and behaviors that promote sustainable societies (Barak, 2018).

There is debate about how CCE should be. One of the common views is that since the phenomenon of climate change includes more than one area, the education to be given should have a multi-disciplinary nature. According to UNESCO (2015), curriculum developers should integrate climate change into the curriculum by recognizing it as a multidisciplinary issue. Similarly, Wise (2010) pointed out the disciplinary structure of CCE by stating that climate-related subjects are included in "Earth Science" courses, and subjects related to the effects of climate change on humans and other living things are included in biology and social sciences courses. On the other hand, there is a view that it is not correct to limit the said education only to schools, and that this education should be integrated with lifelong learning and should include all individuals of all ages (McKeown & Hopkins, 2010). However, since climate change contains many intertwined issues and scientific knowledge, it can be difficult for individuals to understand the seriousness of the change. Therefore, it should be taken into account that the use of simple metaphors in education about climate change, which is a complex system, can be misleading and confusing (Öztürk, 2021; Pruneau et al., 2001).

The United Nations sees education at the center of the solution to climate change. Education is considered an effective strategy for addressing the challenge of climate change (UNEP, 2006). The UNFCCC's article 6 stipulates that countries must prioritize education, training, and public awareness to promote climate change education and understanding (United Nations, 1992).

CCE; It enables us to understand the causes and consequences of climate change, recognize its effects, and create appropriate behaviors by creating behavioral changes in individuals. It not only improves the knowledge of climate change in individuals but also improves their attitude and motivation toward the environment (Anderson, 2010). The necessity to use education to combat climate change was agreed upon by nations aware of what CCE can accomplish (UNESCO, 2015).

Education is the most important step to be taken to be successful in combating climate change (Öztürk, 2021; Şıvgın & Afacan, 2020). Through education, more individuals can join the combat against climate change. With the participation of more individuals, the world may witness a faster transformation (Öztürk, 2021). It would be appropriate to combat a global problem on a global scale.

It supports the requirement of CCE in UNFCCC. As mentioned before, article 6 of the convention points out its importance by encouraging countries to education (United Nations, 1992). At the same time, UNFCCC Former Secretary General Christiana Figueres stated that the beginning of the combat against climate change is the action of individuals and that the way to teach individuals the roles they will undertake in this struggle is through education and training (Şıvgın & Afacan, 2020).

Historical development of climate change education

Climate change education lacks a lengthy historical basis (Barak, 2018, 2020) because the idea is only now beginning to take on a new identity. The combat against climate change itself has an average of forty years of history (Şanlı et al., 2017). When we look at the history of environmental education as a part of climate change education, it is seen that the first important development was the "United Nations Conference on the Environment" held in Stockholm, Sweden in 1972. At this conference, the "International Environmental Education Program" was developed, and the foundations of environmental education were laid (Ünal & Dımişki, 1999). The objectives of environmental education were included in the Belgrade Convention (UNESCO & UNEP, 1976), the final report of the "International Workshop on Environmental Education" held in Yugoslavia in 1975, and the Tbilisi Declaration, the final report of the "Intergovernmental Conference on the Environment" (UNESCO & UNEP, 1977), held in the USSR in 1977.

By the 1980s, scientists and governments began to express the need for a global organization for global problems. The Intergovernmental Panel on Climate Change (IPCC) was established in 1988 by the World Meteorological Society (WMO) and UNEP to provide an independent analysis of the scientific consensus on climate change. Policymakers and scientists around the world recognize the IPCC as the most authoritative and comprehensive body for assessing climate change (Peterman, 2017).

On the other hand, the concept of sustainability was integrated into environmental education and the Earth Summit and

Agenda 21 were held in Rio in 1992 (Alexandru et al., 2013). Agenda 21 includes a section titled “Education, Public Awareness and Education Promotion” (UN. Department of Public Information, 1993). Along with Agenda 21, the “United Nations Framework Convention on Climate Change” was also signed. The convention includes the description of “climate change education”. In addition, the parties are required to uphold the following obligations under the heading of "Education, Training, and Public Awareness." (United Nations, 1992).

- a. To the extent possible and in line with national laws and regulations, promote and facilitate the following at the national and, where necessary, subregional and regional levels:
  - i. Developing and launching initiatives to educate the public about climate change and its implications;
  - ii. Public availability of information about climate change and its consequences;
  - iii. Public involvement in addressing climate change and its consequences, as well as devising appropriate answers; and
  - iv. Personnel training in science, technology, and administration;
- b. Organize partnerships and global campaigns, utilizing existing organizations when necessary:
  - i. Creating and exchanging educational and public awareness materials about climate change and its consequences; and
  - ii. Programs for education and training, including staff exchange or secondment, should be developed and implemented, especially for developing nations, in order to enhance national institutions and train subject-matter specialists.

In 2000, the Millennium Declaration was held at the “United Nations General Assembly” (United Nations, 2000) and the Millennium Development Goals were declared to ensure sustainable development. "Ensuring environmental sustainability" is one of these goals. In 2002, the United Nations launched the "Decade of Education for Sustainable Development" program and in the second half of the program (2005-2014), the “Climate Change Education for Sustainable Development” program was launched (Mochizuki & Bryan, 2015).

Through the advocacy of the United Nations and the support of UNESCO, numerous countries have taken steps to include climate change education in their curricula. With Turkey becoming a party to the Paris Climate Agreement (Paris Agreement, 2023) on November 4, 2021, which is based on the UNFCCC and aims to regulate the climate change regime after the Kyoto Protocol, climate change education and awareness-raising activities have started to be carried out throughout the country. In this context, climate change training programs are implemented for educational institutions, and training is organized for employees in public institutions and the private sector. In addition, scientific research on climate change is carried out and public information campaigns are organized. For example, the curriculum named "Environmental Education and Climate Change" published by the Ministry of National Education is taught as an elective course in secondary schools (Environmental education and climate change curriculum (Middle School 6th, 7th or 8th Grades), 2022). In addition, schools are organizing activities to educate students about climate change and promote greater awareness of this global issue. There are climate change training programs organized by the Ministry of Environment and Urbanization for those working in public institutions and the private sector (T.R. Ministry of Environment and Urbanization, 2023). In addition, certificate programs on climate change management are organized for those working in the private sector. Many universities and research institutions in Turkey conduct scientific research on climate change. Among these research, there are subjects such as examining the effects and interventions of climate change and creating climate scenarios. There are also public information campaigns on climate change organized by various public institutions and non-governmental organizations. In these campaigns, posters, brochures, videos, etc., describing the effects of climate change and what should be done are used (Climate Change Adaptation Training, 2023; Climate adaptation, 2023; Republic of Turkey Ministry of Environment, Urbanization and Climate Change, 2023; Turkey should not surrender to the climate crisis! #2030iklimhedefi, 2023; 'Tomorrow may be too late!' campaign draws attention to climate change, 2023). Despite the implementation of various programs related to climate change education, there is currently no standardized curriculum in place (Barak, 2020).

Conclusion

This study aims to understand the role of education in climate change awareness. In this context, the concept of CCE has been tried to be explained by giving general information about climate change, its impacts, and its awareness. To gain a deeper understanding of the concept and to show the formation of awareness, the history of education has been examined.

As a result of the study, it has been seen that a common definition of the concept of CCE has not been made yet. However,

based on the definitions made above, CCE can be defined as "teaching the management of human behavior to provide sustainable climate conditions". In CCE, first of all, there is a need for an institution or organization that can be called the main actor so that education can gain an identity and act in harmony by providing a consensus in education. This institution or organization should act as the most authoritative body in the planning, implementation, monitoring, and evaluation of the CCE. To solve the climate crisis, which is a global problem that requires struggle and adaptation, CCE must also take a multidisciplinary approach. Different disciplines in each field should be appropriately incorporated into education. Furthermore, while providing this education in schools is crucial, relying solely on schools may not be adequate in the fight against climate change. The participation of individuals in society in this struggle should be increased by making plans within lifelong learning activities. Training such as courses and certificate programs should be developed for each individual. Studies are showing that there is confusion in the education process (Öztürk, 2021; Pruneau et al., 2001). To avoid confusion and to reach healthy information, training of trainers and material development can be beneficial for this training. The implementation of all these, especially the use of digital channels will increase awareness by providing access to all segments of society.

CCE, which is one of the important building blocks of the combat against climate change, has vital importance. Unless measures are taken with education, the climate crisis is dragging the world to death. CCE teaches individuals how to cope with this crisis as well as how to adapt to it. Thanks to this training, individuals can better understand the climate crisis and begin to act on it. In other words, climate change education increases climate change awareness, but the current identity structure of climate change education, which we also discussed in the study, can be said to reduce this effect. Inclusion of climate change and education in school curricula; states investing in climate change education through campaigns, trainings and materials; increasing access to climate change education and social diversity in climate change education, especially through free use on the internet, can increase the impact of climate change education on climate change awareness and reach a wider audience.

Looking at the history of CCE, it is seen that it does not have a very long history. It is included in the UNFCCC, which was signed for the first time in 1992 under the name of CCE, together with the existence of studies on environmental education before. In addition, commitments to be fulfilled regarding CCE are presented to governments in this convention. In this direction, countries have started to include climate change education in their curricula. With the acceptance of the Paris Agreement, Turkey has started to take serious steps on CCE by integrating climate change education into the secondary school curriculum, in-service training seminar programs, scientific competitions, etc. However, there is no common training program yet.

This study was limited to the time period in which it was conducted and only aimed to understand the role of CCE in climate change awareness. Therefore, the training contents currently implemented by various institutions and organizations have not been evaluated. As CCE, it is aimed to raise awareness of the concept.

Yazar Katkıları: Fikir-Ş.Ş.E.; Tasarım-Ş.N.A.; Denetleme-Ş.Ş.E.; Kaynaklar-Ş.Ş.E.; Veri Toplanması ve/veya İşlemesi-Ş.N.A.; Analiz ve/veya Yorum-Ş.N.A.; Literatür Taraması-E.S.; Yazıyı Yazan-E.S.; Eleştirel İnceleme-Ş.N.A., Ş.Ş.E.

Hakem Değerlendirmesi: Dış bağımsız.

Çıkar Çatışması: Yazarlar, çıkar çatışması olmadığını beyan etmiştir.

Finansal Destek: Yazarlar, bu çalışma için finansal destek almadığını beyan etmiştir.

Author Contributions: Concept -Ş.Ş.E.; Design-Ş.N.A.; Supervision-Ş.Ş.E.; Resources-Ş.Ş.E.; Data Collection and/or Processing-Ş.N.A.; Analysis and/or Interpretation-Ş.N.A.; Literature Search-E.S.; Writing Manuscript-E.S.; Critical Review-Ş.N.A., Ş.Ş.E.

Peer-review: Externally peer-reviewed.

Conflict of Interest: The authors have no conflicts of interest to declare.

Financial Disclosure: The authors declared that this study has received no financial support.

References

- Alexandru, A., Ianculescu, M., Tudora, E., & Bica, O. (2013). ICT challenges and issues in climate change education. *Studies in Informatics and Control*, 22(4), 349–358. <https://doi.org/10.24846/v22i4y201310>
- Anderson, A. (2010). Combating climate change through quality education. *The Clearing House*, 68(4), 197–198. <http://www.jstor.org/stable/30195636>
- Barak, B. (2018). *Dünyada ve Türkiye’de iklim değişikliği eğitiminin incelenmesi ve bir eğitim modeli önerisi* [Doktora tezi]. İstanbul Üniversitesi.
- Barak, B. (2020). Dünyada ve Türkiye’de Ortaokul Öğretim Programlarının İklim Değişikliği Eğitimi Yaklaşımına Göre

- Karşılaştırılması. *Journal of Geography*. <https://doi.org/10.26650/jgeog2019-0039>
- Başkent Üniversitesi Ankara Hastanesi. (2022, Şubat 1). *Çocuklarda Ateşli Hastalıklar*. Sağlık Rehberi. <https://ankara.baskenthastaneleri.com/tr/saglik-rehberi/cocuklarda-atesli-hastaliklar>
- Çataklı, T., Can, V., & Dallar, Y. (2012). Annelerin ateş düşürücü kullanma bilgileri yeterli mi? *Cocuk Enfeksiyon Dergisi*, 6(4), 139–143. <https://doi.org/10.5152/ced.2012.40>
- Climate Change Committee (CCC). (2021). *What is climate change?* <https://www.theccc.org.uk/what-is-climate-change/>
- ÇŞB. (2012). *İklim değişikliğinin farkında mıyız?*
- Doğan, S., & Tüzer, M. (2011). Küresel iklim değişikliği ve potansiyel etkileri. *C.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 12(1), 21–34. <https://www.acarindex.com/dosyalar/makale/acarindex-1423875067.pdf>
- European Commission. (2021). Climate Change: Climate Change Consequences. *European Commission, May 2016*, 1–19. https://ec.europa.eu/clima/climate-change/climate-change-consequences_en
- Gülbahar, O. (2008). Küresel ısınma,turizme olası etkileri ve Türkiye. *Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Sosyal Ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 10(15), 160–198. <https://doi.org/10.18493/kmusekad.43772>
- İklim Değişikliğine Uyum Eğitimi. (2023). *İklimi Duy*. <https://www.iklimiduy.org/>
- İklim uyum. (2023). *İklim Uyum Projesi*. <https://iklimeuyum.org/>
- IPCC. (2013). Annex III: Glossary. İçinde D. Qin, G.-K. Plattner, M. Tignor, S. K. Allen, J. Boschung, A. Nauels, Y. Xia, V. Bex, & P. M. Midgley (Ed.), *Climate Change 2013: The Physical Science Basis. Contribution of Working Group I to the Fifth Assessment Report of the Intergovernmental Panel on Climate Change* (Planton, S). Cambridge University Press.
- McKeown, R., & Hopkins, C. (2010). Rethinking Climate Change. İçinde *Green Teacher* (Sayı August).
- Meteoroloji Genel Müdürlüğü. (2021). *İklim Değişikliği ve Mevcut Durum*. <https://mgm.gov.tr/iklim/iklim-degisikligi.aspx>
- Milli Eğitim Bakanlığı. (2015). Çocuk hastalıkları. İçinde *Anne ve Çocuk Sağlığı*. http://www.megep.meb.gov.tr/mte_program_modul/moduller/Çocuk_Hastalıkları.pdf
- Mochizuki, Y., & Bryan, A. (2015). Climate Change Education in the Context of Education for Sustainable Development: Rationale and Principles. *Journal of Education for Sustainable Development*, 9(1), 4–26. <https://doi.org/10.1177/0973408215569109>
- Oversby, J. (2015). Teachers' Learning about Climate Change Education. *Procedia - Social and Behavioral Sciences*, 167, 23–27. <https://doi.org/10.1016/J.SBSPRO.2014.12.637>
- Öztürk, R. (2021). *İklim değişikliğini ne kadar biliyoruz?* [Yüksek lisans tezi]. İstanbul Teknik Üniversitesi.
- Paris Anlaşması. (2023). *Paris Anlaşması*. İklim Değişikliği Başkanlığı. <https://iklim.gov.tr/paris-anlasmasi-i-34>
- Peterman, K. E. (2017). *Climate Change Literacy and Education: History and Project Overview* (C. 1, ss. 1–14). <https://doi.org/10.1021/bk-2017-1247.ch001>
- Pruneau, D., Liboiron, L., Vrain, É., Gravel, H., Bourque, W., & Langis, J. (2001). People's Ideas about Climate Change: A Source of Inspiration for the Creation of Educational Programs. *Canadian Journal of Environmental Education*, 6, 121–138. <http://cjee.lakeheadu.ca/index.php/cjee/article/viewFile/291/200>
- Şanlı, B., Bayrakdar, S., & İncekara, B. (2017). Küresel iklim değişikliğinin etkileri ve bu etkileri önlemeye yönelik uluslararası girişimler. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 22(1), 201–212. <http://iibfdergi.sdu.edu.tr/assets/uploads/sites/352/files/yil-2017-cilt-22-sayi-1-yazi16-18022017.pdf>
- Singh, S. A. (2020). Climate change education: knowing, doing and being. *International Research in Geographical and Environmental Education*, 29(4), 362–365. <https://doi.org/10.1080/10382046.2019.1703318>
- Şıvgın, B., & Afacan, S. (2020). İklim Krizi ile Küresel ve Bireysel Mücadeleye Yönelik Bir Çalışma: Greta Thunberg Örneği. *DSJOURNAL*, 1(2), 75–92.
- T.C. Çevre Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı. (2023). *İklim Şurası - 2022*. <https://iklimsurasi.gov.tr/>
- T.C. Çevre ve Şehircilik Bakanlığı. (2023). *Eğitim materyalleri*. <https://www.iklimin.org/tr/egitim-materyalleri/>
- Çevre eğitimi ve iklim değişikliği dersi öğretim programı (Ortaokul 6, 7 veya 8. Sınıflar), (2022).
- Türkiye iklim krizine teslim olmasın! #2030iklimhedefi. (2023). *Türkiye iklim krizine teslim olmasın! #2030iklimhedefi*. Change.org. <https://www.change.org/p/cop27-ye-kadar-turkiye-2030-a-kadar-emisyonlari-yuzde-35-azaltmalitbmmresmi-csbgovtr-2030iklimhedefi>
- Uluslararası Af Örgütü. (2022). *İklim Değişikliği*. <https://www.amnesty.org.tr/icerik/iklim-degisikligi>
- UN. Department of Public Information. (1993). *Agenda 21 : programme of action for sustainable development, Rio Declaration on Environment and Development, statement of forest principles : the final text of agreements negotiated by Governments at the United Nations Conference on Environment and Develo*. 294 p. <http://digitallibrary.un.org/record/170126>

- Ünal, S., & Dımışkı, E. (1999). UNESCO-UNEP himayesinde çevre eğitiminin gelişimi ve Türkiye’de ortaöğretim çevre eğitimi. *Hacettepe Eğitim Dergisi*, 16(17), 142–154.
- UNEP. (2006). *Raising awareness of Climate Change*. www.unep.org/dec/
- UNESCO. (2015). *Putting Climate Change Education into Practice*. United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization. <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000233083>
- UNESCO, & UNEP. (1977). Intergovernmental Conference on Environmental Education. *The Tbilisi Declaration*, 27–28.
- UNESCO, & UNEP. (1976). UNESCO-UNEP environmental education newsletter. İçinde J. Barry (Ed.), *The Belgrade charter* (C. 6, Sayı 1, ss. 135–136). UNESCO. <https://doi.org/10.1007/BF02220144>
- United Nations. (1992). *United Nations Framework Convention on Climate Change* (C. 62220). <https://unfccc.int/resource/docs/convkp/conveng.pdf>
- United Nations. (2000). United Nations Millennium Declaration - A/RES/55/2. *General Assembly, 18 September*. <https://www.ohchr.org/EN/ProfessionalInterest/Pages/Millennium.aspx>
- United Nations Environment Programme. (2011). Climate change starter’s guidebook: an issues guide for education planners and practitioners. İçinde *United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization*. UNESCO and UNEP.
- Wise, S. B. (2010). Climate Change in the Classroom: Patterns, Motivations, and Barriers to Instruction Among Colorado Science Teachers. *Journal of Geoscience Education*, 58(5), 297–309. <https://doi.org/10.5408/1.3559695>
- WWF-Türkiye. (2022). *İklim Değişikliği*. https://www.wwf.org.tr/ne_yapiyoruz/iklim_degisikligi_ve_enerji/iklim_degisikligi/
- ‘Yarın çok geç olabilir!’ kampanyası iklim değişikliğine dikkat çekiyor. (2023). ‘Yarın çok geç olabilir!’ kampanyası iklim değişikliğine dikkat çekiyor. Sivil Düşün. <https://www.sivildusun.net/yarin-cok-gec-olabilir/>
- Yiğit, R., Esenay, F., Şen, E., & Serinol, Z. (2003). Annelerin yüksek ateş konusunda bilgi ve uygulamaları. *Atatürk Üniversitesi Hemşirelik Yüksekokulu Dergisi*, 6(3), 48–56. <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/29206>

Kırsal Nüfusun, Kırsal Alanları Özelinde Sürdürülebilir Kırsal Kalkınmaya Bakışı

Rural Population's View of Sustainable Rural Development Specific to Rural Area

Şuayib GEVKER¹

Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Coğrafya Ana Bilim Dalı, Beşeri ve İktisadi Coğrafya Bilim Dalı, Erzurum, Türkiye
Atatürk University, Institute of Social Sciences, Department of Geography, Department of Human and Economic Geography, Erzurum, Turkey
sueyup.gevker@ogr.edu.tr
(Sorumlu Yazar-Corresponding Author)

Zeki KODAY²

Atatürk Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Coğrafya Bölümü, Erzurum, Türkiye
Atatürk University, Faculty of Letters, Department of Geography, Erzurum, Turkey
zkoday@atauni.edu.tr

Bu araştırma makalesi, Prof. Dr. Zeki KODAY'ın danışmanlığında doktora öğrencisi Şuayib GEVKER tarafından hazırlanan "Erzurum Ovası ve Daphan Ovası Havzaları'nda Sürdürülebilir Kırsal Kalkınma Açısından Mekânsal Analiz" isimli doktora tez çalışmasının ilgili bölümden yararlanılarak hazırlanmıştır.

Geliş Tarihi/Received 01.11.2023

Kabul Tarihi/Accepted 08.02.2024

Yayın Tarihi/Publication Date 25.03.2024

Cite this article as: Gevker, Ş. & Koday, Z. (2024). Rural population's view of sustainable rural development specific to rural area. Current Perspectives in Social Sciences, 28(1), 64-78.

Öz

Coğrafi mekanın birincil kullanıcıları olan kırsal nüfus ve bu nüfusun yararlandığı alanları ifade eden kırsal alanlar, tarihin hiçbir döneminde günümüzdeki kadar baskılanmaya ve geleneksel yapılarını tehlikeye düşüren kullanım kalıplarına maruz kalmamıştır. Çevresel, toplumsal ve ekonomik boyutlarda dengesiz bir yararlanmaya sahne olan bu hassas ekosistemler, yerel paydaşlarının önemsenmesine ve kulak verilmesine ihtiyaç duymaktadır. Bu noktada, kırsal alanlardaki yerel paydaşlardan ilksel muhataplar olan kırsal nüfusun, geleneksel yapılarıyla zaten benimsemiş oldukları sürdürülebilirlik kavramına ilişkin, kalkınma olgusu temelindeki farkındalığı önem arz etmektedir. Bu minvalde çalışmada, Erzurum Ovası ve Daphan Ovası Havzaları'nda yaşayan kırsal nüfusun, sürdürülebilir kırsal kalkınma kavramına karşı yaklaşım ve tutumları tespit edilmeye çalışılmıştır. Araştırmamızda nitel araştırma yöntemlerinden biri olan yarı yapılandırılmış görüşme formları aracılığıyla amaca uygun örneklem evreni tespit edilmiş ve havza arazilerinde yaşayan kırsal nüfusun dengeli dağılımı dikkate alınarak çalışma uygulanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Sürdürülebilir kırsal kalkınma, Erzurum Ovası ve Daphan Ovası Havzaları, yarı yapılandırılmış görüşme formu

Abstract

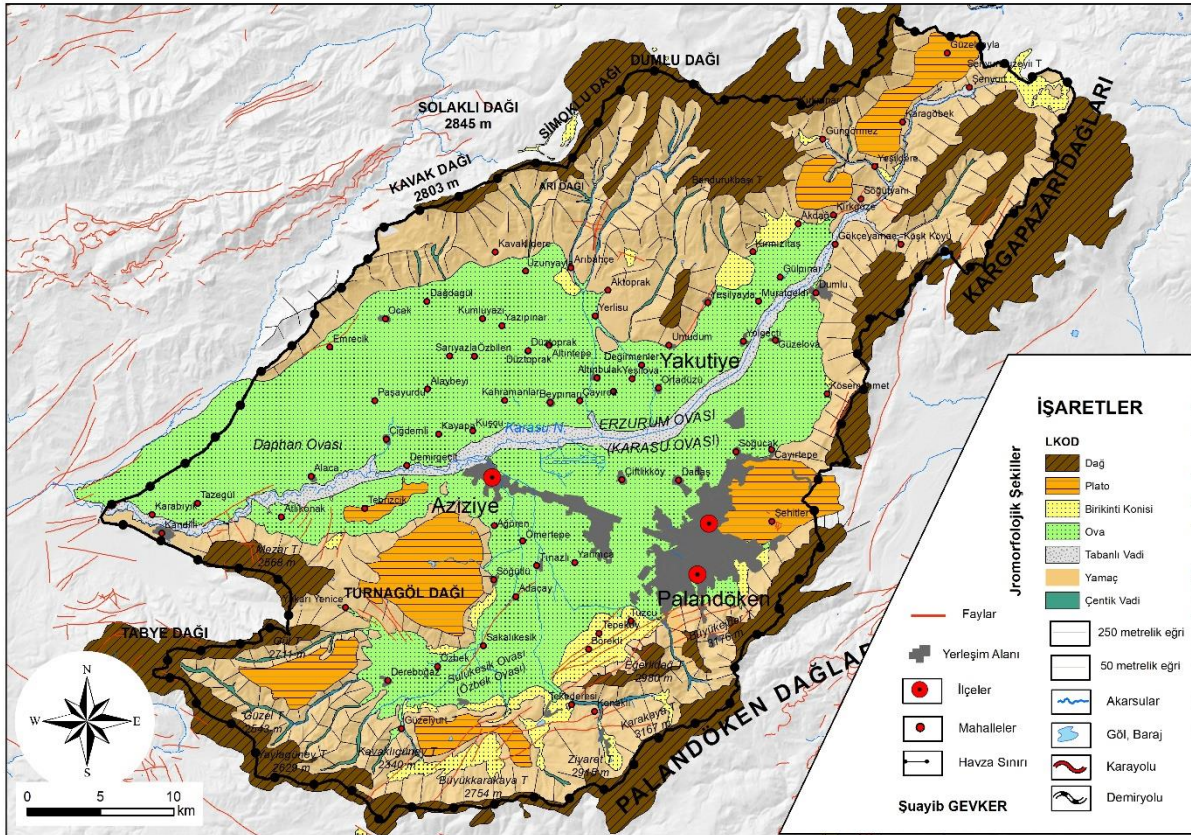
The rural population, which is the primary users of geographical place, and the rural areas that refer to the areas that this population benefits from, have never been exposed such suppression and usage patterns that endanger their traditional structures as they are today. These fragile ecosystems, which are experiencing unbalanced utilization in environmental, social and economic dimensions, need their local stakeholders to be cared for and listened to. At this point, the awareness of the rural population, which is the primary interlocutor of local stakeholders in rural areas, on the basis of the progress phenomenon regarding the concept of sustainability, which they have already adopted with their traditional structures, has important. In this manner, in our study, the approaches and attitudes of the rural population who are living in the Erzurum Plain and Daphan Plain Basins towards the concept of sustainable rural development were tried to be determined. In our study, a sample universe suitable for the purpose was determined with semi-structured interview forms which are one of the qualitative research methods and the study was applied by taking into account the balanced distribution of the rural population who are living in the basin lands.

Keywords: Sustainable rural development, Erzurum Plain and Daphan Plain Basins, semi-structured interview form

Giriş

Erzurum Ovası ve Daphan Ovası Havzaları, ülkemizin Kuzeydoğu Anadolu bölümünde, yükselti olarak Türkiye'nin çatısı diyebileceğimiz bir bölgenin merkezinde yer almaktadır (Atalay, 1978, s. 3-6). Sahip olduğu coğrafi özelliklerden, fiziki coğrafyasının kazandırdığı kontinentalite ve bunun şekillendirdiği beşeri coğrafyasının karasal koşullara uyum sağlamış geleneksel yapısı, her zamankinden daha fazla korunmaya ve saygı gösterilmeye ihtiyaç duymaktadır (Sözer, 1963, s. 19-42). 1853,39 km² yüzölçümü ile ova alanları, dağlık araziler ve plato sahaları şeklinde farklı özellikte coğrafi üniteleri kompleks bir yapı sergileyen havza arazileri, idari olarak Erzurum ili sınırları içerisinde yer almaktadır. Yerel yönetim bağlamında Erzurum iline bağlı Aşkale, Aziziye, Palandöken ve Yakutiye ilçeleri kırsal alanlarından oluşan havza arazileri içerisinde 78 kırsal yerleşme bulunmaktadır. Çalışmamıza konu olan 78 kırsal yerleşme birimi ve bağlılarında yaşayan kırsal nüfus miktarı ise çalışmamızın yapıldığı zaman dilimi itibarıyla 28.332 kişidir (TÜİK 2022).

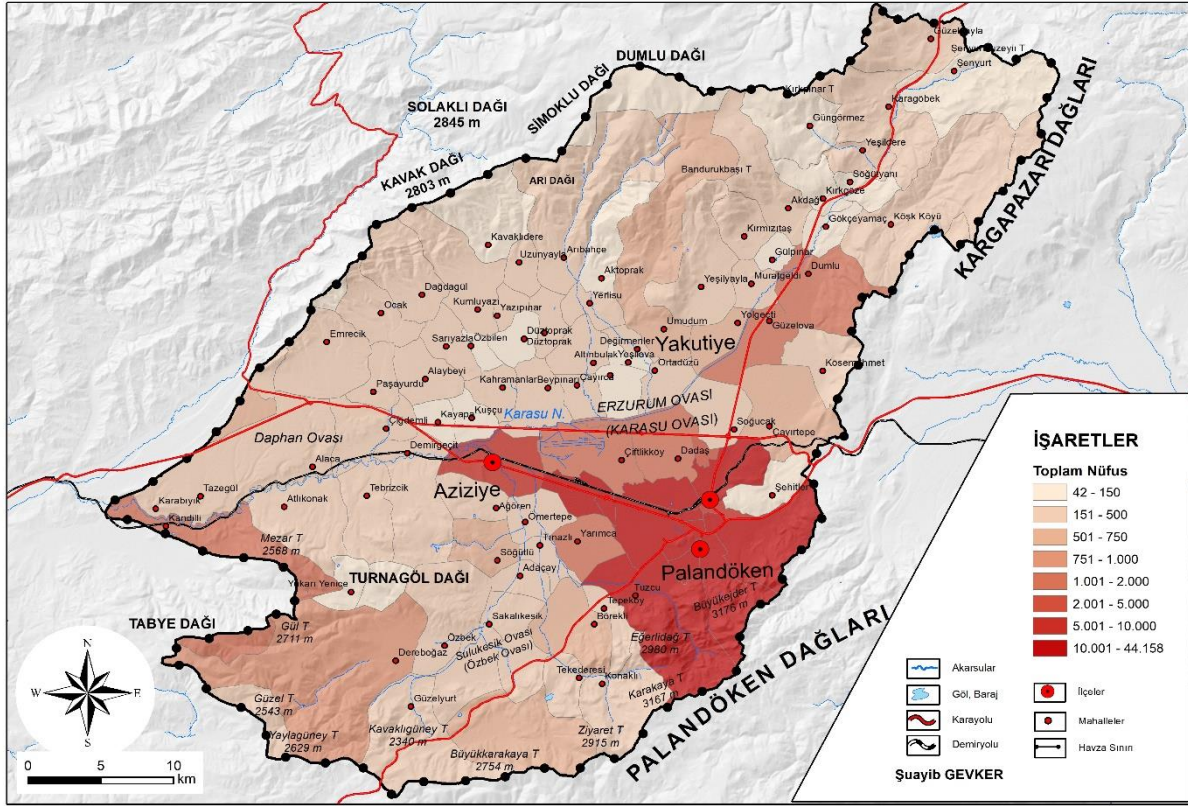

Harita 1 Erzurum Ovası ve Daphan Ovası Havzaları Fiziki Haritası

Yöntemler

Sürdürülebilir kırsal kalkınmanın, kırsal nüfus tarafındaki farkındalığını ve tutumunu tespit etmeye çalıştığımız araştırma, nitel araştırma tekniklerinden yarı yapılandırılmış görüşme formları ile yüz yüze gerçekleştirilmiştir. Havza arazilerinde yer alan 78 kırsal yerleşme birimi içerisinden dengeli bir dağılımla belirlenen 265 hanede çalışma uygulanmıştır. Yarı yapılandırılmış görüşme formu, 12 sorundan oluşmaktadır ve kırsal nüfusun öncelikle çevre algısını, toplumsal yapısının bileşenlerini, sosyodemografik özelliklerini ve sosyoekonomik durumunun çerçevesini ortaya koymak üzere (Uzun, 2014)'dan yararlanılarak hazırlanmıştır. Havza arazilerinde yer alan 78 kırsal yerleşme birimi öncelikle tarafımızdan gezilerek yerinde gözlemler yapılmış, sonrasında kırsal nüfus ile yüz yüze anket çalışmaları, yarı yapılandırılmış görüşme formu uygulamaları ve mülakatlar gerçekleştirilmiştir. Elde edilen verilerden görüldüğü üzere, havza arazilerindeki durumu birebir gözlemlediğimiz kırsal yaşam ile kırsal nüfusun bu bağlamda bizlere sunduğu çıktılar tutarlılıklar arz etmektedir.

Harita 2 Erzurum Ovası ve Daphan Ovası Havzaları Yerleşme Haritası

Nitel araştırma yöntemlerinden, fenomenolojik yaklaşımın kullanıldığı çalışmamızda, kırsal nüfusun bireysel olarak havza kırsal yaşamına dair dün ile bugününün kıyası, yarına ilişkin beklenti ve kaygılarının tespitine odaklanılmıştır (Berry, Maliski, & Ellis, 2006, s. 297-310). Yarı yapılandırılmış görüşme formumuz hazırlanırken konuyla ilişkili akademik literatür taranmış ve alan yazınından yararlanılmıştır. Formun oluşturulmasından sonra, alan yazınına hakim akademik personelin formu kontrolleri sonrasında, Atatürk Üniversitesi Etik Kurulu onayı alınmış ve uygulama yapılan bireylere gerekli bilgilendirmeler yapılarak, gönüllük esasıyla çalışmalar yürütülmüştür.

Bulgular

Çalışmaya, Erzurum Ovası ve Daphan Ovası Havzaları arazilerinde yer alan 78 kırsal yerleşme biriminden 265 hane katılmıştır. Katılımcıların %96,23'ü (n:255) erkek, %3,77'si (n:10) kadın nüfustan oluşmaktadır. Eğitim durumlarına bakıldığında 125 bireyin ilköğretim, 57 bireyin ortaokul, 63 bireyin lise, 10 bireyin ön lisans ve 10 bireyin ise lisans mezunu oldukları tespit edilmiştir. Ortalama yaşın 37,58 yaş ile 59,4 yaş aralığında değiştiği havza kırsal nüfusuna dahil katılımcılardan, 220'sinin çiftçi, 45'inin ise diğer meslek gruplarına dahil olduğu belirlenmiştir.

Yarı yapılandırılmış görüşme formumuz uygulandıktan sonra elde edilen verilerin analizinde, kırsal nüfusun çevre algısı, sosyodemografik yapısı ve sosyoekonomik durumuna ilişkin 3 ana başlık etrafında şekillenen havza kırsal yaşamının güncel durumu ortaya konulmuştur (Atalay Oral, 2019, s. 354-372).

Erzurum Ovası ve Daphan Ovası Havzaları denildiğinde aklınıza gelen kelimeler nelerdir? Neden bu kelimeleri tercih ettiniz?

Havza kırsal nüfusunun çevre algısını belirlemeye yönelik oluşturulan sorulardan biri olan bu başlıkta verilen cevaplar, daha çok ekonomik faaliyet grupları ile ilişkili olarak düşünüldüğünü göstermektedir. Büyük bir orana sahip olan ekonomik faaliyetlerle ilgili cevapların ardından, havzanın geleneksel yapısının sahiplenilmesi ve kültürel aidiyeti vurgulayan milliyetçi cevaplar ön plana çıkmaktadır. Geçim kaygısına sahip olan nüfusun, kırsal yaşamı boş vermişliği ile gelişen olumsuz cevapları ise dikkat çeken bir diğer veriyi oluşturmaktadır.

*Bereket, temiz hava ve yer şekilleri. *Engebe, hayvancılık. *Arazi verimi ve çalışma koşulları. *Bilinçsiz tarım, boşa heba olan

tarım alanları. *Bereket. *Mera. *Sulamayla birlikte tarım ve hayvancılık. *Tarım. *Düzlük alan, tarım ve hayvancılık. *Hayvancılık ve düz alanlar. *Ekip biçilen topraklar, meralar, yaylalar, otlaklar. *Kalkınma (maddi ve manevi refah). Sulama (projeler sulama ile ilgili olduğu için. Verim (ürüne su verince verim artar). *Bol, bereketli topraklar. *Boşa yorgunluk, çünkü verim düşük. *Birçok uygarlığa başkentlik yapmış ve doğunun kalesi. *Kendi arazilerim. *Tarım ve hayvancılık. *Kaliteli en iyi buğdayın üretildiği yer. *Tarım ve hayvancılık. Erzurum Ovası, tarım ve hayvancılık için yeterli alana sahip. *Cehalet, geri kalmışlık. Sebebi tabii ki eğitim. *Tarlalar. *Hikaye, boş iş. *Su kaynakları, yeşil alanlar. *Tarım, ekilebilir alan, üretici olmam. *Öz vatanımız ve atalarımız. *Güzel bir arazi. Doğru şekilde değerlendirilebilirse çok güzel olur. *Mera, tarım ve hayvancılık. *Verimli sulama. *Geniş alan ve hayvancılık. *Tabanından suyunu alır Daphan Ovası, ambar buğday yatağı. Doğunun bereketi. *Verim, bitki ve otlak. *Büyük verimli ovalar. *Erzurum Ovası verimli topraklarıyla ilk aklıma gelen özelliği bu. *Arazi sulaması. *Sulama havzası. *Tarım ve hayvancılık. *Havası, suyu, hayvancılık ve Mert Dadaşları. *Biz hiçbir fayda görmediğimiz için olumlu hiçbir fikrim yok. *Tamamen çiftçilik ve hayvancılık yapılan ovalar. *Tahıl ambarı. Çünkü bölgenin buğday ve saman ihtiyacını karşılıyor. *Buğday ambarı ve Sulu tarım. *Buğday, yulaf ve sulu arazi. *Yeşillik ve suluk alan. *Huzur, tarım ve hayvancılık. Çünkü içinde bulunduğumuz ortam ve duygum. *Otlak, hayvancılık. Çünkü uğraş alanımıza giriyor. *Düzlük alan, verimli topraklar. *Tarım, hayvancılık, organik sulama. *Geniş alan, geniş bir kullanım alanı. *Çok güzeldir. *Tarım geliyor çünkü gelir nedenim tarımdır. *Büyük tarım. *Düzlük alanlar. *Tarım arazisi. *Hayvancılık, tarım. *Ekin, buğday çünkü geçim kaynağı olduğu için. *Temiz hava, hayvan, yeşillik. Huzur verdiği için. *Bilgim yok. *Kuru arazi, sulama imkanları henüz tam olarak ovaya yayılmış değil. *Tarım geliyor, tarıma elverişli araziler olduğu için. *Tarım. *Düz, bereketli topraklar. *Hububat, bol kazanç. Lakin akla gelen kelimeler ile sonuçlar çok farklı. *Tarımın ve hayvancılığın merkezi olarak görüyorum. *Sulu tarım geliyor. Çünkü tarım için gerekli su desteği sağlanıyor. *Sulu tarım. Belirtilen sahalarda su bulunmasından dolayı ve elimizde bulunan tarımsal alanların sulama eksikliğinden dolayı. *Erzurum Ovası merkez tarafı, Daphan Ovası Aşkale tarafı. *Verimli ve kolay kullanılan. Ayrıca ova oluşu.

Havzadaki dağlık araziyi kullanım şekilleriniz nelerdir? Dağlık araziden başka ne şekilde yararlanabilirsiniz?

Bu başlıkta kırsal nüfusun, havza coğrafi ünitelerinden dağlık alanlar üzerindeki tasarruflarına ilişkin sorulan soruya verilen cevaplarda, hayvancılık faaliyeti amaçlı olarak otlak ve mera alanı şeklinde yararlanmanın yoğun olduğu görülmektedir. Otlak ve mera alanı şeklinde kullanımına ek olarak, yenilenebilir kaynaklardan enerji üretimi, alternatif faaliyetlerden turizm etkinlikleri ve arıcılık gibi faaliyetlerinde cevaplara yansıdığı görülmektedir. Dağlık alanın ciddi manada ağaçlandırmaya ihtiyaç duyduğu ve yanı sıra korunması gerektiği de cevaplara yansıyan diğer verilerdir.

*Çevreye duyarlı kullanım, hayvanların daha verimli kullanması. *Hayvanlar için otlak alanı. *Hayvancılık. *Hayvan otlatma. Başka şekilde doğa turizmi olarak kullanılabilir. *Mera. *Merada hayvanları otlatma. *Ekilirse yararlanılabilir. *Küçükbaş hayvancılık yaparak. *Tarım faaliyetleri ve mera olarak kullanıyoruz. *Hayvanları otlatmak. *Tarım ve hayvancılık. *Rüzgar tribünleri kurulabilir. Sadece hayvan yayılıyor. *Büyükbaş ve küçükbaş hayvancılık. *Büyük güneş enerjisi sistemleri kurulabilir. *Küçükbaş hayvan yetiştiriciliği. *Kullanılmıyor, zahmetli olduğu için. *Sürdürülebilir ve yenilenebilir enerji santralleri kurulabilir. *Hayvan otlakları olarak kullanıyoruz. Bizim dağdan, başka bir şey olmaz. *Bizim dağımız yok. Toplulaştırma da bizim köyü biraz otlak bakımından etkiledi. Keşke toplulaştırma yapılmıyaydı. *Tarım. *Tarım, vazgeçmedik. *Hayvancılık, arıcılık. *Şuan yaylacılık şeklinde kullanılıyor. *Yaylacılık. *Mera ve tarım arazisi olarak. *Otlak alan. *Doğal olarak yetişen bitkilerinden yararlanıyoruz. *Hayvancılık, arıcılık. *Dağlar koyunsuz, kuzusuz bom boş yatıyor. *Yayla olarak kullanıyoruz, öyle de kalmasını istiyoruz. *Genelde hayvancılık. *Kullanım şeklimiz hayvanların otlaması ve kış için ot biçmektir. *Mera olarak otlatma yapıyoruz. *Dağlık araziyi kullanmıyoruz. *Mera hayvancılığı için kullanılmaktadır. Bu alanları bu bölgedeki insanlara tahsis ederek bu durumun devamı sağlanabilir. *Ağaçlandırılmalı. *Kış turizmi, hayvancılık otlatma alanları, dağ yürüyüşleri. *Otlatma ve bitki örtüsü türlerinden toplayıp, faydalanma. *Otlak olarak kullanıyoruz. Mantar vb. toplayıcılık yapılabilir. *Ağaç dikilmesi. *Hayvancılık. *Verimsiz arazi. *Dağlık olduğu için kayak yapıyoruz. *Dağlık olduğu için kayak ve avlanma yapıyoruz. *Hayvan otlatmak için. Başka şekilde yararlanamayız. *Tarıma elverişli değil. *Büyükbaş ve küçükbaş hayvancılıkta yararlanabiliriz. *Küçükbaş için elverişlidir. *Hayvan otlatma ile kullanıyoruz. Ağaç dikimi ile değerlendirilebilir. *Hayvanlarımızı otlatarak. *Hayvan otlatarak ve eğimi az olan yerleri ekip biçerek değerlendiriyoruz. Belki kömür madeni vs. olabilir ki geçmişte maden aramaları yapılmış. *Kış turizmi olarak tasarlanabilir. *Hayvan otlatma için kullanıyorum. *Küçükbaş ve büyükbaş hayvanlarımızı otlatmak için kullanıyoruz. Ağaçlandırarak. *Hayvancılık. *Dağlık alanlara ev yapılın, tarla olan yerlere değil.

Atalarınız (dedeleriniz) Erzurum Ovası ve çevresindeki dağlık araziden ne şekilde yararlanmaktaydı? Siz neden bu üretim veya geçim sistemlerinden vazgeçtiniz?

Havza kırsal alanlarındaki geleneksel yaşamın çerçevesini ortaya koymaya yönelik sorulan bu başlıkta, kırsal nüfusun

atalarının geçmişte dağlık araziler başta olmak üzere havza kırsal alanlarında hayvancılık ve tarımsal üretimi emek-yoğun yöntemlerle gerçekleştirdiği cevapları verilmiştir. Geçmişte dağlık arazinin, günümüzde modern tarım araçları ile erişilemeyen bölümlerinde tarımsal faaliyetlerin yürütüldüğü, dağlık alanda tarım için elverişli olmayan arazilerin boş bırakılmamak üzere otlak ve mera alanı şeklinde kullanıldığı da cevaplarda detaylandırılmıştır.

*Bilinçli kullanım, doğallığa önem verme. *Hayvancılık amaçlı kullanılırdı. Aynı amaçla kullanıyoruz. *Hayvanlara otlak için kullanılırdı. *Hayvancılık yaparak sürdürüyorlardı. Faaliyetin maliyetlerinin artması, süt ve et gibi üretilen ürünlerin ucuzaya satılıp değerinde pazarlanamaması sonucu daha kazançlı işlere atılındı. *Tahıl ekilmekteydi. Masrafların artması, kırsal nüfusun azalması ve iş gücünün eksilmesi nedeniyle vazgeçilmiştir. *Yaylacılık. Biz insan yokluğundan vazgeçtik. *Celepçilik, merada hayvan otlatma. *Tarım ve hayvancılık. Emeğin karşılığının alınmaması. *Küçükbaş hayvancılık yapıyorlardı. Uğraşması hem zor hem de zaman alıcı. *Tarım ve hayvancılık. *Hayvanlarını otlatmaları, doğal bitkilerden yararlanmaları. *Dedemler öküz ile yamaçlardaki tarlaları sürüyorlardı. Şimdi bunu yapmak mümkün gözüküyor. *Dedelerimiz eskiden el ve kol gücü ile yapabildikleri kadar geniş alanda, araziye göre tarım yapmaktaydı. Yeni tarım yöntemlerinde ise tarımsal makine ve aletleri zor duruma sokacak alanlardan uzak durulmaktadır. *Bizim dağda tarlalar var. Eskiden o tarlalar ekilmiş, biz görmedik. Tarlaların yerleri belli, taşları temizlenmiş. *Atalarımızın izinden gitmeye devam ediyoruz. Üretimimizde artış olmuştur. *Mera hayvancılığı şeklinde. *Yaylacılık faaliyeti için kullanılıyordu. *Hayvanları faydalandırarak, hala devam ediyoruz. *Yaylacılık. Vazgeçme nedenimiz, hayvancılık gelirlerimizin düşmesi. *Aynı. *Hayvancılık ve tarım. *Tarlaları öküzlerle ekip, oraklarla biçerek geçimlerini sağlıyorlarmış. Köylerimiz göç verdiği için bırakılmış. *Her türlü kullanmışlar, verimde almışlar. Şuan verim alınamıyor. *Aynen devam ediyoruz (otlatma). *Yaylacılık. *Hayvancılık. Gençlerin köyde yaşamak istememesi. *Tarla yapmışlar. *Bizim yararlandığımız gibi. *Dağda hayvancılık, ovada tarımsal. *Tarım alanlarından ürün elde ederek yararlanmışlardır. Şuan modern tarım yapıldığından dolayı düzlük alanlar tercih ediliyor. *Aynı şekilde pek fark yok. *Öküzle tarım yaparlardı. *Çiftçilik yaparak. *Eskiden dağlık arazilerde kol gücüyle tarım yapılırken, şimdi teknoloji geliştiği için daha düz yerler tercih ediliyor. *Yeterli olmadığı için. *Yaylacılık yapıyorlardı. *Hayvancılık. *Tarım arazisi olarak kullanırlardı. *Dedelerim de hayvancılıktan yararlanırlardı. Ben bu geçim sistemlerinden vazgeçmedim. *Atalarımızda hayvancılıkla uğraşıyorlardı. *Kara saban olmadığından dolayı. *Eskiler, insan gücüyle yapıyordu. *Bir kısmı boş bırakıyordu. Geriye kalan olanakları dahilinde ekip biçiyordu. *Hayvanları otlatarak ve karınca karınca ekip biçerek. *Aslında onlarla bizim aramızda fark yok. Aynı şekilde faydalanıyoruz. Düz yerleri ekip biçerek, eğimli yerleri hayvanlarımıza otlatarak. *Hayvanlarla kısıtlı imkanlar ölçütünde ekip, biçerlerdi. Şimdi ise farklı aletler ile ekip biçip, daha fazla tarım yapıyoruz. *Vazgeçmedik. *Tarım için faydalanılmıştır. *Yararlanmıyorlardı. *Atalarımızın izinden gidiyoruz, hayvan otlatmaya devam. *Dağlık arazi, öküz ve saban ile yapılan bir çiftçiliktir. O da şimdiki tarıma uymamaktadır. Orak, tırpan insan gücü kullanılmaktadır. *Onlar dağlık araziye kara saban ile işliyordu. Şimdi ise traktör. Traktör dağlık arazide çalışır mı bilmem, sizce? *Aynı şekil. *Yayla kullanımı varmış fakat köy mülkiyetinden çıkmış.

Erzurum Ovası ve çevresindeki dağlık arazi ile ilgili olarak aklınıza gelen herhangi bir sorun var mıdır? Varsa bu sorunun nedenleri neler olabilir?

Erzurum Ovası ve Daphan Ovası Havzaları'nda, kırsal nüfusun çevresel algısının belirlenmeye çalışıldığı bir diğer veri kaynağı olan bu başlıkta, kırsal nüfusun sorun olarak gördüğü problemlere yönelik cevaplar elde edilmiştir. Havza kırsal alanlarındaki sorunlar daha çok ekonomik faaliyetlerle ilişkilendirilmiştir. Şöyle ki, verilen cevaplarda tarımsal üretim ve hayvancılık faaliyetinde sulama sorununun ciddi boyutlarda olduğu vurgulanmıştır. Suyun havza arazilerine getirilmesiyle sorunun çözülemeyeceğinin, yanı sıra kapalı kanallar ve boru sistemleriyle yağmurlama, damla sulama gibi modern tekniklere ihtiyaç duyulduğu belirtilmiştir. Cevaplara yansıyan oranı fazla bir diğer sorun, havza yüzey suları ile yer altı sularında mevsimsel olarak yaşanan drenaj problemleridir. Daha çok tarımsal üretimi tehdit eden bu sorun ile ilgili verilen cevaplar, Karasu Çayı'na ve havza bataklık alanlarına yakın kırsal yerleşmelerde ikamet eden katılımcılarda daha bariz bir hal almaktadır. Cevaplarda ön plana çıkan bir diğer sorun ise havza arazilerinin özellikle otlak ve mera alanlarında olmak üzere, taşıma kapasitesi üzerinde kullanımın yaygın olmasıdır. Kırsal nüfusun kullandığı arazilerin yanı sıra, göçerlere kiralanan arazilerde de bu durumun daha belirgin bir hal aldığı vurgulanmıştır.

*Aşırı küçükbaş hayvan otlatılması. Otlakların yetmemesi, özellikle de büyükbaş hayvanlara. *Yer altı su kaynakları. *Sulama kanalları boruya çevrilmeli. Hem su kaybı oluyor hem de arazilerin çoğu sulanamıyor. *Sulaklar eksik ve var olanlarda gelişigüzel yerleştirilmiş. *Bizim yöremizde en önemli sorun su sıkıntısı. *Doğal çevreye saygı gösterilmiyor. *Ova köylerinde yeterli derecede sulama yapılmamaktadır. Su kıtlığı çözülmeli. *Küresel ısınmanın etkisiyle dağlarımızdaki su kaynakları kuruyacak. Hayvanların dağda otlaması imkansız hale gelecek. *Su. *Ağaçlandırma yapılmıyor. *Ova alt yapısı, bahar aylarında su basması. *Dağlık alanların adil olarak kullanılmaması. *Kuraklık, nedeni ise iklim. *Dağ eteklerindeki köylerimizin

su sıkıntısı var. Oraların göletlerle desteklenmesi gerekiyor. Ovalarımız ve çevresinde ağaçlandırma yok, büyük bir eksiklik. *Dağlık alanlarda mera arazilerinin dağılımı dengesiz. Köyler arasındaki paylaşımda da hakkaniyete uygun davranılmıyor. *Otlak ve mera alanları aşırı derecede yörüklerle kiraya veriliyor. *Göçebelere verilmesi uygun değil. *Erzurum Ovası ve çevresindeki dağlık arazinin, Orman Bakanlığı tarafından ağaçlandırılması gerekiyor. Ormanlık alanlar, en büyük eksik. *Belediyenin ve yetkililerin duyarsızlığı. *Dağlık arazilerde hayvanların ve tarım arazilerinin su sıkıntısı. *Elektrik. *Dünyanın en güzel ovası ve altın gibi dağlar. Binlerce koyunun, kuzunun olmaması tembellik. *Göçerlerin yerleşik halka fırsat vermemesi. *Ulaşım diyebiliriz. Ulaşım sıkıntılı olduğu için, eğitim ve sosyal yaşamdan uzaklaşmaya etken olmaktadır. *Göçerlerin araziyi fazla tahrip etmesi. *Göçerlerin gelip hayvan otlatmaları. *Tek sorun kapasiteden fazla göçer getirilmesi ve bilinçsizce otlatılmasıdır. *Göçerler, meralarımızı haddinden fazla aşındırıyor. *Hayvanların içme suyu problemleri. *Aşırı otlatma. *Köyümüzün dağının olmaması, hayvanlarımızın zor otlamasına neden olmaktadır. *Alt yapı ve otlakların azalması, hor kullanılması. *Alt yapı sorunları. *Sorun yok. *Dağlık arazilere güzel yollar yapılmalı. *Arazinin bakımsız olması. *Tarım arazilerinin betonlaştırılması. *Hobi bahçeleri vb. inşaat tarzı gelişmeler arazileri tahrip ediyor. *Sulama sorunları ve izinsiz avcılık yapılması. *Arazilerin taşlı olması. *Yer şekilleri ve kuraklık. *Yetersiz ve kayalık olması, hayvan otlağını azaltıyor. *Arazilere gereği kadar önem verilmemesi. *Su problemi çok var. *Bilgim yok. *Susuz ve dik olması. *Dağlık arazi verimsiz oluyor. *Su olmaması. *Aslında herkes haklarına razı olsa, kimsenin bir şikayeti olmaz. Bunun aksi olduğu için meralar, hayvanları otlatmaya yetersiz kalıyor. *Arazilerin ya da imkanların, hakkı olan halka değil de menfaat uğruna başkalarına kiralanması söz konusu olduğu zaman, sıkıntı oluyor. *Su sorunu vardır. Yeterli destek ve gelişim olmamıştır. *Dağlık arazinin susuz olması. *Sulama. *Evet var. Hayvan otlatmakta kullanılan meraların yeterince sulanamaması.

Erzurum Ovası ve çevresindeki dağlık arazide yer alan önemli değerler (doğal/beşeri) nelerdir?

Bu başlıkta ise kırsal nüfusun Erzurum Ovası ve Daphan Ovası Havzaları'nda algıladığı doğal ve beşeri değerlerin neler olabileceği ile ilgili soruya cevaplar alınmıştır. Havza arazilerinde yer alan, Erzurum ili ile özdeşleşmiş Palandöken Dağı'ndaki kayak merkezinin yanı sıra tabyalar, türbeler, kümbetler, köprüler, göletler ve tarihi mezarlar başlıca vurgulanan beşeri değerlerdir. Doğal değerlerde ise Karasu Çayı, Dumlu Dağı'ndaki Dumlu Baba kaynak suyu, plato alanlarında yer alan doğal oluşumlu göller, fay kaynakları ve çermikler, doğal otlak ve mera arazileri, zengin bitki örtüsü ve verimli topraklar cevaplara yansıyan verilerdir.

*Çobanlar ya da dağlık arazide kalanların konaklayacağı mağara. *Mağara, su yatakları. *Palandöken ve Konaklı kayak merkezleri. *Aygır Gölü. *Uçsuz bucaksız otlaklar. *Otlakın kaliteli olması. *Akarsular. *Dağlar, ovalar. *Su kaynakları, yeşil alanlar. *Yaylalar, su kaynakları, akarsular, halı saha ve sağlık ocağı. *Su kaynakları, yaylalar. *Otlanabilir alan. *Yer altı suları ve birçok uygarlığa ev sahipliği yapması. *Tabyalar. *Madenlerimiz ve doğal su kaynaklarımız. *Baraj. *Sularımız ve meralarımız. *Öyle bir şey yok, taş köprü var sadece. *Ot, göl. *Doğallık. *Dumlu Baba Dağı'ndaki doğal su kaynağı. *Arıcılık, dünyaya örnek. *Bitkilerin yeterli şartlarda iyi yetişmesi. *Temiz hava, su ve otlaklar. *Dumlu Baba, 3000 yıllık kalemiz ve doğal güzelliği. *Sıcak su kaynakları. *Bitki örtüsü çeşitliliği. *Soğuk su kaynakları. *Yoktur. *Bitki örtüsü, soğuk suları ve yaylaları. *Toprak verimliliği, soğuk su kaynakları, mera zenginliği ve bitki örtüsü. *Palandöken Dağı, Doğu Anadolu Gözlem Evi. *Karasu, gölet, kayak ve su kaynakları. *Kayak merkezi, göletler, barajlar, hobi bahçeleri. *Mezarlar. *Türbeler. *Her bitkinin yetişmesi ve doğal kaynak sularımız. *Yok. Toprağın verimli olması. *Arazilerin verimsiz ve az olması. *Yaylalar. *Palandöken Dağları. *Dağlar. *Kesik Köprü, Celal Bey Köprüsü. *Gölet, baraj, köprü. *Bilgim yok. *Bitki örtüsü. *Hayvancılık, arıcılık ve ot olur. *Otlar, Meralar. *Dağlarda güzellik alanları olabilir. *Doğal su, temiz hava. *Kış turizmi, doğal arıcılık. *Su. *Ticari anlamda mahsullerin üretimi. Buğday, mısır, patates vb.

Kırsal mahallenizde herhangi bir doğal çekicilik veya tarihi bir kalıntı var mı?

Havza kırsal alanlarında, turizm destinasyonu olma potansiyeli taşıyan ve kırsal nüfusun farkındalığını celbetmiş, doğal ya da tarihi bir çekicilik unsuru var mı, şeklindeki soruyu içeren bu başlıkta; höyükler, türbeler, tarihi çeşmeler, kale kalıntıları ve tabyalar cevapları tarihi kalıntıları oluştururken; mağaralar, şelaleler, çermikler, göller ve zengin bitki örtüsü cevapları ise doğal çekicilikleri oluşturmaktadır. Kırsal nüfusun, doğal çekicilik ya da tarihi kalıntı kavramları ile doğal ve beşeri değer unsurlarını hemen hemen aynı kategorilerde ele alıp ayırmaya gerek duymadığı cevaplara yansıyan verilerden izlenmektedir.

*Hacı Ahmet Baba Türbesi ve hikayesi nedeniyle Nilgü Deresi (Kümbet). *Tarihi çeşmeler. *Tabyalar. *Mağara. *Kalor Tepe ve oradaki bir mağara (Ortadüzü). *Tespit edilmemiş bir kale (Güngörmez). *Vakıf camisi (Paşayurdu). *Damlayan Mağara (Aktoprak). *Eski yeraltı yolları, eski kilise (Dumlu). *Eski yerleşim yeri, höyük (Güzelova). *Kaleler, mağara (Kırkgöze). *Şahap Paşa Tabyaları (Gökçeyamaç). *Askeri Tabya (Karagöbek). *Taşköprü (Beypınarı). *Değirmen, şelale, çeşmeler, cami, kilise kalıntıları, Karasu Çayı, keşişler-taş kesilen insanlar (Muratgeldi). *Akdağ kaplıcaları (Söğütyanı). *Demir Çağ'a ait 3000 yıllık

kale, şelale (Güngörmez). *Doğal göller (Şenyurt). *Kümbet (Tazegül). *Pulur Höyüğü (Ömertepesi). *Kale (Ocak). *Dumlu Baba Çermikleri (Akdağ). *Mağara, taş ocakları (Yukarı Yenice). *Ören yeri, balıklı göl (Kumluyazı). *Şelale (Sakalikesik). *Bitki Örtüsü.

Erzurum Ovası ve çevresindeki dağlık arazinin gelecekteki durumu ile ilgili neler düşünüyorsunuz?

Havza kırsal yaşamının ileriye dönük projeksiyonlarının oluşturulmasına katkı sağlayabilecek bu başlıkta ise kırsal nüfusun, havza kırsal alanları ile ilgili geleceğe yönelik öngörülerini tespit edilmiştir. Verilen cevaplarda dikkat çeken en önemli husus, kırsal nüfusta büyük bir oranda kaygı durumunun söz konusu olduğudur. Doğal çevre unsurlarında meydana gelen/gelebilecek bozulmanın, doğal kaynak varlığı üzerinde olumsuz bir etki oluşturacağı ve bu durumun, havza kırsal yaşamının sonunu getirebileceği vurgulanmaktadır. Küresel iklim değişikliği gibi beşeri kaynaklı çevresel bozulmaların bilinçli ya da bilinçsiz teşvik edildiği/edileceği de cevaplara yansımıştır. Havza tarım arazilerinin şehirsel alanların baskısı altında olduğu, bu durumun gelecekte artarak, havzada tarım alanı diye bir arazi bütünlüğü bırakmayacağı şeklinde karamsar cevaplarda dikkat çekicidir. Kuraklığın artarak devam edeceği ve sulama probleminin gelecekte en önemli sorun olacağı da öngörülerden bir diğeridir. Tarım ve hayvancılık faaliyetlerinin önemini yitirerek ortadan kalkacağı, dolayısıyla bu faaliyetlerin yürütüldüğü kaynak sahalarının, atıl kalarak orijinini kaybedeceği belirtilmiştir. Geleceğe yönelik kaygı dolu cevapların yanında, gelecekte ümit var olarak teknolojik gelişme paralelinde kırsal alan faaliyetlerinin daha verimli hale geleceğini, çevre bilincinin oturmasıyla doğal kaynaklarda koruma güdüsünün yaygınlaşacağını ve havzanın geleceğinin daha iyi olacağını vurgulayan cevaplarda, oransal olarak düşük kalmasına rağmen dikkat çekicidir.

*Çevresel bozulma, otlakların ortadan kalkması. *Sert iklim nedeniyle gelecekte gelişme görülmeyecek. *Merası az olan köylere yaylacılık fırsatı vermek. *Kuru ve verimsiz toprak yığınları. *Hiçbir şey. *İyi bir tarım arazisi ve hayvan merası. *Sanayileşme. *Geliştirilmesi lazım. *Dağlık arazinin yok olacağını düşünüyorum. *Teknolojik gelişimin etkisiyle daha da verimli hale geleceği kanısındayım. *Küresel ısınmanın etkisiyle dağlarımızdaki su kaynakları kuruyacak, hayvanların dağlarda otlaması imkansız hale gelecek. *Böyle giderse bırakın dağlık araziye, yaşayacak insan kalmayacak. *Karasu üzerine küçük barajlar yaparak araziye geliştirmek. *Sulama gelmesi, alternatif ürünler yetişmesi. *Su yetersizliği. *Mera hayvancılığı için planlı kullanım. *Aslında gelir ve üretim artıyor ancak buna oranla giderlerimizde bir o kadar fazla. Gider azaltılırsa gelişmişlik, ürün, üretim artar. *Güneş enerjisi santralleri, sistemleri kullanılabilir. *Otlak alanları geliştirilebilir. Yenilenebilir enerji santralleri için uygun koşullar var. *Hayvan otlığı. *Sürekli inşaatlar yapılarak yok edilebilir. *Ağaçlandırılmasını çok arzu ediyorum. *İlgilenilmezse herkes göç eder. *Bitki örtüsünün tahrip olması. *Pek değişiklik olacağını düşünmüyorum. *Kuraklık. *Hiçbir düşüncem yok. *Su kaynaklarını, hayvan yayılım alanlarına dağıtmak, canlı hayvancılığa destek. *Zamanla herkes şehirli olacak ve dağlar boş kalacak. *Verimli toprakları sayesinde gelecekte değer kazanabileceğini düşünüyorum. *Yanlış tekniklerden dolayı toprak verimsizleşiyor. *İnşallah güzel şeyler olur. *Kışın turizm olabilir. Yaz sezonunda ise ağırlık hayvancılık. *Bu sistemle gelecek düşünülemez. Ovada tarlada eken, üreten çok az çiftçi var. Zamanla o da kalmaz. Dağlık araziye de göçerler kullanıyor. *Verimin daha güzel yerlere gelmesi. *Sulama sorununun çözülmesi. Tarım ürünlerinin artırılması. *Tarım ve hayvancılık geliştirilmeli. *Böyle gelmiş böyle gider diye düşünüyorum. *Tedbir alınmalı. Yoksa gelecek nesiller otlatma alanı bulamayacak. *Ovanın acilen, yağmurlama sulama sistemine kavuşturulması lazım. Yoksa ekilecek arazi kalmayacak, vahşi sulama yüzünden. *Turizm için, gelişim için yeni tesisler kurulabilir. *Bu şekilde şehirleşme devam ederse, organik tarım açısından olumsuz sonuçlar doğurur. *Kentleşme artar ve zarar görür. *Kuraklaşacağız. *Gelecekte arazi verimi azalacak. *Salma sulama biraz daha devam ederse, çok kısa bir süre sonra Erzurum Ovası'nda toprak erozyonu olacaktır. *Yok olacak. *Tarım arazisine dönüştürülmesi. *Hiçbir şey. *Hayvancılık dışında başka faaliyetlerin yapılmayacağını düşünüyorum. *Toplulaştırma yapılması lazım. *Hayvancılığın geliştirilmesi. *Turizm ve hayvancılık. *Tarım arazisine dönüşmesini istiyoruz. *Gelecekteki duruma pek parlak bakmıyorum. *Olumlu bir gelecek düşünüyorum. Baraj yapılacağını düşünüyorum. *Bilgim yok. *Tarlaların tarım dışında yok olmasından korkarım. *Çok iyi düşünüyoruz. *İnşallah daha iyi olacak. *Ovalar büyük üreticilerin eline geçecek, küçük çiftçiler amele olarak çalışmaya mahkum kalacak gibi. *Meralar ıslah olursa iyi olur, yoksa iyi olmaz. *Halk olarak yekünen bilmali bir şekilde çevremizle ilgilenirsek, gelecek parlak olacaktır. *Hiçbir şey düşünmüyorum. *Modern tarım ve hayvancılık geliştirilmeli. Kış turizmi artırılmalı. *Böyle giderse, hiçbir şeyin değişeceğini düşünmüyorum. Şimdiye nazaran gelecekte, meralarda otlayan hayvanları göremeyeceğimi düşünüyorum. *Eğer ağaçlandırılırsa ileride turizme kazandırılabilir. *Önemsenimediği sürece, zamanla yok olabilir.

Doğal kaynakları kullanırken çevresel kaygılarınız mı ön plandadır yoksa ekonomik kaygılarınız mı?

Çalışmada kırsal nüfusun, havza arazilerinden yararlanırken çevresel ve ekonomik kaygılar çerçevesinde farkındalığını belirlemeye çalıştığımız bu başlıkta, verilen cevaplar kırsal nüfusun çevresel ve ekonomik kaygılarının dengede olduğunu göstermektedir. Denge unsurunun ön planda olduğunu vurgulayan cevapların ardından, çevresel kaygıların daha baskın

olduğu görülürken, ekonomik kaygıların ön planda olduğu cevaplarda ise daha çok geçim kaygısı taşıyan katılımcıların belirginleştiği görülmektedir. Burada dikkat çekilmesi gereken husus, havza kırsal alanlarında yaşayan nüfus, doğal kaynaklardan yararlanırken yaklaşımını salt çevre bilinci ya da ticari kaygıya göre belirlemekten ziyade, gelir seviyesine koşut tutmaktadır. Değişkenler arasında negatif korelasyon sergileyen bu döngüde, gelirin tatmin ettiği ve arttığı dönemlerde daha çok çevresel kaygılar, gelirin tatminden uzak ve yetersiz kaldığı dönemlerde ise daha çok ekonomik kaygıların egemen olduğu sahadaki gözlemlerimize ve verilere yansımıştır.

*Hem çevresel hem ekonomik. *Gelir elde edildiği için daha çok ekonomik kaygılar. *Kaynakların kullanımı ülkeye katkı sağlar. *Toplum olarak yerleşen ekonomik kaygılar, her yerde ortaya çıkmakta. Bireysel olarak çevresel kaygılarım ön planda. *Ekonomik. *Çevresel kaygı. *Çevresel etkenler. *Her ikisi de. *Ekonomik kaygılar. *Çevresel. *Genelde ekonomik. *Çevresel kaygılarımız. *İkisi de. *Çevre. *Ekonomik kaygılarım. *Her ikisi de eşit şekilde diyebiliriz. *Çevresel kaygılarımız ön plandadır. Bizden sonra gelecek nesillere de ekilebilir arazi bırakmalıyız. *İkisi de ön plandadır. *Her iki ifadeden dolayı da kaygılıyım. Çünkü biri olmadan diğeri olmaz. *Çevreye pek zarar vermiyoruz ama ekonomik kaygılarımız da oluyor. *Genel olarak çevreye zarar vermediğimizi düşünüyoruz. *Doğal kaynaklar tükeniyor. Her ikisine de eşit mesafe de düşünürüm. *Bilgim yok. *Ekonomik kaynakları isteriz ve sondaj vurulmasını isterim. *Her zaman çevresel kaygılarımız. *İkisini de değerinde korumak amacım. *Normal şartlarda çevresel kaygılarımın ön planda olması gerekirken, şundaki ekonomik durumundan dolayı ekonomik kaygılarım ön plandadır.

Organik tarım sizin için neyi ifade etmektedir?

Kırsal nüfusun, özetle yabancı etkiler ve yapay katkılardan uzak bir şekilde, doğal süreçler sonucu üretim faaliyetini ifade eden organik tarıma bakışını belirlemeye çalıştığımız bu başlıkta, katılımcılar organik tarımı daha çok sağlıklı yaşam ve doğal üretim kavramları ile ifade etmeye çalışmışlardır. Tüketimden ziyade daha çok üretim potansiyeline sahip olan bu bireylerin; bahsi geçen faaliyete ve bu faaliyetin üretim süreçlerine ilişkin açıklamalarını, sığ ve dar tutması ise dikkat çekicidir. Verilen cevaplar içerisinde, organik tarımın ekonomik açıdan faydalı olmadığını ve daha da uç cevaplar şeklinde gereksiz bir faaliyet olduğunu söyleyen katılımcıların oranının da yüksek olduğu belirlenmiştir. Bu başlıkta katılımcıların vurguladığı diğer hususlar, faaliyetin ülke için çok önemli olduğu, faaliyeti yürütecek insanların dürüst ve tutarlı olması gerektiği ile organik tarım faaliyetinin ekonomik kaygılardan ayrı tutularak yürütülmesi gerektiği yönündeki cevaplar olmuştur.

*Sağlıklı yaşam. *Doğal tarım. *Doğallık. *Doğal ürün. *Yaşam biçimi. *Doğal yaşam. *Organik üretim. *Doğal üretim. *Süt. *İlaçsız üretim. *Sağlıklı besin, hormonsuz. *Doğal gübre ile üretim. *Gübresiz ekim. *Sağlıklı hayatın devamlılığı. *Doğal, sağlıklı üretim. *Sağlıklı ürün. *Gübresiz (kimyasal) üretim. *Yapay gübre kullanmadan yapılan tarım. *Sağlıklı yaşam ve ürün kalitesi. *Hiçbir şey. *Sağlıklı nesillerin inşası için elzemdir. *Temiz gıda yenmesini. *Kimyasal kullanmadan elde edilen ürün. *Sağlıklı beslenme, çevrenin korunması, geleceğe güvenle bakmak. *Hastalıkların azalması ve maliyetlerin düşmesi, sağlıklı yaşam. *Ürünümüzün tohumunu ve kendisini bizim üretmemiz. *En güzel ve vazgeçemediğim bir yöntem. Az ama sağlıklı, insana da hayvana da. *Uygun hava koşulları ve uygun şartlarda yapılan tarımsal üretim sistemi. *Organik tarımı yapacak kişilerin dürüst ve daha kontrollü yapması. *Daha az para kazandıran, boşa emek sarf ettiren şehir efsanesi sözü. *Gönül rahatlığıyla ürünleri tüketebilme. *Ürünlerin daha doğal bir şekilde yetişmesini sağlıyor. *Para. *Daha iyi gelir sağlaması. *Sadece sahtekarlık. *Doğal, kimyasal gübre olmadan üretim. *Sağlık ve çevreyi koruma. *Bizim yaptığımız organik. *Yeşillik, para. *Yaş geçince hiçbir şey. *Doğal ürünler. *Bilmiyorum, bizimki organik. *Daha fazla üretim. *Sağlıklı gıda tüketimi. *Sağlıklı tüketim. *Sağlıklı olmak üzere kazanç, getiri. *Organik beslenme. *Olmazsa olmaz. *Dürüstlük. *İlaçsız, gübresiz ekim, verim. *Masraf daha az. *Daha az üretim ama sonucunda sağlık. *Sağlık. Gübrelemenin olmaması. *Bitkisel ilaçlar kullanmadan doğal üretim sağlamak. *Öze dönüş, sağlıklı yaşam sürme, global baskılara başkaldırma. *Kimyasal gübre kullanmamak. *İlaçsız üretim. *Ot biçme, hayvanlara getirme. *Yılları değerlendirmek, helal kazanç yaparak. *Gübresiz ve doğal üretilen her şey. *Doğal besin. *Sağlıklı ve verimli ürün eldesi. *Her şeyin doğal. *Zararın en az olduğu ve en ucuz maliyet. *Sağlıklı yaşam, sağlıklı ürün. *Sağlıklı üretim. *İlaçsız, gübresiz sağlıklı besinler. *Her şeyden önce insan sağlığı. *Çok doğal. *Doğal beslenme, ilaçsız, kimyasalsız ürünler. *Hiçbir şey ifade etmez. *Çevreye insanlara ve hayvanlara zarar vermiyor. *Toprağa işleyen ilaç ve gübre kullanımı olmadan yapılan tarım. *Sağlık, huzur dolu bir ömür için gerekli alanları. *Yaşamak için önemli, artırılması gerekiyor. *Organik beslenme, sağlıklı yaşam. *Doğal beslenme. *Organik gübre ile üretim. *Her şeyin doğal olmasını ifade ediyor. *Sağlıklı doğal ürünler elde ediyorum. *Herhangi bir gübre kullanmadan doğal üretim. *İlaçlamadan doğal olarak yetiştirilmesi. *Her şeyin saf olması. *Kaliteli ve iyi mal kalitesi. *Doğallığı. *Sadece bir aldatmaca. *Organik sebze, meyve ve tahıllar. *Sağlıklı bir hayat. *Doğal ortam. *Alın teri ile suni/kimyasal gübre vs. kullanmaksızın yapılan tarımı ifade eder. *Gübresiz olarak yetiştirilen tarımı, hasadı ifade ediyor. *Doğru bilgi ile verimli olarak yapılması, toplumumuzun geleceği için yapılacak doğru tarımdır. *Organik tarım para kazandırmaz. *Kimyasal ilaç kullanmamak.

*Organik tarım 1980'lere kadarki tarım, şu zamanda organik tarım yok. *Sağlığımıza ve çevremize olan güvenin artması demek. *Az ürün ve sağlıklı besin. *Hormonsuz, sağlıklı temiz bir ürün. *Gübresiz ve ilaçsız üretim yapmak. *Kimyasal olmadan üretim. *Sağlıklı beslenme, hastalıkların azalması. *Hiçbir şey. *Kimyasalsız üretim. *Etkin kırsal kalkınma. *Kimyasal olmadan üretim yapmak. *Şuan ki geçim kaynağım, geleceğe yatırım.

Sizce genç nüfus hangi koşulların sağlanması halinde köyde yaşamayı tercih eder?

Katılımcıların yarı yapılandırılmış görüşme formumuzun bu başlığında verdiği cevaplar, havzadaki kırsal yaşamın sosyodemografik çerçevesini ortaya koyma açısından önemlidir. Havza özelinden ülkemiz geneline, kırsal alanlarda günümüzün en önemli problemleri kırsal nüfusun istikrarlı bir şekilde azalıyor olması, ciddi manada kırsal alanların aleyhine şehrsel alanların lehine olmak üzere göç olgusunun yaşanmaya devam etmesi ve atıl kalan doğal çevre unsurlarının, orijinlerini kaybetmeleriyle sonuçlanan süreçlerin acımasızca yaşanıyor olmasıdır. Bu noktada kurumsal çerçevede yerel yönetim unsurlarından merkezi yönetim paydaşlarına kadar, politika yapıcı ve uygulayıcıları ile yöneticilerin çabası kuşkusuz tartışılmazdır. Ancak problemin sahadaki muhatapları olan kırsal nüfus başta olmak üzere yerel unsurlar, çabaların çok fazla işe yaramadığını belirtmektedir. Tüm bu çabalara rağmen, genç nüfusun her geçen yıl havza arazilerinden göçlerinin artarak devam ettiği görülmektedir.

Konuya ilişkin, kırsal nüfusun bu başlıkta vurguladığı üç temel nokta; iş imkanı, sosyal güvence, teşvikler ve desteklemelerdir. Katılımcılar en fazla kırsalda yürütülen ekonomik faaliyetlerin, genç nüfusa asgari ücret kadar katkısının bulunmaması, kırsalda sosyal güvenlik primlerinin ödenmemesi ve konut, arazi, araç-gereç gibi destek ve teşviklerin yetersiz kalması başlıklarını detaylandırmışlardır. Bahsi geçen durumlardan mağduriyet yaşayan genç nüfusa, kız verilmemesi de kırsaldaki evliliklere engel olup, genç nüfusun göçünü teşvik etmektedir. Şöyle ki, evlenme çağında kız nüfusa sahip olan aileler, tam tersi olacak şekilde evlenmek isteyen erkek nüfusun şehre göçüp, en az asgari ücret seviyesinde gelir ve sosyal güvenceye sahip bir işte çalışmaları durumunda kızlarını vereceklerini beyan ederek, adeta kırsaldan şehre göçü desteklemektedir. Verilen diğer cevaplar, sosyal aktivitelerin yürütüleceği tesislerin eksikliği, ulaşım imkanlarının yetersiz kalması ve eğitim imkanlarına erişimde sorunlar yaşanması şeklindedir.

Katılımcılar, havza kırsal alanlarında yaşayan genç nüfusun şehrsel alanlara olan göçünü, daha çok ülkede meydana gelen ekonomik değişkenlerle açıklama çabasındadır. Kırsal nüfus tarafından, havza kırsal yaşamının temelini oluşturan tarımsal üretim ve hayvancılıktan bağımsız gibi görülen göç olgusu, şehrsel ihtiyaçlar ve imkanlara erişimle çözülecekmiş gibi görülmektedir. Bahsi geçen kırsal faaliyetlerin önemi görmezden gelinmektedir. Gerçekçi bir yaklaşımla tarımsal faaliyetler ve hayvancılığın modern üretim tekniklerine kavuşturulması, teşvik ve desteklemelerin hak eden paydaşlara şeffaf, sorgulanabilir ve denetlenebilir süreçlerle verilmesi, sosyal güvenlik kavramının kırsal nüfusun kaygısı olmaktan çıkarılıp kapsayıcı bir formata dönüştürülmesi ve son olarak sosyalleşmenin gereği olan tesisleşmenin gerçekleştirilmesi ile göç olgusunun durdurulup, tersine dönebileceğini vurgulayan kesim de katılımcılar içerisinde önemli bir orana sahiptir.

*Eğitim, iş imkanı ve sosyal hayat. *Bakkal, gençlerin takılacağı bir yer, köy halkının duyarlı olması. *Hiçbir koşul, genç nüfusu köyde tutamaz. *Gelişmiş ulaşım ve iletişim ağları. *İş imkanı, eğitim ve sağlık hizmeti. *İş imkanı. *Gelir durumunun artırılması. *Devlet desteği. *Tarımsal destekleme ve denetim. *Sosyal güvence garanti altına alınırsa, genç nüfus göç etmez. *Üretimin doğru yapılmasının öğretilmesiyle kazanç sağladığını fark edecek, üretimin teşvik edilmesiyle köyde kalacaktır. *Afganlar çalıştığı için, köyde kimse çalışmıyor. *Çiftçilerin desteklenmesi. Ürünler için pazar oluşturulması. Desteklemelerin denetimi yapılıp, hak edene verilmesi. *İş desteği. *Köydeki insanın evlenmesi çok zor. O çözülsürse hepsi çözülür. *Geleneksel yöntemler yerine, yenilikçi destekler verilmesi. Köydeki hayatın teşvik edilmesi. *Köy denildiğinde insanlarda doğan ön yargının kırılması. *Gençlere iş desteği, tarım ve hayvancılık için devlet desteği. *Makineleşme, gelir artması. *Hepsi teknolojiye bağlanmış. *SSK'lı iş, devlet desteği. *Devlet destek vermeli, iş imkanı. *Ekonomik şartların düzelmesi, sosyal faaliyetlerin çoğalması, yaşam standartlarının düzeltilmesi. *Hayvancılık ve tarım ürünlerinin maliyetinin düşük, gelirinin yüksek olması. *Ulaşım, altyapı, internet ve benzeri. *İnternet, ulaşım, turizm, toplu etkileşim alanları. *Yaşadığın evin ve çevrenin yaşanabilir düzeyde olması, doğalgazın gelmesi, en önemlisi de köye kız verilmesi, kimse köye gelmiyor. *Barınma, iş imkanı. *Yeterli sermeye. *Aç kalırlarsa. *Teknoloji gelirse yaşar. *Girdi maliyetlerinin düşmesi, devlet desteklerinin artması, ürün pazarlama sorununun ortadan kalkması, yeterli sulama imkanları sağlanması. En önemlisi de emeklilik şartlarının kolaylaştırılması ve çiftçinin çok fazla yıprandığını esas alarak, emeklilikte yaş ve primin azaltılması. *Üretilen ürüne devlet garantisi ve ürün fiyatının memnun etmesi. Tarımsal aletlerin ve mazotun ucuz alınması. Genç çiftçilerimizin sigortalarının devlet tarafından karşılanması. *Sağlık sigortasının devlet tarafından karşılanması. Alım-satım piyasasının, devlet denetiminde olup, ürünlerin araçlar tarafından çarçur edilmemesi. Modern çiftçilikte, devlet desteklerinin artırılması. *Evliliklerin kolaylaştırılması halinde, yaptıkları işlerden kazanç elde etmeleri halinde (tarım ve hayvancılık). Yakıttaki artışlar.

*Tarım ve hayvancılık dışında iş imkanlarının olması gerekir. Kırsaldaki en büyük göç nedeni, gençlerimiz evliliklerini yaptıktan sonra barınma sorunu ve iş imkanlarının olmaması. Devlet destekli köyüne ev yapılırsa, iş imkanı tanınsa memleketini terk etmez. *Düzenli ulaşım araçları. Ürünlerimizi ederinde değerlendirebileceğimiz bir sistem. *Tarım arazisi için işleyecek ekipman olması, arazinin sulama imkanı. Alternatif ürün ekimi ve yetiştiriciliği. *Sosyal yaşam olmaması. İnternet, mesken sorunu. Hayvancılık ve tarımın düzenli getirisi olmaması. *Eğitim ve ekonomide refah düzeyi artarsa göçler azalır. *Doğalgazın gelmesi. Alt yapı ve üst yapı çalışmalarının tamam olması. Yaşayacak bir evi olması. *Köy gencine kız bile verilmiyor. Yeterli kazanç sağlanılmıyor. Tembel bir toplum oluyoruz onun etkisinden. Her şeyimizi zirai aletlerle çözmeye çalışıyoruz. Masraflar, akaryakıt çok olunca da işin içinden çıkamıyoruz. İşin özü üretken olamıyoruz. *Daha güzel yaşam şartları. *Kefil istemeden, faizsiz krediler. Köylü şehirlinin efendisidir. *Başta eğitim, sağlık ve ulaşım olanaklarının artırılması ve akılcı tarım-hayvancılık politikaları. *Okul, internet, sosyal faaliyetler. *Nüfus artışı desteklenmesine rağmen, tarım arazileri yetersiz. Aynı zamanda da desteklemeler yetersiz kalıyor. Hibeler tutarsız, tesislerin modernleşmeye ihtiyacı var. Genç nüfusu bırak, bende bırakma aşamasındayım, harcı borcunu kurtarmıyor. *Devletin verdiği destekler yetersiz. Çoğu imkandan yararlanamıyoruz. Hibe hayvan veriyor, yeterli sayıda alamıyorsun veya yerin uygun değil diye sıkıntı çekiyorsun. *Market, düğün salonu ve benzeri, çocuklar için oyun sahası. *Sosyal aktivitelerin geliştirilmesi, ulaşım, kış mevsimi için doğalgaz. *Daphan Ovası'na su gelmesine rağmen bizim arazinin çoğu sulanmıyor, suya uzak. *Genç nüfus kendi potansiyelinin farkında, iletişim çağında yaşıyorlar. Bu yüzden bilgi ve enformasyona ulaşma noktasında sıkıntı çekmiyorlar. Fakat bu bilginin, ilgi ve sonuca dönüşmesi için mevcut ekonomik şartların düzelmesi lazım. Ayrıca önceki neslin, gençlerin cesaretine güvenmeleri lazım. Köye dönüş ve TOKİ yapılmalı. *Ailenin sürekli nüfus artışından dolayı, arazilerinin ve hayvanlarının bölünmesi. Geçim için yeterli arazinin ve hayvanın olmaması. *Kardeşlerimin 4 tanesi arazi yetersizliği yüzünden köyü terk etti. Arazi ve hayvan desteği verildiği zaman, gençlerin de iş yapabileceğini düşünüyorum. *Ellerinde yeterli arazi ve hayvan sayısı olduğu zaman köyde yaşarlar. Nüfus artışı arazileri parçalıyor. *Saat başı otobüsün geçmesi, üretimin artırılması ve benzeri. *Ekonomik gelirin artması, ekonomik girdilerin azalması. *Genç nüfusun istekleri. *Devlet desteği, hayvancılığa destek, ahır ve çiftlik kredisi. *Köylülerin oğullarının evlenme imkanları artsa, köy demek kadının olması demek. Kadınsız hiçbir şey olmuyor. *Devlet genç nüfusa asgari ücret maaş verirse, sigorta yaparsa, gençler gitmez üretim yapar. Çoğu, şehirde asgari ücrete çalışıyor. *Tarım alanında gelişen teknolojiye sahip olmaları sağlanarak. *Köylerde devlet planı ile ülke ekonomisine ve insanın kendi ekonomisine yarar sağlayacak üretim yapılması gerekir. *Kazancın artması, yaşam refahının artması. *Eğitim mecburi olduğu için çocuklarımız 20-26 yaşına kadar okuduğu zaman ne benim mesleğimi sevebiliyor ne de şehirde bir meslek sahibi olabiliyor. Babaya maddi olarak destek sağlayamıyor. Biz babalarda geçim, eğitim derken aynı yerde saymaktan farklı bir şey yapamıyoruz. Okul bittikten sonra evlatlarımızın geneli işsiz. *En önemli sıkıntı eğitim tabi ki. Fakat hayvancılık da dededen kalma, eski yapılarda olmuyor. İmkan ve yer sıkıntısı olduğundan, insanlara o yapılarda hayvan bakmak, zor ve verimsiz geliyor. Sonunda başaramayıp bırakıyorlar. Eğitim ve kırsal hayat yaşanabilir bir duruma getirilmeli. *Genç kesim arazi sahibi olursa, köyde yaşamayı tercih eder. *Gelir düzeyinin yükselmesi ve girdilerin düşürülmesi. Bunun yanı sıra rahat ve sosyal bir yaşamın sağlanması. *Tarımın yanı sıra, ek iş olarak çalışabileceği iş alanları da olsa köyde yaşamayı tercih eder. Ve tabi evlilik kaygısı çözümlenmeli. *Gençlere köyde kız vermiyorlar. Bu sorun çözümlenmeli. Devlet destekleri artmalı. Köyler gençlere cazip hale getirilmeli. *Devlet desteği, girdi maliyetlerinin azalması ve otomasyon sisteminin geliştirilmesi. *Sosyal ve kültürel faaliyetlerin olması, desteklerin artırılması. Üretimin, devletimiz için ne kadar önemli olduğunun gençlere anlatılması. Yetiştirilen bütün ürünlere devlet garantisi verilmesi. *Gençlerin evlenme problemi çözümlenmeli, başka çaresi yok. Gençler evlenebilmek için şehirde asgari ücrete mecbur çalışmak zorunda kalıyor. *Bence devlet köylünün sigortasını karşılasın, köye dönüş olur. Gençler sigorta için şehre göç etmez. *Rahat ulaşım, güzel eğitim ve köydeki iş imkanlarının artması. *Tarlamız, suyumuz ve hayvanlarımız bol olursa. *Ne zaman geliri, bir memurun gelirinden fazla olursa, o zaman kalır. *Devletimiz genç nüfusa destek vererek, geri dönüşümsüz kredi, iş imkanı sağlayarak. Sosyal aktivite ve eğitim için destek verildiği takdirde, gençlerimiz yerleşim yerlerinde yaşamaya devam edip göç etmek zorunda kalmayacaklardır. *Ulaşım, eğitim, sağlık ve benzeri imkanların gelişmesi ve daha rahat kazanç ortamı sayesinde tercih edilebilir. *Şehirlerdeki imkanlar, köylere de verilebilirse, genç nüfusu köylere çekebiliriz. Aynı zamanda teşviklerle ve de sosyal konutlarla genç nüfusu köylerde tutabiliriz. *Şehirde verilen hizmet ve haklar, köylere de verilirse kalırlar. Örneğin TOKİ köylere de girerse vatandaşlar kalırlar. *Fikrim yok. *Ekonomik şartların iyileştirilmesi. Arazide sulama, maliyetlerin düşürülmesi. *Ekonomi, sosyal iletişim ve sigorta. *Bu şartlarda hiçbir genç nesil köyde kalmak istemez. *Çiftçilik desteklenmeli, hayvancılık. *İleri teknoloji, rahat yaşam ve para kazanmak. *Yeterli alan ve imkan açılırsa, tarımda sanayileşme gelişirse. *Şartların iyileştirilmesi, modern makineleşme ve ekonomik destek ile yaşanabilir. *Gelir düzeyinin yükseltilmesi durumunda. *Hiçbir şey istemiyorlar. *İş imkanı, eğitim. *İş güvenliği. *Bilmiyorum. *Eğitim, sağlık ve modern tarım. *Çiftçiye elindeki ürünleri daha değerli bir şekilde pazarlayabileceği bir ortam hazırlanırsa, geçim rahat sağlanırsa, genç kesim o zaman köyde kalır. *Tarıma ve çiftçiliğe verilen desteklerin artması. *İşsizlik sorununun ortadan kaldırılması. *Refah düzeyi fazla olursa, göçlerin azalmasına sebep olur. *Devlet desteği

yeterli değil. Üretilen ürünlerin alım garantisi değersiz. *Ulaşım ve kaliteli yaşam. *Sigortaların devlet tarafından karşılanması ve ahırlarda fenni sisteme geçilmesi, devletin hak edene destek vermesi. Tarım aletlerinde fiyatların uygun hale getirilmesi. *Tarım arazilerinin geliştirilmesi ve teşvik. *İş olanakları ve tarımda iyileştirme. *Huzur ve sağlık güvencesinin artması. *Eğitim gelişirse ve sağlık imkanı artarsa. *Genç çiftçilere faizsiz kredi, hayvancılığı kalkındırmak. *Üretim gelirlerinin artışı halinde, genç nüfus köyde yaşamayı tercih eder. *Ekonomik ve ulaşım şartları iyileştirilirse gençler köylerde durur. *Çiftçi ürettiğini, kendisini tatmin edecek şekilde pazarladığı zaman, genç nüfus köylerde kalacaktır. *Emeğin karşılığı alındığı zaman, genç nüfus köylerde kalır. *Genç nüfusun beklentilerini karşılama. *Desteklerin artırılması. Girdi fiyatlarının ayarlanması. İşletmeler kurulurken kolaylık sağlanması, hibeli desteklerden yararlandırılması. *Devlet destekli tarım yapılmalı. Ürettiği ürünlerin pazarlaması olmalı. Bir de mazot, gübre destekleri artırılmalı. *Benim memleketimde, gençlerin hiçbiri köyde yaşamayı kabul etmiyor. Çünkü memleketimin insanları tembel, çalışma hırsları yok. Tabiri caizse verin yiyeyim, üstüme örtün yatayım. *Genç girişimcilere devlet desteği ve hibelerin artırılması.

Neden kırsal mahallenizden/köyünüzden göç etmiyorsunuz?

Havza kırsal alanlarından, şehirselleşmeye gerçekleşen göç olgusuna katılmayan kırsal nüfusun, göç hareketine neden katılmadıklarını belirlemeye çalıştığımız bu başlıkta, verilen cevaplar daha çok havzaya aidiyeti vurgular mahiyetindedir. Havza coğrafi ünitelerinin doğallığı, temiz havası, sessiz sakin ortamı ve kırsal nüfusun geleneksel yaşam tarzına olan bağlılığı, göç olgusuna katılmamaları yönündeki dayanak noktalarını oluşturmaktadır. Bahsi geçen olgulara bağlı olarak göç etmeyen katılımcılar dışında; imkansızlıklar, cesaret edememe ve isteği olup da göç edeceği yere adaptasyon sağlayamama kaygısı ile göç etmeyenlerin bulunduğu da verilen cevaplardan gözlenmektedir.

*Sağlıklı bir yaşam, sakin bir yer, gürültü ve sesten uzak durma. *Kültürüne, havasına ve bulunduğu yere olan memnuniyetimden. *Seviyoruz. *Köyde çalışan, aç kalmaz. Lüksü tercih eden, sürünür. *Başka işten anlamıyorum. *Seviyorum. *Ata yadigarı, ayrıca ekonomik faktör. *Fırsat bulamadım. *Atamızdan kalma ev ve arazimiz olduğundan. *Ata ve dedelerimin köyü olduğu için. *Yaşantımdan memnunum. *İlk fırsatta göç edeceğim. *Geçim kaynağımız olduğu için. *İmkanlardan dolayı. *Maddi imkansızlık. *Başka seçeneğim yok. *Köyümü çok seviyorum. *Cesaretsizlik. *Seçenek olmadığından. *Köyümü seviyorum. Havasını, suyunu. Bizimki bir bayrak yarışı. Köyleri bırakırsak, buraları kimler yeşertecek. *Köyümü, komşularımı seviyorum. *Ata, dede mekanlarımız. Az da olsa köy alanlarında, daha sakin ortamlarda bulunduğumuz için. *Şehre yakın, işime rahat gidip, gelebiliyorum. Doğup büyüdüğüm yer. Başka yerlere uyum sağlayabilir miyim, bilmiyorum. Ama çocuklar büyüdüğünde iş imkanı olmadı mı, mecbur gitmem gerekti mi, gidebilirim. *Doğduğum topraklar, benim için kutsaldır. Terk etmem. *Geçim kaynağım hayvancılık ve tarım. *Ekonomik nedenlerden. *Başka şansımız yok. *Yaşımdan dolayı. *Köyü seviyoruz ama çocukları köyden evlendiremiyoruz. *Belli bir yaşa geldiğim için. *Ata yadigarı toprağım ve örf, ananelerim. *Atamın topraklarından ayrılmam. Göç etmeye cesaret edemem. *Köyümde arazimi işlemek istediğimden. *Çok seviyorum. *Geçim sıkıntısı. *Maddiyat sıkıntısı. *Mesleğim olduğu için. *Doğal yaşamayı seviyorum. *Zorunluluk. *Yaş geçti. *Manevi değerlerimize verdiğim değerden dolayı. *İş imkanı olsa hemen gideceğim. *Doğduğum yer. *Ben köyümü seviyorum, para da kazandım. *Geçim kaynağım burada. *Yakında bende gideceğim, böyle devam ederse. *İş imkanı yok. *Mesleğimi seviyorum. *Emekli olduktan sonra göç edeceğim. *Yapacağım bir işim yok. Köyümü ve işimi de severek yapıyorum. *Şu anlık eğitim gören çocuğum yok. Eğer okul olmazsa mecburen göç etmek zorundayım. Ben işimi de hayatımı da seviyorum. Üretmek her zaman her yerde gereklidir. Göç etmem için sebep yok. Ben üretmezsem sen yiyemezsin okuyan arkadaş. *Dışarıda yapacağım mesleğim olmadığından. *Göç ettik mi, başkaları mahallemize göç eder. Atalarımızın emanetine sahip çıkmamış oluruz. Biz buradan ülkemize faydalı olmak için üretmek, katkıda bulunmak için, buradan göç etmeyi düşünmüyoruz. *İmkansızlık. *İşim gereği. *İmkanımız yok. *Geleceğe dair planlarımın burada olması ve tabii memleketimi, köyümü seviyorum. *Ata topraklarını bırakamıyorum. *Sevdiğim için. *Şehirde iş olanağım yok, olsa göç ederim. *İmkan durumlarından dolayı. *İmkanımız kısıtlı. *Evimizin gelir kaynağının büyük bölümü, yaşadığımız yerden gelmekte ve şehre ulaşımında herhangi bir sorun yaşamadığımdan göç etmiyorum. *Şehre yakın ve geçimimi rahatlıkla sağlıyorum. *Geçim kaynağım burada ve düzenimi bozmaya cesaret edemiyorum. *Geçim kaynağım burada. *İşimiz olmadığından. *Başka alternatif olmadığından. *Köyümden memnunum. *İş imkansızlığından. *Köy geliri dışında gelirim yok. *Cesaret edemiyorum. *İş imkanları olmadığı için. *Ediyoruz. *Başka bir mesleğim yok. *Tarım arazileri ve mesleğimden dolayı. *Tarım ve hayvancılık için. *Artık cesaretim kalmadı. *Geçim kaynağım burada olduğu için ve sevdiğim için. *Gelir kaynağını, köyden sağladığım için. *Şartlar zor. *Köyümüzden göç eden çok var, kalanlar yaşlı olduğundan ve mesleği olmadığından. *İşim yok. *Ata topraklarımdan, üretimden vazgeçmem. *Ata topraklarımı, yurdumu seviyorum. *Geçim kaygısı. *Ata topraklarımdan, ekmeğimden vazgeçemem. *Ekonomik sorunlardan dolayı. *Yaşlılık. *Göç hiçbir zaman çare değil, devlet imkan sağlıyor. *Güleyim bari, şehre gidecek alt yapı yok (para). *Köyümü seviyorum. *Maddiyetten. *Çalışma hayatım, bu tarz faaliyetlerle geçtiği için, şehir hayatında zorlanacağımı düşündüğüm için. *Birkaç yıl sonra. *İmkanım yok. *Yapacak bir şey yok.

*Memnunum. *Tarım ve hayvancılıktan ümitliyim. *İmkanlar kısıtlı. *İmkanım olmadığı için. *Gidecek yerimiz yok. *Mecburi, geçim kaynağımız köyümüzden devam ettiği için. *Topraklarımızdan dolayı.

İmkanınız olsa kırsal mahallenizden/köyünüzden göç eder miydiniz?

Kırsal yaşamın en önemli sorunlarından biri olan göç olgusunun, havzadaki kırsal nüfusun imkanları söz konusu olduğunda gerçekleşebilme potansiyelini sorguladığımız bu başlıkta, katılımcıların büyük bir bölümü, verdiği cevapları sosyoekonomik koşullarla değerlendirerek yanıtlamışlardır. Yaşadıkları alanda, gelir seviyesi açısından yeterli imkanlara sahip oldukları sürece göçü düşünmeyenlerin oranı baskındır. Bu cevaba paralel olarak, ekonomik açıdan sahip oldukları imkanların, göç edecekleri yerde daha iyi olacağı garantisi olursa, göç edebileceklerini söyleyenler de söz konusudur. İmkanlar söz konusu olduğunda koşulsuz göç edebileceklerini söyleyen katılımcıların yanı sıra, kesinlikle göç etmeyeceklerini beyan eden katılımcılar şeklinde, iki uçtaki cevaplarda çalışmaya yansayan diyen yanıtlardır.

*Hayır, nereye gitsen çalışmadan olmaz. Başkasına hamal olma akıllı insan işi değil. *Sessiz bir alan, tarım ve hayvancılık için uygun koşullar tam anlamıyla oluşturulursa, gitmek istemezdim. *Ülkeden ederdim. *Hayır etmezdim. Hayvancılığı seviyorum. İmkanlarımız az olduğu için fazlasını yapamıyorum. Az olanın da fazla bir katkısı olmuyor. 4 inek ile evimin ihtiyaçlarını sütünü, yağını, peynirini yapıyorum. Bir ek gelir olmuş oluyor. Aldığım maaşla birlikte hamdolsun geçinmeye çalışıyoruz. 6 çocuk, annem, eşim toplam 9 bireye bu şekilde bakıyorum. 9 kişiyle bir apartman dairesine sığamayız. Ama köyümüzdeki 2 odalı eve çok da rahat sığarız. *Hiç düşünmeden. *Belki. *Evet. *Hayır. *Türkiye'nin en güzel yaşanacak yeri ve çalışana altındır. *İmkanım oldu göç ettim, pişman oldum tekrar köyüme döndüm. Köyde hayat var. *İmkanım olduğu halde çıkmıyorum, çıkmayı da düşünmüyorum. *İmkanımız yok. *Batıda daha verimli ve sıcak iklimi olan bir başka köye gitmek isterdim. Bunun sebebi hayvanların burada soğğun fazla olmasından ötürü az verim vermesi ve beslenmelerinin daha maliyetli olması. *Yani yaşlandıkça göç etmeyi düşünüyor insan. *Evet, göç ederdik. *Hayır mesleğimi seviyorum. *İmkanım var, fakat göç etmek istemiyorum. *Tabi ki. *Hiç durmam, hemen giderim. *İş imkanı olsa, çıkardım köyden. *Durumum iyi olsaydı, köyümden göç ederdim. *Hayır, etmezdim. *Bilmiyorum. *İmkanlar var oldukça göç etmem. *Evet ederim. Çünkü tarım ve hayvancılığı öldürdüler. *Düşünürüm. *Göç ederdik.

İlave etmek istediğiniz başka bir şey var mı?

Çalışmada, kırsal nüfusun yapılandırılmış görüşme formunda belirtilen başlıklar dışında, kendi gündemlerine ilişkin ilave etmek istediklerini gözlemlemeye çalıştığımız bu başlıkta, kırsal nüfus, havza arazilerinin kırsal kalkınmasının nasıl sürdürülebilir olabileceğine ilişkin yerel örnekler üzerinden tavsiyelerde bulunmuşlardır. Havza arazilerinin zorlayıcı ve kısıtlayıcı doğal çevre özelliklerinin farkında olan katılımcılar, bu durumun beşeri faaliyetler bağlamında ortaya çıkardığı olumsuzlukların aşılabileceği kanaatindedir. Havza arazilerinin, fiziki coğrafya özellikleri açısından ülkemizin dezavantajlı bir konumunda olmasının ortaya çıkardığı zorlukların, devletin elverişli coğrafi özelliklere sahip diğer bölgelere kıyasla bölgeye vereceği teşvikler, destekler ve temel kullanım maddelerinde uygulayacağı vergi indirimleri ile biraz daha hafifletilebileceğini belirtmişlerdir. Ayrıca kırsal nüfusta, doğal kaynaklara karşı çevre bilincinin oluşturulmasının, yerel yönetim organizasyonlarından merkezi yönetim unsurlarına kadar tüm paydaşların, havza kırsal yaşamının ihtiyaç duyduğu sosyodemografik ve sosyoekonomik uygulamaların hayata geçirilmesinde öncü olmalarıyla sağlanabileceği vurgulanmıştır. Son olarak havza kırsal yaşamı üzerindeki şehirselleşmenin kaldırılması ya da en azından hafifletilmesinin elzem olduğu yönündeki yanıtlar da elde edilen diğer verileri oluşturmaktadır.

*Köyümüz kırsal kalkınmayı sağlamaya çalışan bir köy. Sorunumuz çok, ilgilenen az. Evlerimiz mağara hayatı, hanımlarımız sürekli toz, toprak temizlemek zorunda kalıyor. Köyümüzü seviyoruz ama güzel bir ahır, güzel oturacağımız bir ev ve desteklemeli hayvanlarla işletmelerimizi güçlendirebiliriz. Doğu köylerinin faaliyeti bana göre böyledir. Yakın bir süre önce batıya tatile gitmiştik. Orada tarlada 5. hasat alınmış, bizim buralarda 1. ya da 2., o da yonca. Aslında devletimizin buralardan vergileri az alması gerekiyor. *Suni tohumlama ile daha iyi ırk geliştirerek, kendi hayvanlarımızı yetiştirmek. *Bu bölgeyi, batı ile aynı şartlarda değerlendirmemeli. Örneğin şekerpancarında biz dönüme en fazla 4-5 ton, batıda ise 9-11 ton verim alınmaktadır. Sadece buna bakılırsa bile doğu ile batının farkı anlaşılır. *DSİ'den Karasu Çayı'nın temizlenmesi ve yatağının ıslah edilmesini istiyoruz. *Karasu Çayı'nın yatağındaki kirlilik yüzünden tarım yapılamıyor. *Karasu Çayı drenaj kanallarının temizlenmesi, kamu kurumları ilgisiz. *Karasu Çayı taşkın sorunu. Otlak ve meralar su baskınına maruz kalıyor. *Otlak ve meralarda sulama imkanları ve hayvanlar için barınaklar olmalı. *Hayvancılığı profesyonel bir şekilde yapmak istemekteyim. Fakat maddi imkansızlık ve arazi sıkıntısı yaşıyoruz. *Bölgesel kalkınma planları yapılmalı. Mera ve dağlık arazilerin kullanımı, kırsal nüfus için teşvik edilmeli. Gelen mülteciler tarım ve hayvancılıkta istihdam edilmek üzere kabul edilmeli. 5 yıl süre ile aynı sektörde ve aynı yerde işçilik yapanlara vatandaşlık hakkı verilebilir. *Önceden bütün dağlarımız işleniyormuş öküz ile.

Saban döneminden sonra traktör dönemine geçilince, durum değişiyor. Tarlalarımızın çoğu dağlık arazide olduğu için ne işleyebiliyoruz ne de hayvanımız çok. Bu nedenle dağlarımızı ne hayvanlarla doldurabiliyoruz ne de işleyebiliyoruz. Bu da gelirimizi etkiliyor. *Gölet ve su kaynakları artırılmalı. Sistemli, dengeli bir şekilde, arazi kapasitesine göre hayvan sayısı oluşturulmalı. Dağlarımızda hiç ağaç yok, ağaçlandırılması gerekli. Geçen yıl dağda gezerken büyük taşların arasında bir bitki gördüm. Gittim, tanıyorum meşe ağacına benziyordu. Demek ki ekilse, olacak. 20 yıl önce Köşk kırsal mahallesi yukarı kesiminde, devlet ağaçlandırma yaptı. Hatta biz bile çalıştık. Çam ağacı ektik, günlük yevmiye ile. Şimdi orası orman olmuş, çok güzel görünüyor. Neden her köyün dağında orman olmasın ki. *Tarım arazilerinin satılması ve bu araziye alan insanların, bu arazileri tel örgü ile çevirerek ve sadece yazlık olarak kullanması çok yanlış. Devletin buna dur demesi lazım. Tarla, çayır gibi tarım arazisi olarak geçen arazilere ruhsat nasıl veriliyor. Bunu hala anlayamadım. Sizler tarım ve hayvancılığın önemini anlatmaya çalışıyorsunuz ama nafile. Yakında her taraf, tel örgü olacak. Eskiden "tarla tarlanın yoludur" derdi büyüklerimiz, o yola şimdi tel örgü çektiler. Hayvancılığa gelince, şöyle bir durum var. Hayvan sayısı fazla, otlak, mera yetersiz. Devletimiz her yönden hibe, destek veriyor. Ama denetim yetersiz. Adama mazot, gübre desteği, kredisi veriyor, adam dolara yatırıyor. Devletin, bu verilen kredinin, hibenin tam olarak kontrolünü yapması lazım. Yazıktır, ihtiyaç sahibi tam olarak tespit edilip, kontrollü bir şekilde verilmeli. *Tarımsal üretimde, bilgi ve modern araç gerece geçilmeli. Maksimuma yakın üretim hedeflenip, hayvancılığın hem süt ve süt ürünleri hem de besi (ahır) hayvancılığı şeklinde değerlendirilmesi gerekir. Tabi ki, bölgeye uygun modern ahır sistemleri artırılmalı ve ayrıca bölgeye uygun melez ve verimliliği yüksek farklı ırklara geçiş yapılmalı. *Bence bayanların ilgilenebileceği faaliyetler oluşturulması gerekiyor. Mesela el sanatları, bununla ilgili kurslar açılması gerekiyor. Tarım ve hayvancılıkta mazot ve gübre desteklerinin artırılması kaçınılmaz. Maliyetler gerçekten çok yüksek. Mazot ve gübrede %400'lere varan artışlar, imkanlarımızı ve isteğimizi kırıyor. Asgari ücretle çalışan bir kişi, benden rahat. Bu şartlarda, tarım ve hayvancılık olmaz. *Hayvancılığa destek, tarım ve yemleme desteği şart. Ahır ve çiftlik desteklerinin, artması gerekiyor. *Gönül vererek yapacağın işi, severek dürüst çalıştın mı, dünyalar senin olur. O da devletin sana desteğiyle, imkanları sağlamasıyla olur. *Bu konularda yardımlar sağlanmalı. *Erzurum Ovası ve Daphan Ovası Havzaları olarak, tarımın daha gelişmesi için modern ekipman desteklerinin ziraat odaları ve il/ilçe tarım müdürlükleri aracılığı ile daha kolay erişim sağlanarak yürütülmesi gerekmektedir. Belediye kendi gücü doğrultusunda bir şeyler yapıyor ama yeterli düzeyde erişim sağlanamıyor. İl ve ilçe tarım müdürlükleri ile konuyla ilişkili kamunun diğer taşra teşkilatlarının, çiftçilerin görüşlerine daha fazla başvurmasını temenni ediyoruz. *Küçükbaş hayvan besleyen bir işletmede, kışın 100 baş olan küçükbaş hayvan sayısı, yazın 1000 küçükbaş hayvan oluyor. Bu sebepten ötürü meralarımız hayvanlarımıza yetmiyor. Köyümüzün tarımsal üretimine su yetmiyor. *Evet devletimiz ahır desteği veriyor. Hak etmeyenler gidip alıyor ama bizim gibi gelir düzeyi düşük insanlar, bu haklardan yararlanamıyor. Doktor, avukat, müteahhit gibiler, bu desteklerden yararlanıyor ama bizlerin önüne öyle engeller koyuyorlar ki, bizlerin ne maddi ne de başka türlü yetişmemizin imkanı yok. Tarım aletleri keza aynı. Bir makinenin devlet desteği olmadan önceki fiyatı 10 lira ise devlet destek verdiği zaman o ürün anında 20 lira oluyor. Yani devletin desteği, arada buhar oluyor. Bunların önüne geçilmesi gerekiyor. *Yok. *Tarım arazilerinin geliştirilmesi ve genç nüfusun teşvik edilmesi gerekiyor. *Tarım ve hayvancılıkla ciddi manada uğraşan insanlarla el ele vererek bir şeyler yapılmalı. Yetkililer, sorunun ne olduğunu sahada görmeli. Deneme yanılma usulü ile değil. Bizim köyün suyu yok, su sorunu çözülsünse göç durur. 2010-2011 döneminde DAP'tan 12 işletme kapandı. Bir yetkili sormadı ki sorunuz ne, neden kapandınız, niye battınız?

Tartışma

Coğrafya biliminin laboratuvarı saha çalışmalarında yararlanılan en önemli araştırma yöntemlerinden biri, nitel araştırma yöntemidir. Yönteme ait araştırma tekniği olan yarı yapılandırılmış görüşme formları ise sahadaki yerel paydaşların yaklaşımlarını doğrudan tespit etmede çok önemli bir role sahiptir.

Araştırmanın uygulandığı kırsal alanlar, sahip oldukları hassas ekosistemleri ve kültür ocakları mahiyetindeki geleneksel yaşam tarzları ile korunmaya ve kalkınma olgusunun sürdürülebilir çerçevedeki kapsayıcılığına ihtiyaç duymaktadır. Erzurum Ovası ve Daphan Ovası Havzaları, fiziki coğrafya özelliklerinin kazandırdığı sınırlandırıcı ve zorlayıcı karasal koşulları ile sürdürülebilir kırsal kalkınma olgusuna, diğer kırsal alanlardan daha fazla ihtiyaç duymaktadır. Ülke geneli kırsal alanlarına göre dezavantajlı durumu ile yerel paydaşlardan başlamak üzere, yerel yönetim organizasyonları, sivil toplum kuruluşları ve kamu/özel sektör kuruluşlarının bütüncül yaklaşımı ile geliştirilecek bir paradigma, araştırma sahası ve benzer özellikteki diğer bölgelerdeki kırsal alanlar için bu konuda umut ışığı olabilecektir.

Bahsi geçen paradigmanın temelinde, kırsal nüfusun iş ve yaşam standartlarının artırılmasının yanında, fiziki ve beşeri coğrafya çıktılarını koruyacak bir ekonomik modelin oluşturulması ve bunun yerel paydaşlarca sahiplenilmesinin sağlanması yatmaktadır. Bu modelde kırsal nüfusun işsizlik, fakirlik ve yoksunluğunu bitirecek bir tarım politikasının oluşturulması şüphesiz sosyoekonomik yapıdaki olumsuzlukları giderecek ve kırsal nüfusun göç olgusunun hızını kesebilecektir.

Sosyoekonomik yapıda görülecek iyileşme, kırsal nüfusun yaşam standartlarını yükseltecek, toplumsal yapılarına nitelik kazandıracak ve yürütecekleri ekonomik faaliyetlerde daha örgütlü ve profesyonel olmalarına olanak sağlayacaktır.

Özetle kırsal kalkınmanın sürdürülebilir kılınmasına yönelik; **Kırsal alanda yer alan doğal kaynak potansiyelinin coğrafi bir bakış açısıyla tespit edilmesi, *Gerçekleştirilecek ekonomik modelin kırsal alanı oluşturan coğrafi mekan bileşenleriyle uyumlu olması, *Kırsal nüfusun, ekonomik modelin tüm süreçlerine aktif olarak katılımının sağlanması, *Coğrafi ortamın sahip olduğu şartlar ve imkanlarda iyileşme ve gelişmenin gözlenmesi, *Ekonomik modelin, süreçte görülebilecek aksama ya da olumsuzluklara karşın, uygulamalı coğrafya ilkeleri kapsamında dinamik ve esnek bir yapıda olması, *Kırsal nüfusun hassasiyetleri yanında, yerel paydaşlarında ekonomik model ile ters düşmeden sahiplenmelerinin sağlanması, *Merkezi yönetim başta olmak üzere yerel yöneticiler, kamu özel sektör kuruluşları ve sivil toplum örgütlerinin plana şeffaf, katılımcı, yapıcı ve çözüm odaklı yaklaşım sergilemelerinin sağlanması, önem arz etmektedir.*

Doğal çevrenin sahip olduğu özellikler kapsamında taşıma kapasitesi dikkate alınmadan, sahadaki muhatapları meydana getiren kırsal nüfus sürece dahil edilmeden, merkezi/yerel yönetim ve diğer yerel paydaşların karar mekanizmalarına uyumu sağlanmadan, sorunun tespiti ve çözümüne yönelik ilgili tüm alanlardan harmanlanmış bilimsel ve rasyonel bir bakış geliştirilmeden, sürdürülebilir kırsal kalkınma çalışmalarının sonuçsuz kalması kaçınılmazdır.

Sonuç ve öneriler

Coğrafi yeryüzü bütünlüklerinden havza mekânsal unsuru özelinde, bu alanlardaki coğrafi ünitelerin yerel ve geleneksel kullanıcısı olan kırsal nüfus, çalışmanın odak noktasını oluşturmuştur. Kırsal alan dediğimiz arazi birimleri üzerinde yaşamını sürdüren bu yerel paydaşlar, coğrafi ortamlarıyla birlikte her zamankinden daha çok dinlenilmeye, anlaşılmaya ve sahiplenilmeye ihtiyaç duymaktadır.

Arazi kullanım kalıplarının, modernleşme paralelinde çevre hassasiyetinden ticari kaygılara dönüşen yapısı, kırsal alanlar ve bu alanlar üzerinde yaşayan kırsal nüfus üzerindeki baskıyı artırmıştır. Yönetim organizasyonları tarafından merkezden planlanan ve uygulamaya konulan kırsal kalkınma planlarında, kırsal nüfusun bu noktadaki tecrübeleri, hassasiyetleri ve beklentileri çoğu zaman görmezden gelinmektedir. Dolayısıyla hedeflenen kazanımlara ulaşmada, planların ihmal edilen yerel ayağı eksik kalmaktadır. Bu durumun en önemli yansıması yarı yapılandırılmış görüşme formu üzerinden yürüttüğümüz çalışmada elde edilen verilerden görülmektedir.

Coğrafya biliminin laboratuvarı olan yeryüzü mekânsal unsurları, beşeri sistemlerin yürüttüğü/yürüteceği tüm çalışmalarda odak noktasını teşkil etmektedir. Şüphesiz coğrafi üniteleri ilgilendiren tüm çalışmalarda, coğrafya biliminin kalkınma olgusunu sürdürülebilir kılmaya yönelik gelişmiş çevresel, toplumsal ve ekonomik boyutları kapsayan bütüncül bakış açısı yol gösterici olacaktır.

Coğrafya biliminin yararlandığı nitel araştırma yöntemlerinden yarı yapılandırılmış görüşme formu tekniği, kırsal nüfusun kırsal alanlara yönelik bakış açıları, duyguları ve toplumsal normlarını belirlemede yararlanılan en önemli araçlardan biridir. Çalışma, kırsal alanların tüm paydaşları ve hassas ekosistemleri ile kalkınmanın sürdürülebilir kılınmasına yönelik olarak, yarı yapılandırılmış görüşme formu üzerinden kırsal nüfusun beklentilerine kulak vermek üzere hazırlanmıştır. Coğrafi perspektiften uzak bir formatta yürütülen çalışmaların, kırsal alanlar ve kırsal nüfusun hassasiyetleri ile önceliklerini çoğu kez görmezden geldiği görülmektedir. Bu durumunda, insanlık için hayati öneme sahip bu eşsiz coğrafi ortamların, ihmal edilmeleriyle atıl kalarak kaybedilmeleri sonucunu doğuracağı çalışmadan elde edilen cevaplardan görülmektedir.

Erzurum Ovası ve Daphan Ovası Havzaları özelinde, doğal çevre unsurlarının kısıtlayıcı ve zorlayıcı karaktere sahip doğal ortam özellikleri, ülke geneli için bu bölge ve çevresini kalkınma başlıkları bağlamında istatistiksel olarak geri planda bırakmıştır. Araştırma sahası ve çevresinde bu durumu ortaya çıkaran fiziki coğrafya özellikleri, bölgeye geçmişten günümüze ön yargı ile yaklaşılması sonucunu doğurmuş ve bu minvalde gelişen makus talihi ise kader olarak kanıksatılmaya çalışılmıştır. Aslında özelde çalışma sahası, genelde ise benzer coğrafi ortam koşullarına sahip bölgelerde, kısıtlayıcı ve zorlayıcı bir çerçevede tezahür eden bu kanıksanmış "kader" kavramından ziyade, bölgenin uygulamalı coğrafya ilkeleri ile yapılacak analizi sonucunda görüleceği üzere, fiziki ve beşeri ortamın birlikteliğinde sunulmuş ve değerlendirilmeyi bekleyen imkanları söz konusudur. Bu olguya dair farkındalığın oluşturulmasında; sahadaki beşeri kaynağın ilk elden temsilcileri olan kırsal nüfusa, yerel yönetim mekanizmasının kurumsal yapıdaki ilk temsilcileri olan muhtarlıklar ve belediye teşkilatlarına, kamu otoritesinin yereldeki taşra teşkilatları ile kooperatifler, sivil toplum kuruluşları, dernekler ve konuyla ilgili diğer özel sektör yapılanmalarına büyük sorumluluk ve görevler düşmektedir.

Yazar Katkıları: Fikir- Ş. G.; Tasarım-Ş. G.; Denetleme- Ş. G., Z. K.; Kaynaklar- Ş. G.; Veri Toplanması ve/veya İşlemesi- Ş. G.; Analiz ve/veya Yorum- Ş. G., Z. K.; Literatür Taraması- Ş. G.; Yazıyı Yazan- Ş.G.; Eleştirel İnceleme- Z. K., Ş. G.

Hakem Değerlendirmesi: Dış bağımsız.

Çıkar Çatışması: Yazarlar, çıkar çatışması olmadığını beyan etmiştir.

Finansal Destek: Yazarlar, bu çalışma için finansal destek almadığını beyan etmiştir.

Author Contributions: Concept- Ş. G.; Design- Ş. G.; Supervision- Ş. G., Z. K.; Resources- Ş. G.; Data Collection and/or Processing- Ş. G.; Analysis and/or Interpretation- Ş. G., Z. K.; Literature Search- Ş. G.; Writing Manuscript- Ş.G.; Critical Review- Z. K., Ş. G.

Peer-review: Externally peer-reviewed.

Conflict of Interest: The authors have no conflicts of interest to declare.

Financial Disclosure: The authors declared that this study has received no financial support.

Kaynaklar

- Altuntaş, M., & Telatar, T. G. (2022). Paramediklerin İş Yeri Kültürüne Yönelik Benimsedikleri Kuralların Yarı Yapılandırılmış Görüşmelerle İncelenmesi: Nitel Bir Çalışma. *Anatolian Journal Of Emergency Medicine*, 5(4), s. 175-180.
- Atalay Oral, M. (2019). Kırsal Alanda Yaşayanların Sürdürülebilir Kalkınmaya Yönelik Tutumlarının Belirlenmesi. *Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, 6(7), s. 354-372.
- Atalay, İ. (1978). Erzurum Ovası ve Çevresinin Jeolojisi ve Jeomorfolojisi. *Atatürk Üniversitesi Yayınları*, s. 3-6.
- Berry, D. L., Maliski, S. L., & Ellis, W. J. (2006). Qualitative Research Techniques. (D. P. Wei, Dü.) *Clinical Research for Surgeons*, s. 297-310.
- Boşnak, B. (2022). Sivil Toplum Çalışmalarında Yarı Yapılandırılmış Mülakatlar. *Pamukkale Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*(51), s. 239-255.
- Çelik Ateş, H. (2017). Kırsal Yoksulluk ve Sürdürülebilir Kırsal Kalkınma Politikaları. *Akademia Disiplinlerarası Bilimsel Araştırmalar Dergisi*, 3(1), s. 1-8.
- Geray, C. (1999). Kırsal Kalkınma Yöneltileri, İlçe Yerel Yönetimi ve "İlçe Köy Birlikleri" Önerisi. *Çağdaş Yerel Yönetimler*, s. 11-42.
- Gök, C. (2015). *Havza Sürdürülebilirlik İndeksinin Türkiye'de Uygulanması: Ergene Havzası Örneği*. Hacettepe Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü.
- Kolukırcık, C. (2010). *AB Kırsal Kalkınma Politikaları, Fonları ve Türkiye'nin Yararlanma Alanları (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi)*. Namık Kemal Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü.
- Polat, A. (2022). Nitel Araştırmalarda Yarı-Yapılandırılmış Görüşme Soruları. *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 22(Özel Sayı 2), s. 161-182.
- Sözer, A. N. (1963). *Erzurum Ovasının Beşeri ve İktisadi Coğrafyası*. Atatürk Üniversitesi İşletme Fakültesi Yayınları.
- Torun, G. (2008). *Sürdürülebilir Gelişme Bağlamında Havza Planlaması ve Yönetimi: Alibey İçme Suyu Havzası Örneği (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi)*. Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü.
- Turgut, N. (1996). Sürdürülebilir Kalkınmanın Sağlanmasında Katılımın Rolü. *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, s. 701-715.
- Uzun, A. (2014). *Sürdürülebilir Kalkınma Kapsamında Madra Dağı'nın Doğal ve Beşeri Kaynaklarının Değerlendirilmesi (Yayınlanmamış Doktora Tezi)*. Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Yılmaz, A., Tuncer, M., & Zorlu, K. (2016). Yavaş Şehir (Sürdürülebilir Yerel Kalkınma) Potansiyelinin Belirlenmesine Yönelik Bir Araştırma: *Studies of The Ottoman Domain (Osmanlı Hakimiyet Sahası Çalışmaları)*, 6(10), s. 1-18.

Postdramatic Tendencies in Martin Crimp's *Fewer Emergencies*

Martin Crimp'in *Fewer Emergencies* Oyunundaki Postdramatik Eğilimler

Çağlayan DOĞAN

Gümüşhane Üniversitesi,
Edebiyat Fakültesi, İngiliz Dili ve Edebiyatı
Bölümü, Gümüşhane, Türkiye
Gümüşhane University, Department of English
Language and Literature
caglayandogan@gumushane.edu.tr
(Sorumlu Yazar-Corresponding Author)

Abstract

Martin Crimp has been one of the most prominent playwrights on the British stage since his first appearance. Although his oeuvre consists of absurdist and postdramatic plays, he translated classic texts such as *Cyrano De Bergerac*, *Rhinoceros*, *The Seagull* and *The Misanthrope*. *Fewer Emergencies* is a short play that forms part of Crimp's triptych, which also includes *Whole Blue Sky* and *Face to the Wall*. In *Fewer Emergencies*, Crimp creates a theatrical atmosphere that deconstructs the tenets of conventional dramatic theatre. In the playlet the characterisation is reminiscent of his earlier thought-provoking *Attempts on Her Life*, which had no obvious character attributions. In *Fewer Emergencies* he makes a similar kind of characterisation. He simply numbers the characters 1, 2, 3. In this way, Crimp creates an inspiring theatrical space. The aim of this study is to uncover the postdramatic theatricality of Crimp's *Fewer Emergencies*.

Keywords: Martin Crimp, *Fewer Emergencies*, postdramatic theatre

Öz

Martin Crimp ilk ortaya çıktığı günden bu yana İngiliz sahnesinin en önemli oyun yazarlarından biri olmuştur. Eserleri absürd ve postdramatik oyunlardan oluşsa da, Crimp *Cyrano De Bergerac*, *Rhinoceros*, *The Seagull* and *The Misanthrope* gibi klasik metinleri de çevirmiştir. *Fewer Emergencies*, Crimp'in *Whole Blue Sky* ve *Face to the Wall* oyunlarını da içeren üçlemesinin bir parçasını oluşturan kısa bir oyundur. *Fewer Emergencies*'de Crimp, geleneksel dramatik tiyatronun ilkelerini yapıbozuma uğratan teatral bir atmosfer yaratmaktadır. Oyundaki karakterler, Crimp'in daha önceki düşündürücü *Attempts on Her Life* oyununu anımsatmaktadır. Crimp *Fewer Emergencies*'de de benzer bir karakterizasyon yaparak karakterleri basitçe 1, 2, 3 olarak numaralandırmaktadır. Crimp bu şekilde ilham verici bir teatral alan yaratmaktadır. Bu çalışmanın amacı Crimp'in *Fewer Emergencies*'inin postdramatik teatralliğini ortaya çıkarmaktır.

Anahtar Kelimeler: Martin Crimp, *Fewer Emergencies*, postdramatik tiyatro

Introduction

This study aims to examine the postdramatic tendencies in Martin Crimp's *Fewer Emergencies*. Martin Crimp is one of the representatives of British New Writing. New Writing is characterised by plays that are contemporary in language, in their subject matter and often in their attitude to theatre form" (Middeke, Schnierer and Sierz, 2011, p. 12). These plays have been defined as confrontational, provocative, speculative, sensational, shocking, brutal, bleak, gloomy, and dark (Middeke, Schnierer and Sierz, 2011, p.12), and they deal with the themes of materialism, urban consumerism, and power of cruelty. Crimp prioritises postdramatic staging styles, features of symbolic theatre, and satirical approaches to politics. As a representative of British New Writing, his works, technically and thematically, are beyond dramatic plays that have Aristotelian structural and conceptual unities.

According to Dominic Dromgoole "Martin Crimp is a truly European writer and, happily to subvert all my little Englander prejudices, a rather wonderful. [...] Perspective is as significant in his work as content." (2001, p.62). In this respect, there is no doubt that

Geliş Tarihi/Received 15.10.2023

Kabul Tarihi/Accepted 10.02.2024

Yayın Tarihi/Publication Date 25.03.2024

Cite this article as: Doğan, Ç. (2024). Postdramatic tendencies in Martin Crimp's *Fewer Emergencies*. *Current Perspectives in Social Sciences*, 28(1), 79-85.

Content of this journal is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License.

Crimp's innovative and mostly experimental theatrical aesthetics surmount traditional ways of staging techniques in the early 1990s.

Crimp's writing strategies can be analysed in three main phases: dramatic, postdramatic, and as we see in his *In the Republic of Happiness* (2012), in some of his plays, he skillfully uses both dramatic and postdramatic styles. Crimp's innovative plays bring audiences to a new theatrical space, and it can be entitled as ¹Crimpland. As Dromgoole underlines, with his major plays, "Crimp has carved out his own theatrical territory, Crimpland, full of hollow folk, all with offstage lives of loneliness and mystery, suddenly trapped together in mutual obsessions" (Dromgoole, 2001, p. 62).

Hans Thies Lehmann underlines that there is a resemblance between Martin Esslin's definition and Robert Wilson's theatre. "Is the theatre of Robert Wilson being described here? Since one can indeed diagnose something like an *absence de sens*' in postdramatic theatre, a comparison suggests itself with the Absurd of the Absurd, which already carries the renunciation of sense and meaning in its name (Lehmann, 2006, p.54). Here it is understood that the theatre of the absurd has sense and meaning despite the prioritising incoherence in every stratum. In doing so, the dependence of the text that is without any linear coherent plot is still seen in the theatre of the absurd.

Despite some criticism on postdramatic theatre about being the aftermaths of political and absurd tradition, it is no doubt that both are far more different because of the dominance of the text, dramatic hierarchy and the conflict of dramatic theatre elements. In contrast to postdramatic aesthetics, absurd tradition maintains the dramatic hierarchy that prioritises the elements of theatre, and the effectiveness of the text that in postdramatic theatre the dominance is deconstructed by prioritising the performance on stage. Therefore, it is seen that dramatic understanding of the text is still untouched; as for postdramatic theatre fragmented scenographic performances break the dominance of the text. In doing so, postdramatic plays discriminate from the absurdist plays at all although there are some views that propound that they have some common points, and it is mostly predetermined that they have the same tradition. It can be said that "we cannot speak of a continuation of absurdist or epic theatre in the new theatre but must name the rupture: that epic theatre as much as absurdist theatre, though different means, clings to the presentation of a fictive and simulated text-cosmos as a dominant, while postdramatic theatre no longer does so" (Lehmann, 2006, p.55). Since in the absurdist tradition the dominance of the text is much more predominant than in postdramatic theatre, there is no doubt that, contrary to the criticism of postdramatic theatre that it is not much different from the absurdist tradition, it presents a very innovative style on stage.

When it is considered in a far-reaching way, the term of postdramatism that pops up after millennium is strongly related with contemporary societal issues within the respect of main subjects. Some plays drive forward gender studies, globalisation, capitalisation, and racism some focus on daily problems and the criticism of media-ridden society with postdramatic staging techniques. As Escoda Agusti defines, "postdramatism, then, is the form that structurally best captures self-regulation the self-conscious state of being in which individuals walk their way through contemporary media-ridden society" (Agusti, 2013, p.115). In doing so, postdramatic playwrights stage their plays depending upon postdramatic playwriting with hidden topics that are hard to get because postdramatic plays generally give far more importance to performance, therefore, the power of text is evaporated.

Postdramatic theatre brings forward new discussions about contemporary theatre in the media-ridden postmodern society. In the epilogue of his book *Postdramatic Theatre* Lehmann inquires the relationships between postdramatic theatre and its political reflections. Lehmann clearly continues his argument when he propounds that representation of the politically oppressed on stage does not entail that this stage becomes political (Borowski & Sugiera, 2013, p.67). Theatre becomes political not by imposing overtly the political themes, but the perception of political theatre, that has had a change in contemporary society, gains its power from strong representation. In this respect, Lehmann goes on his argument, and unveils that it does not make sense to expect that theatre will represent political conflicts in the globalised world, because the notion of conflict entails clear-cut, binary divisions into friends and foes, the social malady and the recommended cure (Borowski & Sugiera, 2013, p.67). As it is easily understood, self-reflexive strategies in postdramatic theatre can be considered a political tenet, and thus, it should be born in mind that undoubtedly the aesthetic forms that are presented in *Postdramatic Theatre* cannot (and was not meant to) do justice to the development of forms of political theatre in specific, local contexts (Borowski & Sugiera, 2013, p.85). Here it is easily seen that postdramatic theatre is not a sort of theatre that prioritises the political themes on stage, rather since it deconstructs the unified qualities of the text, the performance comes to the fore.

¹ This term is borrowed from the book *The Theatre of Martin Crimp* by Aleks Sierz, 2013: p.110.

As it is clearly propounded in the above lines, political and postdramatic theatres are not the same because the effectiveness of the text is still seen in political theatre. Therefore, there is no doubt that political documented theatre intends to drop its arguments with a bizarre style within the scope of the text, but in postdramatic theatre, that is dominated with performative acts, it is far more beyond the dramatic staging process. Although postdramatic theatre gives a lot more importance to how to stage, it does not make sense if it has no message or not. On the contrary, every theatrical sign has a significant role in postdramatic theatre. In parallel, Lehmann discloses the problem of the political in contemporary postdramatic theatre, and practice is pushed to forefront again by the fact that we see more and more attempts to make use of theatrical practice with some direct interference in the political sphere (Lehmann, 2016, p.87).

Postdramatic reflections in *Fewer Emergencies*

Fewer Emergencies (2002), written on 10 September 2001, is a play consisting of three characters that are totally nameless but symbolised with the numbers 1, 2 and 3. The time and place are not certain. It can be said that *FE* (2002) refers to the possibility of global collapse, and reminds us of the tenets of late capitalism. *FE*, the last playlet of the triptych, has some relevant parts that are common with the first playlet, *Whole Blue Sky*. In the play there is the child, Bobby who has the same name as the child in *WBS*. In the play, Character 1 also names him Jimmy at one scene. In this play, it must be born in mind that domestic violence is prioritised since at a scene Bobby is grabbed by a gunshot, it is certain that Crimp emphasises the contemporary society by referring to domestic violence to symbolise the sorts of violence such as global violence in the first play of the triptych (*WBS*), domestic violence in the last one (*FE*). In addition to this, in *FE*, there is a strong link between Bobby's house and late capitalist society that Crimp criticises this inequality in contemporary world setting.

Bobby, who symbolises a capitalist figure in this play, draws attention to the cupboard that has sorts of materials such as "a shelf full of oak trees, and another where pine forests border a mountain lake" (Crimp, 2015, p.125). In another drawer he hides the island of Manhattan, the bone-handled knives and chickens onto the floor, the chain saws and the harpsichords, and the city of Paris (Crimp, 2015, p.125). When he goes on describing another cupboard, he depicts the cupboard as "a wardrobe full of uranium and another full of cobalt" (Crimp, 2015, p.125). There is a row of universities – good ones – on another shelf. Another interesting description is the hanging from the shelf, he describes the hanging as "the Beethoven quartets and fertility clinics, is the key, the key to use in emergencies, the key to get out of the house" (Crimp, 2015, p.125). Bobby's lines about the contents of the cupboards underpin a kaleidoscope effect by sprinkling these afore-mentioned wide ranges of themes and materials in order to symbolise the contemporary multitasking process. Hence, Crimp creates a satirical atmosphere on Bobby and the contents of the cupboard that represent the capitalist impetus.

Emergency is one of the key concepts of this play because of its underpinning semantic features. In the cupboards there are some materials for emergencies, as the crowd that revolt against the system threatens Character 3 asks: "What emergencies?" (Crimp, 2015, p.126), Character 1 answers: "Oh, didn't I tell you? Because there's an emergency right now. Rocks are being thrown –shots fired –that kind of stuff" (Crimp, 2015, p.126). In this quotation, emergency represents the rioting crowd that overturns the cars, burns them all. Crimp creates a link between Bobby and emergencies because Character 1 recounts that:

[...] there are fewer emergencies than there used to be but all the same, there's an emergency on right now. And I'm sorry to say that one of those shots came through the kitchen windows and caught poor Booby in the hip (Crimp, 2015, p.127).

As it is shown in above quotation, Crimp creates a discursive linguistic structure by going off at a tangent like a brainstorming activity. In these lines, when characters talk about Bobby who is confusingly called Jimmy by Character 1, Character 3 asks "What emergencies" (Crimp, 2015, p.127). In this connection, Character 1's lines start with "*things are improving*" expression that is one of the significant for the general understanding of the play. The play opens with this quotation: Character 2: And how are things going? Character 3: Well things are improving. Thing improving day by day (Crimp, 2015, p.121).

This expression is mentioned in the passim of the play, it can be said that the general theme of the play is that they are emergencies and disorders but now the things are improving day by day. Crimp on this expression underpins that the things apparently seem to be improving but nothing is looked up anymore in this contemporary society. As for violence, the cars are overturned and burned by a threatening, rebellious crowd, and a bullet shoots Bobby. Crimp consciously puts his criticism on domestic and mass violence by depicting this violent milieu. However, Crimp drives forward not only the violence in the play but also the audience-centred theatricalities when the end of the play comes, Character 3: asks And Bobby? (Crimp, 2015, p.129), Character 1 answers: "What he's losing in blood he's gaining in confidence. Light's flaring through the windows-flames-it's getting brighter-he can see the key-" (Crimp, 2015, p.129).

As it is seen in above quotation, Bobby is bleeding, but the importance of the key is emphasized and Character 1 says:

Things are improving. He's further up the stairs. He's closer to the key. See how it spins-no-correction-swings-see how /it swings (Crimp, 2015, p.129). Character 2 completes 1's lines "see how the key swings" (Crimp, 2015, p.129). The swinging of the key is clearly stressed because of the significance of the contents of cupboards. Even so, it is seen in the last part of the play that Characters 2 and 3 insist on saying that Bobby, you watch the key swinging. At first glance, since the key is the dominant symbol of the play it seems to be a requisite to indicate at the end of the play, however, when Bobby is shot in the hip that must be bleeding in this period of speaking, it comes off a little bit ridiculous. In this context, it can be said that Crimp aims to create awareness by intermingling these themes together in order to make the audience think and react because postdramatic theatre is an audience-centred theatre.

In this play, it must be born in mind that light is so significant because of the enhancing the postdramatic theatricalities. Apart from the text of the play, in the staging process using light in a different way such as grey light in some parts of the play, red light in *Face To The Wall*. In the staging process of the play, while composing the theatrical event, Macdonald intended to benefit from light at the same level as the other sign systems (Agusti, 2013, p.143). In this sense, Macdonald abolishes the dramatic hierarchical features, and it is obviously seen that Macdonald plays the hierarchical order of the play, and puts the light as a part of the staging process at the same level as in the other sign system. In terms of non-hierarchical theatre, using sorts of light in the play is considered as a vital component in *FE*.

In Macdonald production, he explains this staging process as follows: "His early training was at the International Theatre School Jacques Lecoq, in Paris, with Philippe Gaulier. Lecog is a school which is primarily about movement, about the abstract elements of theatre really, not text-driven (Gobert, 2008, p.141). Yet Macdonald was interested in "applying the Lecoq theory to texts (Gobert, 2008, p.141). Lecog theory is based on French theatre theorist Jacques Lecog's theatre that the body is prioritised, and it mixes the theatrical styles. As for *FE*, "in Macdonald's production, around the speakers there hung a wide light screen of one single colour, different for each play" (Agusti, 2013, p.143). In doing so, Macdonald brings forward the body, and what is performed on stage by unveiling wide light.

In addition to this, Macdonald refers to different styles of light in these three playlets that have various light styles. As for participation of spectators, "in Macdonald's production of Crimp's triptych, prompted by impulses they received from the text, spectators inevitably began to read minimal changes in intensity, shape and colour on the light screens, triggered by the need to interpret the play" (Agusti, 2013, p.143). The spectators reinterpret the performance that the message is not given in a prepared way. This process makes spectators as a part of interpretations of theatrical signs in order to receive the main points of these performative acts. When Macdonald stages Crimp's triptych, he deals with his elusive, playful, and semantic depth of language to convey the main point to spectators. It finds its mirror in his interview with Sierz, Macdonald states his staging preparation period of his triptych does away with all dramatic procedures (Sierz, 2006, p.219). Crimp's innovative text encourages Macdonald to create an inspiring, innovative stage performance. As it is underpinned in above quotation, the triptych has no set, situation, and certain characters' names. Therefore there are three or four voices discussing something about contemporary society.

Within this context, Macdonald appeals to various staging techniques such as creating a blurred ambiance with light effects so as to experience objective feelings of contemporary society. According to Clara Escoda Agusti: "Light, which sought to challenge the safe boundary dividing stage and audience, was part and parcel of a pedagogical strategically aimed at making spectators experience some of the most totalitarian or violent aspects of contemporary society, in the hope they might be able to resist them outside the theatre" (Agusti, 2013, p.145). It can be said that using light in the play is for encouraging the audience to internalise the violent aspects of contemporary society that are reproduced in problematic reflections.

Crimp in his triptych that consists of about three playlets that each lasts about fifteen minutes aims to tell us more by saying the least. As postdramatic theatre is an audience-centred one, when Crimp's unnamed characters give their sporadically unconnected tirades, the spectators should also complete the missing parts in their minds to fulfill the performance. In doing this, it is easily seen that there are strong links between spectators, light, and performance in this triptych. Agusti asserts that light is considered as an actor that contributes to grasping the message. It sets the stage for envisioning the play in the mind, too. Moreover, Agusti brings forward that use of light precludes the dropping political satires with discursive words in order to transmit political messages (Agusti, 2013, p.146). Here Agusti portrays the general outline of relationships of light, spectators, and performance especially in *FE*. In this sort of theatre, as Agusti underlines in above lines, spectators are the part of performance. However, when the political message is taken into consideration, spectators are inclined to negotiate

it as a theatrical event, but it is right that Crimp's discursive language in this triptych is also a message to spectators. This deconstructed language abolishes the unity of language in the triptych; thus, this is per se a message.

As it is clearly understood in above discussions that demonstrate the relationships between postdramatic theatre and the participation of audience in this process, in this sense, it can be asserted, *FE* "is an open text because of its structure. It is [...] open text, here used as a device that demands audience attention, conflicts with the singular function of *FE*" (Ledger, 2010, p.131). This is the sign that makes the spectators co-writer of the play. In open texts, spectators are the natural item of the play that challenges reading of the text that is written in dramatic style because the performance gets ahead of the other theatrical elements in postdramatic plays. In postdramatic plays, the prioritising of performance makes the actors the focal point of the performance and the exhibition of bodies are so significant. Adam Ledger clarifies it as follows: "From the outset, I envisaged too that the performance form of the piece would shift; it is in *FE* that we could overtly see the physicality of the actor" (Ledger, 2010, p.129). In doing so, semantic textual structure is abolished because of the paying attention to what is seen, however, language is still significant since in postdramatic plays, it seems that there is no predominant message to the spectators, but actually it is the message itself by referring to long pauses, overlappings, unconnected lines, deconstructed soliloquies, and dialogues. As a postdramatic point of view, *FE* is an open text that "[...] the reader – or audience in performance – is complicit in authorship. The performance is thus not devoid of meaning, but open to a plurality of meanings (Ledger, 2010, p.125). As it is underscored in above quotation, *FE* is open to construe with new meanings that give rise to reproduce the meaning. It thus brings forward multiple meanings in order to deconstruct the dramatic theatricalities. In addition to this, it can be asserted that this process leads to ambiguity, or avoiding being clear in meaning. In the play, for instance, Bobby is an unnamed outsider of the play is called Jimmy by Character 1 in the passim of the play. As Aleks Sierz puts it: "*FE* has deliberately ambiguous narratives: they might be ideas for a film, conversations amongs friends or improvised scenes for actors. The stories mutate under pressure of fear or violence. During one conversation about a massacre of schoolchildren, the narrative suddenly turns into a twelve-bar blues" (Sierz, 2005). Crimp's ambiguous narratives and multi-meaningful theatrical space reinforce and secure his innovative characteristics as a playwright. With these afore-mentioned discursive, ambiguous, and multi-meaningful theatricalities, it must be borne in mind that *FE* consists of innovative theatrical signs.

In that respect, as for language, according to Ledger, in *FE*, "[...] Crimp's language is highly crafted, imagistic, and poetic. I envisaged a similar quality to the actors' physicality, a choreographic aesthetic to match the quality of the writing, which might shift the piece out of the relentless examination of everyday detail. But, as a director, I was flummoxed as to where to begin" (Ledger, 2010, p.130). Ledger refers to James Macdonald's production of the play by bringing the staging process to the fore because it looks too short to be a play; meantime, actually it says more than a play, too. As it is thought as a whole, *FE*, apart from the postdramatic scope, has innovative theatrical features, and it symbolises a political stance in the background. When it is taken into consideration, apart from postdramatic theatrical features, Crimp's societal and political criticisms are seen in his ambiguous language in the play. As Aragay and Escoda puts it: "[...] *FE* (satirically) addresses a very specific kind of context – it dramatises the core conflict of late capitalism, the ever-widening gulf between rich and poor, as it unfolds in an increasingly globalised, mediatized, commodified world" (Aragay & Escoda, 2012, p.134). Although Crimp with his discursive, elusive, poetic, and witty style creates an innovative aura in his plays, he does not abstain from splashing his political criticism on space lines. Although as it is demonstrated in the afore-mentioned lines postdramatic theatre is not a sort of political theatre, Crimp's satires are obviously reflected in the play.

FE consists of three separate playlets that have generally the same theatrical characteristics. In addition to this, as it is asserted in above lines, lighting is so vital in these playlets, especially, in Macdonald's production, in *WBS* "it was an ultraviolet, dazzling white light; in *FTW*, an intense red light; while in *FE* a green light projected undefined shapes and shadows" (Aragay & Escoda, 2012, p.135). Besides, when the lighting clusters with Crimp's witty language, characterization, plotless structure and deconstructed lines, the stage turns into an innovative theatrical space. As for postdramatic tendencies, *FE* that reflects the Crimp's theatrical witty style, and is a follow-up of *Attempts on Her Life* (1997) has predominant postdramatic theatrical signs. These three playlets have the same theatrical signs such as blank place-time, unspecified character attribution, unnamed characters, without plot structure, and deconstruction of dialogue. Moreover, the playlets generally put forth mass and domestic violence as the main themes. Crimp's portrayal of violence is so significant due to the fact that postdramatic theatre's discussions are still going on in contemporary theatre society. The reason why postdramatic theatre prioritises the performance, postdramatic theatre is thought to be lack of a significant message, but in *FE*, within the scope of these three playlets, Crimp skillfully drops his meaningful criticism within these unconnected lines that have deconstructed dialogues. Therefore, monologues and soliloquies take over dialogues in these playlets because of

Crimp's discursive stream of language.

Lehmann did not refer to *FE* as a postdramatic play in his book in German, but Karen Jürs-Munby, the English translator of the book foregrounded the play as one of the postdramatic works in the Foreword of the book (2006: p.6). In this connection, since *FE* has formless speeches, overlapping lines, concurrent conversations, monologues, delayed replies, interruptions, hesitations, and no plot structure, the play especially abolishes the effectiveness of the text with afore-mentioned innovative theatrical tenets. Thus, the performance comes into the fore with clipping the text. In parallel, because postdramatic theatre is rather audience-centered, the spectators are forced to be a part of this staging process. When it is taken into consideration, in performance texts, prioritising the body as a postdramatic tenet is predominantly noticed. As for the acting process, in this playlet, the postdramatic characterization, plot structure, dramatis personae, audience involvement as well as the photographic exhibition of the body will be analysed as the characteristics of postdramatic theatre texts. In brief, it can be said that *FE* the last playlet of the triptych has extremely strong postdramatic resonances.

As for the postdramatic aspects, in this triptych, the hierarchy of elements disappears during the performance without prioritising any dramatic elements. Therefore, the lighting, movement, language, and dance can be associated with this performance that has a plethora of various signs with technological devices. Throughout this playlet it is easily seen that there are not any specified focal points, thus, the unnamed characters' repetitions, rhyming lines, and unconnected dialogues create soundscapes.

In short, in this playlet, Crimp plays with the density of signs by rearranging the theatrical elements such as the colour of lights, music, and unfinished thoughts. With these discursive lines in the switching scenes scenographic, and dreamlike structures appear, and this conjures up scenographic and visual dramaturgy. In addition to this, in the playlet, characters' body movement dominates the stage instead of the text; in other words, the body only exists on stage as a physical silhouette. Hence, transmitting the message through text becomes a secondary significant tenet. With dissolving the meaning of the play, the playlet activates the audience to be a part of this process. Thus, audiences have the chance to dig down deep into this sense-making process.

Conclusion

Since Crimp refers to unspecified character attributions, blank time, space, unconnected lines in this playlet, it can be considered as postdramatic. It generally consists of repetitions, overlappings, elusive, and playful language. As it is in the other postdramatic plays, in the staging process of the playlet, it is applied innovative theatrical techniques to create a postdramatic space. Apart from all of these, in the playlet Crimp points out the problems such as domestic, global violence, and family issues with his fragmented, elusive, and satirical language. When Lehmann's postdramatic characteristics are taken into consideration, the playlet can be offered as one of the most powerful examples of it. Along with these tenets, Crimp adds one more thing to this creation period: his pertinent observations of the society. He astutely places these satirical topics in these fragmented line spaces with annoying repetitions. When one of the unnamed characters tells his story in a fragmentary way in the playlet, the other figures reinforce these words with repetitions. Although Lehmann's text perception is degraded as an *exhibited object*, Crimp plays the language that fragmentarily reflects his ironical, and satirical observations. Therefore, it can be asserted that even though Crimp's playlet is written as an innovative postdramatic tradition, and abandons all the dramatic tenets of theatre, he does not abstain from unveiling his observations in the society. It is concluded that Martin Crimp's *Fewer Emergencies* demonstrates postdramatic theatricality in terms of deconstructing the conventional tenets of drama.

Hakem Değerlendirmesi: Dış bağımsız.

Çıkar Çatışması: Yazar, çıkar çatışması olmadığını beyan etmiştir.

Finansal Destek: Yazar, bu çalışma için finansal destek almadığını beyan etmiştir.

Peer-review: Externally peer-reviewed.

Conflict of Interest: The author has no conflicts of interest to declare.

Financial Disclosure: The author declared that this study has received no financial support.

References

- Agusti, C.E. (2013). *Martin Crimp's Theatre: Collapse as Resistance to Late Capitalist Society*, Walter De Gruyter, Berlin.
- Aragay, M. & Escoda, C. (2012). Postdramatism, Ethics, and the Role of Light in Martin Crimp's Fewer Emergencies. *New Theatre Quarterly*, 28(2), 133-142.
- Borowski, M. & Sugiera, M. (2013). *Political Fictions and Fictionalizations: History as Materia for Postdramatic Theatre* edited by Karen Jürs-Munby, Jerome Carroll and Steve Giles. Bloomsbury.
- Crimp, M. (2015). *Martin Crimp: Plays 3*. Faber and Faber.
- Dromgoole, D. (2001). *The Full Room: An A-Z of Contemporary Playwriting*. Methuen Drama.
- Gobert, R. (2008). Finding a Physical Language: Directing for the Nineties Generation: James Macdonald in conversation with R. Darren Gobert. *New Theatre Quarterly*, 24(2), 141-157. doi:10.1017/S0266464X08000122
- Jürs-Munby, K. (2006). *Introduction. Postdramatic Theatre*. Routledge. 1-15.
- Ledger, A. J. (2010). —Does What? Acting, Directing, and Rehearsing Martin Crimp's Fewer Emergencies. *New Theatre Quarterly*, 26(02), 121-132.
- Lehmann, H.T. (2006). *Postdramatic Theater*. Translated by Karen Jürs-Munby, Routledge.
- Middeke, M., Schnierer, P.P. & Sierz, A. (2011). *Guide to Contemporary British Playwrights (Guides to Contemporary Drama)*. Methuen Drama.
- Sierz, A. (2006). NTQ Checklist: Martin Crimp. *New Theatre Quarterly*, 22.
- Sierz, A. (2005). 'An Invented Reality: Political drama - Aleks Sierz meets Martin Crimp, a political playwright who doesn't depend on reper,' <<http://www.newstatesman.com/node/151457>> Access Date: 17 April 2018.
- Sierz, A. (2013). *The Theatre of Martin Crimp, Bloomsbury Methuen Drama*. Third Edition.

Sosyal Medyada Psikopolitik Pazarlama: Seçmen Davranışı Üzerine Araştırma

Psychopolitical Marketing on Social Media: Research on Voter Behavior

Fikriye ÇELİK

Sivas Cumhuriyet Üniversitesi, İletişim
Fakültesi, Gazetecilik Bölümü,
Sivas, Türkiye

Sivas Cumhuriyet University,
Communication Faculty,
Department of Journalism
fcelik@cumhuriyet.edu.tr

(Sorumlu Yazar-Corresponding Author)

Bu makale 10. Uluslararası İletişim Günleri
Dijital Kapitalizm ve İletişim
Sempozyumu'nda (16-18 Mayıs 2023,
İstanbul) yapılan sözlü sunumun
geliştirilerek tamamlanmış halidir.

Geliş Tarihi/Received 14.12.2023

Kabul Tarihi/Accepted 07.02.2024

Yayın Tarihi/Publication Date 25.03.2024

Cite this article as: Çelik, F. (2024).
Psychopolitical marketing on social
media: Research on voter behavior.
Current Perspectives in Social Sciences,
28(1), 86-97.

Content of this journal is licensed under a Creative
Commons Attribution-NonCommercial 4.0
International License.

Öz

Neoliberal rejim geleneksel iktidarlardan farklı olarak data merkezli tekniklere yaslı psikopolitikadan beslenmektedir. Bir psikopolitik teknik olarak profillemeye işlevi ortaya koyan psikometri, öznenin öngörülebilir nesneye dönüşmesindeki kritik aşamayı işaret etmektedir. Yeni teknik ve teknolojik aygıtlar aracılığıyla depolanan psikografik veriler kişiselleştirilmiş içerik üretimini sağlamaktadır. Psikometrik verilere bağlı biçimde üretilip tüketici davranışını yönlendirmeden seçmen davranışını etkilemeye uzanan bir alanda araçsallaştırılan dark ads bu içeriklerin başında gelmektedir. Çağın kamusal alanı kabul edilip kitlesel denetime giden en kısa yollardan biri olan seçmen davranışını doğrudan etkileme gücü olduğu düşünülen sosyal medya mecraları psikopolitik pazarlamanın faaliyet alanına dönüşürken hiper kişiselleştirmeye bağlı karanlık reklamlar üzerinden karar verme süreci manipüle edilmektedir. Kullanıcılar kişisel verilerine uygun biçimde kurulan sahte gündemlere hapsedilerek birbirini dışlayan suni enformasyonlardan oluşan akışlarda tutulmaktadır. Netice olarak psikometrik hesaplamalarla pazarlama nesnesi konumuna yerleşen seçmenin hür biçimde politik sürece eşlik etmesi engellenmekte, sağlıklı oy kullanma davranışı baltalanmaktadır. Psikopolitik pazarlamanın seçmen üzerindeki etkisine odaklanan bu çalışmada yarı yapılandırılmış görüşme tekniği kullanılmıştır. Bulgular; katılımcıların psikografik verilere dayalı karanlık reklam tüketimi ve algoritmalara bağlı suni gündemden türeyen sahte hakikat konusunda bilinçli davranmadığı, bahse konu içeriklerden uzak durmak yerine bu tür çıktılara maruz kalmayı tercih ettiği sonucuna ulaştırmıştır. Bu aşamada çağın insanına medya okuryazarlığı yetisi ve sosyal medya kullanımı becerisi edinme gerekliliğine ilişkin öneride bulunabilir.

Anahtar Kelimeler: Sosyal medya, psikopolitik pazarlama, psikopolitika, karanlık reklam, botlar, neoliberalizm

Abstract

Unlike the traditional governments, the neoliberal regime is fed by psychopolitics based on data-centered techniques. As a psychopolitical technique, psychometrics, which performs a profiling function, marks the critical stage in the transformation of the subject into a predictable object. Psychographic data provides personalized content production. Dark ads, which is produced based on psychometric data and instrumentalized in an area that extends from directing consumer behavior to affecting voter behavior, is one of these contents. The public sphere of the age, which has the power to directly affect the voter behavior, which is seen as one of the shortest ways of mass control, turns into the field of activity of psychopolitical marketing. Simultaneously, the decision-making process is manipulated through dark advertisements based on hyper-personalization. Users are kept in streams of artificial information that are mutually exclusive by being imprisoned in fake agendas set up in accordance with their personal data. Healthy voting behavior is undermined by preventing the voters, who are placed in the position of marketing objects by psychometric calculations, from accompanying the political process freely. In this study, which focuses on the effect of psychopolitical marketing on voters, semi-structured interview technique was used. The findings led to the conclusion that the participants did not act consciously about the consumption of dark advertisements based on psychographic data and the false truth derived from the artificial agenda based on algorithms, and preferred to be exposed to such outputs instead of staying away from the aforementioned content. It is possible to make suggestions regarding the necessity of acquiring media literacy skills and social media usage skills. for the people of the age.

Keywords: Social media, psychopolitical marketing, psychopolitics, dark ads, bots, neoliberalism

Giriş

Dayattığı sonsuz tekilleşme haliyle özgürlüğün sömürüsünü sistematize eden bugünkü neoliberal rejim kendini köleleştiren insan modeli yaratmıştır. Böylece sınıf mücadelesi ortadan kalkmış; insanın kendiyile yürüttüğü savaşı öne çıkaran bir sistem kurulmuştur. Bu sisteme göre yeni iktidar tekniği efendi - köle ilişkisinin devamlılığını sağlayan gücü insanın hür iradesinden almaktadır. Nitekim bu çağda iktidar baskı ve zor kullanmayı tamamen rafa kaldırmayı denemiş, özneyi köle - efendi ilişkisinin iki tarafında aynı anda konumlandırmıştır.

İnternet başta olmak üzere sosyal ağlar ve sosyal medya mecraları özgürlüğün yarattığı, şeffaflıktan türeyen şiddetin göstergesi olarak karşımızda durmaktadır. İnternetin sınır aşan doğası özgürlüğün sınırlarını ihlalle açığa çıkarmaktadır. Neoliberal rejimin iktidar tekniği 'psikopolitika', kendini keşfetme imkanı sunduğu özneyi aynı anda kendi sömürüsünü gerçekleştiren bir pozisyona taşıma potansiyeliyle tabiri yerindeyse şiddetin bir üst versiyonunu yaratmıştır (Çelik, 2022, s. 285). Bu versiyon, olumsuzluk yerine olumluluktan beslenen bir şiddetin varlığından söz etmeyi gerektirmektedir (Han, 2020b, s. 95-102). Yeni iktidar tekniğinin araçsallaştırdığı mekanlar iktidar - özne ilişkisinin özgürlük üzerinden kendini yeniden ürettiği gerçeğiyle birlikte düşünüldüğünde; modern dünyada gelişen teknolojinin gözetim kültürünü beslediği sonucuna ulaşılmaktadır.

Konu hakkında yürütülen araştırmalar da benzer tablo ortaya koymakta; mahremiyet odaklı endişelerinden bahseden çoğu sosyal medya katılımcısının dijital platformlarda kendi bildirdiği gizlilik tercihlerini yerine getirmediğini göstermektedir (Spiekermann, Grossklags ve Berendt, 2005, s. 38). Örneğin ABD'de yapılan bir araştırma ülkenin yüzde 66'sının kullanıcı etkinliklerini izlemeye dayalı kişiselleştirilmiş hedeflemeye karşı çıktığı, yüzde 63'ünün internet faaliyetleriyle ilgili bilgilerin derhal silinmesi gerektiğine inandığı; ABD'de önerilen 'izlememe yasası'na halkın tepkisini ölçen başka bir çalışma ise seçme şansı verildiğinde katılımcıların yüzde 60'ının çevrimiçi takipten çıkma talebinde bulunacağı sonucuna ulaşmıştır (Turow vd., 2009, s. 3; Andrejevic, 2014, s. 1678). Bilindiği gibi 2012 ABD seçimleri çevrimiçi reklamcılığın bu bağlamda kullanımının dönüm noktası ilan edilmektedir. Turow vd.'ye (2012, s. 3) göre "Amerikan siyasi hayatını yöneten kampanya kuruluşları 'doğru' kişileri 'doğru' reklamlarla hedeflemek için çevrimiçi ve çevrimdışı hayatlar hakkında eşi görülmemiş şekillerde ve eşi görülmemiş ölçüde" bilgi üretip kullanmayı denemiştir. Yapılan araştırmalar Amerikalıların yüzde 86'sının siyasi kampanyaların reklamları kendi çıkarlarına göre uyarlamasından rahatsız olduğunu göstermektedir. Benzer bulgulara ulaşan bir diğer araştırma da Avustralya'da izlememe yasasına yüzde 95 oranında güçlü bir destek olduğunu ortaya koymuştur. Bu sonuçlarla pozitif ilişki göstermeyen bir tablo olarak insanın kişisel verilerin depolandığı ortamlarda bulunup dataları toplayan ve kullanan cihazlarla simbiyotik ilişki içinde bulunmaya devam etmesi paradoks kabul edilmektedir (Andrejevic, 2014, s. 1678). Böylece gündelik hayata ilişik kişisel verilerin kayda değer bulunduğu dünya kolaylıkla yaratılmaktadır.

Gözetim kültürünü çağa uygun tekniklerle güncelleyen yeni dünya, iktidarın denetim pratiğine 'mükemmellik' kazandırmaktadır. Zira yeni tekniğin enstrümanlaştırdığı sosyal medya ortamlarında denetim sınırı aşan bir doğada kendiliğindenlik göstermektedir. Bu yapıda bir yandan eski iktidar tekniklerinin yöneldiği beden kontrolü sağlamlaşırken diğer taraftan zihin kontrolü öne çıkmaktadır. Kendi kendine gerçekleşen denetimin hayatın bütün alanlarına sızmasıyla fiziki ve ruhsal yapısı etrafında kuşatılan insan pazarlamanın nesnesi konumuna yerleşmektedir. Bu konum insanı verileştirmektedir. Verileşen insandan alınan her güncel data depolanması gereken önemli bilgilere dönüşmektedir. Bugün birer kişisel veri depolama yöntemi işlevine sahip akıllı ev aletleri, taşınabilir cihazlar gibi pek çok teknik aygıt, iktidarın yeniden kurulumunu sağlamada araçsallaştırılmaktadır. Nitekim neoliberal iktidar için sınırlara takılmadan sağlanan kontrolün devamlılığı önemlidir. Nihayet insanın pazardaki değerini aydınlatan biyopolitik pazarlama yeni iktidarın süreklilik politikası gereği psikopolitik pazarlamaya evrilmiştir. Böylece nabız düzenlemesi, nefes kontrolü, düşünce denetimi birlikte gerçekleşmektedir (Çelik ve Aydınlioğlu, 2022, s. 497).

Burada bahsi edilen yöntem psikopolitik pazarlama kavramını işaret etmektedir. Bununla birlikte kavrama ilişkin yeterli bir alanyazının varlığından söz etmek zordur. Zira içinde bulunduğumuz çağa şekli veren rejimin beden ve yaşam kuşatmasına dayalı eski biyopolitik iktidar modelini sonlandırmasıyla sahaya çıkan psikopolitika da henüz üzerinde derin tartışmaların yürütüldüğü bir kavram değildir. Bu sebeple bir iktidar tekniği olarak psikopolitika kadar politik ve ekonomik alan başta olmak üzere toplumsal etkilemeye dönük bir teknik olan psikopolitik pazarlama da önemli bulunmayı hak etmektedir. Kuşkusuz bunda teknolojinin yakaladığı doğallıkla insan hayatında normallaşan/içselleştirilen bir pozisyona taşınmasının payı büyüktür.

Bu çalışma bütünüyle veriye dönüşen insanı denetleme ve yönlendirme aracı olarak kullanılan psikopolitik pazarlamaya ilişkin bir çeşit anlam geliştirmeyi amaçlamaktadır. Han (2020a; 2022), Zuboff (2019), Hardt ve Negri'nin (2001) ortak görüşlerine

yaşanıp yaşadığımız neoliberal çağın özgürlük nosyonu ile ilişkiselliğine dikkat çekme niyetindeki araştırma, konunun hem öznesi hem nesnesi konumuna yerleşik insanın aktarımlarına alan açmayı doğru bulan bir yaklaşımın ürünüdür. Bilindiği gibi sosyal medya platformlarında yoğun enformasyon akışı altında doğru ve yanlış olanı ayırt etmek güçleşirken özellikle de karar verme süreçlerini kapsayan seçim dönemlerinde birbirini tamamen dışlayan bilgi kırıntıları dolaşıma girmektedir. Bu noktada sosyal medya kullanıcısının zora ya da baskıya maruz kalmadan ortamın katılımcısı ve üretilen içeriklerin alıcısı olduğu gerçeği önem taşımaktadır. Bu bağlam, araştırmada tercih edilecek yöntem ve tekniğin belirlenmesinde etkin rol oynamıştır. Böylece çağın mekanlaştırdığı sosyal medya mecralarında hiper kişiselleştirmeden yararlanarak tüketiciden seçmene öznenin yerleştiği bütün konumların davranışsal kontrolünü sağlamaya dönük pratikler bütününü olduğu görülen psikopolitik pazarlamanın seçmen üzerindeki etkisine odaklanan çalışmada yarı yapılandırılmış görüşme tekniğinden yararlanılmıştır.

Araştırma, yaşları 18-30 arasında değişip tamamı üniversite öğrencisi ve mezunundan oluşan 40 dijital yerli örnekleminde gerçekleştirilmiştir. Gerek psikopolitik pazarlamaya dikkat çekme gerek kavrama ilişkin bir tür anlam arayışı içine girerek bireyin konu çerçevesindeki farkındalığını ortaya koyma gerekse de alanyazında görülen eksiği tamamlamaya yardımcı olma niteliği çalışmanın önemini işaret etmektedir.

1. Psikopolitik pazarlama

Psikopolitik pazarlama, 'psikografi' diğer adıyla 'psikometri' adı verilen kişilik profili oluşturan veriye dayalı yöntem üzerinden açıklanmaktadır. Profili çıkarılan nesne ile profili çıkaran öznenin aynı kişiyi işaret etmesi psikopolitik pazarlamanın esas niteliğini ortaya koymaktadır. Psikometrik profillemeye adı verilen teknik yardımıyla kişi gerçek hayatta yakınları tarafından tanınma sınırlarını aşarak kendinden daha iyi tanınabilir bir nesneye dönüşmektedir (Han, 2022, s. 23). Yeni mekanda yeni konumun tayininde yeni iktidar tekniklerinin rolünden söz etmek doğaldır. Zira insanın veri kabul edilmesinden söz edebilmek için hesaplanabilir olmaktan da bahsedilmelidir. Bu hesaplamayı yaparak veri yaratan tekniklerin başında akıllı cihazlar gelmektedir. Birer psikometrik kayıt cihazı görünümü ortaya koyarak akıllı iktidarın tekniği gibi işleyen teknolojik aygıtlar bireyin kişiliğini hesaplanabilir veriye dönüştürmektedir. Bahse konu teknik ve teknolojik avantajlara bağlı olarak yaşadığımız dönemin öne çıkan kayda değer büyük datasını psikografik verilerin bir araya getirdiği düşünülmektedir (Kobsa, Koenemann ve Pohl, 2001, s. 115). Buna göre bugünkü enformasyon rejimi diğer bütün rejimlerin iktidar tekniklerini geride bırakarak veri depolamada kısıtı ortadan kaldırmıştır.

Önceki rejimlerin beden ve yaşam kontrolünü sağlayıp biyopolitikaya izin veren demografik enformasyon artışına ek olarak bu çağa hakim rejimin elinde psikopolitika için kullanıma elverişli enformasyon bulunmaktadır. Başka bir ifadeyle yalnız bedene odaklanmayıp sınırları zorlayarak ruh ve zihinlerin kontrolünü sağlama yöntem ve teknikleri üzerinde çalışan bugünkü neoliberal rejim bir yandan eski rejimlerin biyopolitik tekniklerinden yararlanmayı avantaja çevirirken diğer taraftan yeni enformatik teknikler aracılığıyla psikopolitik enformasyon elde etmenin yolunu bulmaktadır. Böylece psikometri, psikopolitik pazarlama için en ideal araç haline gelmektedir. Psikometrik profillemeye yoluyla mikro hedefleme gerçekleşmektedir. Hedef kitleye odaklanan pazarlama artık duyulanımın pazardaki görünümüyle ilgilenmektedir. Hedefe kendi verileri üzerinden üretilen içeriklerle yaklaşmanın son aşamasını oluşturan hiper kişiselleştirme hiper bağlamsallaştırma şeklinde tabir edilmekte; bunun için yapay zeka algoritmalarından, büyük verilerden ve tahmine dayalı modellerden yararlanılmaktadır (Kaiser, 2020; Priyam, 2022; Tyagi, 2020). Bazı araştırmalar kişiselleştirilmiş pazarlama e-postalarının diğer ilettilere göre yüzde 29 daha yüksek açılma ve yüzde 41 daha yüksek tıklama oranına sahip olduğunu göstermektedir (Day, 2017). Hiper kişiselleştirmeyi araçsallaştırarak psikometrik profil çıkaran psikopolitik pazarlama bağlamında; neoliberal dönemde öznenin yerleştiği bütün alanlara yansıyan davranışsal ve düşünsel denetimi sağlamanın temel amaç kabul edildiği yeni iktidar paradigmasının siyasi alana dahil olan seçme ve karar verme süreçlerini de uygulama alanı sınırlarına aldığını söylemek mümkündür.

İktidarın öncelendiği faaliyet alanı olarak kendini gösteren karar verme ve seçme pratiklerinin şekillenmesinde seçmen konumunu işgal eden öznenin psikogramını çıkarma işlevselliği önem taşımaktadır. Bugün seçmenlerin psikogramlarını çıkarmada en uygun aracın sosyal medya olduğunu iddia etmek zor değildir. Nitekim sosyal medya mecraları aracılığıyla seçmenlerin psikometrilere uygun kişiselleştirilmiş reklam üretimi ve dağıtımı mümkün olmaktadır. Psikografik segmentasyon kullanılırken ilk ve temel aşamayı hedef kitlenin gruplara ayrılması, belirlenen grupların daha küçük birimlere indirgenmesi oluşturmaktadır (Bilenko ve Richardson, 2011, s. 413). Williams'a (2020) göre böylece daha kişiselleştirilmiş pazarlama yaklaşımı sayesinde kullanıcıların zihnini okuma olanağı doğmaktadır. Hedef kitlenin küçük birimlere ayrılmasında öne çıkan birtakım kişisel değişkenin dikkate alındığından da söz edilmelidir. Homojen yapının oluşmasında beş psikografik segmentasyon başlık vardır. Genel ve alt başlıklarıyla; kişilik, yaşam tarzı, dünya görüşü, sosyal sınıf, değerler, ilgi alanları, faaliyetler, tutumlar ve hobiler bu faktörler arasında yer almaktadır (Williams, 2020).

“Gözetim kapitalizminin mekanizmaları ve ekonomik zorunlulukları çoğu internet tabanlı işletme için varsayılan model haline geldi. Sonunda rekabet baskısı çevrimiçi gezinme, beğeni ve tıklamalarını kamulaştıran aynı temel mekanizmaların parkta koşarken, kahvaltı sohbetinde veya park yeri ararken iş gördüğü çevrimdışı dünyaya doğru genişlemeye yol açmıştır... İster ‘akıllı’ ev aleti ister sigorta şirketlerinin ‘davranışsal taahhüt’ olarak isimlendirdiği şey veya binlerce başka işlem olsun, artık kendi hakimiyetimizin bedelini ödüyoruz. Gözetim kapitalizminin ürün ve hizmetleri bir değer mübadelesinin nesnelere değildir. Bunlar ancak kullanıcıları kişisel deneyimlerimizin kazınip çıkarıldığı ve başkalarının amaçlarına hizmet edecek şekilde paketlenildiği maden çıkarma işlemlerine çeken ‘kancalar’dır. Gözetim kapitalizminin ‘müşterileri’ değiliz” (Zuboff, 2019, s. 15).

Yeni iktidar paradigmasını anlama imkanı sunan bütün bu çerçeveye göre; data merkezli bugünkü iktidar elde ettiği veriler ışığında özgür iradeyi, hür oy kullanma davranışını etkilemekte/manipüle etmektedir. Trump’ın 2016 seçimlerinden zaferle çıkması veriye dayalı iletişimin devrimci sonucuna ilişkin en önemli örneklerden biri olarak gösterilmektedir. Mikro hedeflemede amaç seçmenlere partinin siyasi programı hakkında bilgi vermek değildir. Amaç; psikografisi çıkarılan bireye göre uyarlanmış sahte haberler, seçim reklamları, manipülatif içerikler sızdırmaktadır (Han, 2022, s. 24). Öyleyse psikografisi oluşturulan öznenin, mikro hedeflemenin nesnesi konumuna taşındığını düşünmek mümkündür. Bu konum gereği özne kendi kişisel verilerinden üretilip duygu kontrolünü sağlama ve davranışsal pratiği yönlendirme amacı bulunan içeriklere maruz bırakılmaktadır.

Bahse konu pazarlama anlayışı çerçevesinde bir seçim reklamının pek çok versiyonu yapılmakta; kişiye kişisel ve duygulanımsallığı etrafınca içerik sunulmaktadır. Psikometrik olarak testi yapılan bu reklamlar ‘dark ads’ şeklinde değerlendirilmektedir. Karanlık reklamların daha çok ticaret ve siyasete hizmet ettiği, kamu hesap verebilirliği ve şeffaflık ile ilgili sorunları gündeme getirdiği bilinmektedir (Andrejevic vd., 2020, s. 17). Zaten “kara büyü sistemi” olarak kavramsallaştırılan karanlık reklamların gözetim kapitalizminin karanlık ve bulanık aynasından başka bir şey olmadığı iddia edilmektedir (Gehl, 2021, s. 677). Böylece Han’ın (2022, s. 24) da dediği gibi herkese “kamusal alanı fragmanlaştıran” farklı mesajlar iletilmektedir. Birbirinden farklı düşünen gruplar birbirini dışlayan ileti yağmuruna tutulmaktadır. Buna göre birey çerçevelenmiş suni gündemle baş başa bırakılmaktadır. Dark ads böylece toplumu bölmede, kutuplaştırmada işe yarayan bir araca dönmektedir. Buradan hareketle öyle görünüyor ki bu çağda “seçim kampanyası bir enformasyon savaşına” indirgenmektedir (Han, 2022, s. 24-25).

Kuşkusuz sahte gündem kurma ve söylem iklimini bozmada yalnız karanlık reklam üretimine başvurulduğundan bahsetmek zordur. Bununla birlikte insanın yerini işgal eden bot hesaplar ruh halini belirleyen içerik üreticiliğinde bulunarak ortak ses yaratmaktadır. Robotların öncülüğünde siyasi zeminde yürüyen tartışmalar çarpıtılmaktadır. Yapılan araştırmalara göre bot hesaplar düşün ortamını belirleyebilecek güce sahiptir. Bu etki, oy verme kararını hedeflemekten çok karar verme ortamını etkileyip yönlendirme şeklinde kendini göstermektedir (Han, 2022, s. 26). Esasında seçmenler farkında olmadan hatta ‘hiçbir etki altında kalmadıkları’ yönündeki iddiaları eşliğinde etkiye maruz kalmaktadırlar. Burada ‘imal’ edilen şeyin ‘görüş’ olduğuna kuşku yoktur. Bu, bottan türeyen robotik bir görüştür. Buradan yola çıkarak Han’a (2022, s. 26) hak vermek işten değildir; zira “bir seçim kampanyası enformasyon savaşını biçimi aldığı anda, daha iyi argümanlar değil, daha akıllı algoritmalar hakimiyet kazanır.”

Sonuç olarak; yeni iktidar tekniğinin işaret ettiği paradigma, toplumu bir araya getiren bireylere kendi kişisellikleri nispetince farklı ve sahte gündem üretiminde bulunmakta, kişileri sosyal medya hesapları yardımıyla yanlış gündemler arasında bırakmaktadır. Böylece duygu ve ruh durumu merceğe alınan öznenin davranış biçimine yön tayin edilmektedir. Tekrar etmekte yarar olduğu üzere insanları istekleri dışında sömürmek verimsizdir; özgürlük ancak istismar edildiğinde getiri maksimize edilebilmektedir (Olivier, 2020, s. 3).

Araştırmanın metodolojisi

1. Araştırmanın konusu, amacı ve önemi

Bu çalışma bütünüyle veriye dönüşen insanı denetleme ve yönlendirme aracı olarak kullanılan psikopolitik pazarlamaya ilişkin bir tür anlam üretme çabasıdır. Bu amaç doğrultusunda psikopolitik pazarlamanın en yoğun çalıştığı alanların başında geldiği bilinen seçmen davranışına yönelerek karar verme ve oy kullanma pratiğinin yeni iktidar tekniği tarafından yönetilen seçim gündeminden ne yönde etkilendiğini aydınlatma planlanmaktadır.

Henüz yeni bir kavram olan psikopolitik pazarlama hakkında gerek kavramsal bir açıklama sunma gerek pazarlamanın nesnesi konumundaki insanın birincil kaynaklığı üzerinden niteliksel anlamlandırmada bulunma çalışmanın önemini işaret etmektedir. Buna göre bu çalışmanın esas önemi literatüre yeni eklenen bir kavrama eğiliminden ve bundan sonraki çalışmalara kaynaklık

etme çabasından ileri gelmektedir. Bununla birlikte insanın yaşadığı çağa ve çağın gereklerinden biri olarak psikopolitik tekniklere yönelik farkındalığını ortaya koymak bakımından da çalışma ayrıca kıymetlidir. Zira bu gibi anlamlandırma çabası olarak ortaya çıkan çalışmaların bireye kendiyile yüzleşme imkânı sunduğu da bilinmektedir.

2. Araştırmanın yöntemi

Çağa hâkim rejimin, iktidar tekniği olarak araçsallaştırdığı psikopolitik pazarlamanın seçmen üzerindeki yönlendirici etkisini anlama amacı bulunan bu çalışmada yarı yapılandırılmış görüşme tekniğine başvurulmuştur. Çalışma konusunun modern insanın gündelik hayatına ilişik niteliği çalışmada kullanılacak tekniği belirlemiştir. Bununla beraber modern topluma getirilen “mülakat toplumu” nitelemesi, başvuru araştırma tekniğinin isabetini göstermektedir (Edwards ve Holland, 2013, s. 1). Yarı yapılandırılmış görüşme tekniği, görüşüne başvuru katılımcıların belirli bir konu hakkında sahip olduğu inanç, geliştirdiği farkındalık ya da tutumunu ortaya koymada kullanışlı bir alan açmaktadır.

Çalışmanın yöntem bölümü oluşturulurken Brinkmann’ın (2013) araştırmacıya açıklamasını önerdiği gidişata uygun hareket edilmiştir. Buna göre; evrenini dijital yerlilerin oluşturduğu araştırma, yaşları 18-30 arasında değişip tamamı üniversite öğrencisi ve mezunundan oluşan ve 2023 Cumhurbaşkanlığı seçimlerinde oy kullanan 40 seçmen örneğinde gerçekleştirilmiştir. Psikopolitik pazarlamanın sosyal medya ortamlarında faaliyet alanı bulması araştırmanın dijital yerlileri içleyerek dijital göçmenleri dışlamasını sağlamıştır. Araştırma 18-30 yaşları arasında olma, üniversite öğrencisi ya da mezunu olma ve Cumhurbaşkanlığı seçimlerinde oy kullanan bir dijital yerli olma kısıtlılığında gerçekleştirilmiştir. Katılımcılar amaçlı örnekleme metoduyla belirlenmiştir. Katılımcılara 2’si kapalı, 6’sı açık uçlu olmak üzere 8 soru yöneltilmiştir. İçerik analizine uğratılan cevaplar belirlenen ortak başlıklar altında toplanarak grafikleştirilmiştir. Bilindiği gibi görüşme bulguları alıntılar yardımıyla sunulurken aktarımda üç yöntem önerilmektedir. Buna göre alıntılar bağlamsallaştırılmalıdır. Mülakat esnasında sorulara verilen cevaplar anlaşılır, okunabilir bir dil ve üslup çerçevesinde metinleştirilmelidir. Cevapların aktarımında tercihen katılımcıların ifade biçimlerine sadık kalınmalı, doğrudan anlatıma başvurulmalıdır (Brinkmann ve Kvale, 2018, s. 6). Çalışmada grafikleştirilmenin yanında üç yöntemin doğru uygulanmasına özen gösterilmiştir.

Çalışma araştırma etiğinin bilgilendirilmiş rıza ve gizlilik prensipleri çerçevesinde gerçekleştirilmiştir. Mülakat gerçekleştirmek üzere davet edilen kişilere bilgilendirilmiş onam gereği araştırma hakkında açıklamalarda bulunulmuş, katılımcı olarak çalışmada yer alma konusunda hür bir karar verme sürecinin işletilmesi sağlanmıştır. Güven duygusunun oluşmasını sağlamak amacıyla katılımcılara kimlik bilgilerinin tarafımızca saklı tutulacağı teminatı verilmiştir. Çalışmada gizlilik K1, K40 gibi kodlama tekniğinden yardım alarak sağlanmıştır. Katılımcılara yöneltilen sorular şu şekildedir:

1. Seçim gündemini hangi platformlardan takip ediyorsunuz?
2. Seçim sürecine ilişkin genel bir izleme davranışında mı bulunuyorsunuz yalnızca ya da yoğun biçimde desteklediğiniz parti veya adayın gündemini mi takip ediyorsunuz?
- 2.1. Cevabınız dikkati daha çok desteklediğiniz parti ya da aday üzerinde yoğunlaştırmak yönünde ise bunun için özel bir tarama veya araştırmaya ihtiyaç duyuyor musunuz?
3. Sosyal medya ortamlarında yoğun olarak desteklediğiniz tarafın gündemiyle mi diğerleriyle mi karşılaşıyorsunuz?
4. Benimsediğiniz parti ya da adaya ait mesajların sosyal medya hesabınızdaki akışı diğerlerine oranla daha yoğun biçimde meşgul ettiğini düşünüyor musunuz?
- 4.1. Cevabınız evet ise bu yoğun karşılaşmayı neye bağlıyorsunuz?
5. Bu seçim sürecinde sosyal medya mecralarında desteklediğiniz aday ya da parti tanıtımına olumlu katkıda bulunan içeriklerle karşılaşmak sizi ne yönde etkiledi?
6. Kararsız seçmenin yönlendirilmiş kamuoyu araştırmalarından etkilenerek tercih geliştirdiğini düşünüyor musunuz?
7. Sizin oy verme davranışınızda sosyal medyada karşılaştığınız içeriklerin payı var mı?
- 7.1. Cevabınız evet ise bu tür içeriklerden kaçmayı mı karar vermeye yardımcı mesajlara maruz kalmayı mı doğru buluyorsunuz?
8. Oy verme davranışını etkileyen içeriklerin sosyal medya kullanıcısının ilgi ve tercihleri yoluyla yaratıldığını söylemek mümkün mü?

3. Etik kurul izni

Sivas Cumhuriyet Üniversitesi Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Sosyal ve Beşeri Bilimler Etik Kurulu'nun 17/10/2023 tarihli toplantısında alınan 14 no.lu karar çerçevesinde çalışma etik açıdan bir sakınca içermemektedir.

Bulgular ve analiz

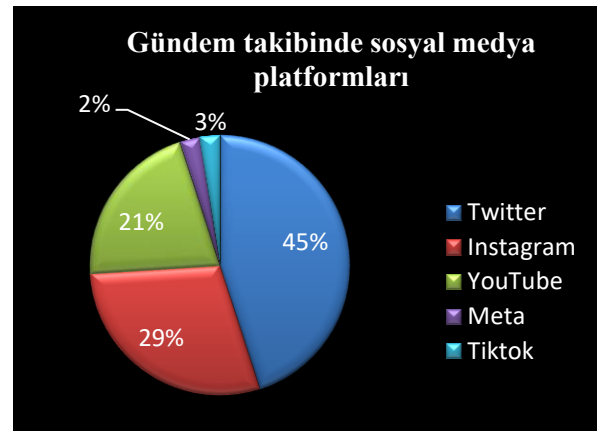
Araştırma kapsamında yürütülen görüşmeler; çağın öne çıkan psikopolitik pazarlama alanı sosyal medyanın seçmeni denetleme ve yönlendirme aracı olarak enstrümanlaştırıldığını göstermek bakımından önemli verilere ulaşmayı sağlamıştır. Bulgular seçim gündemi takibinde sosyal medyanın geleneksel medya karşısındaki üstünlüğü, izleme davranışı ve taraflarla karşılaşma oranı, medyatik içeriğin seçmen üzerindeki etkisi, psikopolitik pazarlamanın araçsallaştırdığı rıza faktörü şeklinde dört başlık etrafında toplanmıştır.

1. Seçim gündemi takibinde sosyal medyanın geleneksel medya karşısındaki üstünlüğü

Araştırma, görüşüne başvuru alan her iki katılımcıdan birinin seçim gündemini sosyal medya ortamlarında takip ettiği sonucunu ortaya koymuştur. 40 kişiden oluşan dijital yerliler örnekleminin yüzde 57'si yalnız sosyal medya merkezli bir takip süreci işletirken seçime ilişkin gündemi geleneksel medya üzerinden izleyen katılımcı oranı yüzde 10'da kalmıştır. Bununla birlikte her iki mecraayı da takibe alan yüzde 33'lük oran dikkat çekici bir sonuç vermektedir. Zira bu sonuç sosyal medya mecralarının gündem belirleme üstünlüğünü aydınlatılabileceği gibi geleneksel medyanın hala bir haber alma ortamı olarak varlığını koruduğunu düşündürmektedir. Araştırmanın dijital yerliler bağlamında gerçekleştiği düşünüldüğünde internet merkezli bir hayatın idame ettiricileri olarak bu kuşağın geleneksel medyayı tamamen rafa kaldırmadığını göstermek bakımından kayda değer bir veriye ulaştıran yüzde 33'lük oran, sosyal medya mecralarında dolaşıma giren yoğun enformasyona rağmen geleneksel medyaya da yönelme ihtiyacının varlığına işaret etmektedir. Kuşkusuz yüzde 57'lik ve yüzde 10'luk sonuç kadar genel bir çıkarımda bulunmak için iki mecraaya yönelimi ortaya koyan bu sonuç da önemli bir bulgudur. Nitekim seçim özelinde sosyal medya ortamlarını takibe ilişkin toplam oran yüzde 90'ı işaret etmektedir.

Grafik 1. Seçim Gündemi Takibi

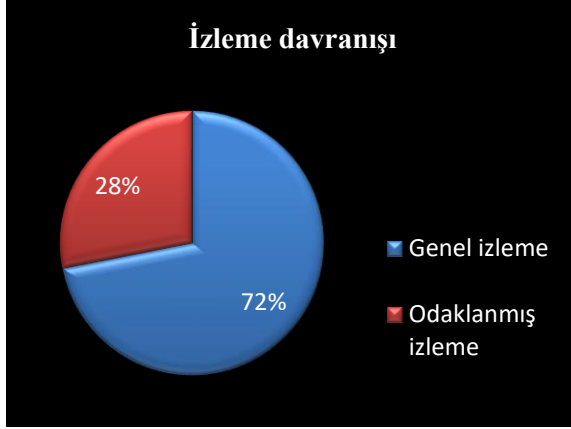
Grafik 2. İzlenen Sosyal Medya Platformları

Araştırmada seçim gündemine ilişkin takibi sosyal medya mecraları üzerinden gerçekleştiren katılımcıların hangi platformlara odaklandığı sorusunun da cevabını bulduğunu söylemek mümkündür. Buna göre sosyal medya merkezli gündem takibinde bulunduğunu beyan eden katılımcıların yüzde 45'inin Twitter'ı tercih ettiği belirtilmelidir. Yüzde 29'luk bir oran seçimini Instagram'dan yana kullanırken katılımcıların yüzde 21'i seçim gündemini YouTube aracılığıyla izlemiştir. Meta ve Tiktok platformlarına yönelimi ortaya koyan rakamlar ise ilgi çekici bir bulgu olarak karşımızda durmaktadır. Nitekim burada dijital yerlilerin Meta'yı dijital göçmelere bırakarak mekandan göç ettiği genel savunusunu destekleyen bir veriye ulaşılmıştır. Yukarıdaki grafikte de görüldüğü gibi dijital yerlilerin araştırmaya örneklem teşkil etmesi ile Meta'nın yüzde 2'lik bir oran ortaya koyması uyum göstermektedir.

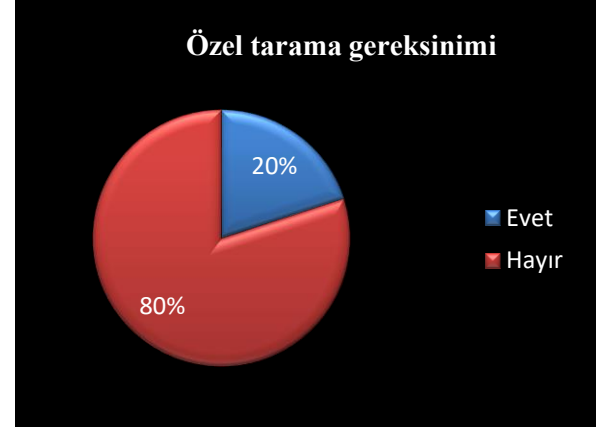
Sonuç olarak katılımcıların seçim gündemini izleme pratiğinde yüzde 90'lık bir oranla sosyal medya ortamlarına yöneldiği verisine ulaşılmıştır. Şaşırtıcı bir tablodan oluşmayan bu sonuç dijital yerlilerin tanım ve kapsamını doğrulamak bakımından kayda değer bulunmuştur.

2. İzleme davranışı ve taraflarla karşılaşma oranı

Psikopolitik pazarlamanın seçmen üzerindeki çalışma pratiğine ilişkin çıkarımda bulunmak, geleneksel medyadan sosyal ağlara bütün mecralarda açığa çıkan izleme davranışını inceleme gerekliliğini doğurmuştur. Bu kapsamda görüşülen her üç katılımcıdan birinin genel izleme davranışında bulunduğu sonucuna varılmıştır. Katılımcıların yüzde 72'si genel izleme davranışı sergilerken yüzde 80'lik oranın özel araştırma ihtiyacı içinde olmadığı görülmüştür.

Grafik 3. İzleme Davranışı

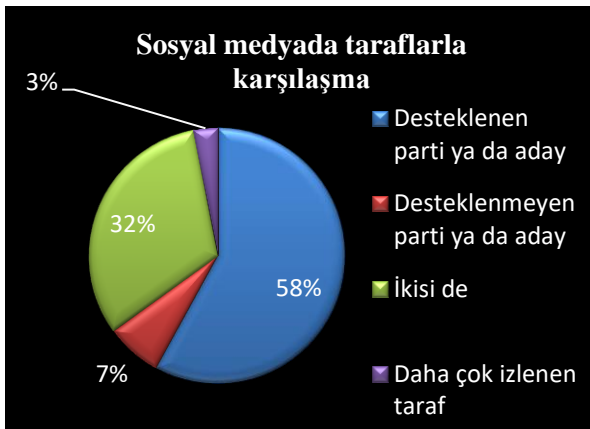

Grafik 4. Özel Araştırma İhtiyacı

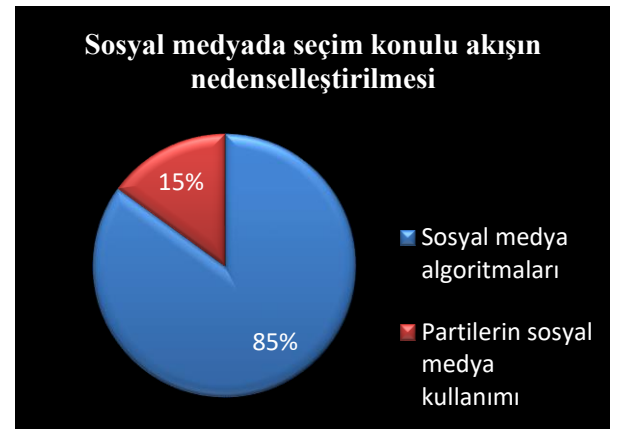
Yukarıda verilen grafikler görüşülen 40 kişilik örneklemin yüzde 80 gibi yüksek bir oranının sosyal medyada özel araştırmaya dönük davranışsal pratik ortaya koymadığını göstermiştir. Bu sonuç çalışmanın önemini vurgulayan bir bulgu kabul edilmelidir. Keza genel izleme pratiğinin yanında taraf olunan parti ya da adaya odaklı tarama süreci işletilmediği sonucuna karşılık taraflarla karşılaşmanın ters yönlü bir oran verdiği tespit edilmiştir. Buna göre görüşme sorularına verilen cevaplar, katılımcıların seçim gündemi özelinde psikografik özellikler çerçevesinde oluşturulan reklamlara maruz kaldığını göstermek bakımından önemlidir. Sosyal medya hesaplarındaki akışın desteklenen parti ya da adaya yönelik içeriklerden oluştuğu yönündeki beyanlar ve Grafik 5'te verilen yüzdelerden hareketle bahse konu iktidar tekniğinin varsayılan biçimde çalıştığını görmek güç değildir.

Desteklediğim adayla ilgili gönderi ve haberlerle daha fazla karşılaşıyorum (K 3).

Uzun süre kaldığım videolarda içerik hangi partiye aitse o partiyle ilgili videolar karşıma çıkıyor (K 2).

Grafik 5. Taraflarla Karşılaşma

Grafik 6. Sosyal Medya Akışını Nedenselleştirme

Grafik 5'te görüldüğü gibi katılımcıların yüzde 58'i sosyal medya ortamlarında desteklediği parti ya da adayla daha sık karşılaştığından söz etmiştir. Bu beyan yüzde 3'lük oranın ifadesi eşliğinde düşünüldüğünde daha anlamlı hale gelmektedir. Böylece sosyal medyada bir tarafla yoğun karşılaşmanın o tarafı yoğun takiple ilgili olmadığı sonucu netlik kazanmaktadır. Bu

durumda yoğunluklu olarak desteklenen aday ya da partiye dönük içeriklere maruz kalmanın kullanıcının takip pratiğine bağlı olmadığı bulgusu, sık karşılaşmayı bağlayacak en doğru seçeneğin psikopolitik profillemeye olduğunu göstermektedir. Esasında izleme davranışını ortaya koyan Grafik 3 ve özel araştırma pratiğini gösteren Grafik 4'te verilen bulgular, taraflarla karşılaşma oranlarını gösteren Grafik 5'i doğrudan açıklamaya değil anlamlandırmaya yarayan bir yönlendirme olarak okunmalıdır. Bulguların birlikte değerlendirilmesiyle hangi tarafla neden daha yoğun karşılaşma yaşandığını açıklamaya yardımcı sebep-sonuç ilişkisi kurmanın yolu açılmaktadır.

Öznenin konularından biri olarak seçmen davranışının arkasında saklı durduğu düşünülen psikopolitik pazarlamanın karar verme mekanizmasının işletilmesi sırasında davranışa yön verme ya da mevcut kararın pekişmesini sağlama yönünde bir teknik olduğu bilgisi sosyal medyada seçim konulu akışın nedenselleştirilmesiyle örtüşmektedir. Bu noktada Grafik 6'dan yola çıkarak katılımcıların yüzde 85'lik kısmının kullanıcı hesabında akışa yansıyan seçim gündemini nedenselleştirmede sosyal medya algoritmalarını işaret ettiği söylenmelidir. Buna göre kullanıcı hesabının gündemini tayin eden akışa partilerin sosyal medya kullanımının etkisinden söz etmek zordur. Kuşkusuz parti ya da adayın sosyal medya içerikleri üzerinden oy verme davranışına müdahalesi hakkında yargıda bulunmak yalnızca bu grafikte sınırlı değildir. Zira sosyal medya ortamlarında seçim konulu akışın nedenselliğini açıklamak ya da anlamak ancak Grafik 3, Grafik 4 ve Grafik 5'te verilen bulgular bir arada düşünüldüğünde gerçekleşmektedir.

Beğenilerimin ve internetteki ayak izlerimin takip edildiğini, sistemin bu sebeple desteklediğim adayı karşıma çıkardığını düşünüyorum (K 33).

Yoğun karşılaşmayı adayı sık sık takip edip paylaşımlarını beğenmeye bağlıyorum (K 35).

Sosyal medya algoritması en çok neyi beğeniyorsanız veya yorum yapıyorsanız onunla ilgili içerikleri yoğun olarak önünüze çıkartıyor (K 29).

3. Medyatik içeriğin seçmen üzerindeki etkisi

Çalışmada psikopolitik pazarlamanın seçmen davranışı üzerinde nasıl çalıştığı hakkında fikir ortaya koymanın bir yolu olarak medyatik içeriğin kullanıcı üzerinde yarattığı etkinin anlaşılması gerekliliğine duyulan inanç anlamlı bulgulara ulaşmanın önünü açmıştır. Aşağıda Grafik 7'de verilen rakamlar medyatik içeriğin seçmen davranışını etkileme gücünün bulunduğunu göstermek bakımından önemli sayılmalıdır. Zira görüşüne başvuru her üç kişiden ikisi oy verme davranışında bulunurken sosyal medya ortamlarında karşılaştığı medyatik içeriklerin etkisinde kaldığı beyanında bulunmuştur. Öte yandan katılımcıların yüzde 20'si içerikleri etkileyici bulunduğunu ancak bu durumun kararı etkileme yönünde değil kararın pekişmesi yönünde kendini gösterdiğini ifade etmiştir.

Grafik 7. Medyatik içeriklerin etkisi

Grafik 8. Kamuoyu araştırmalarının yönlendirmesi

Araştırmada yönlendirilmiş kamuoyu araştırmalarının etkisini ortaya koymaya yardımcı verilere de ulaşılmıştır. Katılımcıların yüzde 83'ü kamuoyu araştırmalarının kararsız seçmenin oy verme davranışını doğrudan etkilediğine inanmaktadır. Kuşkusuz bu yüksek oran psikopolitik pazarlamanın kişisel profillemeye teknikleri sayesinde özel içerik sunduğu kullanıcıyı kendi gündemiyle baş başa bırakma işlevinin yanında kamuoyu araştırması servisiyle de seçmenin işlettiği karar mekanizmasını manipüle ettiği gerçeğini aydınlatmak bakımından kıymetlidir. Nitekim bilindiği gibi ölçme amacından çok etkileme amacına odaklanan yönlendirilmiş kamuoyu araştırmaları doğrudan seçmen davranışı üzerinde çalışmaktadır. Araştırmada elde edilen

bulgular katılımcıların sosyal medya mecralarında kullanıcıya sunulan kamuoyu araştırmalarının yönlendirme işlevi konusunda şüphe duymadığını göstermiştir. Aşağıdaki aktarımlarda da görüldüğü gibi katılımcılar yönlendirmenin daha çok kararsız seçmenin netlik kazanmayan fikrini değiştirmeye dönük olduğu düşüncesinde birleşmektedir.

Yönlendirilmiş kamuoyu araştırmaları tabii ki seçmen üzerinde oldukça etkili. Seçmen aslında kararsız; ama bir manipülasyon operasyonu içinde yanılıp fikri değiştirilebiliyor (K 34).

Etkili kamuoyu araştırmaları hazırlanarak kararsız seçmenin kısa vadede ikna edilebilip kararının belirlenebileceğini düşünüyorum. Yönlendirilmiş kamuoyu araştırmalarıyla herhangi bir cenaha köklü bir aidiyet duygusu beslemeyen seçmenin algısının pozitif yönde değiştirilebileceği görüşündeyim (K 7).

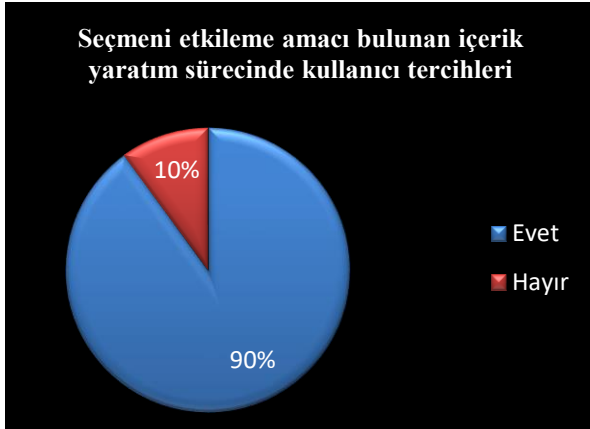
4. Psikopolitik pazarlamanın araçsallaştırdığı rıza faktörü

Çalışmada elde edilen veriler yalnız seçmen davranışını hedef alan pazarlama tekniğini değil aynı zamanda psikopolitikanın içerimlediği anlamı işareti dolayısıyla da önemli bulunmuştur. Esasında psikopolitik pazarlamanın kayda değer sonuç veren ve sorunsuz bir alanda çalışan politikaya sahip olmasında rıza faktörü başat rol oynamaktadır. Keza başka yolla elde edilmesi mümkün olmayan verilere hızla erişebilmek psikopolitik pazarlamanın en büyük avantajıdır. Bu avantajı sağlayan ise kuşkusuz kullanıcının hür iradesidir. Psikografik özellikler verileştirilmek üzere bizzat sosyal medya katılımcısı tarafından çıkarılmaktadır. Süreç neoliberal rejimin yeni iktidar tekniklerinin öncelikle söylemi eşliğinde enstrümanlaştırdığı özgürlük nosyonu üzerinden sorunsuz ve hızlı işlemektedir. Han'a (2020a, s. 12) göre bu çağda zorlamanın zıttı olan özgürlük bizzat zorlama yaratan bir baskı unsuru görüntüsü vermektedir. Ne var ki bugün insan özgürleştiği oranda baskı nesnesi konumunu yeniden ürettiğini fark edemeyecek kadar sisteme gömülmüştür. Bu araştırmada da görüşüne başvuru katılımcılar sosyal medya içeriğinin oy verme davranışını doğrudan etkileyebilecek güçte olduğu konusunda hemfikir görünmektedir. Buna karşılık aynı katılımcıların bu tür içeriklerle yoğun biçimde karşılaşmayı azaltma ya da bir şekilde özdenetim mekanizması geliştirme gerekliliğine inanmak yerine özellikle seçim sürecinde oy verme davranışının biçimlenmesine yardımcı mesajlara maruz kalmayı doğru bulduğunu belirtilmelidir.

Kaçmayı tercih etmiyorum (K 25).

Yardımcı mesajlar fikrimi yönlendirmeye yardımcı oluyor (K 38).

Karar vermeye yardımcı mesajlara maruz kalmayı doğru buluyorum (K 31).

Grafik 9. Kullanıcı tercihleri etkisi

Grafik 10. Kasıtlı içeriklere yönelik okuryazarlık

Araştırma kapsamında görüşüne başvuru katılımcıların ifadelerinden elde edilen sonuçlar psikopolitik pazarlamanın rıza faktörünü araçsallaştırdığı yönündeki iddiayı doğrulamaktadır. Zira yüzde 90'lık yüksek bir oran, seçmeni doğrudan etkilemeye dönük medyatik içeriklerin yaratım sürecinde tüketici/kullanıcı/katılımcının tercihlerinin etkin role sahip olduğu yönünde görüş bildirmiştir. Bu oran kullanıcıların sosyal medya ortamlarında karşılaştıkları içeriklerin hangi ölçütler etrafında kurgulandığına ilişkin ortak bir fikir etrafında toplandığını göstermektedir.

Demografik özelliklerden kuşak farklılığına kadar sosyal medya kullanıcılarının ilgi ve tercihleri heterojendir. Fakat potansiyel seçmen aralığında olan sosyal medya kullanıcılarının geçmiş içeriklere verdiği reaksiyonların istatistiği adaylar tarafından hazırlanacak içeriklerin seçmene uygun olarak revize edilmesini hem kolay hem şart kılar. Dolayısıyla seçmenin ilgi ve tercihlerine uygun içeriklerin yaratıldığını söyleyebiliriz (K 7).

Bu sonuca karşılık Grafik 10'da verilen kasıtlı içeriklere yönelik okuryazarlıkla ilgili rakamlara bakıldığında; seçmene yönelik hazırlanıp doğrudan manipüleyle dayanan medya içeriklerinin kendi kullanıcı etkinlikleri/faaliyetleri/pratikleri doğrultusunda kurgulanıp servis edildiğine inanan katılımcıların bahse konu mesajların tüketimi konusunda doğru bir okuryazarlık süreci işletmeye gereksinim duymadığı anlaşılmaktadır. Nitekim katılımcıların yüzde 88'i bu tür iletilere maruz kalmanın doğru olduğunu düşünmektedir.

Yukarıda aktarılan katılımcı ifadeleri ve grafiklerde verilen oranlarda da okunduğu gibi kurgulanan mesajların nedenselleştirmesinin genel olarak teknik ve teknoloji merkezli bir yaklaşım üzerinden yapıldığı bulgusuna rağmen; bu iletilerden kaçma, korunma ya da içerikleri doğru okuryazarlık sürecine tabi tutma gibi somut pratiğin sosyal medya kullanıcılarına yerleştiğini söylemek henüz zor görünmektedir. Bu bağlamda bulgular neoliberal rejimin baskıya dayalı değil rızaya yaslı bir iktidar tekniği olan psikopolitikadan yararlandığı gerçeğini dellillendirdiği için kıymetlidir. Sansür ya da sınırlama pratiklerinden uzak bir görüntü veren bugünün iktidar yapısı serbest bırakma ve sınırsız özgürlük sunma potansiyelinden yararlanmaktadır. Buradaki iktidar, gücünü eski geleneksel iktidar yapılarından hatırladığımız baskı odaklı olumsuzluğun değil aşırı olumluluğun yol açtığı şiddetten almaktadır. Artık kişi kontrol altında tutulmaya yarayan, fikirleri ve duygularını yönlendirmede araçsallaştırılan verileri kendi sağlamaktadır. Kuşkusuz özne toplumda çoklu konum işgal etmektedir. Dolayısıyla kimi zaman tüketici pozisyonundan kimi zaman da seçmen rolünden yakalanan bir toplum karşımızda durmaktadır. Bu bazen reklamcılarının bazen de politikacıların kadrajına girme sonucunu doğurmaktadır. Seçim sürecini etkilemeye ya da manipüle etmeye yönelik hazırlanan karanlık reklamların mahiyetini bu yönde okumak gerekmektedir.

Sonuç ve öneriler

Bugün insanın deneyimlediği çağ, eski dönemsel süreçlere benzemeyen niteliğiyle dikkat çekmektedir. Bunların başında kuşkusuz iktidar biçimi ve teknikleri gelmektedir. Geleneksel iktidarların özneyi kontrol biçimleri daha çok beden üzerinde çalışırken bugünkü neoliberal rejim araçsallaştırdığı teknik ve teknoloji yardımıyla denetim alanını genişletmektedir. Bu alana bedeninin yanında ruh da dahil edilmektedir. Böylece insan hem somut verileri hem soyut değerleri üzerinden büyük data görünümü yakalamıştır.

Bir bütün olarak verileşen insanın gündelik hayat bağlamında gerçekleştirdiği her eylemsel ve geliştirdiği her düşünsel pratik neoliberal iktidarın yakından takibini gerektiren önemli kayıtlara dönüşmüştür. Özne - iktidar ilişkisi bu teknikler aracılığıyla güncellenmiştir. Sağlıklı bedenden makbul düşünceye, özne denetim metası kabul edilmiştir. Bu kabule uygun biçimde ortaya çıktığını iddia edebileceğimiz yeni medya ortamları kontrol nesnesinin verilerini depolamada en uygun yöntem görünümü ortaya koymaktadır. Nitekim sosyal ağlar ve sosyal medya mecraları başta olmak üzere çağın yeni mekanları kendiliğinden gelişen kontrolü hayata geçirmektedir. Burada denetimi sağlanan nesne ise öznenin uygulanım alanı olduğu bilinen ruh dünyasıdır. Bu alan üzerinde çalışan teknik, bir yandan öznenin iktidar nesnesi niteliğini yeniden üretirken diğer taraftan pazarlama nesnesi konumunu gündeme taşımıştır. Bu iki konumu işaret eden yeni teknik, psikopolitik pazarlamayı tartışma konusu haline getirmiştir.

Çalışmada elde edilen bulgular; psikopolitik pazarlamanın nasıl çalıştığını göstermenin yanında tekniğin yoğun biçimde uygulandığı sosyal medya ortamlarında varlık gösteren kullanıcıların seçim gündemine özdenetim mekanizması eşliğinde yaklaşmadığı gerçeğini tespit imkanı dolayısıyla anlamlı sonuçlara ulaşmanın önünü açmıştır. Bu bağlamda araştırma; seçim gündemi takibinde öne çıkan platformun genelde sosyal medya özelde Twitter olduğu, seçim konulu medyatik içeriğin oy verme davranışında ya da kararın pekişmesinde aktif rol oynadığı, taraflarla karşılaşmanın kişisel bilgi ve tercihlerle yakından ilgili olduğu, psikopolitik pazarlamanın rıza faktörünü araçsallaştırdığı sonucuna ulaşmıştır.

Netice olarak çalışmada; sosyal medya kullanıcıları özelinde medya metinlerinin alıcısı durumundaki seçmenin psikografik verilere bağlı olarak kurgulanan karanlık reklamlar konusunda farkındalığa sahip olmadığı, karar verme ya da oy kullanma davranışını hedef alan içerik tüketimine bilinç eşliğinde yaklaşmadığı, psikometrik hesaplamalara dayalı gündeme hapsedilip çerçevelenen hakikate maruz kaldığı gerçeğinden uzak yaşadığı, doğrudan oy verme davranışını hedefleyen içeriklerden uzak durmak yerine bu tür çıktılara maruz kalmayı tercih ettiği sonucuna ulaşmanın yanında alınan cevapların rıza faktörünü işaret ettiği gerçeğine dikkat çekilmiştir. Araştırma, psikopolitikaya bağlı pazarlama mantığının siyasi alandaki çalışma pratiğini aydınlatan Han'ın iddialarına denk düşen bulgulara ulaşarak bir yandan alanyazında yer alan sınırlı sayıdaki çalışmayla örtüşürken diğer taraftan bahse konu kavramsal açıklamaları somutlaştırmaya yarayan ufak bir katkıya dönüşmüştür.

Araştırma sonucunda ortaya çıkan tespitlerin aydınlatıldığı aşama, genelde iletişim teknolojileri özelde sosyal medya mecralarına yönelik doğru bir okuryazarlık sürecine duyulan ihtiyaca odaklanan çalışmalara ağırlık verme gerekliliğini imlemektedir. Böylece bu çalışmalardan kullanıcıların internet ağına kurulu yeni mekanlarda sahip oldukları katılımcı rol

konusunda farkındalık geliştirmesi beklenmektedir. Buna göre sosyal ağlar ve sosyal medya ortamlarının duygusal etkileşim gücü yüksek mekanlar olduğu gerçeği hatırlatılan kullanıcılar özellikle önemli konulara ilişkin karar verme sürecinde özdenetim davet edilmelidir. Bununla beraber bahse konu mekanlarda içerik üretimi ve tüketiminde dikkatli ve seçici olmanın önemi vurgulayan benzer araştırmalara ihtiyaç olduğu da söylenmelidir.

Etik Kurul Onayı: Bu çalışma için Sivas Cumhuriyet Üniversitesi Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Sosyal ve Beşeri Bilimler Etik Kurulu tarafından etik kurul onayı (Tarih: 17.10.2023, Sayı: 14) alınmıştır.

Katılım Onamı: Araştırmaya katılan çalışma grubundan sözlü onam alınmıştır.

Hakem Değerlendirmesi: Dış bağımsız.

Çıkar Çatışması: Yazarlar, çıkar çatışması olmadığını beyan etmiştir.

Finansal Destek: Yazarlar, bu çalışma için finansal destek almadığını beyan etmiştir.

Ethics Committee Approval: Ethics committee approval was received for this study from Sivas Cumhuriyet University Scientific Research and Publication Ethics Social and Human Sciences Ethics Committee (Date: 17.10.2023, Number: 14)

Informed Consent: Verbal consent was obtained from the study group who participated the research.

Peer-review: Externally peer-reviewed.

Conflict of Interest: The authors have no conflicts of interest to declare.

Financial Disclosure: The authors declared that this study has received no financial support.

Kaynaklar

- Andrejevic, M. (2014). The big data divide. *International Journal of Communication*, 8, 1673-1689.
- Andrejevic, M., Fordyce, R., Li, N. & Trott, V. (2020). *Unregulated and segmented dark ads on social media/Consumer education and regulatory options*. Australian Communications Consumer Action Network.
- Bilenko, M. & Richardson, M. (2011). Predictive client-side profiles for personalized advertising. *KDD*, 11(17), 413-421.
- Brinkmann, S. (2013) *Qualitative interviewing*. Oxford University Press.
- Brinkmann, S., & Kvale, S. (2018). *Doing interviews*. Thousand Oaks: Sage Publications.
- Çelik, F. (2022). Dijital totalitarizmde özgürlüğün diyalektiği: Bir psikopolitik araç olarak “story” uygulaması. Güngör, N. (Ed.). *Üsküdar Üniversitesi İletişim Fakültesi 9. Uluslararası İletişim Günleri Dijital Çağda İletişim Çalışmaları Sempozyumu Bildiriler Kitabı* (s. 280-291). Üsküdar Üniversitesi Yayınları – 63.
- Çelik, F. ve Aydınlioğlu, Ö. (2022). Biyopolitik pazarlama üzerine literatür tarama. Adilbekova, K. vd. (Eds.) 5. *Medya Okuryazarlık Forumu Dijital Dönüşüm Çağında Uluslararası Sosyal Bilimler Kongresi Bildiriler Kitabı* (s. 497-503). İKSAD Yayınları.
- Day, B. (2017). What is personalized marketing? A look at how personalized marketing works, benefits, best practices, and more. *NGDATA*. <https://www.ngdata.com/what-is-personalized-marketing/>
- Edwards, R., & Holland, J. (2013). *What is qualitative interviewing?* Bloomsbury Publishing.
- Gehl, R. W. (2021). Dark web advertising: The dark magic system on Tor hidden service search engines. *Continuum: Journal of Media & Cultural Studies*, 35(5), 667–678.
- Hardt, M., & Negri, A. (2001). *Empire*. Harvard University Press.
- Han, B.-C. (2020a). *Psikopolitika/Neoliberalizm ve yeni iktidar teknikleri*. Barışcan, H. (Çev.). Metis Yayınları.
- _____ (2020b). *Şiddetin topolojisi*. Zapçioğlu, D. (Çev.). Metis Yayınları.
- _____ (2022). *Enfokrası/Dijitalleşme ve demokrasinin krizi*. Özdemir, M. (Çev.). Ketebe Yayınları.
- Kaiser, A. (2020, Apr 28). When and how should I personalize my customer experience? <https://medium.com/ninetailed/when-and-how-should-i-personalize-my-customer-experience-68610d03a219>
- Kobsa, A., Koenemann, J., & Wolfgang, P. (2001). Personalised hypermedia presentation techniques for improving online customer relationships. *The Knowledge Engineering Review*, 16(2), 111-155.
- Olivier, B. (2020). The psychopolitics of (and psychotherapy required by) neoliberalism. John Wiley & Sons, Ltd. *Psychother Politics Int*, 18, 1-19.
- Spiekermann, S., Grossklags, J., & Berendt, B. (2005). E-privacy in 2nd generation e-commerce: Privacy preferences versus actual behavior. *CACM*, 48(3), 38-47.
- Priyam, J. (2022). Why hyper-personalization is the future of marketing (And how to do it). https://webengage.com/blog/hyper-personalization-marketing-future/?utm_source=distribution&utm_medium=medium&utm_campaign=hyperpersonalization_blog_priyam
- Turow, J., King, J., Hoofnagle, C. J., Bleakley, A., & Hennessy, M. (2009). Americans reject tailored advertising and three activities that enable it. *SSRN Electronic Journal*, 1-27.

- Turow, J., Carpini, M. X. D., Draper, N., & Howard-Williams, R. (2012). Americans roundly reject tailored political advertising—at a time when political campaigns are embracing it. *ScholarlyCommons*, 7, 1-28.
- Tyagi, N. (2020). What is hyper-personalization? Benefits, framework, and examples. <https://www.analyticssteps.com/blogs/what-hyper-personalization-benefits-framework-and-examples>
- Williams, N. (2020, Agt 12). How using psychographic segmentation helps you with creating content. <https://marketsplash.com/psychographic-segmentation/>
- Zuboff, S. (2019). *The age of surveillance capitalism/ The fight for a human future at the new frontier of power*. PublicAffairs.

China's Arctic Aspirations and Polar Silk Road: Implications for Great Power Competition

Çin'in Kuzey Kutbuna İlişkin Hedefleri ve Kutup İpek Yolunun Büyük Güç Rekabeti Üzerine Etkileri

Haşim TÜRKER

İstanbul, Türkiye

hasimturker@yahoo.com

(Sorumlu Yazar-Corresponding Author)

Abstract

This article offers an in-depth exploration of China's Arctic aspirations, with a specific focus on the development of the Polar Silk Road (PSR), and the ensuing implications for the dynamics of global power. The Arctic region, once considered remote and inaccessible, is undergoing a transformation largely driven by climate change. This transformation is unveiling new opportunities for navigation and resource extraction, thereby attracting the attention of various nations, including China. Despite its geographical distance from the Arctic, China has been vocal about its Arctic aspirations, most notably through its proposed PSR initiative. The article scrutinizes the development of the PSR, a component of China's broader Belt and Road Initiative, and its potential to bolster China's economic prowess by unveiling new trade routes and granting it access to valuable resources. It also discusses the potential implications of China's Arctic ambitions for the balance of power among major powers such as the United States, Russia, and the European Union. Drawing on theories from political science and international relations, including realism, liberalism, and constructivism, the article provides a theoretical lens to understand these dynamics. It underscores the need for careful management of Arctic affairs to ensure that competition does not escalate into conflict. The article concludes by highlighting the need for further research to fully grasp the implications of China's Arctic policy and to explore potential responses by other major powers.

Keywords: China, Arctic, Polar Silk Road, belt and road, great power competition

Öz

Bu makale, özellikle Kutup İpek Yolu'nun (KİY) gelişimine ve bunun küresel güç dinamikleri üzerindeki etkilerine odaklanarak Çin'in Kuzey Kutbu'na yönelik hedeflerini derinlemesine incelemektedir. Bir zamanlar uzak ve erişilmez olarak kabul edilen Kuzey Kutbu bölgesi, büyük ölçüde iklim değişikliğinin yol açtığı bir dönüşümden geçiyor. Bu dönüşüm, seyrüsefer ve kaynaklara ulaşım için yeni fırsatlar ortaya çıkarmakta ve böylece Çin de dahil olmak üzere çeşitli devletlerin dikkatini çekmektedir. Kuzey Kutbu'ndan coğrafi olarak uzak olmasına rağmen Çin, özellikle de önerdiği KİY girişimi aracılığıyla Kuzey Kutbu'na yönelik arzularını dile getirmektedir. Bu makale, Çin'in daha geniş kapsamlı Kuşak ve Yol Girişimi'nin bir bileşeni olan KİY'in gelişimini ve yeni ticaret yolları açma ve değerli kaynaklara erişim sağlama açısından Çin'in ekonomik gücünü destekleme potansiyelini incelemektedir. Ayrıca Çin'in Kuzey Kutbu hedeflerinin ABD, Rusya ve Avrupa Birliği gibi büyük güçler arasındaki güç dengesi üzerindeki potansiyel etkileri de tartışılmaktadır. Realizm, liberalizm ve yapısalcılık gibi siyaset bilimi ve uluslararası ilişkiler teorilerinden yararlanan makale, bu dinamikleri anlamak için teorik bir mercek sunmaktadır. Makalede rekabetin çatışmaya dönüşmemesini sağlamak için Kuzey Kutbu meselelerinin dikkatli bir şekilde yönetilmesi gerektiğinin altı çizilmektedir. Makale, Çin'in Kuzey Kutbu politikasının sonuçlarını tam olarak kavramak ve diğer büyük güçlerin olası tepkilerini anlamak için daha fazla araştırmaya duyulan ihtiyacı vurgulayarak sona ermektedir.

Anahtar Kelimeler: Çin, Kuzey Kutbu, Kutup İpek Yolu, kuşak ve yol, büyük güç rekabeti

Geliş Tarihi/Received 25.07.2023

Kabul Tarihi/Accepted 09.02.2024

Yayın Tarihi/Publication Date 25.03.2024

Cite this article as: Türker, H. (2024). China's Arctic aspirations and Polar Silk Road: implications for great power. *Current Perspectives in Social Sciences*, 28(1), 98-110.

Content of this journal is licensed under a Creative Commons Attribution-Noncommercial 4.0 International License.

Introduction

The Arctic, previously seen as a remote and unforgiving territory, has unanticipatedly emerged as a significant focal point in the international political arena. This shift is predominantly spurred by climate change, which results in the rapid melting of Arctic ice, consequently exposing new opportunities for maritime navigation and resource extraction. In light of these developments, China, despite its considerable geographical distance from the Arctic, has been displaying a keen interest in the region, articulating its Arctic aspirations prominently through its Polar Silk Road initiative.

The Polar Silk Road is a crucial element of China's overarching Belt and Road Initiative, designed to carve a fresh maritime route across the Arctic Ocean, thereby facilitating a direct connectivity between East Asia and Europe. This ambitious undertaking underscores China's recognition of the strategic and economic importance of the Arctic, along with its resolve to establish its presence in the prospective developments of the region.

However, the Arctic aspirations of China have not remained unobserved. These ambitions have kindled apprehensions among Arctic nations and other significant global powers, instigating dialogues on potential repercussions for sovereignty, environmental conservation, and regional security. Moreover, these aspirations have added a novel facet to the interplay of power among nations, with the Arctic transforming into a stage for strategic contention among leading powers including the United States, Russia, and the European Union.

In this study, we delve into China's Arctic aspirations, scrutinize the progress of the Polar Silk Road, and explore the implications for the balance of power among nations. Utilizing the latest literature and theoretical frameworks from political science and international relations, we seek to shed light on these complex issues. Throughout this detailed analysis, we posit that understanding China's Arctic policy and its impact on the balance of power among nations is crucial in navigating the changing dynamics in the Arctic, ultimately contributing to a peaceful and sustainable future for this region.

Theoretical framework

This research integrates three essential theories from political science and international relations: realism, liberalism, and constructivism, to thoroughly analyze China's Arctic ambitions and their impact on global power dynamics. These theories provide diverse lenses through which to interpret China's strategic motivations and actions in the Arctic.

For a profound comprehension of China's Arctic objectives and their impact on the interaction among leading powers, it is indispensable to adopt a theoretical perspective. Three cardinal theories from the disciplines of political science and international relations serve as instrumental frameworks for our analysis.

Comparing the three theories reveals varied interpretations of China's Arctic policy. Realism views it as power-driven, seeking strategic advantage in resources and trade routes. Liberalism sees it as a collaborative effort, fostering economic interdependence and global governance. Constructivism focuses on the role of social constructs, norms, and China's identity, suggesting its Arctic strategy is influenced by global perceptions and internal narratives. Each theory provides a unique lens, revealing different facets of China's approach and intentions in the Arctic.

Realism

Realism, as a foundational theory in international relations, advocates that states navigate an anarchic global system by pursuing power and security as their primary objectives. In this context, China's Arctic strategy, as evidenced by the Polar Silk Road initiative, can be interpreted as a multifaceted endeavor to enhance its global standing. This strategy is not merely about creating new trade routes or accessing resources; it's a comprehensive move to reshape the geopolitical landscape to China's advantage.

The Polar Silk Road is a strategic chess move in the complex game of global politics, where China seeks to establish new economic and strategic pathways. This initiative reflects China's ambition to diversify its trade and energy sources, reducing dependence on traditional routes vulnerable to geopolitical risks. By investing in Arctic infrastructure and developing new maritime routes, China is essentially creating alternatives that could shift the global trade dynamics significantly (Sezen, 2021)

Realism, fundamentally, asserts that in an anarchic global order, states are the main entities operating in their self-interest to amass power (Fiammenghi, 2011). Applying this lens of realism, one might interpret China's Arctic objectives as a strategic ploy to augment its power relative to other nations. The initiation of the Polar Silk Road, for example, could bolster China's economic influence by creating new commerce channels and facilitating access to precious resources, possibly swinging the balance of power in its favor (Tillman et al., 2018). Furthermore, realism would imply that China's expanded footprint in the

Arctic emerges as a reaction to the perceived threats from other prominent powers such as the United States and Russia, who are equally eager to exert their influence in the region.

Furthermore, realism emphasizes the competitive nature of international relations. China's Arctic ambitions can be seen as a response to the moves of other significant players, notably the United States and Russia. In this high-stakes environment, the Arctic becomes a new frontier in the contest for global influence. China's presence in the Arctic, therefore, is not just about economic gains; it's a strategic move to counterbalance the influence of other powers and assert its own presence in a region that is gaining increasing strategic importance.

Through the lens of realism, China's Arctic policy is a direct manifestation of its growing assertiveness and strategic foresight. It represents a calculated effort to secure long-term national interests by expanding its sphere of influence. The Polar Silk Road, in this light, is more than an economic project; it is a significant piece in China's grand strategy to cement its status as a global superpower.

Liberalism

Liberalism, in the context of international relations, emphasizes cooperation, the rule of law, and the role of international institutions. Applying this to China's Arctic policy, one can see its efforts in the region as an attempt to foster a cooperative international environment. The Polar Silk Road, from a liberal perspective, is not just an economic venture but a diplomatic initiative that seeks to build partnerships and engage Arctic states in a mutually beneficial manner.

Liberalism accentuates the importance of international institutions and mutual cooperation among states (Deudney & John Ikenberry, 2021). From a liberal viewpoint, China's Arctic engagement could engender favorable results if it fosters enhanced collaboration among Arctic nations. China could contribute to defining the regulations and norms presiding over the Arctic, hence fostering regional stability and cooperation. Additionally, China could join forces with other nations for scientific research and environmental preservation in the Arctic, aiding worldwide efforts to mitigate climate change. Liberalism would also underscore the potential of economic interdependence, enabled by the Polar Silk Road, to foster peace and cooperation among nations (Su & Huntington, 2021).

This theory suggests that China's Arctic activities, including its investments and scientific research, are part of a broader effort to integrate itself into the Arctic community. By participating in international institutions like the Arctic Council and adhering to international norms, China positions itself as a responsible stakeholder, contributing to the stability and governance of the region.

Moreover, liberalism highlights the potential of economic interdependence as a peace-building mechanism. The increased trade and connectivity offered by the Polar Silk Road could lead to deeper economic ties and interdependence between China and Arctic states, reducing the likelihood of conflict and promoting a more cooperative international order.

In essence, liberalism provides a framework for understanding China's Arctic strategy as an effort to constructively engage with the international community, adhering to international norms, and fostering economic integration and peace through cooperation. This approach contrasts with the competitive, power-centric view of realism, offering a more collaborative vision of international relations in the Arctic context.

Constructivism

Constructivism in international relations focuses on the role of social constructs, identities, and norms in shaping state behavior. Regarding China's Arctic policy, this perspective can provide insights into how China's self-perception as a 'near-Arctic state' and its narratives influence its Arctic ambitions. China's articulation of concepts like 'peaceful development' and 'community of shared future' reflects its desire to be seen as a responsible global actor, shaping its engagement in the Arctic.

Constructivism underscores the role of ideas, norms, and identities in shaping state behavior (McCourt, 2023). Constructivists might explore how China's self-identification as a "near-Arctic state" and its narrative of a "community of common destiny" influence its Arctic policy. They might further assess how global norms on matters such as climate change and indigenous rights steer China's Arctic aspirations (Su & Huntington, 2021). Constructivism would argue that China's Arctic policy incorporates not only material interests but also its identity and role within the global community. It would also emphasize the potential of norms and ideas, like environmental stewardship and respect for indigenous rights, to shape states' actions in the Arctic (Xinmin, 2019).

Constructivism would analyze how global norms and expectations, like environmental responsibility and respect for

indigenous rights, are internalized by China and reflected in its Arctic policy. This theory suggests that China's approach in the region is not purely driven by material interests but is also significantly influenced by its identity and the international community's norms. Constructivism also explores the impact of international discourse on state actions. In this context, the way other nations and international bodies perceive and react to China's Arctic activities influences Beijing's approach and policies in the region. This reciprocal relationship between China's actions and the global response plays a crucial role in shaping the evolving dynamics of Arctic governance (Wegge, 2014).

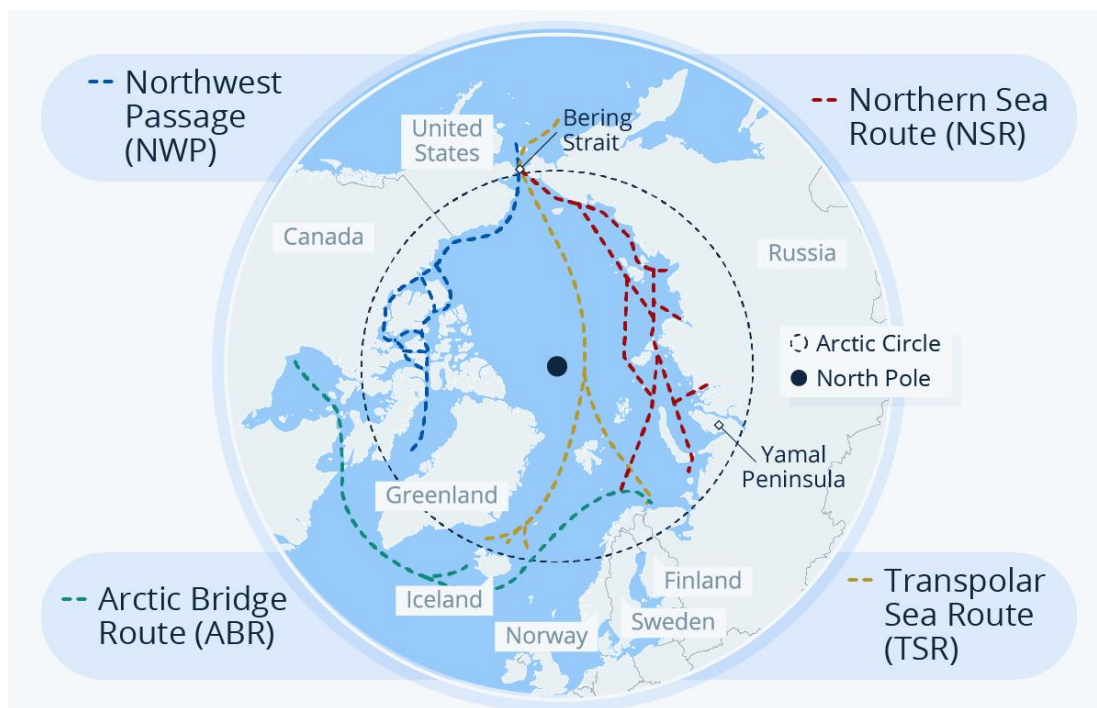
Through the lens of constructivism, China's Arctic policy is a complex interplay of strategic interests, identity, and adherence to international norms and expectations. This perspective offers a nuanced understanding of China's role and behavior in the Arctic, highlighting the importance of social constructs and shared norms in international relations.

In the ensuing sections, we will harness these theories to delve deeper into China's Arctic objectives, the evolution of the Polar Silk Road, and the implications for the power dynamics among leading nations. We will scrutinize how these theories can illuminate our understanding of the intricate interplay of power, interests, and norms in the Arctic and how they can offer insights into the potential trajectories for cooperation or conflict among states in this region.

Background and importance of the Arctic region

The Arctic region, once a remote and lesser-known area, has gained global prominence due to economic interests and the imperative of understanding climate change. This shift has not only changed the nature of exploration but also its impact, necessitating advanced technology, international cooperation, and infrastructural development. Consequently, the Arctic has become a focal point of geopolitical competition and cooperation, with states vying to increase their influence and attract international investments, underlining the ongoing predominance of national interests in the region (Ayaydin, 2022).

Once perceived as an isolated and impenetrable area, the Arctic region has been acquiring increasing significance in global commerce, particularly in the domain of East-West trade. This change is principally attributed to the substantial reduction in travel distances that the Arctic facilitates. Despite its harmful impacts, climate change has resulted in the broad-scale melting of Arctic sea ice, paving the way for novel opportunities in commercial shipping. The Arctic's Northern Sea Route (NSR) offers a travel distance up to 40% shorter between Asia and Europe compared to the existing Suez Canal route, which could potentially enhance trade efficiency and promote economic growth across numerous European and East Asian nations (Yumashev et al., 2017).

Figure 1: The Polar Silk Road – The four major transatlantic maritime routes opening up by Arctic ice melting (Fleck, 2023)

Projections indicate that approximately 5% of global trade could be routed through the NSR alone, given year-round and unhindered navigability. Such a shift in trade routes could generate extra revenue for the nations involved. However, it's crucial to recognize that the full capacity of the NSR is likely to be realized over a century hence, with a consistent rise in traffic expected from the mid-2030s (Karamperidis & Valantasis-Kanellos, 2022).

The implications of this shift extend beyond the economic sphere. The environmental consequences of amplified shipping in the Arctic, including the emission of short-lived pollutants such as black carbon, as well as CO₂ and non-CO₂ emissions associated with the additional economic growth enabled by the NSR, warrant careful consideration. These environmental factors underline the necessity for policy measures aimed at curbing emissions from Arctic shipping and providing reparation to the impacted regions (Makarova et al., 2022).

In this scenario, China's involvement with the Arctic is a relatively new development. The year 2018 marked a pivotal point when China revealed its Arctic policy through a White Paper, outlining its ambitions and strategies for the Polar Silk Road's development across the Arctic Ocean, symbolizing China's intention to assume a more assertive role in the region (China's Arctic Policy 2018).

The White Paper emphasized China's cognizance of the Arctic's economic potential, as well as the territorial challenges it encounters in its pursuit of an active role in the region. Considering its status as a non-Arctic state with no territorial claims, China is likely to rely on collaboration and invitations from Arctic states to further its regional interests (China's Arctic Policy 2018).

China's Arctic policy also indicates its intention to contribute to the governance of the Arctic Ocean. The policy intimates that China aims to assume a dynamic role in the region, presenting itself as a cooperative partner rather than a challenging actor (China's Arctic Policy 2018).

Furthermore, China's Arctic policy is inherently tied to its broader Belt and Road Initiative, especially the establishment of the Polar Silk Road. This initiative aims to create a new maritime route across the Arctic Ocean, connecting East Asia with Europe. The Polar Silk Road is perceived as a concrete embodiment of China's Arctic policy, mirroring its interests, objectives, and responsibilities in the Arctic region (Jian & Long, 2020).

Moreover, China's Arctic policy implies its intention to participate in the governance of the Arctic Ocean. The policy infers China's objective to occupy an active role in the area, identifying itself as a collaborative partner rather than a contentious actor (China's Arctic Policy 2018). This represents a considerable shift from the conventional power dynamics in the region, predominantly dictated by the Arctic states. China's proactive approach in the Arctic indicates its escalating global influence and its aspiration to assert itself in zones traditionally beyond its sphere of influence.

Nevertheless, China's Arctic objectives have triggered apprehensions among Arctic states and other leading powers. These worries pertain to matters of sovereignty, environmental conservation, and security in the Arctic. Specifically, the establishment of the Polar Silk Road carries implications for the region's balance of power (Peiqing & Huiwen, 2023).

The environmental impact of China's Arctic endeavors is a primary concern. For example, heightened shipping traffic along the Polar Silk Road could result in increased emissions of greenhouse gases and other contaminants, potentially intensifying climate change and inflicting harm on the delicate Arctic ecosystem. Moreover, the exploitation of natural resources, such as oil, gas, and minerals, could contribute to environmental degradation and a decrease in biodiversity (Manta, 2019).

From a security standpoint, the augmented presence of non-Arctic states in the region could escalate tensions and potential disputes over resources and territorial claims. This is especially pertinent in the context of the ongoing debates over the Arctic Ocean's legal status and the rights to its resources (Viguiet, 2021).

In terms of investment, China's financial commitment in the Arctic has been noteworthy. For instance, between 2012 and 2017, China invested over \$90 billion in the Arctic region, with the majority of these investments allocated towards energy and mining projects (China Regional Snapshot: Arctic 2022). Additionally, China has been an active participant in Arctic governance, with Chinese entities maintaining observer status in several essential Arctic organizations, such as the Arctic Council (Chen, 2023)

Regarding the effect on the Arctic states, China's activities have elicited varied responses. Some Arctic states, such as Russia and Iceland, have greeted Chinese investments and partnerships as opportunities for economic development. In contrast,

other states, including the United States and Canada, have voiced concerns about China's expanding influence in the region and the potential threats to their national security (Chen, 2023).

In conclusion, China's Arctic strategy and the construction of the Polar Silk Road are altering the dynamics in the Arctic region. While these developments usher in opportunities for economic growth and collaboration, they also present challenges concerning environmental protection and security. Therefore, it is essential for the Arctic states and the international community to engage with China in constructive dialogue to ensure the sustainable and peaceful development of the Arctic.

China's Arctic aspirations and Polar Silk Road

China's Arctic objectives are shaped by an amalgamation of economic, strategic, and environmental factors. Economically, the Arctic is conjectured to harbor substantial untapped resources such as oil, gas, and valuable minerals (Biedermann, 2021). Strategically, the region offers a maritime shortcut—the Northern Sea Route—promising a significant reduction in transit time between East Asia and Europe. This strategic corridor forms the backbone of the Polar Silk Road, a vital artery in China's expansive Belt and Road Initiative (Çevik & Durukan, 2020).

In its 2018 White Paper, China delineates a multifaceted Arctic strategy that encapsulates its vision to actively shape Arctic governance, develop Arctic shipping routes, and engage in scientific research and environmental conservation (China's Arctic Policy 2018). The paper positions China not merely as a stakeholder but as a 'near-Arctic state,' a term China adopts to justify its involvement in the region despite its geographical distance. This designation underscores China's intent to assert its presence and influence in Arctic affairs.

External events have considerably impacted China's Arctic interests, including the annexation of Crimea in Ukraine by Russia in 2014 and the subsequent incursion into Ukraine that commenced in February 2022. These actions provoked serious economic and financial penalties against Russia by Western countries (Trough, 2022). Reacting to these circumstances, Russia has sought closer economic relations with China. Consequently, the Russian Arctic has metamorphosed into a fresh horizon for Moscow's economic diplomacy with China. China's interests in energy and shipping dovetail with Russia's economic objectives in the Arctic, cultivating a fortified China-Russia alliance with notable consequences for the Euro-Arctic region. The persistent conflict and the developing alliance between China and Russia infuse an additional layer of intricacy to the geopolitical panorama in the Arctic, further amplifying the competition between great powers in the area (Sheng, 2022).

China's Arctic plan has increasingly adopted a security aspect, reinforced by the military (Havnes & Seland, 2022). In 2015, five Chinese warships were observed navigating along the Alaskan coast, leading observers to infer that China was broadening its maritime domain into the Arctic (LaGrone, 2015). This incited countries like Sweden, Norway, and Denmark to perceive China as a potential threat in the Arctic.

In 2018, China publicized its plan for a 'Polar Silk Road' as a segment of the Belt and Road Initiative, underscoring the strategic and economic values of the Arctic. China's BRI and PSR infrastructure objectives have prompted a shift in China's Arctic interests towards the Barents Sea, given that 80% of trans-arctic shipping traverses Norwegian waters (China's Arctic Policy 2018).

Concurrently, the European Union's Arctic strategy is also gravitating towards the Barents region, where it maintains a robust institutional presence, and where Denmark and Iceland's roles are comparatively diminished. The Barents region, rich in minerals—including rare earth elements—and marine protein, is not only the most economically promising sub-region of the Arctic but also the most viable channel for trans-Arctic shipping, per the Northern Sea Route's current trajectory (Biedermann, 2021).

Furthermore, China's Arctic pursuits are not only influenced by resource acquisition and strategic positioning but also by the desire to establish itself as a key player in global environmental governance. China's involvement in Arctic research initiatives, particularly in climate change studies, reflects its commitment to understanding and mitigating environmental impacts in the region. This scientific engagement, though beneficial for global climate research, also serves China's interests in gaining a foothold in Arctic governance and policy-making (Wang, 2023).

In addition, China's Arctic ambitions are closely linked to its broader geopolitical strategy, where it seeks to balance its rise as a global power with the existing international order. The Polar Silk Road is more than a route for commerce; it is a symbol of China's growing global influence and its ability to project power in new and strategic domains. However, this expansion has led to apprehension among traditional Arctic powers, who view China's growing presence in the region as a potential

challenge to their interests and sovereignty (Çevik & Durukan, 2020).

As the Arctic becomes an arena of heightened geopolitical interest, the interplay of these various factors – economic opportunities, strategic positioning, environmental stewardship, and global power dynamics – will continue to shape the policies and actions of China and other key players in the region. The outcome of these interactions will have significant implications for the future of the Arctic, highlighting the need for a balanced approach that considers the interests of all stakeholders in the region.

Implications for Great Power Competition

China's Arctic endeavors and the creation of the Polar Silk Road hold significant implications for the trajectory of global power dynamics. The Arctic region is progressively transforming into a venue for strategic rivalry, with major powers such as the United States, Russia, and the European Union keeping a vigilant eye on China's activities in the region. The complex interplay between these nations and their Arctic strategies is multifaceted (Fravel et al., 2021).

The factors driving China's interest in the Arctic are diverse, encompassing the quest to secure novel shipping paths, access to natural resources, and a strategic position within the region. The formation of the Polar Silk Road, a system of maritime routes through the Arctic, is a central element of China's Belt and Road Initiative, leading to heightened observation from other major powers apprehensive of China's expanding influence in the region (Sharma, 2021).

The United States

In the context of growing geopolitical attention towards the Arctic region, notably from countries such as China, an updated Arctic strategy has been presented by the United States in 2022. This revision amplifies the nation's resolve to uphold a rules-based order in the region, a principle originally outlined in the U.S. Department of Defense's 2019 Arctic Strategy. This commitment is designed to mitigate potential threats and underscores the strategic significance of the Arctic region for the U.S.'s national security and economic concerns (National Strategy for Arctic Region 2022).

The revised strategy shines a spotlight on the nation's escalated focus on the Arctic. While remaining vigilant of China's initiatives, the U.S. has enhanced its Arctic presence. This intensified attention manifests in an expanded military footprint and vigorous diplomatic initiatives. The U.S. is strengthening its alliances with other Arctic states and underscoring the importance of a rules-based order in the region, thus aligning its actions with its strategic aims. Further, the strategy accentuates the crucial role of collaboration with NATO and other Arctic states in ensuring regional security and stability (National Strategy for Arctic Region 2022).

In addition, the 2022 strategy signals the U.S.'s intention to harmonize its security concerns with a pledge to environmental sustainability and respect for the rights of the region's indigenous peoples. These considerations infuse an additional layer of complexity into the nation's Arctic policy, exemplifying the U.S.'s comprehensive approach to its Arctic strategy (National Strategy for Arctic Region 2022).

Recognizing the strategic importance of the Arctic for its national security and economic interests, the U.S. has heightened its focus on the region. In reaction to China's initiatives, the U.S. has been bolstering its Arctic presence, both militarily and diplomatically, which includes reinforcing its alliances with other Arctic nations and advocating for a rules-based order in the area (Li et al., 2023).

The United States' 2022 Arctic Strategy not only reinforces its commitment to security and economic interests in the region but also emphasizes a strong focus on addressing climate change and environmental protection. The strategy commits to partnering with Alaskan communities and the State of Alaska to build resilience to the impacts of climate change. This includes efforts to reduce emissions and improve scientific understanding of the Arctic environment, thereby contributing to global mitigation efforts and conserving Arctic ecosystems. These initiatives underscore the U.S. government's holistic approach to balancing security concerns with environmental stewardship in the Arctic region (National Strategy for Arctic Region 2022).

Moreover, the strategy delineates a clear direction for sustainable economic development, aiming to improve livelihoods in Alaska, including for Alaska Native communities. This includes investing in infrastructure, improving access to services, and supporting growing economic sectors. By fostering sustainable development across the Arctic region and working with allies and partners to expand high-standard investment, the U.S. demonstrates its commitment to the economic well-being of Arctic residents and the long-term prosperity of the region (National Strategy for Arctic Region 2022).

In terms of international cooperation and governance, despite the challenges posed by global geopolitical shifts, such as Russia's war in Ukraine, the U.S. remains dedicated to sustaining institutions for Arctic cooperation, including the Arctic Council. The strategy aims to position these institutions to effectively manage the impacts of increasing activity in the region. Upholding international law, rules, norms, and standards in the Arctic forms a key component of this commitment, reflecting the U.S.'s resolve to maintain a rules-based order in the region amidst rising strategic competition (National Strategy for Arctic Region 2022).

The U.S. strategy also prioritizes five guiding principles across all four pillars of its Arctic policy. These principles include: consulting, coordinating, and co-managing with Alaska Native Tribes and communities; deepening relationships with Arctic allies and partners; planning for long lead-time investments; cultivating cross-sectoral coalitions and innovative ideas; and committing to a whole-of-government, evidence-based approach. These guiding principles are integral to the U.S.'s comprehensive approach to tackling the emerging challenges and opportunities in the Arctic region (National Strategy for Arctic Region 2022).

The U.S.'s Arctic strategy also emphasizes enhancing technological capabilities and infrastructure development in the region. This includes upgrading existing military facilities, investing in new maritime capabilities suitable for Arctic conditions, and improving regional surveillance and communications systems. These developments are crucial for maintaining a strategic edge in the region and ensuring rapid response capabilities to any emerging threats (National Strategy for Arctic Region 2022).

Moreover, the strategy highlights the importance of scientific research and collaboration. The U.S. aims to lead in Arctic research, focusing on climate change, environmental protection, and sustainable development. This scientific leadership is seen as vital for not only understanding the changing Arctic landscape but also for shaping policy decisions in the region. The U.S. is actively engaging with international partners and organizations to advance scientific understanding and address the challenges posed by the rapidly evolving Arctic environment (National Strategy for Arctic Region 2022).

Russian Federation

Russia, with its geographical proximity to the Arctic, has been leveraging its position to assert dominance in the region. The country has been enhancing its military presence and infrastructure in the Arctic, demonstrating a willingness to collaborate with China, particularly along the NSR. However, Russia's approach to China's Arctic aspirations is marked by a degree of skepticism, and the country remains cautious of China's expanding influence in what it considers its strategic territory (Staun, 2017).

Russia's Arctic strategy is multifaceted, encompassing economic, strategic, and geopolitical dimensions. The country's Arctic resource developers are making long-term delivery contracts to customers for the majority of their output volumes, which allows the companies to weather short-term drops in commodity prices and fluctuations on the freight market (Maksakova, 2022). The country is also investing in intermodal sea-land transport connections in the Arctic, with plans to improve the railway system and connect the industrial complexes of the Urals and Western Siberian region with maritime transport on the NSR (Liu et al., 2021).

The Russian Arctic has also been shaped by external events, such as the annexation of Crimea in Ukraine by Russia in 2014 and the subsequent incursion into Ukraine that commenced in February 2022. These actions provoked serious economic and financial penalties against Russia by Western countries (Zhuravel & Timoshenko, 2022). In response to these circumstances, Russia has sought closer economic relations with China, transforming the Russian Arctic into a new frontier for Moscow's economic diplomacy. China's interests in energy and shipping dovetail with Russia's economic objectives in the Arctic, cultivating a fortified China-Russia alliance with notable consequences for the Euro-Arctic region (Ren, 2023).

The ongoing conflict in Ukraine and the developing alliance between China and Russia add an additional layer of complexity to the geopolitical landscape in the Arctic, further amplifying the competition between great powers in the region. The international sanctions on Russia following Russia's invasion in Ukraine in February 2022 by the EU, United States, UK, Canada, Australia, Japan, South Korea, and several other countries are likely to have negative impacts on Russia's resource development in the Arctic. These sanctions have essentially cut the entire Russian oil and gas sector off from Western support (Zhuravel & Timoshenko, 2022).

Despite these challenges, Russia remains determined to utilize its vast Arctic resources and build up large-scale industrial production within its Arctic zone. The country has demonstrated that it is technically and financially feasible to extract natural

resources throughout the year from remote parts of the Arctic and ship large quantities of raw materials along its Arctic coast to international markets. Russia's focus on the high Arctic underlines the increasing importance of Arctic export terminals for Russia's future extractive industries and energy policy (Gunnarsson & Lasserre, 2023).

In sum, Russia's Arctic strategy is a complex interplay of economic, strategic, and geopolitical considerations. The country is leveraging its geographical proximity to the Arctic to assert its dominance, while also fostering economic diplomacy with China. The ongoing conflict in Ukraine and the resulting international sanctions against Russia have added a new layer of complexity to the situation. Despite these challenges, Russia remains committed to its Arctic ambitions, underscoring the strategic importance of the region in the broader context of global power dynamics.

The European Union

The European Union's stance on Arctic matters has shown flexibility in adapting to the evolving conditions in the region. The Arctic approach of the EU, updated as recently as 2021, underscores the vital role of international collaboration, perpetuation of sustainable practices, and adherence to the principles of international law within the Arctic region. The EU's attention is specifically drawn to the potential environmental consequences linked with China's actions in the Arctic, leading to its persistent calls for robust environmental control measures in the region (A stronger EU engagement for a peaceful, sustainable and prosperous Arctic 2021).

The fundamental elements shaping the EU's Arctic policy include its steadfast commitment to the preservation of the environment and proactive action against climate change. The EU has marked its presence in the global stage by contributing significantly to the fight against climate change, setting ambitious goals for curtailing greenhouse gas emissions. This commitment is visible in its Arctic strategy, which gives precedence to the principles of environmental conservation and sustainable growth (A stronger EU engagement for a peaceful, sustainable and prosperous Arctic 2021).

Furthermore, the EU has taken the initiative to endorse scientific research and foster international cooperation concerning Arctic matters. Notably, the EU's Horizon 2020 program has sponsored a multitude of research initiatives on Arctic-related issues, contributing to an enriched understanding of the region's environment and climatic conditions (EU Arctic initiatives 2023). The EU also actively engages with other stakeholders in the Arctic, including Arctic states, indigenous populations, and non-governmental bodies, encouraging dialogues and collaborative efforts on Arctic issues (The EU in the Arctic 2021).

Moreover, the interaction of the EU with other major powers, notably China and Russia, has a significant bearing on its Arctic policy. The EU exercises caution concerning China's expanding Arctic footprint, aiming to balance economic interactions with China while remaining committed to upholding international laws and norms in the region (Biedermann, 2021). Furthermore, the EU's relations with Russia, a state with significant Arctic presence, have been affected by geopolitical tensions, which add another layer of complexity to the EU's Arctic approach (Skripnikova & Raspotnik, 2019).

In conclusion, the EU's Arctic policy is a nuanced interplay of environmental, economic, and geopolitical considerations. As the Arctic gains further global attention, the EU's approach to the region will likely continue to evolve, reflecting the mutable dynamics governing the Arctic.

NATO

NATO, acting as a collective defense organization, has been closely observing the changing security dynamics in the Arctic. While China is not considered a direct threat in the Arctic, NATO acknowledges the strategic implications of China's regional activities. With Finland's recent NATO accession in 2023 and Sweden's impending membership following the decision at the 2023 Vilnius summit, NATO's presence and influence in the Arctic are set to amplify, thereby enhancing its situational awareness and capabilities in the Arctic (Alberque & Schreer, 2022).

The NATO enlargement, with Finland becoming the 31st Alliance member in 2023 and Sweden's ongoing accession aspirations, has shifted the balance of power within both Europe and NATO toward the northeast of the transatlantic sphere. This shift has not only reshaped the strategic landscape of the Baltic Sea but also the Arctic. Politically, with Finland and Sweden's membership, Russia will be the only member on the Arctic Council that is not a member of NATO (Gisclon & Keyman, 2023).

The addition of Finland and Sweden to NATO has not only reshaped the strategic landscape of the Baltic Sea but also the Arctic. Politically, with Finland and Sweden's membership, Russia will be the only member on the Arctic Council that is not a member of NATO. Militarily, Finland's sizeable icebreaker fleet and Sweden's submarine fleet will help secure the high seas.

Both militaries have significant experience in preparing for the extreme temperatures in this region and can offer other member states knowledge in this area through joint exercises (Møller, 2019).

An increased NATO presence inside the Arctic Circle not only has the potential to counter Russia's militarization of the region but also China's efforts to further destabilize the region as it builds up its Polar Silk Road. As NATO's High North has become increasingly important to Allied security as the ice in the Arctic continues to melt, Sweden and Finland are essential to help NATO defend this new strategic center (Baudu, 2023).

Apparently, the activities of China in the Arctic have not only sparked concerns among these major powers but have also introduced a new aspect to the broader great power competition. The Arctic is emerging as a fresh frontier in this competition, with each power striving to secure its interests and influence within the region. It is critical to understand China's Arctic policy and its implications for the management of changing Arctic dynamics and the assurance of a peaceful and sustainable regional future.

In summary, the aspirations of China in the Arctic and the development of the Polar Silk Road are recalibrating the geopolitical equilibrium in the Arctic. They are affecting the Arctic strategies of major powers and amplifying the competition for regional influence. As the Arctic's significance in global politics continues to rise, the actions and interactions of these powers will play a decisive role in determining the future of the region. Understanding these dynamics is vital for managing Arctic geopolitics' complexities and ensuring a peaceful and sustainable regional future.

Conclusion

China's Arctic ambitions, exemplified by the Polar Silk Road initiative, are a vivid illustration of its expanding influence in global geopolitics. This strategic shift, while adapting to the evolving climate of the Arctic, also signifies a profound change in the geopolitical landscape, marking a new era in international relations. The development of the Arctic region, due to climate change and its untapped resources, has emerged as a vital strategic and economic frontier, with China positioning itself as a key player.

An in-depth theoretical analysis from the perspectives of international relations theories provides varied interpretations of China's Arctic strategy. Realism views China's Arctic foray as a strategic power play, reflecting its ambitions to expand influence in a new domain, as evidenced by its increased investment in Arctic infrastructure and military capabilities, including icebreaker ships and dual-use Arctic research facilities. Liberalism, conversely, suggests a potential for cooperative governance and mutual benefits, recognizing the Arctic Council's role in facilitating collaborative efforts among Arctic states, including China's observer status and its participation in various scientific and environmental initiatives. Constructivism focuses on how China's Arctic engagement is shaping its global identity and vice versa, influenced by its interactions with other Arctic players. This is seen in China's self-identification as a "Near-Arctic State" and its diplomatic efforts to secure a role in Arctic governance, challenging traditional notions of Arctic sovereignty and prompting a reevaluation of Arctic policies by other great powers.

Among these theories, realism offers the most comprehensive explanation of the current situation, especially when considering China's strategic investments and activities in the Arctic. Realism's focus on power dynamics and national interests aligns closely with China's assertive approach to establishing a foothold in the Arctic through infrastructure development, military enhancements, and diplomatic maneuvers. This realpolitik approach underscores China's pursuit of geopolitical influence and resource control in the region, reflecting a traditional power-centric perspective in international relations that accurately captures the essence of China's Arctic ambitions.

China's strategic maneuvering in the Arctic region is reshaping global maritime dynamics, challenging the existing power balance. This shift is prompting a reevaluation of Arctic strategies by major global powers, especially the United States, Russia, and the European Union. Each of these powers, with their own interests and strategies in the Arctic, is adjusting its approach in response to China's growing presence. This creates a complex web of interactions, marked by cooperation, competition, and strategic realignments.

From an environmental perspective, China's role as the world's largest carbon emitter juxtaposes its Arctic aspirations. The Arctic's susceptibility to climate change makes it imperative for China to adopt sustainable development practices. Balancing economic ambitions with environmental stewardship is crucial, necessitating policies that consider the ecological fragility of the Arctic and its global climate implications.

On the diplomatic front, China's Arctic policy entails a sophisticated balance of cooperation and rivalry with Arctic and non-Arctic states. Understanding these diplomatic intricacies is essential, as they influence regional power dynamics and have broader implications for global geopolitics. China's diplomatic tactics in the Arctic, involving bilateral and multilateral engagements, reflect a complex strategy aimed at maximizing its interests while navigating the sensitivities of Arctic governance.

Looking ahead, the future of Arctic governance demands a comprehensive and cooperative approach. Strengthening international norms and institutions, fostering scientific collaboration, and promoting environmental protection are crucial for managing the region's growing competition and ensuring its sustainable development. This involves a concerted effort from all stakeholders, including Arctic states, non-Arctic nations, indigenous communities, and international organizations.

In the realm of academic research, an interdisciplinary approach is paramount to fully grasp the nuances of China's Arctic policy. Political science, international relations, environmental science, economics, and strategic studies all play vital roles in analyzing the complex interplay of factors shaping China's Arctic involvement. This research is instrumental in informing policy decisions and shaping the future of Arctic governance.

In conclusion, China's increasing involvement in the Arctic is a multifaceted phenomenon, encompassing strategic, environmental, and diplomatic dimensions. The Arctic region, as a focal point of global changes, presents a unique set of challenges and opportunities. Continued scholarly investigation and policy innovation are necessary to navigate these complexities and chart a course for a peaceful and sustainable future in the Arctic.

Hakem Değerlendirmesi: Dış bağımsız.

Çıkar Çatışması: Yazar, çıkar çatışması olmadığını beyan etmiştir.

Finansal Destek: Yazar, bu çalışma için finansal destek almadığını beyan etmiştir.

Peer-review: Externally peer-reviewed.

Conflict of Interest: The author has no conflicts of interest to declare.

Financial Disclosure: The author declared that this study has received no financial support.

References

- Alberque, W., & Schreer, B. (2022). Finland, Sweden and NATO membership. *Survival*, 64(3), 67–72. <https://doi.org/10.1080/00396338.2022.2078046>
- Ayaydın, E. (2022). Evolution of Arctic Exploration from National Interest to Multinational Investment. In P. A. Berkman, A. N. Vylegzhanin, O. R. Young, D. A. Balton, & O. R. Øvretveit (Eds.), *Building Common Interests in the Arctic Ocean with Global Inclusion: Volume 2* (Ser. Informed Decisionmaking for Sustainability (IDS), pp. 189–202). essay, Springer.
- Baudu, P. (2023). Minding the archipelago: What Svalbard means to Nato. *Arctic Review on Law and Politics*, 14, 76–82. <https://doi.org/10.23865/arctic.v14.5197>
- Biedermann, R. (2021). China's impact on the European Union's arctic policy: Critical junctures, crossovers, and geographic shifts. *Asia Europe Journal*, 19(4), 467–487. <https://doi.org/10.1007/s10308-021-00605-7>
- Chen, Y. (2023). China's arctic policy and engagement: Review and prospects. *Asia Policy*, 30(1), 29–38. <https://doi.org/10.1353/asp.2023.0005>
- China Regional Snapshot: Arctic. Committee on Foreign Affairs. (2022, November 29). <https://foreignaffairs.house.gov/china-regional-snapshot-arctic/>
- Çevik, V. A., & Durukan, T. (2020). Çin'in Kuzey Kutbu'na Olan ilgisi: Kutup ipek yolu. *Akdeniz Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 254–262. <https://doi.org/10.25294/auibfd.827510>
- Deudney, D., & John Ikenberry, G. (2021). Getting restraint right: Liberal internationalism and American foreign policy. *Survival*, 63(6), 63–100. <https://doi.org/10.1080/00396338.2021.2006452>
- EU Arctic initiatives. EU4OceanObs. (2023, February 14). https://www.eu4oceanobs.eu/regional_initiatives/arctic/
- The EU in the Arctic. European Union External Action Service. (2021, September 29). https://www.eeas.europa.eu/eeas/eu-arctic_en
- European Commission. (2021, October 13). A stronger EU engagement for a peaceful, sustainable and prosperous Arctic. European Union External Action. https://www.eeas.europa.eu/sites/default/files/2_en_act_part1_v7.pdf
- Fiammenghi, D. (2011). The Security Curve and the Structure of International Politics: A Neorealist Synthesis. *International Security*, 35(4), 126–154. https://doi.org/10.1162/isec_a_00037

- Fleck, A. (2023, June 15). The Polar Silk Road. Statista Daily Data. <https://www.statista.com/chart/30201/major-maritime-routes-opening-up-in-the-arctic/>
- Fravel, M. T., Lavelle, K., & Odgaard, L. (2021). China engages the Arctic: A great power in a regime complex. *Asian Security*, 18(2), 138–158. <https://doi.org/10.1080/14799855.2021.1986008>
- Gisclon, M., & Keyman, F. (2023). The three dimensions of NATO enlargement in 2023: From the Arctic to the Black Sea and beyond. *Transatlantic Policy Quarterly*, 22(1), 63–71. <https://doi.org/10.58867/ibis9578/odnv6667>
- Gunnarsson, B., & Lasserre, F. (2023). Supply Chain Control and strategies to reduce operational risk in Russian extractive industries along the Northern Sea Route. *Arctic Review on Law and Politics*, 14. <https://doi.org/10.23865/arctic.v14.4052>
- Havnes, H., & Seland, J. M. (2022, August 13). The increasing security focus in China's arctic policy. The Arctic Institute - Center for Circumpolar Security Studies. <https://www.thearcticinstitute.org/increasing-security-focus-china-arctic-policy/>
- Jian, Y., & Long, Z. (2020). Opportunities and challenges of jointly building of the Polar Silk Road: China's perspective. *Outlines of Global Transformations: Politics, Economics, Law*, 12(5), 130–144. <https://doi.org/10.23932/2542-0240-2019-12-5-130-144>
- Karamperidis, S., & Valantasis-Kanellos, N. (2022). Northern Sea Route as an emerging option for Global Transport Networks: A policy perspective. *WMU Journal of Maritime Affairs*, 21(4), 425–452. <https://doi.org/10.1007/s13437-022-00273-3>
- LaGrone, S. (2015, September 3). Chinese warships made "innocent passage" through U.S. territorial waters off Alaska. USNI News. <https://news.usni.org/2015/09/03/chinese-warships-made-innocent-passage-through-u-s-territorial-waters-off-alaska>
- Li, M., Li, Z., & Xing, X. (2023). The dilemma of sustainable development of Russian Arctic development based on ANP-SWOT Model Theory Perspective. *Systems*, 11(7), 334. <https://doi.org/10.3390/systems11070334>
- Liu, C.-Y., Fan, H.-M., Dang, X., & Zhang, X. (2021). The Arctic policy and port development along the Northern Sea Route: Evidence from Russia's Arctic strategy. *Ocean & Coastal Management*, 201, 105422. <https://doi.org/10.1016/j.ocecoaman.2020.105422>
- Makarova, I., Makarov, D., Buyvol, P., Barinov, A., Gubacheva, L., Mukhametdinov, E., & Mavrin, V. (2022). Arctic development in connection with the Northern Sea Route: A review of ecological risks and ways to avoid them. *Journal of Marine Science and Engineering*, 10(10), 1415. <https://doi.org/10.3390/jmse10101415>
- Maksakova, M. A. (2022). Revisiting the Arctic strategy of Russia up to 2035. *The Handbook of the Arctic*, 53–73. https://doi.org/10.1007/978-981-16-9250-5_4-1
- Manta, F. (2019). China's policies on Polar Silk Road and impacts on trade and energy use in Arctic Region. *Chinese Journal of Population Resources and Environment*, 17(4), 322–328. <https://doi.org/10.1080/10042857.2019.1685360>
- McCourt, D. M. (2023). *New Constructivism in International Relations Theory*. Bristol University Press.
- Møller, J. E. (2019). Trilateral defence cooperation in the north: An assessment of interoperability between Norway, Sweden and Finland. *Defence Studies*, 19(3), 235–256. <https://doi.org/10.1080/14702436.2019.1634473>
- Peiqing, G., & Huiwen, C. (2023, June 20). Chinese perspective on the Arctic and its implication for Nordic countries. *The Arctic Institute - Center for Circumpolar Security Studies*. <https://www.thearcticinstitute.org/chinese-perspective-arctic-implication-nordic-countries/>
- Ren, Y. (2023). U.S.-China arctic cooperation in a new era of Great Power Competition: Opportunities and challenges. *The Yearbook of Polar Law Online*, 14(1), 98–122. https://doi.org/10.1163/22116427_014010006
- Sezen, S. (2021). Çin Arktika'da: Arktika İpek Yolu. *Mülkiye Dergisi*, 45(2), 389–418.
- Sharma, A. (2021, October 25). China's Polar Silk Road: Implications for the Arctic Region. Air University (AU). <https://www.airuniversity.af.edu/JIPA/Display/Article/2820750/chinas-polar-silk-road-implications-for-the-arctic-region/>
- Sheng, E. L. (2022). The new strategic triangle in the Arctic: China, Russia, and the United States. *Arctic Opportunities and Challenges*, 27–50. https://doi.org/10.1007/978-981-19-1246-7_3
- Skrupnikova, N., & Raspotnik, A. (2019). Has Russia heard about the European Union's Arcticness? the EU's Arctic steps as seen from Russia. *Polar Record*, 55(6), 441–451. <https://doi.org/10.1017/s0032247420000145>
- The State Council Information Office of the People's Republic of China. (2018, January 26). China's Arctic Policy. China's Arctic Policy. https://english.www.gov.cn/archive/white_paper/2018/01/26/content_281476026660336.htm
- Staun, J. (2017). Russia's strategy in the arctic: Cooperation, not confrontation. *Polar Record*, 53(3), 314–332. <https://doi.org/10.1017/s0032247417000158>
- Su, P., & Huntington, H. P. (2021). Using critical geopolitical discourse to examine China's engagement in Arctic Affairs.

- Territory, Politics, Governance*, 11(3), 590–607. <https://doi.org/10.1080/21622671.2021.1875035>
- Tillman, H., Yang, J., & Nielsson, E. T. (2018). The Polar Silk Road: China's New Frontier of International Cooperation. *China Quarterly of International Strategic Studies*, 04(03), 345–362. <https://doi.org/10.1142/s2377740018500215>
- Troush, S. M. (2022). China and the evolution of Russia's conflict with Ukraine and the West. *Herald of the Russian Academy of Sciences*, 92(S15). <https://doi.org/10.1134/s1019331622210213>
- Viguer, T. (2021). Understanding the role of Arctic states, Non-Arctic States and indigenous peoples in Arctic affairs through the lens of International Relations Theories. *Nordicum-Mediterraneum*, 16(2). <https://doi.org/10.33112/nm.16.2.3>
- Wang, Y. (2023). A blessing or a curse: China's Arctic involvement and its environmental policy to prevent further climatic change and pollution. *Climatic Change*, 176(8), 1–19. <https://doi.org/10.1007/s10584-023-03600-6>
- Wegge, N. (2014). China in the Arctic: Interests, actions and challenges. *Nordlit*, (32), 83. <https://doi.org/10.7557/13.3072>
- The White House. (2022, October). National Strategy for Arctic Region. The White House. <https://www.whitehouse.gov/wp-content/uploads/2022/10/National-Strategy-for-the-Arctic-Region.pdf>
- Xinmin, M. (2019). China's Arctic policy on the basis of international law: Identification, goals, principles and positions. *Marine Policy*, 100, 265–276. <https://doi.org/10.1016/j.marpol.2018.11.027>
- Yumashev, D., van Hussen, K., Gille, J., & Whiteman, G. (2017). Towards a balanced view of Arctic shipping: Estimating economic impacts of emissions from increased traffic on the Northern Sea Route. *Climatic Change*, 143(1–2), 143–155. <https://doi.org/10.1007/s10584-017-1980-6>
- Zhuravel, V. P., & Timoshenko, D. S. (2022). The Russian Arctic, sanctions pressure and geopolitical instability. *Arctic and North*, (49), 105–124. <https://doi.org/10.37482/issn2221-2698.2022.49.105>

The Relationship of Personality Traits with Metacognition: The Regulating Role of Mindfulness

Kişilik Özelliklerinin Üstbilis ile İlişkisi: Bilinçli Farkındalığın Düzenleyici Rolü

Süleyman KAHRAMAN¹

Istanbul Beykent Üniversitesi, Psikoloji
Bölümü, İstanbul, Türkiye
Istanbul Beykent University,
Department of Psychology
suleymankahraman@beykent.edu.tr
(Sorumlu Yazar-Corresponding Author)

Nathan Kaan GÖK²

Serbest Klinik Psikolog,
Antalya, Türkiye
Independent Clinical Psychologist
a.kaangok93@gmail.com

Abstract

The aim of this research is to determine the relationship between personality traits and metacognition and the regulatory role of mindfulness in this relationship. The research is a relationship-scanning model, and Hayes' process plugin was used for regulatory role analysis. The research sample consisted of 413 individuals between the ages of 18-51. The Metacognition Scale-30, Mindfulness Scale, and Five-Factor Personality Scale Short Form were used for data collection. According to the findings of the study, there is a negative relationship between extraversion, agreeableness, conscientiousness, openness to experience, mindfulness, and pathological metacognition and a positive relationship with neuroticism. Mindfulness was not found to play a significant regulatory role in the relationship between personality traits and metacognition.

Keywords: Personality traits, metacognition, mindfulness, regulating role

Öz

Bu araştırmanın amacı, kişilik özellikleri ile üstbilis arasındaki ilişkiyi ve bu ilişkide bilinçli farkındalığın düzenleyici rolünü belirlemektir. Araştırma bir ilişki tarama modelidir ve düzenleyici rol analizi için Hayes'in süreç eklentisi kullanılmıştır. Araştırmanın örneklemini 18-51 yaş aralığında 413 birey oluşturmaktadır. Veri toplamak için Üstbilis Ölçeği-30, Bilinçli Farkındalık Ölçeği ve Beş Faktör Kişilik Ölçeği Kısa Formu kullanılmıştır. Çalışmanın bulgularına göre, dışadönüklük, uyumluluk, vicdanlılık, deneyime açıklık, bilinçli farkındalık ve patolojik üstbilis arasında negatif, nevroitiklik ile pozitif bir ilişki vardır. Bilinçli farkındalığın kişilik özellikleri ve üstbilis arasındaki ilişkide önemli bir düzenleyici rol oynamadığı görülmüştür.

Anahtar Kelimeler: Kişilik özellikleri, üstbilis, bilinçli farkındalık, düzenleyici rol

Introduction

Personality is a set of continuous behavioral traits that distinguishes a person from others. (Aslan, 2008). It has been established that character quality is linked to metacognition. (Ozturk, 2020), however, the number of studies revealing this relationship is very limited. This study focused on how mindfulness affects the relationship between personality traits and metacognition.

Five factor personality traits

The five-factor personality model is a widely known theory in the field of individual differences in personality traits (Mather, 2019). Costa and McCrae (1995) developed a five-factor personality trait theory. They found that personality traits were clustered around five main themes. These factors include emotional instability, conscientiousness, extraversion, agreeableness, and openness to experience (McCrae & John, 1992). Five factors are considered important classification to study individual differences (Ötken & Cenkcı, 2019). This theory argues that individual differences and personality traits are reflected in discourses in different cultures and in different words in the languages of these cultures

Geliş Tarihi/Received 13.11.2023
Kabul Tarihi/Accepted 07.02.2024
Yayın Tarihi/Publication Date 25.03.2024

Cite this article as: Kahraman, S. & Gök, N. K. (2024). The relationship of personality traits with metacognition: The regulating role of mindfulness. *Current Perspectives in Social Sciences*, 28(1), 111-124.

Content of this journal is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License.

(Somer, 1998). The extraverted dimension measures how socially a person is and how comfortable they are in social environments (Yurdakul, 2019). In general, extroverted individuals are sympathetic, talkative, leading, self-righteous, assertive, fun, positive, and appear to be related to others people (McShane & Von Glinow, 2005; Ötken & Cenkci, 2013). Openness to experience involves seeking different experiences, creativity, and thinking differently (Shi, Lin & Wang, 2009). These people are very curious. They were open-minded and had high analytical thinking skills. They are imaginative people who like to research constantly (Kaşlı, 2009). Emotional instability is also known as neuroticism. It describes individuals who tend to look at their environment from a negative perspective and tend to live with various emotions, such as guilt, anxiety, anxiety, sadness, irritability, and fear (Costa & McCrae, 1995; Ercan, 2010). Agreeableness is a factor that includes characteristics such as empathy, respect, kind, compassion, humility, and peace (Somer, Korkmaz & Tatar, 2002). They are people who try not to enter interpersonal conflicts and are pro-compromises (Demirkan, 2006). Conscientiousness, another personality trait, is related to self-control and discipline (Yurdakul, 2019). It includes organized, planned, goal-oriented, controlled, success-oriented, efficient, and disciplined people who value ethical rules (Costa & McCrae, 1985; Kalat, 1996).

Metacognition

Metacognition refers to having knowledge about one's own cognitive processes and purposefully directing and controlling cognitive processes in line with this knowledge (Flavelle, 1979). Another definition is cognition, which can regulate and control awareness (Wells, 2009). It is the awareness of what an individual thinks and knows (Tosun & Irak, 2008). Metacognition was examined under two subheadings: cognitive regulation and cognitive knowledge. However, very different ideas have been put forward regarding the functions of metacognition and its dimensions. For example, one of them is the idea proposed by Efklides. He mentioned dimensions such as metacognitive knowledge, skills, and experience (Efklides, 2008). In another conceptualization, two different metacognitive thinking styles are defined: positive and negative metacognitive beliefs. Examples of positive metacognitive beliefs are affirmation of the experienced anxiety, and negative metacognitive beliefs about the uncontrollable and dangerous thoughts can be given as examples. In addition, two different metacognitive knowledge dimensions were also defined. One is cognitive self-awareness, which is defined as being aware of one's thoughts, and the other is cognitive self-confidence, which is defined as the dimension of trust in one's own cognitive processes (Cartwright-Hatton & Wells, 1997; Marrison & Wells, 2003). When we look at the studies on metacognition, it is seen that there are studies that reveal its relationship with psychopathologies (Baltacı, 2018, Karakaş, 2020). Studies revealing its relationship with obsessive-compulsive disorder are common (İlter, 2019; Oyman, 2012; Panayırıcı, 2012). Other studies have evaluated metacognition in substance use disorders (Çelik, 2020) and the effect of distraction techniques on metacognition in alcohol use disorders were studied (Yıldırım, 2020).

Mindfulness

Mindfulness is based on Eastern meditation culture and is a technique that directs attention (Baer, 2013; Özyeşil, 2000). It is an accepting focus of one's current attention on one's inner world and environment (Brown & Ryan, 2003). The more perceptually and sensorially aware of the stimuli, the more aware they are of their feelings, thoughts, and desires (Özlenen et al., 2011). This process had two main dimensions. The first is the dimension of being aware of what is happening here and now and accepting that realized. Studies have shown that mindfulness is positively related to personality factors such as extraversion, openness, and agreeableness (Baer, Smith & Allen, 2004; Giluk, 2009) and negatively related to emotional instability (Giluk, 2009; Walsh, et al., 2009). Some studies have found that mindfulness plays a regulatory role. For example, Nalbantoğlu (2020) considered high mindfulness levels within the scope of social anxiety disorders. Participants with high mindfulness revealed that, even though they had cognitive exaggerations, they did not engage in social avoidance behavior. A previous study found that mindfulness is inversely related to rumination and stress (Önder & Utkan, 2018). Rumination is also associated with cognitive trust, positive beliefs, and metacognitions of uncontrollability and danger (Yılmaz, 2015). In light of the results of this research, it was thought that mindfulness would have an inverse relationship with metacognition, and this relationship could be changed by taking a step forward and interacting with personality traits of mindfulness. In line with these explanations, it was thought that mindfulness might have a regulatory effect on the relationship between personality traits and metacognition.

Problem status

Mindfulness practices cultivate an increased sense of self-awareness, allowing individuals to observe their thoughts,

emotions, and behaviors without judgment (Tan & Martin, 2016). This heightened self-awareness can facilitate the recognition and understanding of one's own personality traits, leading to more accurate self-assessment, which, in turn, influences metacognitive processes. Mindfulness has been associated with reduced cognitive biases, such as confirmation bias and self-serving bias (Maymin & Langer, 2021). By cultivating a non-judgmental and open mindset, mindfulness helps individuals to approach situations with a more balanced and unbiased perspective. This reduction in cognitive biases can potentially improve metacognitive processes by enabling individuals to assess their own thoughts and judgments more objectively. Mindfulness practices promote emotional regulation by encouraging individuals to acknowledge and accept their emotions without judgment. This emotional regulation can help individuals to navigate and manage their emotional responses, facilitating more adaptive metacognitive processes (Grecucci et al., 2015). By regulating emotions, mindfulness may enable individuals to approach their personality traits and metacognitive processes with a calmer and more balanced mindset. Personality traits and metacognition can both involve automatic or habitual patterns of thinking and behaving. Mindfulness practices promote a shift from automaticity to conscious awareness and intentional action (Shea et al., 2014). By encouraging individuals to be more present and mindful in the moment, mindfulness can help break automatic thought patterns associated with personality traits and facilitate metacognitive processes that involve intentional reflection, evaluation, and self-regulation. In summary, mindfulness may have a regulating role in the relationship between personality traits and metacognition by enhancing self-awareness, reducing cognitive biases, facilitating emotional regulation, and decreasing automaticity. By cultivating these mindful qualities, individuals are likely to engage in more accurate, reflective, and adaptive metacognitive processes, leading to a deeper understanding of their personality traits and facilitating personal growth and self-improvement. Additionally, it is expected that the examination of metacognition with personality traits rather than a pathological sample has not been done sufficiently, and that the regulatory role of mindfulness in the relationship between personality traits and metacognition will be revealed; in this context, it is expected that it will provide a lot of convenience in creating a metacognitive profile according to the personality traits of the client, especially in the evaluation phase. In this respect, since mindfulness is frequently used by clinical psychologists in counselling/therapy processes, this study is thought to contribute to the field of practice, as it will provide an idea about the metacognition of clinical psychologists working in the field according to the personality traits of their clients and help them plan their interventions.

This study can provide insights to mental health professionals in the field of practice and shed light on future research on these issues. Thus, it is expected to contribute to the creation of different research questions and identification of different problems. In summary, this study aimed to expand the findings of previous studies investigating personality traits, metacognition, and mindfulness variables, to provide researchers with insights into the aspects of metacognition and mindfulness related to personality traits, and to provide a background for clinicians to develop mindfulness- and metacognition-based interventions. The research questions in this context are as follows.

1. Is there a significant relationship between personality traits and metacognition scores?
2. Is there a significant relationship between personality traits and mindfulness scores?
3. Is there a significant relationship between mindfulness and metacognition scores?
4. Does mindfulness have a regulating role in the relationship between personality traits and metacognition?

Method

Research model

The research model is a relational screening model since the relationship between metacognition and personality traits will be examined. The regulatory role of mindfulness in the relationship between personality traits and metacognition was also examined.

Sample

To determine the sample size, the sample size calculation table developed by Yazıcıoğlu and Erdoğan (2004) was utilized. Accordingly, at least 357 participants with a sampling error of .05 ($p=.05$, and $q=.5$) were considered

sufficient for the sample. In accordance with the population, a total of 413 participants were included in this study. The study group consisted of 413 people who voluntarily answered the measurement tools that were shared online. 79.2% Of the participants, 79.2% were in the 18-35 age range and 20.8% were in the 35-51 age range. Of the participants, 80.1% were women and 19.9% were men. 3.6% Of the participants, 3.6% were primary school students, 44.6% were high school students, 46% were university students, and 5.8% were graduate students.

Data collection tools

Demographic Form: Informed consent was obtained, and questions were asked about the age, sex, and educational status of the participants.

Metacognition Scale: This scale was adapted to Turkish by Tosun and Irak (2008). It is a 4-point Likert-type scale consisting of 30 questions (1 = strongly disagree, 4 = strongly agree). It consists of five sub-dimensions: positive beliefs, uncontrollability and danger, cognitive confidence, need to control thoughts, and cognitive awareness. The internal consistency of the entire scale was .93 with Cronbach's alpha. The lowest score that could be obtained from the scale was 30, while the highest score was 120. As the scores increased, the pathological metacognitive activities also increased. In this study, Cronbach's alpha was .87.

Mindfulness Scale: This scale was adapted into Turkish by Özyeşil et al. (2011). It is a 6-point Likert-type scale consisting of 15 questions (1 = almost always, 6 = almost never). While the Cronbach's alpha value of the scale was .80, the test-retest correlation coefficient was .86. Mindfulness also increased as the scores obtained from the scale increased. In this study, the Cronbach's alpha was .81.

Five-Factor Personality Scale Short Form: After being developed by Costa and McCrae, Benet-Martinez and John developed the short form in 1998. The Turkish adaptation of the short form was developed by Sümer et al. (2005). It is a 5-point Likert-type scale consisting of 44 items (1 = strongly disagree, 5 = completely agree). There were 44 questions in total and had five sub-dimensions. Its subdimensions are extraversion, agreeableness, emotional instability, openness, and responsibility. The internal reliability coefficient for the entire scale is .76. In this study, the Cronbach's alpha values ranged from .715 to .861.

Procedure

Ethics committee approval for the research was obtained from the Istanbul Beykent University Publication Ethics Committee for Social and Human Sciences (Permission number: 28.05.2021/41). After ethical approval, questionnaires were created using Google Forms, and the participants were asked to fill in the data collection tools. The participants were informed about the process and written informed consent was obtained from all participants for inclusion in the study. The study was conducted through social media channels. To increase the representativeness of the sample, convenience and snowball sampling were used to select the participants. Data collection tools were voluntarily completed by 413 participants.

Data analysis

The SPSS 22 package program was used for data analysis. There were no data exclusion criteria used. Regulatory variable analysis was performed using Pearson correlation and Hayes' process add-on package. As a result of all analyzes, a regression curve was drawn to show the interaction between personality traits and mindfulness. One standard deviation below the mean ($\bar{x}=60$) ($-1SD=47.56$) and one standard deviation above the mean ($+1SD=72.43$) were used to modulate high and low mindfulness levels. The regression equation for metacognition was calculated over the personality traits of these levels, and simple regression curves were drawn. In all analyses, $p<.05$ value was considered statistically significant.

Results

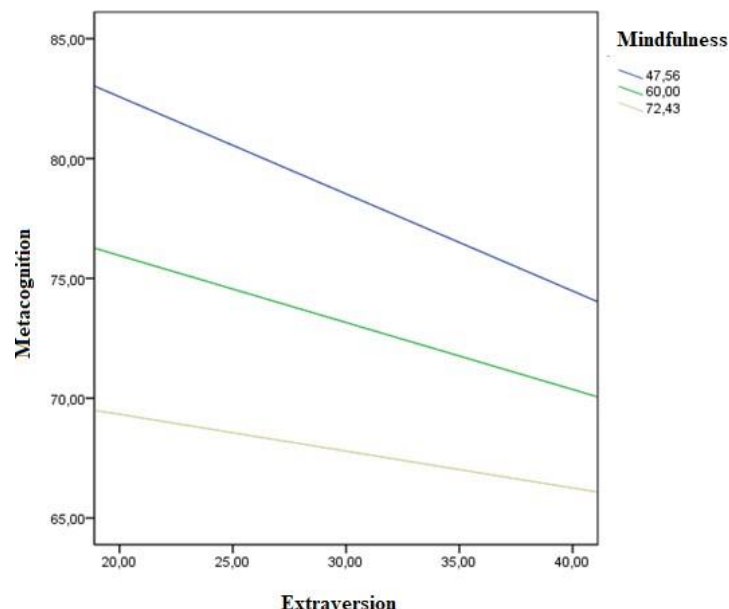
The results of the analysis performed to determine the relationship between personality traits, metacognition, and mindfulness and the mean and standard deviations of the scales are presented in Table 1.

Table 1
Interscale Correlation Analysis

		$\bar{x}$	Sd	1	2	3	4	5	6
1- Extraversion	r	28,93	7,02	1					
2-Agreeableness	r	36,10	5,56	.379**	1				
3-Conscientiousness	r	33,82	6,68	.434**	.440**	1			
4-Neuroticism	r	24,84	7,23	-.474**	-.547**	-.418**	1		
5-Openness	r	40,20	6,78	.269**	.181**	.272**	-.229**	1	
6-Metacognition	r	12,56	4,28	-.228**	-.359**	-.264**	.510**	-.138**	1
7-Mindfulness	r	59,99	12,43	.175**	.236**	.318**	-.365**	.102*	-.409**

As a result of the correlation analysis, the negative level between extroverted personality traits and metacognition ($r=-.228$) was low, between agreeable personality traits ($r=-.359$), moderately negative, and conscientious personality traits ($r=-.264$). There was a low-level negative correlation between metacognition, a moderate positive correlation between neurotic personality traits ($r=.510$), and low-level negative correlations between open-to-experience personality traits ($r=-.138$) and metacognition. The correlation between mindfulness and extraversion personality traits was low ($r=.175$), the correlation between mindfulness and agreeableness personality traits was low ($r=.236$), the correlation between mindfulness and conscientiousness personality traits was moderate ($r=.318$), the correlation between mindfulness and neurotic personality traits was low and negative ($r=-.365$), and the correlation between mindfulness and openness to experience was low ($r=.102$).

A low level of positive correlation was found between mindfulness and extraversion ($r=.175$), a low level of positive correlation was found with agreeableness ($r=.236$), a moderately positive correlation was found with conscientiousness ($r=.318$), a negative correlation was found with neurotic personality traits ($r=-.365$), and a low level of positive correlation was found with openness to experience ($r=.102$). It was determined that there was moderately negative ($r=-.409$) and a significant relationship between metacognition and mindfulness.

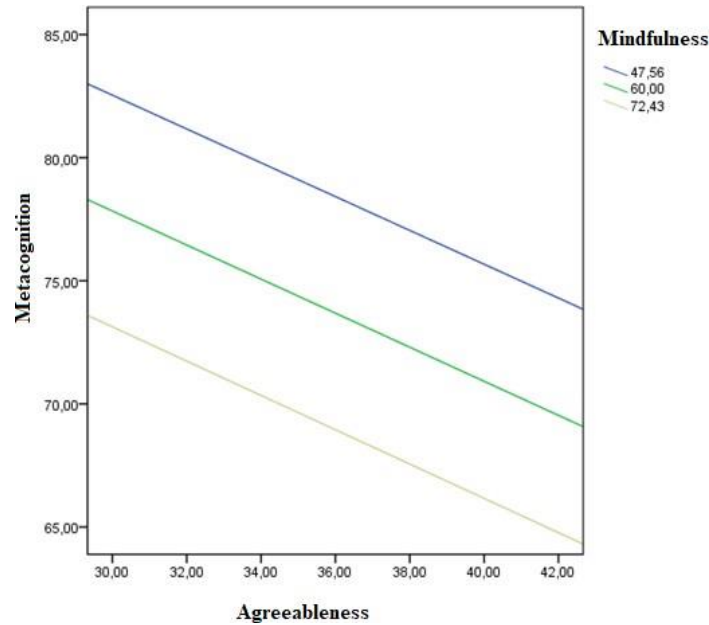

Figure 1

The Regulatory Effect of Mindfulness on the Metacognition Relationship of the Extraverted Personality Trait

Figure 1 shows the graph of the model formed as a result of the regression analysis performed for the

regulatory role of mindfulness in the relationship between extroverted personality traits and metacognition. The regression model established as a result of the analyses was found to be significant ($F(3,409)= 33.28$, $R^2=.0042$, $p=.00$); however, as a result of the regulator role analysis, it was determined that the extraversion personality trait did not have a regulatory role in mindfulness in its relationship with metacognition ($B=.0101$, $t=1.45$, $p=.14$, confidence interval: $-.0035/.0238$).

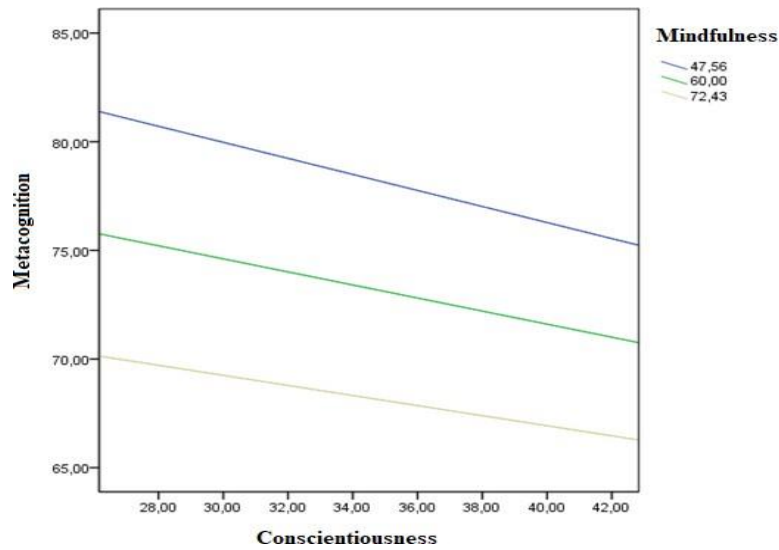

Figure 2

The Regulatory Effect of Mindfulness on the Metacognition Relationship of Agreeableness Personality Trait

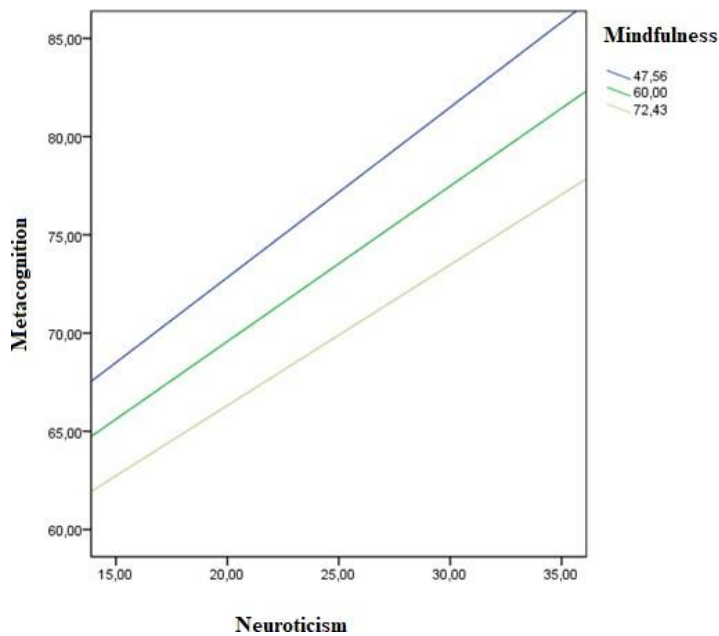
Figure 2 shows the graph of the model formed as a result of the regression analysis performed for the regulatory role of mindfulness in the relationship between agreeable personality traits and metacognition. The regression model established as a result of the analyses was found to be significant ($F(3,409)= 43.02$, $R^2=.23$, $p=.00$), but it was determined that the adaptability personality trait did not have a regulatory role in mindfulness in its relationship with metacognition ($B=-.0004$, $t=-.04$, $p=.96$, confidence interval: $-.0168/.0160$).

In Figure 3, the graph of the model formed as a result of the regression analysis performed for the regulatory role of mindfulness in the relationship between conscientiousness and metacognition. The regression model established as a result of the analyses was found to be significant ($F(3,409)=31.59$, $R^2=.18$, $p=.00$), but it was determined that mindfulness did not have a regulatory role in the relationship between conscientiousness personality traits and metacognition ($B=.005$, $t=.00$, $p=.42$; confidence interval: $-.0082/.0192$).

Figure 3

The Regulatory Effect of Mindfulness on the Metacognition Relationship of Conscientiousness Personality Trait

Figure 4

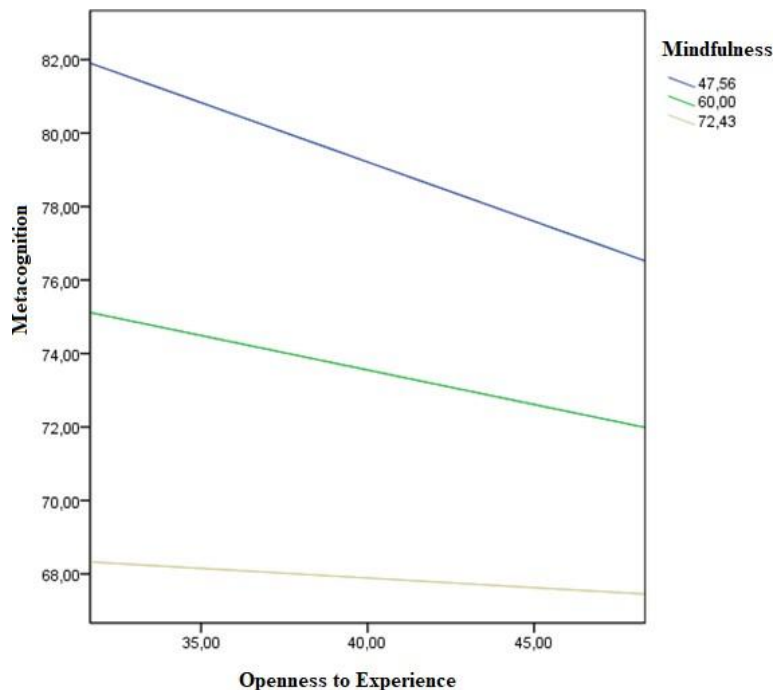
The Regulatory Effect of Mindfulness on the Metacognition Relationship of Neuroticism Personality Trait

In Figure 4, the graph of the model formed as a result of the regression analysis performed for the regulatory role of mindfulness in the relationship between emotional instability and personality traits and metacognition. The regression model established as a result of the analyses was significant ($F(3,409)=64.08$, $R^2=.31$, $p=.00$). However, it was determined that the emotional instability personality trait did not play a regulatory role in mindfulness in its

relationship with metacognition ($B = -.0060$, $t = -1.13$, $p = .25$, Confidence interval: $-.0165/.0044$).

In Figure 5, the graph of the model formed as a result of the regression analysis performed for the regulatory role of mindfulness in the relationship between the personality trait of being open to experience and metacognition is shown. The regression model established as a result of the analyses was found to be significant ($F(3,409) = 30.08$, $R^2 = .18$, $p = .00$), but it was determined that the personality trait of openness to experience did not have a regulatory role in mindfulness in its relationship with metacognition ($B = .0109$, $t = 1.49$, $p = .13$, confidence interval: $-.0034/.0252$).

Figure 5

The Regulatory Effect of Mindfulness on the Metacognition Relationship of Openness to Experience Personality Trait

Discussion

This research found a negative relationship between extraversion and metacognition. A negative relationship has been found between extraversion and metacognition (Gacal, 2018; Uzun, 2019). In one study, a negative relationship was found between extraversion and psychological symptoms related to anxiety, depression, and the negative self (Gökdağ & Naldöken, 2020). There are findings in the literature showing a negative relationship between depression and trait anxiety and metacognition (Özsoy & Kuloğlu, 2017).

The findings reveal a negative relationship between agreeableness and metacognition. Other studies do not detect a relationship between agreeableness and metacognition (Uzun, 2019). Individuals with alexithymia have difficulty with empathy. Compatibility includes empathy, respect, kind, compassion, humility, and peace (Somer et al., 2002). One study found a positive relationship between alexithymia and metacognition (Uzal et al., 2018). In another study, a negative correlation was found between psychoticism and metacognition. According to Eysenck, psychoticism is a characteristic of a cold personality that is far from empathy. A negative correlation was found between psychological symptoms and agreeableness, depression, negative self, somatization and hostility (Gökdağ & Naldöken, 2020).

This analysis revealed a negative relationship between conscientious personality traits and metacognition. Conscientiousness is related to self-control and discipline (Yurdakul, 2019). It includes organized, planned, goal-oriented, controlled, success-oriented, efficient, and disciplined people who value ethical rules (Costa & McCrae, 1985; Kalat, 1996). A negative relationship has been found between the psychological symptoms of responsibility, anxiety, depression, negative self, and

somatization (Gökdağ & Naldöken, 2020). As a result of this research, conscientiousness showed a positive relationship with positive metacognitive beliefs. (Long, 2019). An increase in metacognitive scores in this study indicated an increase in pathological metacognitive activity. In line with this explanation, this research supports the results of Uzun's research.

Openness to experience personality traits is related to seeking different experiences, creativity, and thinking differently (Shi et al., 2009). These people are very curious. They were open-minded and had high analytical thinking skills. They are people who like to research continuously and have strong imaginations (Kaşlı, 2009). As a result of the research, a negative relationship was found between openness to experience and metacognition. A previous study found a negative relationship between openness to experience and negative metacognitive beliefs (Uzun, 2019). A negative correlation was found between openness to experience and intolerance of uncertainty variable (Berenbaum, Bredemeier, & Thompson, 2008).

In this study, a positive relationship was found between the personality trait of emotional instability and metacognition. Emotional instability refers to individuals who tend to look at their environment from a negative perspective and tend to live with various emotions, such as guilt, worry, anxiety, sadness, nervousness, and fear (Erçan, 2010). In the literature, positive correlations were found between emotional instability and negative metacognitive beliefs (McEvoy & Mahoney, 2012; Sugiura, 2017; Van der Heiden, Melchior, Muris, Bouwmeester, Bos, & Van der Molen, 2010). In one study, emotional instability was positively related to anxiety, depression, negative self, and hostility (Bilen, 2017). Another study determined that emotionally unstable personality traits were positively related to anxiety, depression, negative self, somatization, and hostility. In other words, emotional instability, which is emotionally unstable, has a positive relationship with psychopathologies.

Considering the definitions and findings in the literature, it was found that personality traits that seemed positive showed a negative relationship with psychopathological symptoms. Similarly, negative-looking metacognitive functions positively correlated with psychopathology. In light of this information, personality traits that seem positive are expected to show a negative relationship with negative metacognitions.

This research found a negative relationship between mindfulness and metacognition. A study found a negative relationship between mindfulness and metacognition in children aged 15-18 (Altan, 2019). Similarly, another study found a negative relationship between metacognition and mindfulness (Önen, 2021). Those with high mindfulness are aware of their feelings, thoughts, and wishes at the same rate as they are perceptually and sensorially aware of stimuli (Özbeyaz et al., 2011). Metacognition, on the other hand, is cognition applied to cognition that regulates and controls awareness (Wells, 2009). Looking at the definitions, it is expected that if you have high mindfulness, someone's metacognitive abilities will also be high. In this study, it was expected that as metacognitive scores increased, pathological metacognitive activities increased, so that it had a negative relationship with mindfulness.

This study found a positive relationship between extraversion, agreeableness, conscientiousness, and openness to experience personality traits and mindfulness, and a negative relationship between emotional instability and mindfulness. A study conducted with high school students found that while extraversion, agreeableness, conscientiousness, openness to experience, and mindfulness were positively related, they were negatively related to emotional instability (Yiğit, 2021). In another study, a negative relationship was found between mindfulness and emotional instability, and a positive relationship with the personality trait (Giluk, 2009). In another study, the relationship between the personality traits of university students and mindfulness was investigated, and the results were found to be the same as those of this study (Nam & Akbay, 2020). Batum (2020) investigated the relationship between interpersonal mindfulness and personality traits in marriages. The results showed that extraversion, agreeableness, responsibility, and openness to experience were positively and negatively correlated with emotional instability. The results of this study show that this is in parallel with the literature in question.

Another important finding of this study is that mindfulness does not play a regulatory role in the relationship between personality traits and metacognition. Although previous studies on the regulatory role of mindfulness and its regulatory role in the relationship between personality traits and metacognition have not been conducted. In a previous study, university students participated in a seven-week mindfulness-based skills program. Metacognitive beliefs were measured before and after the program. Although not statistically significant, a decrease in metacognition scores was observed (Keçeli, 2017). In this study, mindfulness slightly affected the relationship between metacognition and personality traits, although it was not significant. The reason for this result may be that the sample covered a general segment. In this study, we asked whether the

participants who constituted the sample on the demographic form had psychological diagnoses. A total of 24.5% of the participants stated that they had received a psychological diagnosis. Similarly, he was asked whether he had previously received psychotherapy/psychological counseling. A total of 39.5% stated that they had received psychotherapy/psychological counseling services. Mindfulness is one of the methods of focusing on the here and now, taking control based on attention, accepting, and accepting what is happening in the environment without judging them. Mindfulness is the experience of attention and awareness in the present moment (Deniz, Erus, & Büyükbeci, 2017).

When the literature is examined, it has been revealed that mindfulness-based skills have a regulating effect on symptoms in patients with depression (Demir, 2015; Ma & Teasdale, 2004). Many studies have shown that mindfulness also regulates anxiety (Kaviani, Javaheri, & Hatami, 2011). In the regulatory role analysis, the -1 standard deviation, +1 standard deviation, and mindfulness scores were divided into three groups: low, medium, and high. In this study, it can be said that the sample has 16.7% low mindfulness, 67.8% moderate mindfulness, and 15.5% high mindfulness. Within the framework of these explanations, the structure of the sample can be summarized as follows: it is a sample in which those with pathological diagnosis are less than those without, those with moderate mindfulness are more, and the participants with low mindfulness are more than those with high mindfulness. This may have been due to the structure of the sample. A non-significant regulatory role may be significant with a larger sample size or a different sample.

Limitations and recommendations

This study had some limitations. This study was limited to 413 people living in Turkey. In this respect, the results of this study emerged within its framework. This study can be repeated in different sample groups and with different sample numbers. Because the collection of data in an online environment limits the number of samples, it is thought that the collection of face-to-face data as a method of data collection may have increased the number of samples. The findings were obtained using the correlational method, so it has a structure that limits causality. Therefore, it is recommended to study the investigated structures through a hybrid quantitative and qualitative methodology. In this study, the regulatory role of mindfulness was investigated, and no significant findings were obtained. Mindfulness is a method that has techniques based on attention and has been widely used in mindfulness-based psychotherapies recently. Clinicians may need to reconsider the use of Mindfulness-Based (MBIs) Interventions as a one-size-fits-all tool for improving metacognitive abilities across different personality types. If mindfulness does not regulate the relationship between personality and metacognition, then MBIs might be more effective when tailored to specific personality profiles. Since mindfulness may not be a regulating factor, clinicians should explore other strategies that could enhance metacognition. This could include cognitive-behavioral techniques, metacognitive training, or other therapeutic approaches that directly target metacognitive skills. Clinicians might need to integrate a variety of therapeutic approaches to cater to the needs of individuals with different personality traits. For example, those with certain traits that are associated with poorer metacognition might benefit from more structured or directive therapies. A more holistic approach that considers an individual's personality, metacognitive abilities, and other psychological factors (such as stress, coping styles, and resilience) may be more effective than approaches that focus on mindfulness alone.

Investigation of the regulatory role of resilience, which can vary depending on many factors and is the subject of positive psychology, can be recommended because of its contribution to the literature. The moderating role of psychological flexibility, one of the concepts of acceptance-commitment therapy, has recently become popular in the relationship between personality traits and metacognition. Many scales in the literature measure personality traits. This research can be replicated by using different personality trait scales.

Informed Consent: Verbal consent was obtained from the study group who participated the research.

Author Contributions: Concept- S. K.; Design- S. K.; Supervision- S. K., N. K. G.; Resources- S. K.; Data Collection and/or Processing- S. K., N. K. G.; Analysis and/or Interpretation- S. K.; Literature Search- S. K., N. K. G.; Writing Manuscript- S. K.; Critical Review- S. K., N. K. G.

Peer-review: Externally peer-reviewed.

Conflict of Interest: The authors have no conflicts of interest to declare.

Financial Disclosure: The authors declared that this study has received no financial support.

Katılım Onamı: Araştırmaya katılan çalışma grubundan sözlü onam alınmıştır.

Yazar Katkıları: Fikir- S. K.; Tasarım- S. K.; Denetleme- S. K., N. K. G.; Kaynaklar- S. K.; Veri Toplanması ve/veya İşlemesi- S. K., N. K. G.; Analiz ve/veya Yorum- S. K.; Literatür Taraması- S. K., N. K. G.; Yazıyı Yazan- S. K.; Eleştirel İnceleme- S. K., N. K. G.

Hakem Değerlendirmesi: Dış bağımsız.

Çıkar Çatışması: Yazarlar, çıkar çatışması olmadığını beyan etmiştir.

Finansal Destek: Yazarlar, bu çalışma için finansal destek almadığını beyan etmiştir.

References

- Albayrak, B. (2015). *Üniversite Öğrencilerinin Bağlanma Biçimleri, Bilinçli Farkındalık Düzeyleri ve Psikolojik Belirtileri Arasındaki İlişkiler* [The Relationships among Attachment, Mindfulness, and Psychological Symptoms in University Students]. (Unpublished master's dissertation). Hasan Kalyoncu University.
- Altan, B. (2019). *Nomofobi ile Aleksitimi Arasındaki İlişkide Bilinçli Farkındalık ie Üst Bilişin Aracı Rolünün İncelenmesi* [Investigation of the Mediator Role of Conscious Awareness and Metacognition in the Relationship Between Nomophobia and Alexithymia]. (Unpublished master's dissertation). İstanbul Aydın University.
- Aslan, S. (2008). Kişilik, Huy ve Psikopatoloji [Personality, Temperament and Psychopathology]. *RHCP*, 2(1-2), 7-18.
- Baer, R. A., Smith, G. T. & Allen, K. B. (2004). Assessment of mindfulness by self-report: The Kentucky inventory of mindfulness skills. *Assessment*, 11(3), 191-206.
- Baer, R. A. (2013). Mindfulness training as a clinical intervention: A conceptual and empirical review. *Clinical psychology: Science and practice*, 10(2), 125-143. <https://doi.org/10.1093/clipsy.bpg015>
- Baltacı, G., (2018). *Yaşlılarda Üstbilişin Psikopatoloji ie Baş Etme Becerileri Yönünden Değerlendirilmesi* [Evaluation of Metacognition in the Elderly in Terms of Psychopathology and Coping Skills]. (Unpublished master's dissertation). Işık University.
- Batum, D. (2020). *Evlilikte Kişilerarası Bilinçli Farkındalığın Yordayıcıları Olarak Kişilik Özellikleri ve Öz Anlayışın İncelenmesi* [Investigation of Personality Traits and Self-Compassion as Predictors of Interpersonal Conscious Awareness in Marriage]. (Unpublished master's dissertation). Yıldız Teknik University.
- Berenbaum, H., Bredemeier, K. & Thompson, R. J. (2008). Intolerance of uncertainty: exploring its dimensionality and associations with need for cognitive closure, psychopathology and personality. *Journal of Anxiety Disorders*. 22(1): 117-125.
- Bilen, M. B. (2017). *Psikopatolojik Belirtilerin; Kişilerarası İlişki Tarzları ve Temel Kişilik Tipleri Yönünden İncelenmesi* [Psychopathological Symptoms; Examining Interpersonal Relationship Styles and Basic Personality Types]. (Unpublished master's dissertation). Işık University.
- Brown, K. W. & Ryan, R. M. (2003). The benefits of being present: Mindfulness and its role in psychological well-being. *Journal of Personality and Social Psychology*, 84, 822-848. <https://doi.org/10.1037/0022-3514.84.4.822>
- Bowlin, S. L. & Baer, R. A. (2012). Relationships between mindfulness, self-control, and psychological functioning. *Personality and Individual Differences*, 52, 411-415.
- Burger, J. M. (2006). *Kişilik* (Çev. Sarioğlu, İ.D.E). Kaknüs Yayınları, İstanbul.
- Cartwright-Hatton S. & Wells A. (1997). Beliefs about worry and intrusions: The meta-cognitions questionnaire and its correlates. *J Anxiety Disord.*, 11(3), 279–296. [https://doi.org/10.1016/S0887-6185\(97\)00011-X](https://doi.org/10.1016/S0887-6185(97)00011-X)
- Cenkseven Önder, F & Utkan, Ç. (2018). Bilinçli Farkındalık ve Algılanan Stres İlişkisinde Ruminasyon ve Olumsuz Duygu Düzenlemenin Aracı Rolü [The Mediator Role of Rumination and Negative Mood Regulation in The Relationship Between Mindfulness and Perceived Stress]. *Mersin Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi* [Mersin University Journal of the Faculty of Education], 14(3), 1004-1019. <https://doi.org/10.17860/mersinefd.444876>
- Costa, P. T. & McCrae, R. R. (1985a). "Concurrent validation after 20 years: Implications of personality stability for its assessment", in J.N. Butcher and C.D. Spielberger (eds), *Advances in Personality Assessment* (pp. 31–54). Hillsdale, NJ: Lawrence Erlbaum Associates.
- Costa, P.T. & McCrae, R.R. (1985). "Domains And Facets: Hierarchical Personality Assessment Using the Revised Neo Personality Inventory", *Journal of Personality Assessment*, 64(1), 21-50. https://doi.org/10.1207/s15327752jpa6401_2
- Çelik, U. (2020). *Madde Kullanım Bozukluklarında Üstbilişin Değerlendirilmesi* [Evaluation of Metacognition in Substance Use Disorders]. (Unpublished master's dissertation). Beykent University.
- Demir, V. (2015). Bilinçli farkındalık temelli kognitif terapi programının bireylerin depresif belirti düzeyleri üzerine etkisi [The Effects of Mindfulness Based Cognitive Therapy Program On Depressive Symptoms Of Individuals]. *Psikoloji Çalışmaları Dergisi* [Studies in Psychology], 35(1), 15-26.
- Demirkan, S. (2006). *Özel Sektördeki Yöneticilerin ve Çalışanların Bağlanma Stilleri, Kontrol Odağı, İş Doyumu ve Beş Faktör*

- Kişilik Özelliklerinin Araştırılması* [Investigation of Attachment Styles, Locus of Control, Job Satisfaction and Five Factor Personality Traits of Private Sector Managers and Employees]. (Unpublished master's dissertation). Ankara University.
- Deniz, M. E., Erus, S. M. & Büyükcebeci, A. (2017). Bilinçli farkındalık ile psikolojik iyi oluş ilişkisinde duygusal zekanın aracılık rolü [Relationship Between Mindfulness and Psychological Well-Being: The Mediating Role of Emotional Intelligence]. *Türk Psikolojik Danışma ve Rehberlik Dergisi* [Turkish Journal of Psychological Counseling and Guidance], 7(47), 17-31.
- Efklides A., (2008). Metacognition: Defining its facets and levels of functioning in relation to self-regulation and co-regulation. *Eur Psychol.*, 13(4), 277–287. <https://doi.org/10.1027/1016-9040.13.4.277>.
- Ercan, Ç. (2010). *Ergenlerin Spor Yapma Alışkanlıklarının Kişilik ve Atılganlık Özellikleri Açısından İncelenmesi* [Examination of Adolescents' Sports Habits in Terms of Personality and Assertiveness]. (Unpublished doctorate dissertation). Ege University.
- Flavell, J. H. (1979). Metacognition and Cognitive Monitoring. *American Psychologist*, 34(10), 906-911. <https://doi.org/10.1037/0003-066X.34.10.906>
- Gacal, A. (2018). *Bireylerin Medya Tercihleri ile Kişilik Özellikleri ve Üstbilişleri Arasındakilişki* [The Relationship Between Media Preferences and Personality Traits and Metacognitions of Individuals]. (Unpublished master's dissertation). Işık University.
- Grecucci, A., Pappaianni, E., Siugzdaite, R., Theuninck, A., & Job, R. (2015). Mindful Emotion Regulation: Exploring the Neurocognitive Mechanisms behind Mindfulness. *BioMed Research International*, 2015. <https://doi.org/10.1155/2015/670724>.
- Giluk, T.L. (2009). Mindfulness, big five personality & affect: A meta-analysis. *Personality & Individual Differences*, 47(8), 805-811.
- Gökdağ, C. & Naldöken, B. (2021). Kişilerarası duygu düzenlemenin kişilik özellikleri ve psikopatoloji belirtisiyle ilişkisi [The relationship between interpersonal emotion regulation, personality traits, and psychopathology symptoms]. *Klinik Psikiyatri* [Clinical Psychiatry], 24, 41-52.
- İlter, N. (2019). *Obsesif Kompulsif Belirtilerin Üstbilişsel Model Temelinde Yordanması: Düşünce-Kaynaşma İnançları, Ritüeller Hakkındaki İnançlar, Durdurma İşaretleri, Düşünce Kontrol Yöntemleri ve Onay Arama* [Predicting Obsessive Compulsive Symptoms Based on Metacognitive Model: Thought-Fusion Beliefs, Beliefs About Rituals, Stop Signs, Thought Control Methods, and Confirmation Seeking]. (Unpublished doctorate dissertation). Hacettepe University.
- İnanç, B. Y. & Yerlikaya, E. E. (2013). *Kişilik kuramları*. Ankara: Pegem Atıf İndeksi. Kabat-Zinn, J. (2000). Indra's net at work: The mainstreaming of Dharma practice in society. In G. Watson, S. Batchelor, & G. Claxton (Eds.), *The psychology of awakening: Buddhism, science, and our day-to-day lives* (pp. 225–249). Samuel Weiser.
- Kalat, J. (1996). *Introduction to psychology*. Pacific Grove, CA: Brooks/Cole.
- Karakaş, G. S. (2020). *Depresyon ve Anksiyete Belirtileri Olan Psikiyatri Hastalarında Üstbilişsel İnançların Stres ve Başa Çıkma Çerçevesinde İncelenmesi* [Investigation of Metacognitive Beliefs in the Framework of Stress and Coping in Psychiatric Patients with Depression and Anxiety Symptoms]. (Unpublished doctorate dissertation). Adnan Menderes University.
- Kaşlı, M. (2009). *Otel İşletmelerinde İşgörenlerin Kişilik Özellikleri Lider-Üye Etkileşimi ve Tükenmişlik İlişkisinin İncelenmesi* [Investigation of Personality Traits of Employees in Hotel Businesses, Leader-Member Interaction and Burnout Relationship]. (Unpublished doctorate dissertation). Balıkesir University.
- Kaviani, H., Javaheri, F., & Hatami, N. (2011). Mindfulness-based cognitive therapy (MBCT) reduces depression and anxiety induced by real stressful setting in non-clinical population. *International Journal of Psychology and Psychological Therapy*, 11(2), 285-296.
- Keçeli, Ş. S. (2017). *Effects Of Mindfulness-Based Skills Program on Psychological and Metacognitive Processes in Generalized Anxiety Symptoms*. (Unpublished master's dissertation). Bahçeşehir University.
- Kurtuluş, A. ve Öztürk, B. (2017). Ortaokul öğrencilerinin üstbilişsel farkındalık düzeyi ile matematik öz yeterlik algısının matematik başarısına etkisi [The effect of secondary school students' metacognitive awareness level and mathematics self-efficacy perception on mathematics achievement]. *Dicle Üniversitesi Ziya Gökalp Eğitim Fakültesi Dergisi* [Journal of Dicle University Ziya Gökalp Faculty of Education], (31), 762-778. <https://doi.org/10.14582/DUZGEF.1840>
- Ma, S. H. & Teasdale, J. D. (2004). Mindfulness-based cognitive therapy for depression: replication and exploration of differential relapse prevention effects. *Journal of Consulting and Clinical Psychology*, 72(1), 31.
- Mather, P. (2019). *Presence and personality: A factorial exploration of the relationship between dispositional mindfulness and*

- personality* (Doctoral dissertation, University of the West of England).
- Maymin, P., & Langer, E. (2021). Cognitive biases and mindfulness. *Humanities and Social Sciences Communications*, 8, 1-11. <https://doi.org/10.1057/s41599-021-00712-1>
- Morrison A.P. & Wells A. (2003). A comparison of metacognitions in patients with hallucinations, delusions, panic disorder, and non-patient controls. *Behav Res Ther.*, 41(2), 251–256.
- McEvoy, P. M. & Mahoney, A. E. (2012). To be sure, to be sure: Intolerance of uncertainty mediates symptoms of various anxiety disorders and depression. *Behavior Therapy*. 43(3), 533-545.
- McCrae, R. R. & John, O. P. (1992). An introduction to the five-factor model and its applications. *Journal of Personality*, 60, 175–215. <https://doi.org/10.1111/j.1467-6494.1992.tb00970.x>
- McShane, S.L. & Von Glinow, M.A. (2005), *Organizational Behavior: Emerging Realities for The Workplace Revolution*. Boston: McGraw Hill Companies, Inc.
- Nam, A. & Akbay, S. E. (2020). Üniversite öğrencilerinde yaşam doyumu: Beş faktör kişilik özellikleri, bilinçli farkındalık ve yılmazlığın rolü [Life satisfaction in university students: The role of five factor personality traits, mindfulness and resilience]. *OPUS-Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi* [OPUS-International Journal of Society Studies], 16(31), 4210- 4237.
- Nalbantoğlu, B. (2020). *Sosyal Anksiyete Bozukluğu Ve Bilişsel Abartma Tarzı: Bilinçli Farkındalık Ve Tekrarlayıcı Olumsuz Düşüncelerin Düzenleyici Rollerini* [Social Anxiety Disorder and the Cognitive Exaggeration Style: The Regulatory Roles of Mindful Awareness and Repetitive Negative Thoughts]. (Unpublished master's dissertation). Maltepe University.
- Nordahl, H. & Wells, A. (2017). Testing the metacognitive model against the benchmark CBT model of social anxiety disorder: Is it time to move beyond cognition?. *PloS one*, 12(5), 1-11. <https://doi.org/10.1371/journal.pone.0177109>
- Oyman, S. (2012). *Obsesif Kompulsif Belirtilerin Şiddeti İle Üstbilişler Arasındaki İlişkide Düşünce Kontrol Stratejilerinin Düzenleyici Etkisi* [The Regulatory Effect of Thought Control Strategies on the Relationship Between the Severity of Obsessive-Compulsive Symptoms and Metacognitions]. (Unpublished master's dissertation). Maltepe University.
- Ozturk, N. (2020). An analysis of teachers' metacognition and personality. *Psychology and Education*, 57(1), 40-44.
- Önen, İ. C. (2021). *Yaygın Anksiyete Semptomlarının Yordanmasında Üstbiliş, Bilinçli Farkındalık Ve Psikolojik Esnekliğin Rolü* [The Role of Metacognition, Mindfulness, and Psychological Resilience in Predicting Common Anxiety Symptoms]. (Unpublished master's dissertation). Istanbul Kent University.
- Ötken, A. B. & Cenkci, T. (2013). Beş faktör kişilik modeli ve örgütsel muhalefet arasındaki ilişki üzerine bir araştırma [A research on the relationship between the five-factor personality model and organizational opposition]. *Öneri Dergisi* [Oneri], 10(39), 41-51.
- Özsoy, F. & Kuloğlu, M. M. (2017). Major depresif bozukluk ve panik bozukluk hastalarında üstbiliş işlevlerinin değerlendirilmesi [Evaluation of Metacognitive Functions in Major Depressive and Panic Disorder Patients]. *Journal Of Contemporary Medicine*, 7(1), 42-49.
- Öztabağ L. (1970). *Psikolojide İlk Adım* [First Step in Psychology]. Remzi Publications.
- Özyeşil, Z., Arslan, C., Kesici, Ş. & Deniz, M. E. (2011). Bilinçli farkındalık ölçeği'ni Türkçeye uyarlama çalışması [Adaptation of the mindfulness scale into Turkish]. *Eğitim ve Bilim* [Education and Science], 36(160).
- Panayırıcı, P. B. (2012) *Obsesif Kompulsif Belirtilerin Yordanmasında Algılanan Ebeveynlik Biçimleri, Üstbilişsel İnançlar, Obsesif İnançlar ve Düşünce Kontrol Yöntemlerinin Rolü: Üstbilişsel Model Çerçevesinde Bir İnceleme* [The Role of Perceived Parenting Styles, Metacognitive Beliefs, Obsessive Beliefs and Thought Control Methods in the Prediction of Obsessive-Compulsive Symptoms: A Study in the Framework of Metacognitive Model]. (Unpublished doctorate dissertation). Hacettepe University.
- Shea, N., Boldt, A., Bang, D., Yeung, N., Heyes, C., & Frith, C. (2014). Supra-personal cognitive control and metacognition. *Trends in Cognitive Sciences*, 18, 186 - 193. <https://doi.org/10.1016/j.tics.2014.01.006>.
- Shi, J., Lin, H. & Wang, L. (2009). Linking the Big Five Personality Constructs to Organizational Justice. *Social Behavior and Personality*, 37(2), 209-222. <https://doi.org/10.2224/sbp.2009.37.2.209>
- Somer, O. (1998). Türkçe'de kişilik özelliği tanımlayan sıfatların yapısı ve beş faktör modeli [The structure of adjectives describing personality traits in Turkish and the five-factor model]. *Türk Psikoloji Dergisi* [Turkish Journal of Psychology], 13(42), 17-32.
- Somer, O., Korkmaz, M. & Tatar, A. (2002). Beş faktör kişilik envanterinin geliştirilmesi-I: Ölçek ve alt ölçeklerinin oluşturulması [Development of the five factor personality inventory-I: Creation of the scale and its subscales]. *Türk*

- Psikoloji Dergisi* [Turkish Journal of Psychology]. 17(49), 21-33.
- Sugiura, Y. (2017). Metacognitive, emotional, and avoidance predictors of generalized Anxiety Disorder. *Psychology*. 8: 636-653.
- Tan, L., & Martin, G. (2016). Mind full or mindful: a report on mindfulness and psychological health in healthy adolescents. *International Journal of Adolescence and Youth*, 21, 64 - 74. <https://doi.org/10.1080/02673843.2012.709174>.
- Taylor, C. T., Cross, K. & Amir, N. (2016). Attentional control moderates the relationship between social anxiety symptoms and attentional disengagement from threatening information. *Journal of Behavior Therapy and Experimental Psychiatry*, 50, 68–76.
- Tosun, A. & Irak, M. (2008). Üstbiliş ölçeği-30'un Türkçe uyarlaması, geçerliği, güvenilirliği, kaygı ve obsesif-kompulsif belirtilerle ilişkisi [Turkish adaptation of the metacognition scale-30, its validity, reliability, and its relationship with anxiety and obsessive-compulsive symptoms]. *Türk Psikiyatri Dergisi* [Turkish Journal of Psychiatry], 19(1).
- Trapnell, P. D. & Campbell, J. D. (1999). Private self-consciousness and the five-factor model of personality: distinguishing rumination from reflection. *Journal of personality and social psychology*, 76(2), 284. <https://doi.org/10.1037/0022-3514.76.2.284>
- Uygur, M. (2020). *Üniversite Öğrencilerinde Sosyal Anksiyete Düzeyinin Erken Dönem Uyumsuz Şemalar Ve Üst Bilişler İle İlişkisinin İncelenmesi* [Investigation of the Relationship between the Level of Social Anxiety and Early Maladaptive Schemas and Metacognitions in University Students]. (Unpublished master's dissertation). Gelişim University.
- Uzal, G., Yavuz, M., Akdeniz, B., Çallı, S. & Bolat, N. (2018). İstanbul ilinde öğrenim gören lise öğrencilerinde aleksitimi karakter özellikleri ile üst biliş özellikleri ve ruhsal sorunları arasındaki ilişkinin incelenmesi [Investigation of the relationship between alexithymia character traits, metacognitive traits, and mental problems in high school students studying in Istanbul]. *Anatolian Journal of Psychiatry*, 19(5), 478-484
- Uzun, D. (2019). *Patolojik Endişenin Yordanmasında Algılanan Ebeveyn Tutumları, Kişilik Özellikleri, Üstbilişler Ve Belirsizliğe Tahammülsüzlük Arasındaki İlişkilerin İncelenmesi* [Investigation of the Relationships Between Perceived Parental Attitudes, Personality Traits, Metacognitions and Intolerance of Uncertainty in Predicting Pathological Anxiety]. (Unpublished master's dissertation). Dokuz Eylül University.
- Walsh, J. J., Balint, M. G., Smolira, D. R., Frederickson, L. K. & Madsen, S. (2009). Predicting individual differences in mindfulness: The role of trait anxiety, attachment anxiety & attentional control. *Personality & Individual Differences*, 46(2), 94-99.
- Wells, A. & Davies, M. I. (1994). The Thought Control Questionnaire: A measure of individual differences in the control of unwanted thoughts. *Behaviour research and therapy*, 32(8), 871-878. [https://doi.org/10.1016/0005-7967\(94\)90168-6](https://doi.org/10.1016/0005-7967(94)90168-6)
- Wells, A. (2020). *Anksiyete ve Depresyonda Metakognitif Terapi* (Çev. Bebek, H. & Uygur, A.E). İstanbul: Litera Yayıncılık.
- Van der Heiden, C., Melchior, K., Muris, P., Bouwmeester, S., Bos, A. E. & Van der Molen, H. T. (2010). A hierarchical model for the relationships between general and specific vulnerability factors and symptom levels of generalized anxiety disorder. *Journal of Anxiety Disorders*. 24(2), 284-289.
- Yazıcıoğlu Y. & Erdoğan, S. (2004). *SPSS Uygulamalı Bilimsel Araştırma Yöntemleri* [SPSS Applied Scientific Research Methods]. Detay Publications.
- Yıldırım, E. Z. (2020). *Alkol Kullanım Bozukluğunda Dikkat Eğitimi Tekniğinin Bilişsel Ve Üstbilişsel Süreçler Üzerindeki Etkililiğinin Değerlendirilmesi* [Evaluation of the Effectiveness of Attention Training Technique on Cognitive and Metacognitive Processes in Alcohol Use Disorder]. (Unpublished master's dissertation). Ege University.
- Yılmaz, A. E. (2016). Depresyonun üstbilişsel modeli'nin Türkiye'deki bir üniversite öğrencisi örneğinde incelenmesi [Examination of the metacognitive model of depression in a sample of university students in Turkey]. *Türk Psikiyatri Dergisi* [Turkish Journal of Psychiatry], 27(2), 100-109.
- Yiğit, Ş. (2021). *Lise Öğrencilerinin Kişilik Özelliklerine Göre Bilinçli Farkındalık Düzeyleri* [Conscious Awareness Levels of High School Students According to Personality Traits]. (Unpublished master's dissertation). Ondokuz Mayıs University.
- Yurdakul, Y. (2019). *Beş Faktör Kişilik Özellikleri ve Karanlık Üçlü Kişilik Özelliklerinin Eş Uyumu İle Olan İlişkileri: Evli Çiftlerde Kesitsel Bir Çalışma* [The Relationship of Five Factor Personality Traits and Dark Triad Personality Traits with Spousal Compatibility: A Cross-sectional Study in Married Couples]. (Unpublished master's dissertation). Işık University.

Arap Dilinde İştirâk-i Lafzî ve Kur'ân'daki Yeri

The Concept of Polysemy in Arabic Language and Its Context in Qur'an

Mustafa AYDIN

İstanbul Topkapı Üniversitesi,
Yabancı Diller Bölümü, İstanbul, Türkiye
Istanbul Topkapı University,
Department of Foreign Languages
mustafaaydin@topkapi.edu.tr
(Sorumlu Yazar-Corresponding Author)

Öz

Çok anlamlılık (iştirâk-i lafzî, polysemy), her dilde görüldüğü gibi Arap dilinde de bulunmaktadır. Erken dönemlerden itibaren Arap dilcileri iştirâk-i lafzî konusunda çeşitli çalışmalar yapmışlardır. Dilcilerin çoğu iştirâk-i lafzînin dildeki varlığını kabul ederken bazıları bunu reddetmiştir. Her grup kendi görüşünü destekleyen birtakım gerekçeler ileri sürmüştür. Arap dilinde bir kelimenin birden çok anlama sahip olması demek olan bu konu için genellikle “el-iştirâkü'l-lafzî” tabiri kullanılmakla birlikte, “el-iştirâk”, “el-müşterek” ve “el-müşterekü'l-lafzî” başlıklarının -özellikle sonraki dönemlerde- da kullanıldığı görülmektedir. Arap dilinin en eski yazılı kaynaklarının başında gelmesi nedeniyle konunun Kur'ân-ı Kerîm'de araştırılması ile Arap dilinde (şiir ve nesir) araştırılması eş zamanlı olmuştur. Arap dilcileri, bu konunun lafızların lügavî delaletlerinin kısımlarından biri olması nedeniyle benzerlik, zıtlık ve çelişiklik yönünden iştirâk-i lafzîyi “mütebâyin”, “müterâdif” ve “mütezâd” ile karşılaştırma yoluna gitmişlerdir. Bu çalışmada iştirâk-i lafzînin sözlük ve terim anlamı, iştirâkin Arap dilinde varlığı hakkındaki tartışmalar, varlığını kabul eden ve etmeyen dilciler, iştirâki doğuran sebepler, iştirâkin olumlu ve olumsuz etkileri hakkında bilgi verilmiştir. Son olarak Kur'ân ilimlerinden olan vucûh ve nezâir konusuna değinilerek iştirâk-i lafzî ile ilişkisine işaret edilip Kur'ân-ı Kerîm'den örnekler sunulmuştur.

Anahtar Kelimeler: İştirâk, lafız, Arap dili, çok anlamlılık, müşterek

Abstract

The concept of polysemy, in other words iştirâk-i lafzî also exists in Arabic language like it exists in every other language. Arabic language scholars have done various research about the concept of iştirâk-i lafzî since very early period. Although most of linguists have accepted that iştirâk-i lafzî exists in the language, some of them have rejected this idea. Each group has provided some sets of reasons supporting their arguments. Even though there exist various terms in Arabic language, such as “el-iştirâk”, “el-müşterek” and “el-müşterekü'l-lafzî”, denoting that a word in Arabic language can have many different meanings, the term “el-iştirâkü'l-lafzî” is the commonly used one in this regard. Due to the fact that the Arabic language is considered to be one of the the oldest written references, the topic has been investigated both in Qur'an and Arabic language (poem and prose) simultaneously. Arab linguists have tried to compare iştirâk-i lafzî (polysemy) with the concepts of “mütebâyin” “müterâdif” and “mütezâd” in terms of similarity, contrast and contradiction as this topic is the part of literal indicators of wordings. In the scope of this research, it is aimed to enlighten the lexical and term meanings of iştirâk-i lafzî, main discussions about the existence of Polysemy in Arabic language, the linguists who accept or do not accept its existence, polysemic direct reasons, negative and positive impacts of polysemy. In conclusion, the subject matters about vucûh and nezâir (homonymy and synonym) and their relation with iştirâk-i lafzî will be explained and the examples stated in Qur'an will be presented.

Keywords: Sharing, wording, Arabic language, homonymy, homonymous

Geliş Tarihi/Received 04.01.2024

Kabul Tarihi/Accepted 06.03.2024

Yayın Tarihi/Publication Date 25.03.2024

Cite this article as: Aydın, M. (2024).
The Concept of polysemy in Arabic
Language and its context in Qur'an.
Current Perspectives in Social Sciences,
28(1), 125-136.

Giriş

Bir dile ait bir sözlüğü açtığımızda bir sözcüğün karşısında birden çok anlam görürüz. Bu da açıkça o sözcüğün birden çok anlama geldiğinin kanıtıdır. Bundan hiçbir dil istisna değildir. Araştırmamızı derinleştirdiğimizde birden çok sözcüğün ise tek bir anlama geldiğini, bazı sözcüklerin birbirinin zıttı olduğunu ve bazen ise tek bir sözcüğün zıt iki anlama geldiğini tespit ederiz. Arap dili de bu özelliklerden istisna değildir. Bu yüzden Arap dilcileri lügavî lafızları delaletleri yönünden “mütebâyin, müterâdif, “mütezâd” ve “lafzî müşterek” kısımlarına ayırmışlardır (Makûşî, t.y., s. 842).

1) Mütebâyin: Bir lafzın diğerlerinden farklı olarak tek bir anlama delalet etmesidir. Dilin kelimelerinin çoğu böyledir. Şayet iki şey birbirine ait hiçbir şeye delalet etmiyorsa buna küllî tebâyün denilir. İnsan ve at gibi. Eğer bir kısmına delalet ediyorsa buna da cüz’î tebâyün denir. Hayvan ve beyaz gibi (Cürçânî, t.y., s. 167; Münâvî, 1410/1990, s. 90).

2) Müterâdif: Birçok lafzın tek bir anlama delalet etmesidir. Seyyid Şerif el-Cürçânî (öl. 816/1413) şöyle tanımlamıştır: “Müterâdif, manâsı bir, isimleri birden çok olan lafızdır. Müşterekin zıddıdır. “Birinin başka birinin arkasına (terkisine) binmesi” anlamındaki terâdüf kelimesinden alınmıştır. Buna göre sanki iki lafız aynı manâ üzerine binmişlerdir. Her ikisi de “aslan” anlamına gelen اللَّيْثُ ve الْأَسَدُ sözcükleri ile الْإِنْسَانُ ve الْبَشَرُ sözcükleri gibi.” (Cürçânî, t.y., s. 167; Ebu’l-Bekâ, 1419/1998, s. 315).

3) Mütezâd: Bir lafzın iki çelişik anlama delalet etmesidir. İki anlama delalet etmesi açısından lafzî müşterek kapsamına girer. Bu nedenle bazıları onu lafzî müşterek kapsamına dâhil etmiştir. Hem gece hem gündüz anlamında kullanılan الصَّيْرُمُ sözcüğü ve hem karanlık hem ışık anlamında kullanılan السُّدُقَةُ sözcüğü gibi (İbnü’l-Enbârî, 1407/1987, s. 8; Suyûtî, 1958, s. 387; Erden, 2023, ss. 106-108).

4) Lafzî müşterek: Bir lafzın birden çok anlama delalet etmesidir (Makûşî, t.y., s. 842). Asıl konumuz bu kısımdır. İştirâk-i lafzî (çok anlamlılık), her dilde mevcut olduğu gibi Arap dilinde de bulunmaktadır. Dil bilgileri de buna işaret etmişler ve örneklerini zikretmişlerdir.

İştirâk-i lafzî olgusu, tıpkı terâdüf gibi bir dildeki kelimeler arasındaki ilişkileri açıklayan semantik problemlerden biridir. Bu bir problem olarak değerlendirilmiştir. Çünkü bu, “Bir lafız için bir mana ve bir mana için de bir lafız olması gerekir” ilkesine aykırıdır. Bir lafzın ortak anlamlarından birini belirleyen şey bağlamdır. Kuşkusuz bağlam tek bir sözcük hakkında söz konusu değildir. Sözcük, mutlaka uygun anlamın belirlendiği bir cümle içinde kullanılmış olmalıdır (Makûşî, t.y., s. 856). Bazı dilciler, iştirâk-i lafziye örnek olarak, «الْعُرُوبُ» sözcüğünü verirler. Bu sözcük, aşağıdaki şiirde bir kâfiye olarak farklı anlamlarda üç kere geçmektedir:

يَا وَيْحَ قَلْبِي مِنْ دَوَاعِي الْهَوَىٰ إِذْ رَحَلَ الْجِيرَانُ عِنْدَ الْعُرُوبِ

أُنْبَعْتُهُمْ طَرْفِي وَقَدْ أَرَمَعُوا وَدَمَعُ عَيْنِي كَفَيْضِ الْعُرُوبِ

كَانُوا وَفِيهِمْ طِفْلَةٌ حُرَّةٌ تَفْتَرُّ عَنْ مِثْلِ أَقَاحِي الْعُرُوبِ

“Vah kalbime! Aşkın nedenlerinden,

Göçtüklerinde komşularım grup vakti.

Bakakaldım arkalarından, onlar göçmeye azmettiklerinde,

Gözyaşlarım döküldü, büyük kovanın boşalması gibi.

Onlar burdayken içlerinde zarif bir kız çocuğu vardı,

Bakıyordu sanki uçurumun derinliklerinden.”

Şiirdeki birinci «الْعُرُوبُ» sözcüğü “güneşin doğuşu”, ikincisi “büyük kova”, üçüncüsü ise “derin uçurum” anlamındadır (Suyûtî, 1958, s. 376; Makûşî, t.y., ss. 856-857). Eğer bağlam olmasaydı, okuyucu bu kelimelerden her birinin anlamının farklı olduğunu anlayamazdı.

Dildeki öneminden dolayı bu konuda çeşitli eserler telif edilmiştir. Bunlardan bazıları şu şekildedir: İshâk b. Muhammed el-Âsî, *el-Vucûh fi’l-Luga*; Muhammed b. el-Hasan es-Sûlî, *Mâ İttefeka Lafzuhu ve İhtelefe Ma’nâhu*; Abdulmelik b. Kureyb el-Esmaî (öl. 216/831), *Mâ İttefeka Lafzuhu ve İhtelefe Ma’nâhu*; el-Kâsım b. Sellâm el-Herevî, (öl. 224/838) *Kitâbu’l-Ecnâs min*

Kelâmi'l-Arab; İbrahim b. Yahya el-Yezîdî (öl. 225/839), *Mâ İttefekât Elfâzuhu ve İhtelefet Ma'ânîhi*; Abdullah b. Halîd el-A'râbî (öl. 240/854), *el-Me'sûr fîmâ İttefeka Lafzuhu ve İhtelefe Ma'nâhu*; Muhammed b. el-Hasan b. Dînâr el-Ahvel (öl. 259/872), *Mâ İttefeka Lafzuhu ve İhtelefe Ma'nâhu*; el-Hasan b. el-Hüseyn es-Sükkerî (öl. 275/888), *el-Esmâ'ü'l-Müttefikatu Lafzen ve'l-Muhtelifetu Ma'nen*; Ali b. el-Hasan el-Hünâî el-Ezdî (öl. 310/922), *el-Münecced fîmâ İttefeka Lafzuhu ve İhtelefe Ma'nâhu*; el-Huseyn b. Ahmed b. Hâleveyh (öl. 370/980), *Takfiyetu Mâ İttefeka Lafzuhu ve İhtelefe Ma'nâhu li'l-Yezîdî*; Hibetullah b. Ali b. Muhammed (öl. 542/1147), *Mâ İttefeka Lafzuhu ve İhtelefe Ma'nâhu*; Muhammed b. Abdullah b. Muhammed b. Zafer el-Mekkî (öl. 565/1169), *el-İştirâku'l-Lugavî ve'l-İstinbâtu'l-Ma'nevî*; Mulahu'l-Luga *Mâ İttefeka Lafzuhu ve İhtelefe Ma'nâhu 'alâ Hurûfî'l-Mu'cem*; Süleyman b. Benîn b. Halef en-Nahvî (öl. 614/1217), *İttifâku'l-Mebânî ve İftirâku'l-Me'ânî*; Muhammed b. Ya'kûb b. Muhammed el-Fîrûzâbâdî (öl. 817/1414), *el-Müttefik Vaz'an ve'l-Muhtelif Sun'an* (Müneccid, 1419/1999, ss. 23-26).

İştirâk-i lafzînin tanımı

Sözlük anlamı

İştirâk-i lafzî, Türkçede “çok anlamlılık” demektir. Batıda bu konuyu ifade etmek için “polysemy” sözcüğü kullanılır. Çok anlamlılık sözlükte, “Bir kelimenin birçok anlam bildirme niteliği, çok anlamlı olma durumu” (<https://sozluk.gov.tr/>) demektir. Çok anlamlılık, “Bir sözcüğün asıl kavramını koruyarak yeni kavramlar içerme özelliği” (Acar, 2010, s. 242) şeklinde tanımlanmıştır.

Arapçada yaygın olarak kullanılan “el-iştirâkî'l-lafzî” tabirinin yanısıra “el-iştirâk” (İbn Ebi'l-İsba' el-Mısri, 1383/1963, s. 339), “el-müşterek” (Suyûtî, 1958, s. 369) ve “el-müşterekü'l-lafzî” (Ömer, 1998, s. 147; Enîs, 1992, s. 192) başlıkları da kullanılır. Eski dilciler, çok anlamlı sözcükleri genellikle “mâ ittefeka ma'nâhu ve iftertaka lafzuhu” (Müneccid, 1419/1999, ss. 24-27) adını verdikleri eserlerde zikretmişlerdir. el-İştirâkî'l-lafzînin terim anlamına geçmeden önce tamlamada yer alan **الْفِظْ** (lafz) ve **الْإِشْتِرَاكُ** (iştirâk) sözcüklerini açıklayalım.

Lafz (الْفِظْ) sözcüğünün kökü, “bir şeyi savurup atmak” demektir. Özellikle bir şeyi ağızdan atma anlamında kullanılır. **لَفِظْتُ** “Konuştu” demektir (İbn Fâris, t.y., s. 259; Cevherî, 1430/2009, s. 1041; İbn Manzûr, t.y., s. 4053) *Lafz*, ism-i mef'ûl (yani, *melfûz* “atılan şey”) anlamında kullanılır. Buna göre lafız, insanın ağızından çıkan seslerin ve harflerin oluşturduğu remizlere denir. Bu sesler bir anlamı simgeliyorsa kelime (sözcük) ve kelâm (söz) adını alır (Şensoy, 2003, s. 42).

İştirâk (الْإِشْتِرَاكُ) sözcüğü **شَرَكَ** (ş-r-k) kökünden ifti'âl kalıbındadır. Bu sözcüğün kökü, “birlikteliğe” delalet eder ve teklîğin zıddır. *Şirket* (ortaklık), “bir şeyin birbirinden ayrılmayan iki şey arasında olması”dır. *İşrâk* ise “ortak yapmak” demektir (İbn Fâris, t.y., s. 265; Cevherî, 1430/2009, s. 594; İbn Manzûr, t.y., ss. 2248-2250). **لَفِظْتُ بِالْشَيْءِ** “Falana bu şeyde ortak oldum” demektir. **أَشْرَكْتُ فَلَانًا** ifadesi ise, “Onu ortak yaptım” anlamındadır. İkinci kök anlam, *şerek* (tuzak kurma) demektir. **شَرَاكَ الطَّرِيقِ** ifadesi, “yol kesme” demektir. **شَرَاكَ النَّعْلِ** “ayak bağı” ifadesi de buradan gelmektedir (İbn Fâris, t.y., s. 265; krş. Halîl b. Ahmed, 1424/2003, s. 327; Cevherî, 1430/2009, s. 594). Bu iki kök birbirine uzak değildir. Sonuçta bu kök “ortaklık” anlamına gelmektedir. *Müşterek*, “ortak olan, ortaklaşa”; iştirâk “ortak olmak” anlamındadır.

İştirâk, lafzî ve manevî olur. Lafzî, çeşitli manalar için konulmuş lafızdır. «**الْعَيْنُ**» sözcüğü gibi. Manevî, çeşitli mahallerde bulunan şeyden ibarettir. «**الْحَيَوَانُ**» sözcüğü gibi. Manevîde bir vaz' yeterlidir. Lafzîde ise yeterli değildir. Çünkü lafzî çeşitli vaz'lar gerektirmektedir. İki mana arasında müşterek lafız bazen ikisinden biri hakkında kullanılır (Ebu'l-Bekâ, ss. 118-119, 1419/1998).

Terim anlamı

Tahânevî iştirâk maddesinde şöyle demiştir: “Dil, usûl ve mantık bilgilerinin örfünde iştirâk iki anlamda kullanılır: Birincisi, tek bir lafzın çeşitli fertler arasında müşterek genel bir anlam için konulmasıdır. Buna manevî iştirâk (homonymy) denilir. Bu lafız da manevî müşterek diye isimlendirilir. İkincisi, tek bir lafzın herhangi bir tercih olmaksızın bedel yoluyla iki (veya daha fazla) anlam için konulmuş olmasıdır. Buna iştirâk-i lafzî (polysemy) denir. Bu lafız da müşterek lafız olarak isimlendirilir.” (Tehânevî, 1996, s. 202).

İbn Fâris (öl. 395/1004) iştirâkî şöyle tanımlamıştır: “Bir lafzın iki veya daha fazla anlam taşımasıdır.” (İbn Fâris, 1418/1997, s. 207; Suyûtî, 1958, s. 369). Müşterek lafız, “Farklı iki anlama delalet eden eden -Arap dilcilerine göre bu delalet eşit

derecededir- tek bir lafızdır” (Suyûtî, 1958, s. 369; Abdutevvâb, 1420/1999, s. 324) şeklinde tanımlanır.

Ebû Hilâl el-Askerî (öl. 400/1009?) iştirâki şöyle tanımlamıştır: “Kişinin bir mânayı açıklamayı murâd edip özel olarak bu mânaya delalet etmeyen aksine başka mânaların kendisinde ortak olduğu lafızlar getirmesi ve bu yüzden o sözü işitenin hangi mânayı kastettiğini anlayamamasıdır.” (Askerî, 1371/1952, ss. 32-33).

Seâlibî (öl. 429/1038), bu konuyu -Vuku’u ismin vâhidin ‘alâ eşyâin muhtelifetin- “bir ismin farklı şeylere verilmesi” (Seâlibî, 1420/2000, ss. 417-418) başlığı altında ele almış ve herhangi bir tanım yapmamıştır.

Fahreddin er-Râzî (öl. 606/1210) müşterek lafzı şöyle tanımlamıştır: “İlk vaz’ edilişinde muhtelif iki -her ikisi de bu şekilde olmaları bakımından- veya daha çok hakikat için konulmuş lafızdır.” Râzî, yapmış olduğu bu tanımına şu şekilde açıklama getirmiştir: “Bizim, “Muhtelif iki hakikat için konulmuş” sözümüz, müfred isimlerden kaçınmak içindir. “İlk vaz’ edilişinde” sözümüz, bir şeye hakikat ve başka bir şeye mecâz yoluyla delalet eden şeylerden kaçınmak içindir. “Her ikisi de bu şekilde olmaları bakımından” sözümüz, mütevâtî’ (Cürcânî, t.y., s. 167) lafızdan kaçınmak içindir. Çünkü o, muhtelif mahiyetleri, muhtelif olmaları açısından değil, tek bir anlamda ortak olmak açısından kapsar.” (Râzî, 1412/1992, s. 261).

Cürcânî ise şöyle tanımlamıştır: “Müşterek, birçok vaz’ yoluyla birçok anlam için konulan şeydir.” (Cürcânî, t.y., s. 180). Subhî Sâlih ise “Müşterek, şekli bir olup manâsı değişik olan şeydir.” (Subhî es-Sâlih, 2009, s. 302) şeklinde kısa bir tanım yapmıştır. Süyûtî, usûl bilginlerinin lafzî müşterek tanımını vermiştir. Buna göre lafzî müşterek, “Bu dilin sahiplerine göre eşit bir delaletle birbirinden farklı iki veya daha fazla anlama delalet eden lafızdır.” (Suyûtî, 1958, s. 369) şeklinde tanımlanmıştır.

Burada bazı dilcilerin iştirâki bedî’ sanatlarından biri olarak kabul ettiklerini ifade etmek gerekir. Edebî bir sanat olarak *iştirâk*, “şairin beyitinde iki manâ arasında aslî veya fer’î müştereklik bulunan lafız getirip dinleyicinin zihnini kastedilmeyen manâya kaydırdıktan sonra, beyitin sonunda gerçekten kastettiği manâyı te’kîd eden bir şey getirmesidir.” (İbn Reşîk, 1420/2000, s. 739; İbn Ebi’l-İsba’, 1383/1963, s. 339; İbn Hicce, 1987, s. 276). Bunun örneklerinden biri şu şiiirdir:

وَكَاْفِرٍ نِعَمَ الْإِحْسَانِ فِي عَدَلٍ كَظْلَمَةِ اللَّيْلِ عَنِ ذَا الْمَغْنَوِيِّ عَمِي

“O, iyilik nimetlerine serzenişle nankörlük eden kişidir.

Gece karanlığı gibi şu maneviyata karşı kördür!”

Bu şiiirde iştirâk كَاْفِرٍ (*kâfir*) lafzındadır. Şairin beyitin başında zikrettiği كَاْفِرٍ (*kâfir*) lafzı hem “inkârcı, nankör” hem de “gece” anlamına gelmektedir (İbn Hicce, 1987, s. 277).

Bu konuda şiiirden başka bir örnek şudur:

بِالْحَجْرِ سَادَ فَلَا نَدَّ يُشَارِكُهُ حَجْرُ الْكِتَابِ الْمُبِينِ الْوَاضِحِ اللَّقْمِ

“O, hicr hususunda; ona ortak olacak dengi yoktur

O, kapalılıkları açıklayan Kitâb-ı mubîn’in hicridir.”

Burada الحجر lafzında iştirâk vardır. Çünkü الحجر sözcüğü “akıl” ve “Hicr sûresi” anlamına gelmektedir. Şair, ikinci mısradaki حجر الكتاب “Kitâb’ın hicri” diyerek, kastının Hicr sûresi olduğunu açıklamıştır (İbn Hicce, 1987, s. 277; İbn Ma’sûm, 1388/1968, s. 321).

İştirâk-i lafzînin varlığı hakkındaki görüşler

Arap dilcileri, iştirâk-i lafzînin varlığı hususunda ihtilâf etmişlerdir. Nitekim onlar dilde müterâtifin varlığı hakkında da ihtilâf etmişlerdir. Dolayısıyla dilciler iştirâk-i lafzîyi kabul edip etmeme konusunda iki gruba ayrılmışlardır:

İştirâk-i lafzîyi kabul edenler

Dilcilerin ve usûlcülerin çoğu iştirâk-i lafzîyi mümkün görmektedir. İştirâk-i lafzî iki şekilde meydana gelmiş olabilir: 1) İki farklı kişi tarafından meydana getirilmiş olması mümkündür. Birisi, bir anlam için bir lafız koyar; diğeri de başka bir anlam için aynı lafzı koyar. 2) Bir kişi dinleyeni yanıltmak amacıyla birinci anlamdan farklı olarak ikinci bir anlam koymuş olabilir. Çoğunluk, bunun dilcilerin pek çok lafızdaki anlamı naklettikleri için meydana geldiği görüşündedir (Suyûtî, 1958, s. 369; Makûşî, t.y., s. 258). Bazıları, iştirâk-i lafzînin meydana gelmesini zorunlu görmektedir. Örneğin Süyûtî, “Anlamlar sınırsız, lafızlar sınırlıdır. Bu yüzden anlamlar dağıtıldığı zaman iştirâk (ortaklık) meydana gelir.” (Suyûtî, 1958, s. 369; Subhî Sâlih, 2009, s. 302) demiştir.

Arap dilinde işirâk-i lafzînin bulunduğunu savunan dilcilerin başında el-Halîl, Sîbeveyhî, Ebû Ubeyde ve el-Esma'î gibi (Suyûtî, 1958, s. 369; Enîs, 1992, s. 192) dilciler gelmektedir.

İştirak-i lafziye ilk işaret eden dilci olan Sibeveyhî (öl. 180/796) lafzı anlamlarla ilişkisi bakımından üç kısma ayırarak şöyle demiştir: “(1) İki mana farklı olduğu için iki lafzın farklı olduğu kelimeler; جَلَسَ (oturdu) ve ذَهَبَ (gitti) gibi. (2) Anlam tek olduğu hâlde lafızları farklı olan kelimeler; ذَهَبَ (gitti) ve انْطَلَقَ (gitti) gibi. (3) İki lafız aynı olduğu hâlde anlamları farklı kelimeler; وَجَدْتُ عَلَيْهِ “Heyecanlandım” ve وَجَدْتُ “Buldum” sözlerinde olduğu gibi (Sîbeveyhî, 1408/1988, s. 258; krş. İbn Sîde, 1320h., s. 258). Böylece Sîbeveyhî “anlamları farklı iki lafzın ittifakı” sözüyle işirâk-i lafzîyi kabul etmiştir.

Kutrub (öl. 210/825?) **Kitâbu'l-Ezdâd**'ın başında şöyle demektedir: “Arap dilindeki lafızlar üç kısımdır: 1) Bu kısım genel ve çok olandır. İki lafzın ve iki mananın farklı olmasıdır. الرَّجُلُ (erkek) ve الْمَرْأَةُ (kadın); الْيَوْمُ (gündüz) ve اللَّيْلُ (gece); قَامَ (kalktı) ve قَعَدَ (oturdu); جَاءَ (geldi) ve ذَهَبَ (gitti) sözleri gibi. İki anlam farklı olduğu için iki lafız da farklıdır. Bunları bir araya toplamanın ve sınırlamanın yolu yoktur. Zira dilin çoğu bu şekildedir. 2) İki lafzın farklı ve mananın bir olmasıdır. عَيْرٌ ve جِمَارٌ sözcüklerinin “eşek”; ذَنْبٌ ve سَيْدٌ sözcüklerinin “kurt”, جَلَسَ ve قَعَدَ sözcüklerinin “oturdu” anlamına gelmesi gibi. Anlam bir olduğu hâlde lafızlar ikidir. Sanki onlar, karşılığı tek bir anlam olsa da iki farklı lafızla kelâmalarını ve lafızlarını genişletmeyi amaçlamışlardır... 3) Lafzın tek olup mananın farklı olmasıdır. Buna göre lafız tek olup iki veya daha çok anlama gelir. الْأُمَّةُ (ümme) sözcüğü gibi. Bununla “din” kastedilir. Allah Teâlâ'nın, إِنَّ إِبْرَاهِيمَ كَانَ أُمَّةً “*Ibrahim bir ümmet idi.*” (Nahl, 16/120) âyetinde “kendisine uyulan tek adam” demektir. Yine ümmet, “bir adamın soyu” ve “milletlerden bir millet” anlamlarına da gelir.” (Kutrub, 1405/1984, ss. 69-70).

Müberred (öl. 286/900), **Mâ İttefeka Lafzuhu ve İhtelefe Ma'nâhu mine'l-Kur'âni'l-Mecîd** (Kur'ân'ın Lafzı Uyuşan ve Anlamları Farklı Kelimeleri) isimli kitabında orada şöyle diyor: “Bunlar, Allah'ın Kitâb'ından telif ettiğimiz, lafızları müttefik, manâları muhtelif, Arapların keliminde bulunduğu üzere sözde birbirine yakın ve haberde/anlamda farklı sözcüklerdir. Zira “iki lafzın ve iki mananın farklı olması”, “iki lafzın farklı ve mananın bir olması” ve “iki lafzın ve iki mananın farklı olması Arapların keliminde bulunur.” (Müberred, 1409/1988, s. 47). Böylece o, açık bir şekilde işirâk-i lafzîyi kabul etmektedir.

İbn Fâris (öl. 395/1004), **Bâbu'l-Esmâ Keyfe Teka'u 'ale'l-Müsemme-yât** (İsimler İsimlenenlere Nasıl Verilir?) başlığı altından şöyle der: “(1) Farklı iki şey farklı iki isimle isimlendirilir. Kelâmın çoğu bu şekildedir. رَجُلٌ (adam) ve فَرَسٌ (at) sözcükleri gibi. (2) Pek çok şey tek bir isimle isimlendirilir. عَيْنُ الْمَاءِ “suyun gözü”, عَيْنُ الْمَالِ “malın kendisi” ve عَيْنُ الشَّمْسِ “yağmur” gibi. (3) Bir şey farklı isimlerle isimlendirilir. Hepsi “kılıç” anlamına gelen السَّيْفُ (seyf), الْمُهَنْدُ (mühenned), الْحُسَامُ (hüsâm) sözcükleri gibi.” (İbn Fâris, 1418/1997, s. 59; krş. Suyûtî, 1958, s. 369) İbn Fâris işirâki, “bir lafzın iki veya daha çok anlam taşıması” şeklinde tanımladıktan sonra Allah Teâlâ'nın şu âyetini buna örnek vermektedir: “فَأَقْذِفِيهِ فِي الْيَمِّ فَأُلَاقِهِ الْيَمِّ بِالسَّجَالِ “*Onu denize atsin. Deniz/nehir de onu sahile atsin!*” (Tâhâ 20/39) Allah'ın فَأَقْذِفِيهِ “atsın” sözü haber ile emir arasında müşterektir. Denizin onu atacağı haber verilmiş olabilir. Denize onu atmasının emredilmiş olması da muhtemeldir.” (İbn Fâris, 1418/1997, s. 207) İbn Fâris, “Şahısların yakınlık ve sebep üzere kendileriyle isimlendirildikleri isimler” başlığında da verdiği bilgilerle işirâkin varlığını kabul ederek şöyle demektedir: “Âlimlerimiz dedi ki: Araplar, bir şeyi kendisini çevreleyen veya ona sebep olan başka bir şeyin ismiyle isimlendirirler. Onların, “temiz toprakla yüzü meshetmek” için kulanıkları التَّيْمُمُ (teyemmüm) sözleri böyledir. Ancak التَّيْمُمُ (teyemmüm), “talep” ve “kasd” demektir... Yine onların buluta ve yağmura سَمَاءٌ “gök” ismini vermeleri de bunun örneklerinden biridir. Ayrıca onlar bitkiye de سَمَاءٌ “gök” ismini vermişlerdir... Bazıları Allah'ın şu âyetini de buna örnek vermişlerdir: وَأَنْزَلَ لَكُمْ مِنَ الْأَنْعَامِ ثَمَانِيَةَ أَزْوَاجٍ “*Sizin için yumuşak başlı hayvanlardan sekiz çift indirdi.*” (Zümer, 39/6) yani “yarattı” demektir. Burada أَنْزَلَ “indirdi” demek câizdir. Çünkü hayvanlar bitkiler sayesinde, bitkiler de su sayesinde varlıklarını sürdürürler. Gökten suyu indiren Allah Teâlâ'dır...” (İbn Fâris, 1418/1997, ss. 57-58; krş. Münecid, ss. 34-35, 1419/1999).

İbn Reşîk el-Kayravânî (öl. 456/1063), işirâkin lafız ve mânada olduğunu söylemiştir. Ona göre lafızdaki işirâk üç çeşittir: 1) İki lafzın bir tanıma râci olması ve ikisinin de tek bir asıldan alınmasıdır. Bu, övülen işirâktir ki o cinastır. 2) Bir lafzın, biri getirildiği anlama uygun olan ve diğeri ona uygun olmayan iki anlamda yorumlanmasıdır. İbn Reşîk buna el-Ferezdak'ın bir şiirindeki حَيٌّ sözcüğünü örnek vermektedir. Onun bu sözü hem “kabile” hem de “canlı” anlamına gelmektedir. Dolayısıyla bu kötü ve çirkin bir işirâktir. 3) Bu ikisinden hiçbirine dâhil olmayıp kendilerini kullananların aşağılandığı lafızlardan başkadır. Bunlar müşterek oldukları için kullanılmaları *serika* (intihâl) (Aydın, 2020, ss. 494-508) ve *itbâ'* (Suyûtî, 1958, ss. 403, 414; Tehânevî, 1996, s. 406) olarak isimlendirilmez. Hiçbir insan bunlara diğerdinden daha çok layık değildir. Bu nedenle bundan bir

sakinca yoktur (İbn Reşîk, 1420/2000, ss. 739-741; İbn Ebi'l-İsba', 1383/1963, ss. 339-342). Burada geçen *serika* sözlükte “bir şeyi gizlice almak, yani “hırsızlık yapmak” demektir. Edebî bir terim olarak ise, “bir kişinin başkasının sözünü alarak kendisine mal etmesi”; “Yazarından izin alınmadan veya kendisine atıfta bulunulmadan bir metnin, şiirin veya kitâbın intihâl edilmesi veya sonraki bir şairin kendisinden önceki bir şairin şiirinin kendisinin olduğunu iddia etmesidir.” şeklinde tanımlanmıştır. (Aydın, 2020, ss. 494-508). *İtbâ'*, ise sözlükte “ard arda gelmek” demek olup terim olarak “bir kelimeyi işbâ' ve te'kîd amacıyla aynı revî ve vezne sahip olan başka bir kelimesinin takip etmesi”dir. Burada yandan tâbî' olan sözcüğün bir anlamı yoktur. عَيْنٌ شَيْطَانٌ لِيُطَانُّ; حَسَنٌ بَسُنُّ عَطَشَانٌ نَطَشَانٌ ifadelerindeki ikinci sözcükler buna örnektir. (Suyûtî, 1958, I/403, 414; Tehânevî, 996, s. 406).

İbn Sîde (öl. 458/1066), değişik anlamlara sahip olan müşterek isimlerin varlığını kabul etmekte ve buna عَيْنٌ sözcüğünü örnek vermektedir (İbn Sîde, 1320h., ss. 258-259).

İştirâk-i lafzîyi kabul edenler eserlerinde buna dair çeşitli örnekler zikretmişlerdir. Onların bu konuda en çok verdikleri örnek “göz” anlamına gelen عَيْنٌ sözcüğüdür. Bu sözcük şu anlamlara gelir: “Nakit para, kesintisiz yağmur, insanın gözü, kuyunun ağzı, su çıkması için yapılan kanal, göze (kaynak), bulutun gözü, bir şeyin kendisi, orduyu koruyan gözcü, diz kapağı, nazar, kible tarafından doğan bulut, terazinin kefesi, güneşin gözü, altın, riba, yer, kırbanın ağzı” vb.” (Suyûtî, 1958, ss. 372-375; krş. Zemahşeri Mahmûd b. Ömer, 1419/1998, ss. 690-699; Halîl b. Ahmed, 1424/2003, ss. 263-64).

Göz sözcüğü için TDK sözlüğünde de on üç farklı anlam zikredilmiştir: “1) Görme organı; basar, ayn, çeşm, dide. 2) Görme ve bakma. 3) Oda. 4) Bakış, görüş. 5) Kaynak. 6) Delik, boşluk. 7) Çekmece. 8) Terazi kefesi. 9) Nazar. 10) Sevgi, ilgi, gönül bağlantısı. 11) Ağacın tomurcuk veren yerlerinden her biri. 12) Hane. 13) Bazı yaraların uç bölümü.” (<https://sozluk.gov.tr/>)

Bu konuyla ilgili olarak sıkça verilen örneklerden biri de “dayı” anlamındaki الْخَالُ sözcüğüdür. Bu sözcük ayrıca, “boş mekân, geçmiş asır, hayvan, gösteriş, yüzdeki leke, sıska, bir tür dikişsiz Yemen elbisesi, bulut, siyah dağ, ölünün örtüldüğü elbise, kâhya, semiz deve, zan, tevehhüm, kibirli kişi, cömert kişi, küçük tepe, yalnız adam” gibi anlamlara gelmektedir (Suyûtî, 1958, s. 377; krş. Halîl b. Ahmed, 1424/2003, ss. 453-54).

İştirâk-i lafzîyi kabul etmeyenler

Dilcilerden bir grup, Arap dilinde iştirâk-i lafzînin bulunduğunu kabul etmemektedir. Bunlar, dilde asıl olanın her lafzın kök olarak bir anlama sahip olmasını delil getirmişlerdir. Bunlara göre bir lafzın birden çok anlama gelmesi, iştirâk-i lafzînin yanıltma ve anlaşılma için bir yol olması hikmetli değildir. Çünkü bu mecâz konusuna girer. Bu durumda iştirâk-i lafzînin bulunması övgülü bir nitelik sayılmaz. Çünkü o, lafzın açıklık ve anlaşılabilirlik yönünü ortadan kaldırmaktadır. Zira sağlam bir lafız açık ve anlaşılır olmalıdır. En güzel söz, işiten kimsenin içerğini zorlanmadan veya çaba harcamadan anladığı sözdür. Bundan dolayı bunlar, iştirâk-i lafzîyi kabul edenlerin ortaya koydukları örnekleri yorumlama yoluna gitmişlerdir. Buna göre bir lafzın hakiki bir anlamı vardır. Diğer anlamlar ya mecâz yoluyla ya da farklı iki dile aittir (Makûşî, t.y., s. 864).

Bu görüşü ileri sürenlerden biri olan İbn Dürüsteveyh (347/958), وَجَدَ lafzının “bir şeyi öğrenmek”, “gazab” ve “aşk” gibi değişik anlamlara geldiğini kabul etmez. O şöyle der: “Manaları anlamayan ve gerçeklerin farkına varmayan kimse, bu lafzın farklı anlamlar için gelmiş tek bir lafız olduğunu zannetmiştir. Hâlbuki bu anlamların hepsi tek bir anlama sahiptir. O da hayır olsun şer olsun bir şeye isabet etmektir.” Nitekim o yine şöyle demiştir: “Bir kelimedede iki bina ve harfler birbirinin aynısı olup iki farklı anlama geldikleri zaman bu ikisinin ortak oldukları tek bir anlama işaret etmesi gerekmez. Böylece o ikisi lafız ve anlam bakımından aynı olur.” (Suyûtî, 1958, s. 384; Enîs, 1992, s. 214; Subhî es-Sâlih, 2009, s. 303) İbn Dürüsteveyh dilde iştirâk-i lafzînin doğuşunun nedenlerini şöyle ifade etmiştir: “Lügat, anlamı açıklamak için konulur. Eğer bir lafız iki farklı anlama delalet etmek üzere konulsaydı bu anlamı açıklama olmaz, aksine bir anlaşılma ve kapalılık olurdu. Fakat bundan çok az bir şey çeşitli nedenlerden dolayı meydana gelir. Dolayısıyla bu nedenleri bilmeyen kimse bu lafzın iki anlam için konulduğunu zanneder. Bu hususta Araplardan işitme yoluyla yapılan nakiller doğrudur. Ancak bu durum birbirinden farklı iki lügat (dil) sebebiyle meydana gelir veya bazen de hazf (gizleme) ve ihtisâr (kısaltma) nedeniyle kelâmdaki iki lafız karışacak şekilde ortaya çıkar. Böylece bu işiten kimseye gizli kalır ve bu hususta hataya düşer.” (Suyûtî, 1958, s. 385).

Ebû Ali el-Fârisî'nin (öl. 377/987) de “iki lafzın uyuşması ve iki anlamın farklı olmasının vaz' bakımından bilerek ve asıl olarak olmaması gerekir. Fakat bu dillerin iç içe geçmesinden veya her lafzın bir manada kullanılıp sonra başka bir şey için istiâre yapılması ve bununda yaygınlık kazanıp asıl anlam yerine geçmesinden kaynaklanır.” (Müneccid, 1419/1999, s. 34; İbn Sîde, 1320h, s. 259'dan naklen) demiştir. Bu bilgiler ışığında Arap dili lügatlerine baktığımızda bir kelimenin birden çok anlama geldiğini görüyoruz. Örneğin الْعُجُورُ (el-'acûz) sözcüğü yetmişten fazla anlama gelmektedir (Fîrûzâbâdî, 1426/2005, s. 516).

Ebû Hilâl el-Askerî (öl. 400/1009?) **el-Furûku'l-Lugaviyye** isimli eserinde doğrudan iştirâk-i lafzî konusuna girmez. Ancak onun bazı nahivcilerden yaptığı nakil ve ardından yaptığı açıklamalar iştirâki kabul etmediğine delalet etmektedir. Ebû Hilâl şöyle demektedir: “Bazı nahivciler şöyle demiştir: Bir lafzın iki farklı anlama gelmesi mümkün değildir. Ancak iki anlamdan her biri için ilave alamet bulunursa mümkün olur. Şayet bu anlam bir alamet bulunmazsa muhatap için almak zorlaşır ve karışıklık olur. Bir zorunluluk veya illet gerektirmedikçe zor anlaşılır anlamların vaz’ edilmesi hikmete uygun değildir.” Sonra Ebû Hilâl el-Askerî şöyle diyor: “فَعَلَ “yaptı” ve أَفْعَلَ “yaptırdı” sözcüklerinin aynı anlamda olması mümkün değildir. Nitekim iki farklı dilde (lügatte) gelmedikçe iki anlamın tek bir binada (kalıpta) olması da mümkün değildir...” (Ebû Hilâl el-Askerî, t.y., ss. 23-24).

Dilde iştirâki kabul etmeyenler arasında zikrettiğimiz bu dilcilerin ifadelerinden mutlak anlamda dilde iştirâki reddettiklerini söylemek doğru değildir. Onların daha çok üzerinde durdukları husus bunun dilde orijinal bir durum olmadığı, farklı lehçelerin birbirine karışması, mecâz ve istiâre gibi durumların buna neden olduğudur.

İştirâk-i lafzîyi doğuran nedenler

Dil bilginleri iştirâkin nedenleri üzerinde de durmuşlar ve bunlara dair çeşitli örnekler sunmuşlardır. Kısasa özetleyecek olursak, dilde iştirâk-i lafzînin ortaya çıkış nedenleri şunlardır:

1) Mecâzî kullanım: İştirâk-i lafzînin doğuşuna etken eden şeylerden biri mecâzî kullanımdır. Bazı lafızlar herhangi bir münasebetten dolayı aslî anlamlarından mecâzî anlama intikal etmiştir. Zamanla bunların kullanımları çoğalmış, mecâz kullanım hakiki kullanım gücüne ulaşmıştır. Örneğin *الْعَيْنُ* (*el-‘ayn/göz*) sözcüğü asıl olarak insan ve hayvandaki görme organına delalet eder. Değişik sami dillerinde de buna delalet eder ve o bu husustaki en eski isimlerdendir. Ancak bu sözcük Arapçada bu anlamdan daha fazlasına delalet eder ve “Nazar, pınar, gözcü, casus, mal, delik, kefe, kiş, öz...” gibi anlamlara gelir (Cevherî, 1430/2009, s. 832; Seâlibî, 1420/2000, s. 417; Fîrûzâbâdî, 1416/1996, ss. 4-6; Abdutevvâb, 1420/1999, s. 326; Makûşî, t.y., ss. 866-867; Enîs, 1992, s. 295).

Çağdaş dilcilerden İbrahim Enîs ile Muhammed Nuruddin el-Müneccid mecâzın iştiraktan farklı olduğunu ileri sürmüşlerdir. Enîs, mecâzın gerçekte müşterekten sayılamayacağı, müşterek lafızların gerçekten az olduğu ve Kur’ân’da ise cidden çok az bulunduğu görüşündedir (Enîs, 1976, s. 213-14). O, buna rağmen Arapça lügatlerin müşterek lafızlarla dolu olduğunu söyler (Enîs, 1992, s. 201). Müneccid ise bu hususta şöyle der: “Gerçekte müşterek kesinlikle mecazdan başkadır. Çünkü müşterek lügavîdir. Mecâz ise bir belâgat olgusudur. Müşterek asıl vaz’ bakımından iki veya daha çok hakikate delalet eder. Mecâz ise bundan başkadır. Müşterek ile mecâz arasını ayırt edecek karinelere bu görüşü destekleyecek şey vardır. Zira müşterekin karinesi onun hakiki anlamlarından birini ayırt eder. Mecâzın karinesi ise onun mecâz olduğunu ortaya koyar. Bu yüzden mecâzî müşterek kapsamından çıkarmak gerekir.” (Abdutevvâb, 1420/1999, ss. 326-29; Müneccid, 1419/1999, s. 42).

Çağdaş dilcilerden Muhammed Nûruddîn el-Müneccid, İbrâhîm Enîs’in yukarıdaki ifadelerinin yanısıra mecâzî iştirâkin sebeplerinden biri olarak saymasını çelişkili bulmaktadır. (Müneccid, 1419/1999, s. 42.) Ancak bize göre Enîs’in söz konusu ifadelerinde bir çelişki söz konusu değildir. Çünkü o, lafızların asıl vaz’ edilişi bakımından lügatte iştirâk olmayacağını, ancak zamanla mecâzî kullanımın buna yol açtığını söylemektedir. Pek çok dilcinin de bu görüşte olduğunu görmekteyiz. Çağdaş dil araştırmacılarından Ramazan Abdutevvâb, gerçekte lafzî müşterekin bulunmadığını, ancak bunun herhangi bir dilin lügatinde bulunduğunu söylemektedir. Bunların o dilin metinlerinde ve yazılarından bu müşterek manalardan sadece birinde kullanıldığını ifade etmektedir. (Abdutevvâb, 1420/1999, s. 334).

2) Lehçelerin iççe geçmesi: Birçok lafız kabilelerin farklı anlamda kullanımı sonucu müşterek lafız halini almıştır. İbn Dürüstevyeh, Ebû Ali el-Fârisî ve İbnü’s-Serrâc gibi dilciler bu nedene işaret etmişlerdir. Bu durum bir kabilenin bir mana için bir lafız vaz’ etmesi ve aynı lafız başka bir kabilenin farklı bir anlam için vaz’ etmesi yoluyla olur. Zamanla bu lafzın iki anlamda da kullanılması yaygınlık kazanır. Sonra kelimenin anlamı lehçelerin birinde değişir. Sonra aslî anlam unutulur. Ama diğer lehçelerde kullanılmaya devam eder. Böylece iştirak meydana gelir (Abdutevvâb, 1420/1999, ss. 329-330; Müneccid, 1419/1999, s. 45). Yine mecâzî anlamda kullanılan bazı sözcükler farklı çevrelerde doğmuştur. Ancak dilciler, çok azı dışında bunları açıklamamışlardır. Örneğin az önce zikrettiğimiz *الْعَجُوزُ* (*el-‘acûz*) sözcüğünün anlamlarının tek bir çevrede kullanıldığı zannedilebilir. Ancak bunların hangi çevrede kullanıldığına dair lügat kitaplarında bilgi yoktur. Yine Arapların geneli “kurt” için *السَّرْحَانُ* ve *السَّيِّدُ* sözcüklerini kullanırlar. Hüzeyl kabilesi ise bu iki sözcüğü “aslan” hakkında kullanır (Abdutevvâb, 1420/1999, s. 330).

3) Başka dillerden alınan sözcükler: Dillerin birbirinden aldıkları sözcükler de lafzî ortaklığa yol açmıştır. Zira başka dilden alınan bir sözcük, o sözcüğü alan dildeki bir sözcükle örtüşmektedir. Böylece lafzî müştereklik meydana gelmektedir.

Dolayısıyla başka dillerden alınan bir sözcük lafzen Arapça bir sözcüğe benzeyebilmektedir. Örneğin السُّور sözcüğü hem “şehri çevreleyen duvar” hem de “ziyafet” anlamına gelmektedir. Birincisi Arapça, ikincisi Farsçadır. Nitekim Hz. Peygamber’in Farsçadan gelen bu sözcüğü kullandığı rivayet edilir. O şöyle buyurmuştur: يَا أَهْلَ الْخَنْدَقِ قَوْمُوا فَقَدْ صَنَعَ جَابِرٌ سُورًا “Ey Hendek ehli! Kalkınız/geliniz, Câbir sûr (ziyafet) hazırlamış.” Bunun örneklerinden biri “sevgi” ve “çömlek” anlamına gelen الْحُبُّ kelimesidir. Birinci anlamda orijinal Arapçadır. İkinci anlamda ise Farsçadan alınmıştır (Enîs, 1992, s. 214; Abdutevvâb, 1420/1999, ss. 331-332; Makûşî, t.y., ss. 866-867).

4) Sözcüklerde meydana gelen değişimler: İki kelimenin aslında şeklinin ve anlamının birbirinden farklı olması sonra ikisinden birinin seslerinde gelişme meydana gelmesi ve bu yüzden diğerinin seslerine uygun hale gelmesidir. Böylece sonunda anlamı farklı tek bir şekil meydana gelmiş olur. Yani iki veya daha fazla anlam arasında ortak tek bir lafız hâline dönüşür. Örneğin “inat etti” ve “ekmeği yumuşattı” anlamına gelen مَرَدٌ kelimesi böyledir. İkinci anlamdaki kelimenin aslı مَرَتْ fiilidir. Zamanla مَرَدٌ şekline dönüşmüştür. Diğer bir örnek, “kafatası derisi” ve “zenginlik” anlamına gelen الْفَرَوَةُ sözcüğüdür. Bunun ikinci anlamdaki aslı الْفَرَوَةُ sözcüğüdür (Abdutevvâb, 1420/1999, ss. 332-334).

5) Sosyal ve kültürel değişim ve gelişimlerin neticesinde kelimelere yeni anlamların yüklenmesi: İslâm’ın gelişiyle birlikte birtakım sözcüklere Arapların eskiden kullanmadıkları ve bilmedikleri anlamlar yüklenmiştir. İslâm’dan önce “salât, zekât ve hac” sözcükleri sırasıyla “dua, artış ve kast” anlamlarında kullanılırken İslâm’ın gelişiyle birlikte bu kelimelere “namaz”, “malî ibadet”, “Kâbe ziyareti” anlamları yüklenmiştir. Bilimsel ve teknik terimlerde de aynı durum söz konusudur (Müneccid, 1419/1999, s. 50; Durmuş, 2006, s. 171).

6) Bir kelimenin anlamının zamanla unutulmuş başka bir anlamda kullanılmaya başlanması ve bu durumun sözlüklere kelimenin iki farklı mânada kullanılmakta olduğu şeklinde yansması.

7) Hatalı kullanım sonucunda kelimeye yeni anlamların verilmiş olması (Durmuş, 2006, s. 171).

İştirâk-i lafzînin etkileri

Olumlu etkileri

- 1) Her şey için ayrı bir kelimenin varlığı insan hafızası için bir zorluktur. İştirâk sayesinde kelime bir tür esneklik kazanır ve böylece eski anlamlarını yitirmeden yeni kullanımlara imkân sağlar.
- 2) Üslup özelliklerinden biri olarak kapalıktan yararlanmak edebî sanat şekillerini kullanma kapsamına girer. Cinâs, tevriye, istihdâm vb. gibi.
- 3) Bir lafzı mecâzî anlamda kullanmak onu daha çok edebî yapar.
- 4) Anlamın çokluğu sözlüklerdeki eksikliği karşılamaktadır. Genellikle gündelik hayatta kullandığımız “dağın eteği”, “sürahinin ağız”, “masanın ayağı” gibi ifadeler sözlüklerde yoktur (Müneccid, 1419/1999, ss. 50-51).

Olumsuz etkileri

- 1) İştirâk-i lafzî ince anlam ifade hususunda Arapça fesahate engel olur. Çünkü anlatılmak istenen manayı ifade etmede lafızların inceliği kaybolur; okuyanlar ve işitenler için açık olmaz. Aynı şekilde iştirâk çeviride zorluk oluşturur.
- 2) İştirâk, anlamayı zorlaştıran bir kapalılık meydana getirir veya manada bir kapalılık durumu oluşturur. Böylece iki anlam veya anlamlar arasında bir çatışma ortaya çıkar (Müneccid, 1419/1999, ss. 50-51).

İştirâk-i lafzî ve el-Vucûh ve’n-Nezâir

Arap dilinde müşterek lafızlarla ilgili ilk çalışmalar Kur’ân’da yer alan bu tür kelimelerle ilgilidir (Durmuş, 2006, s. 171). Erken dönemlerden itibaren bu hususta çok sayıda çalışma yapılmıştır. Bunların ilki İbn Abbâs’ın azatlı kölesi İkrime b. Abdullah el-Medenî’nin (öl. 105/723) *Kitâbun fi’l-Vucûh ve’n-Nezâir*’idir. Bu konudaki önemli eserler şunlardır:

Muhammed b. es-Sâib el-Kelbî (öl. 146/763), *Kitâbun fi’l-Vucûh ve’n-Nezâir*; Mukâtil b. Süleyman el-Horasânî (öl. 150/767), *el-Eşbâh ve’n-Nezâir fi’l-Kur’âni’l-Kerîm*; Hârûn el-Hicâzî, *Kitâbun fi’l-Vucûh ve’n-Nezâir*; Hârûn b. Mûsâ el-Ezdî (170/786?), *el-Vucûh ve’n-Nezâir*; el-Abbâs b. Fazl el-Ensârî (öl. 186/802), *el-Vucûh ve’n-Nezâir*; Ali b. Vâfid, *Kitâbun fi’l-Vucûh ve’n-Nezâir*; Yahyâ b. Sellâm (öl. 200/815), *et-Tesârif*; Hafs b. Ömer el-Ezdî (öl. 246/860), *Mâ İttefekat Elfâzuhu ve İhtelefet Ma’ânihî mine’l-Kur’ân*; Muhammed b. Yezîd el-Müberred (öl. 286/900), *Mâ İttefeka Lafzuhu ve İhtelefe Ma’nâhu*; Hakîm et-Tirmizî (öl. 320/932), *Tahsîlu Nezâiri’l-Kur’ân*; Muhammed b. el-Hasan en-Nakkâş (öl. 351/962), *el-Vucûh ve’n-Nezâir*; el-Hasan b.

Abdullah el-Askerî (öl. 382/992), *Tashîhu'l-Vucûh ve'n-Nezâir*; Ahmed b. Fâris (öl. 395/1004), *Kitâbu'l-Efrâd*; Abdulmelik b. Muhammed es-Seâlibî (öl. 429/1038), *el-Eşbâh ve'n-Nezâir fi'l-Elfâzi'l-Kur'âniyye elletî Terâdefet Mebânihâ ve Tenevve'at Me'ânihâ*; İsmail b. Ahmed en-Nîsâbûrî (öl. 430/1039), *Vucûhu'l-Kur'ân*; el-Hasan b. Ahmed İbnü'l-Bennâ (öl. 471/1079), *el-Vucûh ve'n-Nezâir*; el-Hüseyn b. Muhammed ed-Dâmeğânî (öl. 478/1085), *el-Vucûh ve'n-Nezâir fi'l-Kur'ân*; Ca'fer b. Ahmed es-Serrâc (öl. 500/1106), *Urcûzetün fi'l-Kur'ân*; Ali b. Ubeydullah İbnü'z-Zâğûnî (öl. 527/1132), *el-Vucûh ve'n-Nezâir*; Abdurrahman b. Muhammed el-Enbârî (öl. 577/1181), *Elfâzu'l-Eşbâh ve'n-Nezâir*; Abdurrahman b. Ali İbnü'l-Cevzî (öl. 597/1201), *Nüzhetü'l-A'yüni'n-Nevâzir fi'l-İlmi'l-Vucûh ve'n-Nezâir*; Muntehabu Kurretu'l-Uyûni'n-Nevâzir fi'l-Vucûh ve'n-Nezâir; Hubeş b. İbrahim e-Tiflîsi (öl. 629/2132), *Vucûhu'l-Kur'ân*; Muhammed b. Ya'kûb el-Fîrûzâbâdî (öl. 817/1415), *Besâiru Zevî't-Temyîz fi Letâfi Kitâbi'l-Azîz*; Abdurrahman b. Ebî Bekr es-Suyûtî (öl. 911/1505), *Mu'terekü'l-Akrân fi Müştereki'l-Kur'ân* (Müneccid, 1419/1999, ss. 75-82).

Burada bir kısmını zikrettiğimiz bu çalışmalar konuya verilen önemi ortaya koymaktadır. Bunların dışında lafzî müşterek konusunun bazı konularıyla, iştirâk-i lafzînin Kur'ân-ı Kerîm ile alakası ve ondaki mucizelik yönü hakkında araştırma yapan âlimler vardır. Bunların yaptıkları çalışmalara da *el-Vücûh ve'n-Nezâir* ilmi adı verilir. Kur'ân'da aynı lafzın farklı yerlerde değişik mânalarda kullanılmasına “vücûh”, bir lafzın anlamlarından sadece birinin başka âyetlerde tekrarlanmasına “nezâir” denilir. Buna göre “el-vücûh” manaların ismi, “en-nezâir” ise lafızların ismidir. (Zerkeşî, 1410/1990, s. 193; Suyûtî, 1429/2008, s. 301; Müneccid, 1419/1999, s. 83; Sertoğlu, 2013, ss.141-143).

Bazı âlimler Kur'ân'da iştirâk-i lafzîyi Kur'ân-ı Kerîm'in i'câz (mucize oluş) yönlerinden biri saymışlardır. Çünkü bir kelime yirmi, daha çok veya az anlama gelmektedir. Bu durum beşer kelâmında bulunmaz (Zerkeşî, s. 193; Suyûtî, s. 301).

Bu hususta söz konusu alanın temel eserlerinden **el-vücûh ve'n-nezâire** örnekler vermek istiyoruz:

• **الْهُدَى (hüdâ/hidâyet):**

Bu sözcük şu anlamlara gelmektedir:

- 1) Beyân: **هُدَى مِنْ رَبِّهِمْ** “Onlar Rablerinden bir hidâyet üzeredirler.” (Bakara, 2/5). Yani bir beyân üzeredirler.
- 2) İslâm dini: **هُدَى اللَّهِ هُوَ الْهُدَى** “Kuşkusuz Allah'ın hidâyeti asıl hidâyettir.” (Bakara, 2/120). Yani Allah'ın dini İslâm asıl dindir.
- 3) İmân: **وَزِدْنَاهُمْ هُدًى** “Biz de onların hidâyetini artırdık.” (Kehf, 18/13). Yani onların imânını artırdık.
- 4) Davetçi: **وَلِكُلِّ قَوْمٍ هَادٍ** “Her toplumun bir hidâyetçisi vardır.” (Ra'd, 13/7). Yani her toplumun bir davetçisi vardır.
- 5) Bilgi: **وَعَلَامَاتٍ وَبِالنَّجْمِ هُمْ يَهْتَدُونَ** “Nice alametler koydu. Yıldızlarla da hidâyete ererler.” (Nahl, 16/16). Yani yıldızlar sayesinde yollarını bilirler.
- 6) Resûller ve kitaplar: **فَأِمَّا يَأْتِيَنَّكُمْ مِنِّي هُدًى** “Benden bir hidâyet gelirse...” (Bakara, 2/38). Yani resuller ve kitaplar gelirse.
- 7) İrşâd: **اهْدِنَا الصِّرَاطَ الْمُسْتَقِيمَ** “Bizi dosdoğru yola hidâyet et!” (Fâtiha, 1/6). Yani bizi dosdoğru yola irşâd et!
- 8) Muhammed'in (s.a.v.) peygamberliği: **إِنَّ الَّذِينَ يَكْتُمُونَ مَا أَنْزَلْنَا مِنَ الْبَيِّنَاتِ وَالْهُدَى** “Kuşkusuz açık delilleri ve hidâyeti gizleyenler...” (Bakara, 2/159). Yani açık delilleri ve Muhammed'in (s.a.v.) peygamberliğini gizleyenler.
- 9) Kur'ân: **وَمَا مَنَعَ النَّاسَ أَنْ يُؤْمِنُوا إِذْ جَاءَهُمْ الْهُدَى** “Kendilerine hidâyet geldiği zaman insanların imân etmelerini engelleyen şey...” (İsrâ, 17/94). Yani kendilerine Kur'ân geldiği zaman.
- 10) Tevrât: **وَجَعَلْنَاهُ هُدًى لِبَنِي إِسْرَائِيلَ** “Onu İsrâiloğulları için bir hidâyet yaptık.” (İsrâ, 17/2). Yani onu Tevrât yaptık.
- 11) İstircâ' (Allah'a sığınma): **أُولَئِكَ عَلَيْهِمْ صَلَوَاتٌ مِنْ رَبِّهِمْ وَرَحْمَةٌ وَأُولَئِكَ هُمُ الْمُهْتَدُونَ** “İşte onlar Rablerinden lütuflar ve bir rahmet üzeredirler. İşte onlar hidâyete erenlerdir.” (Bakara, 2/77). İşte onlar Allah'a sığınanlardır.
- 12) Hücet (delil): **وَاللَّهُ لَا يَهْدِي الْقَوْمَ الظَّالِمِينَ** “Allah zâlim topluma hidâyet etmez.” (Bakara, 2/258). Yani Allah zâlim topluma delalet etmez.
- 13) Tevhîd: **هُوَ الَّذِي أَرْسَلَ رَسُولَهُ بِالْهُدَى وَدِينِ الْحَقِّ** “Resûlünü hidâyet ve hak din ile gönderen O'dur (Tevbe, 9/33). Yani tevhîd ve İslâm ile gönderen O'dur.

14) Sünnet: *أُولَئِكَ الَّذِينَ هَدَى اللَّهُ فَبِهَدَاهُمْ أَفْتَدِهِ* “Onlar Allah’ın hidâyet ettiği kimselerdir. O yüzden onların hidayetine uy!” (En’âm, 6/90). Yani o peygamberler Allah’ın hidâyet ettiği kimselerdir. Onların tevhîd hususundaki sünnetlerine uy!

15) Islâh: *وَأَنَّ اللَّهَ لَا يَهْدِي كَيْدَ الْخَائِنِينَ* “Kuşkusuz Allah hainlerin tuzağını hidâyete ulaştırmaz.” (Yûsuf, 12/52). Yani, hainlerin tuzağını islâh etmez.

16) İlhâm: *أَعْطَى كُلَّ شَيْءٍ خَلْقَهُ ثُمَّ هَدَى* “O, her şeye yaratılışını verdi; sonra hidâyet etti.” (Tâhâ, 20/50) Yani sonra ilhâm etti.

17) Tevbe (yönelme): *إِنَّا هُدْنَا إِلَيْكَ* “Biz sana yöneldik.” (A’râf, 7/156) Yani biz sana yöneldik. (Mukâtil, 1432/2011, ss. 19-25; Fîrûzâbâdî, 1416/1996, ss. 312-318; Dâmegânî, 1983, s. 473-476; Zerkeşî, 1410/1990, ss. 193-95; Suyûtî, 1429/2008, ss. 302-303).

• الدِّينُ (dîn):

Bu sözcüğün Kur’ân’da şu anlamlara geldiği ifade edilmiştir:

1) Tevhîd: *إِنَّ الدِّينَ عِنْدَ اللَّهِ الْإِسْلَامُ* “Kuşkusuz Allah katında din İslâm’dır.” (Âl-i İmrân, 3/19) Yani Allah katında tevhîd İslâm’dır.

2) Hesap: *مَالِكِ يَوْمِ الدِّينِ* “Din gününün sahibi.” (Fâtiha, 1/4). Yani hesap gününün sahibi.

3) Kanun: *مَا كَانَ لِيَأْخُذَ أَخَاهُ فِي دِينِ الْمَلِكِ* “Yoksa kralın dinine göre onu alıkoyamayacaktı.” (Yûsuf, 12/76). Yani kralın kanununa göre onu alıkoyamayacaktı.

4) Tâat: *وَمَنْ أَحْسَنُ دِينًا مِمَّنْ أَسْلَمَ وَجْهَهُ لِلَّهِ* “Kendisini Allah’a teslim eden kimseden kimi dini daha güzeldir!” (Nisâ, 4/125). Yani kimin tâati daha güzeldir.

5) İslâm: *أَفَغَيْرَ دِينِ اللَّهِ يَبْعُونَ* “Onlar Allah’ın dininden başkasını mı arıyorlar?” (Âl-i İmrân, 3/83). Yani İslâm’dan başkasını mı arıyorlar?

6) Hüküm: *وَلَا تَأْخُذْكُمْ بِهِمَا رَأْفَةٌ فِي دِينِ اللَّهِ* “Sakin sizi Allah’ın dini hususunda bir acıma duygusu kaplamasın!” (Nûr, 24/2). Yani Allah’ın hükmü hususunda bir acıma duygusu kaplamasın!

7) İslâm: *هُوَ الَّذِي أَرْسَلَ رَسُولَهُ بِالْهُدَى وَدِينِ الْحَقِّ* “Resûlünü hidâyet ve hak din ile gönderen O’dur (Tevbe, 9/33). Yani hidâyet ve İslâm dini ile gönderen O’dur.

8) Millet (din): *وَذَلِكَ دِينُ الْقَيِّمَةِ* “İşte dosdoğru din budur.” (Beyyine, 98/5). (Fîrûzâbâdî, 1416/1996, ss. 615-617; Dâmegânî, 1983, ss. 178-79).

• الْكِتَابُ (kitâb):

Bu sözcük şu anlamlara gelmektedir:

1) Farz: *كُتِبَ عَلَيْكُمُ الْفِصَاصُ* “Size kısâs yazıldı.” (Bakara, 2/178). Yani farz kılındı.

2) Hüküm: *كَتَبَ اللَّهُ لَأَعْلِينَ أَنَا وَرُسُلِي* “Allah, ‘Ben ve elçilerim elbette galip geleceğiz’ diye yazdı.” (Mücâdele, 58/21). Yani ‘galip geleceğiz’ diye hükmetti.

3) Ca’l (yapma, kılma): *فَاكْتُبْنَا مَعَ الشَّاهِدِينَ* “Bizi şahitlerle birlikte yaz!” (Âl-i İmrân, 3/53). Yani şahitlerle birlikte kıl!

4) Emir: *ادْخُلُوا الْأَرْضَ الْمُقَدَّسَةَ الَّتِي كَتَبَ اللَّهُ لَكُمْ* “Allah’ın size yazdığı kutsal toprağa girin!” (Mâide, 5/21). Yani size emrettiği kutsal toprağa girin! (Mukâtil, 1432/2011, s. 71-74; Fîrûzâbâdî, 1416/1996, ss. 329-334; Dâmegânî, 1983, ss. 399-400).

• الْهَلَاكُ (helâk):

Bu sözcük şu anlamlara gelmektedir:

1) Ölüm: *إِنْ أَمْرٌ هَلَاكٌ* “Eğer bir kişi helâk olursa...” (Nisâ, 4/176). Yani eğer ölürse.

2) Azâb: *وَتِلْكَ الْأَرْضُ الَّتِي كَتَبْنَا لَكُمْ* “Onlar helâk ettiğimiz şehirlerdir.” (Kehf, 18/59). Yani azap ettiğimiz şehirlerdir.

3) Yok olup gitme: *هَلَاكَ عَنِّي سُلْطَانِيَّةٌ* “Bütün gücüm helâk oldu.” (Hâkka, 69/29). Yani bütün gücüm yok olup gitti.

4) Fesâd: *وَالْحَرْثُ وَالنَّسْلُ* "Ekini ve nesli helâk etmek için..." (Bakara, 2/205). Yani ekini ve nesli ifsâd etmek için. (Mukâtil, 1432/2011, ss. 102-103).

• *الرُّوحُ (rûh):*

Bu sözcük şu anlamlara gelmektedir:

- 1) Rahmet: *وَأَيَّدَهُمْ بِرُوحٍ مِنْهُ* "Onu kendisinden bir rûh ile destekledi." (Mücâdele, 58/22) Yani onu bir rahmetle destekledi.
- 2) Melek (Cebrail): *يَوْمَ يَقُومُ الرُّوحُ وَالْمَلَائِكَةُ صَفًّا* "O gün ruh ve melekler sıra sıra dururlar." (Nebe, 78/38). Yani o gün büyük melek (Cebrail) ve melekler sıra sıra dururlar.
- 3) Vahiy: *يُنزِّلُ الْمَلَائِكَةَ بِالرُّوحِ مِنْ أَمْرِهِ* "Emrinden bir rûh ile melekleri indirir." (Nahl, 16/2). Yani emrinden bir vahiy ile indirir.
- 4) Cebrâîl: *قُلْ نَزَّلَهُ رُوحُ الْقُدُسِ مِنْ رَبِّكَ بِالْحَقِّ* "De ki: Onu Rûhu'l-Kuds hak ile indirdi." (Nahl, 16/102). Yani onu Cebrâîl indirdi.
- 5) İsâ (a.s.): *وَكَلِمَتُهُ أَلْفَاها إِلَى مَرْيَمَ وَرُوحٌ مِنْهُ* "Meryem'e atmış olduğu bir kelimesi ve O'ndan bir ruhtur." (Nisâ, 4/171), (Mukâtil, 1432/2011, s. 206-208; Fîrûzâbâdî, 1416/1996, ss. 103-109; Dâmegânî, 1983, ss. 212-213; Suyûtî, 1429/2008, s. 305).

Konuyla ilgili eserlerde bunların çok sayıda örnekleri vardır. Bu sözcükleri incelediğimizde tek bir lafzın birden fazla anlama geldiğini görmekteyiz. Bu durum Kur'ân'da iştirâkî lafzının bulunduğu açık bir delildir.

Sonuç

Bir sözcüğün birden çok anlama gelmesi demek olan iştirâk-i lafzî (çok anlamlılık) her dilde bulunan bir olgudur. Herhangi bir dilin bundan müstağni olması mümkün değildir. Kelime bakımından zengin olmasına rağmen Arap dili de bundan kurtulamamıştır. Mucize bir yapıya sahip olan Kur'ân-ı Kerîm de Arapçadaki bu kullanıma bigâne kalmamıştır. Böyle olmasına rağmen az da olsa bazı dilciler dilde iştirâk-i lafzînin varlığını kabul etmemişlerdir. İbn Dürüsteveyh, Ebû Ali el-Fârisî ve Ebû Hilâl el-Askerî gibi dilciler bunlardandır. Buna karşın dilcilerin kahir çoğunluğu dilde iştirâkin varlığını kabul etmişler ve eserlerinde bunun örneklerini zikretmişlerdir. el-Halîl, Sîbeveyhî, Kutrub, Ebû Ubeyde ve el-Esma'î, İbn Fâris, İbn Reşîk el-Kayravânî gibi dilciler de bunlardan bazılarıdır. Dilciler, eserlerinde iştirâk-i lafzî konusunu işlerken çok anlamlı sözcüklere lügatlerden çeşitli örnekler vermişlerdir. Bazıları Arap dilinde çok anlamlı kelimeler hakkında müstakil eserler yazmış, kimi Arap diliyle ilgili eserlerinde konuya müstakil bölüm ayırmış, kimisi de sadece Kur'ân-ı Kerîm'deki çok anlamlı sözcükler için müstakil eserler kaleme almıştır. Kur'ân-ı Kerîm'deki müşterek sözcükler hakkındaki çalışmalar Kur'ân ilimlerinden vucûh ve nezâir ilmini oluşturmuştur. Bütün bunlar, iştirâk-i lafzî (çok anlamlılık) konusunda büyük bir literatür oluşturmaktır. Bu da konunun Arap dili ve edebiyatı açısından önemini ortaya koymakta ve Arap dilinde iştirâk-i lafzînin olmadığı iddiasını geçersiz kılmaktadır. Arap dilinde iştirâkin olmadığını söyleyen dilciler, bizim tespitlerimize göre bunun dilde asla olmadığını iddia etmiyorlar. Onlar, kelimenin ilk vaz' edilişinde müşterek anlama sahip olmadığını, zamanla çeşitli nedenlerle çok anlamlı sözcüklerin oluştuğunu belirtmektedirler. Zaten iştirâk-i kabul edenler de buna mecâzî kullanım, farklı lehçelerin içiçe geçmesi, başka dillerden alınan sözcükler, sözcüklerde meydana gelen değişmeler, sözcüklerin sosyal ve kültürel gelişmeler sonucu yeni anlamlar kazanması gibi hususların neden olduğunu ileri sürmüşlerdir. Dilde iştirâkin bulunmasının dile zenginlik kazandırdığı, çeşitli edebî sanatların icrâ edilmesine imkân verdiği ve konuşmada kolaylıklar sağladığı görülmektedir. Âlimlerin ifade ettiği üzere iştirâkin Kur'ân-ı Kerîm'de bulunması onun mucize oluşunun kanıtlarından biridir.

Hakem Değerlendirmesi: Dış bağımsız.

Çıkar Çatışması: Yazar, çıkar çatışması olmadığını beyan etmiştir.

Finansal Destek: Yazar, bu çalışma için finansal destek almadığını beyan etmiştir.

Peer-review: Externally peer-reviewed.

Conflict of Interest: The author has no conflicts of interest to declare.

Financial Disclosure: The author declared that this study has received no financial support.

Kaynaklar

Abdutevvâb, R. (1420/1999). *Fusûl fî Fıkhî'l-'Arabîyye*. Mektebetü'l-Hancî.

Acar, Ö. (2010). Çokanlamlılık-Eşadlılık İkileminde İştirâk-i Lâfzî. *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 51(2), 241-270.

Askerî Ebû Hilâl. (t.y.). *el-Furûku'l-Lugavîyye*. (Tah.: Muhammed İbrâhîm Selîm). Dâru'l-İlm ve's-Sekâfe.

- Askerî Ebû Hilâl. (1371/1952). *Kitâbu's-Sinâ'ateyn: el-Kitâbe ve's-Şîr*. (Tah. Ali Muhammed el-Becâvî, Muhammed Ebu'l-Fazl İbrâhîm). Dâru İhyâi'l-Kütübî'l-Arabiyye.
- Aydın, M. (2020). "Klasik Arap Şiirinde Serika ve Çeşitleri", *Turkish Online Journal of Design Art and Communication*, 10(4), 494-508.
- Cevherî, İsmâîl b. Hammâd. (1430/2009). *Tâcu'l-Lüga ve Sihâhu'l-Arabiyye*, Dâru'l-Hadîs.
- Cürçânî, Ali b. Muhammed es-Seyyid eş-Şerîf. (t.y.). *Mu'cemu't-Ta'rîfât*. (Tah.: Muhammed Siddîk el-Minşâvî, Dâru'l-Fazîle.
- Dâmegânî, el-Huseyn b. Muhammed. (1983). *Kâmûsu'l-Kur'ân (Islâhu'l-Vücûh ve'n-Nezâir)*. Dâru'l-İlm li'l-Melâyîn.
- Durmuş, İ. (2006). "Müşterek", *Türk Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, XXXII, 171-172.
- Ebu'l-Bekâ, Eyyûb b. Mûsâ el-Hüseynî el-Kefevî. (1419/1998). *el-Külliyât*. (Tah.: Adnân Dervîş, Muhammed el-Misrî). Müessesetü'r-Risâle.
- Enîs, İ. (1992). *Fî'l-Lehecâtî'l-Arabiyye*. Mektebetü'l-Anglo el-Misriyye.
- Erden, M. K. (2023). "Arap Dilinde İştirâk Kavramı ve Tarihsel Gelişimi", *İlahiyat Akademi*, 17, 84-116.
- Fîrûzâbâdî, Mecdüddîn Muhammed b. Ya'kûb. (1426/2005). *el-Kâmûsu'l-Muhît* (8. Baskı), Müessesetü'r-Risâle.
- Fîrûzâbâdî, Muhammed b. Ya'kûb. (1416/1996). *Besâiru Zevî't-Temyîz fî Letâfi Kitâbî'l-Azîz* (3. Baskı). (Tah.: Muhammed Ali en-Neccâr). Kahire.
- Halîl b. Ahmed el-Ferâhîdî. (1424/2003). *Kitâbu'l-Ayn*. (Tah.: Abdulhamîd Hindâvî). Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye.
- İbn Ebi'l-İsba' el-Misrî. (1383/1963). *Tahrîru't-Tahbîr fî Sinâ'ati's-Şîr ve'n-Nesr ve Beyâni İcâzi'l-Kur'ân*. (Tah.: Hifnî Muhammed Şeref).
- İbn Fâris, Ahmed b. Fâris b. Zekeriyâ. (1418/1997). *es-Sâhibî*. Matbaatu İsâ el-Bâbî el-Halebî ve Şürekâhu.
- İbn Fâris, Ahmed b. Fâris b. Zekeriyâ. (t.y.). *Mu'cemu Mekâyîsi'l-Luga*. (Tah.: Abdüsselâm Muhammed Hârûn). Dâru'l-Fikr.
- İbn Hicce, Ebû Bekr b. Alî b. Abdillâh b. Hicce el-Hamevî. (1987). *Hizânetü'l-Edeb ve Gâyetü'l-Ereb*. Dâru ve Mektebetü Hilâl.
- İbn Ma'sûm, es-Seyyid Ali Sadruddîn b. Ma'sûm el-Medenî. (1388/1968). *Envâru'r-Rebî' fî Envâ'il-Bedî'*. (Tah.: Şakir Hâdî Şükr). Matbaatu'n-Nu'mân.
- İbn Manzûr, Muhammed b. Mükerrrem. (t.y.). *Lisânü'l-Arab*, Dâru'l-Me'ârif.
- İbn Reşîk, el-Hasan b. Reşîk el-Kayrevânî. (1420/2000). *el-Umde fî Sinâ'ti's-Şîr ve Nakdihi*. (Tah.: en-Nebevî Abdolvâhid Şa'lân). Mektebetü'l-Hancî.
- İbn Sîde, Ebu'l-Hasan Ali b. İsmâîl. (1320h.). *el-Muhassas* (1. Baskı). Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye.
- İbnü'l-Enbârî, Muhammed b. el-Kâsım. (1407/1987). *Kitâbu'l-Ezdâd*. (Tah.: Muhammed Ebu'l-Fazl İbrâhîm). el-Mektebetü'l-'Asriyye.
- Kutrub, Ebû Ali Muhammed b. el-Müstenîr. (1405/1984). *Kitâbu'l-Ezdâd*. (Tah.: Hannâ Haddâd).
- Makûşî, Ö. A. (t.y.). et-Terâdüf ve'l-İştirâku'l-Lafzî ve't-Tezâd –Dirâse fî Ârâi'l-Lügaviyyîn ve Esbâbi'n-Nuşû'-. *Havliyyetü Külliyyeti'd-Dirâseti'l-İslâmiyye ve'l-Arabiyye li'l-Benât*, 3(3), 837-885.
- Mukâtil b. Süleyman. (1432/2011). *el-Vücûh ve'n-Nezâir fî'l-Kur'âni'l-Kerîm*. (Tah.: Hâtem sâlih ed-Dâmin). Mektebetü'r-Rüşd.
- Müberred, Ebu'l-Abbâs b. Yezîd. (1409/1988). *Mâ İttefeka Lafzuhu ve İhtelefe Ma'nâhu mine'l-Kur'âni'l-Mecîd* (1. Baskı). (Tah.: Ahmed Muhammed Süleyman Ebû Ra'd). Vezâretü'l-Evkâf ve's-Şu'ûni'l-İslâmiyye.
- Münâvî, A. (1410/1990). *et-Tevkîf 'alâ Mühimmâtî't-Te'ârîf*. (1. Baskı). (Tah.: Abdulhamîd Sâlih Hamdân). Alemü'l-Kütüb.
- Müneccid, M. N. (1419/1999). *el-İştirâku'l-Lafzî fî'l-Kur'âni'l-Kerîm*. Dâru'l-Fikri'l-Mu'âsir.
- Ömer, A. M. (1998). *'İlmu'd-Dilâle*, 'Âlemü'l-Kütüb.
- Râzî, F. (1412/1992). *el-Mahsûl fî Usûli'l-Fikh*. (Tah.: Tâhâ Câbir Feyyâz el-'Alvânî). Müessesetü'r-Risâle.
- Seâlibî, Abdulmelik b. Muhammed b. İsmâîl. (1420/2000). *Fikhu'l-Luğa ve Esrâru'l-Arabiyye*. (Tah.: Yâsîn el-Eyyûbî). el-Mektebetü'l-'Asriyye.
- Sertoğlu, M. S. (2013). "Vucûh ve Nezâir", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, XLIII, 141-143.
- Sîbeveyhî, Ebû Bîşr Amr b. Osmân b. Kanber el-Hârisî. (1408/1988). *el-Kitâb (Kitâbu Sîbeveyh)*. (Tah.: Abdüsselâm Muhammed Hârûn), 3. Baskı.
- Subhî es-Sâlih. (2009). *Dirâsât fî Fikhi'l-Luğa*. Dâru'l-İlm li'l-Melâyîn
- Suyûtî, C. (1429/2008). *el-İtkân fî Ulûmi'l-Kur'ân*. (Tah.: Mustafa Şeyh Mustafa). Müessesetü'r-Risâle.
- Suyûtî, C. (1958). *el-Müzhir fî 'Ulûmi'l-Luga ve Envâ'ihâ* (4. Baskı). (Tah.: Muhammed Ahmed Câd el-Mevlâ). el-Mektebetü'l-'Asriyye.
- Şensoy, S. (2003). "Lafız", *Türk Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, XXV, 42-44.
- Tehânevî, M. A. (1996). *Keşşâfu Istilâhâtî'l-Fünûn*. (Tah.: Ali Dehrûc). Mektebetü Lübnân.
- Zemaşeri Mahmûd b. Ömer. (1419/1998). *Esâsü'l-Belâğâ*. (Tah. Muhammed Bâsil Uyûnu's-Su'ûd). Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye.
- Zerkeşî, B. (1410/1990). *el-Burhân fî Ulûmi'l-Kur'ân*. (Tah.: Yûsuf Abdurrahman el-Mar'aşlı vd.). Dâru'l-Ma'rife.

Güç ve Teslimiyet Sembolü Olarak Moğollarda Kemer/Kuşak

Belt/Girdle in the Mongols as a Symbol of Power and Submission

Coşkun ERDOĞAN

Atatürk Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi,
Tarih Bölümü, Erzurum, Türkiye
Atatürk University, Faculty of Letters,
Department of History
cerdogan@atauni.edu.tr
(Sorumlu Yazar-Corresponding Author)

Öz

İç Asya tarihinin siyasi örgütlenmesi içerisinde Moğollar bozkır geleneğinin en önemli halkalarından birini oluşturmaktaydı. Türk-Moğol siyasi ve kültürel yapısı, bütünlük bir çerçeve içerisinde doğmuş ve gelişimini sürdürmüştür. Bu doğrultuda mitsel öğeler, destansı anlatılar ve kültürel motifler kadim dönemlerden gelen psikik yapıyla zaman içerisinde bahsi geçen toplumlarda zengin bir anlam derinliğine ulaşmıştır. Kemer/Kuşak'ın kullanımı da aynı gelişim seyri içerisinde Türklerden Moğollara taşınarak devam etmiş ve hatta Moğollar bu motifi siyasi ve sosyal alanda güç, iktidar, teslimiyet ve itaat anlamlarını baskın bir şekilde deruhte ederek kullanmışlardır. Daha sonra sembolik anlamlar yüklenen bu tür kültürleşmiş öğeler üzerinden gücün ve teslimiyetin göstergesi olan birçok tören ve ayinler de tertip etmişlerdir. Nitekim Cengiz Han bozkır kültür çevresi içerisinde kabileler halinde yaşayan toplulukların inanç değerlerine saygı duymuş ve onların geleneklerinin koruyucu ruhunu kendi başarılarının temel dayanağı yapmıştır. Cengiz Han ve ardılları arasında kemer/kuşak kullanımı inanç temelli bir düşünce altyapısını özünde taşıyarak siyasi ve sosyal alanda önemli bir sembol olarak kullanılmıştır. Aynı zamanda onun halefleri Tanrısal iradenin tecellisini ve Altın Urug olarak gücü temsil ederken, kemer motifinin simgeselliğini siyasi alanda etkinleştirmişlerdir. Güç ve iktidarın kaynağı olan Tanrısal iradenin temsili ise aslında figüratif dünyalarında mitolojik inançlarının bir yansıması olarak görülmektedir. Bu doğrultuda Moğollar arasında şaman elbiselerinde ve onun üzerindeki motiflerde çeşitli işlevselliklerle kemer kullanılmıştır. Bilhassa iradenin teslimi, özgürlüğün sunumu ve itaat olarak inanç dünyasında imgesellik kazanan kemer her daim bu özelliğini içinde barındırarak algılanmıştır. Ayrıca tarihsel süreç içerisinde kemerin bu simgeselliği Türk ve Moğollar tarafından yayıldıkları alanlara taşınmış ve Müslüman toplumlar arasında da kullanımı yaygınlaşmıştır. Araştırmada kemerin hem siyasi bir simge olarak Moğollarda kazandığı anlam ve törenlerdeki kullanımı üzerinden işlevselliği incelenecek hem de sosyal hayattaki yansımaları ele alınacaktır.

Anahtar Kelimeler: Moğol, Cengiz Han, kemer, kuşak, tören

Abstract

Within the political organization of Inner Asian history, the Mongols constituted one of the most important links of the steppe tradition. The Turkish and Mongolian political and cultural structure was born and continued its development within an integrated framework. In this direction, mythical elements, epic narratives and cultural motifs have reached a rich depth of meaning in these societies over time, with their psychic structure dating back to ancient times. The use of the belt/girdle continued in the same development process, moving from the Turks to the Mongols, and the Mongols even used this motif in the political and social sphere, with the dominant meanings of power, power, submission and obedience. Later on, they organised many ceremonies and rituals that were indicative of power and submission through such acculturated items that were attributed symbolic meanings. As a matter of fact, Genghis Khan respected the religious values of the communities living as tribes in the steppe cultural environment and made the protective spirit of their traditions the basis of his own success. The use of belt/girdle between Genghis Khan and his successors was used as an important symbol in the political and social sphere, carrying a faith-based thought infrastructure in its essence. At the same time, his successors, representing the manifestation of divine will and power as the Golden Urugh, activated the symbolism of the belt motif in the political sphere. The representation of the divine will, which is the source of power and authority, is actually seen as a reflection of their mythological beliefs in their figurative world. In this regard, among the Mongols, belts with various functions were used in shaman dresses and the motifs on them. In particular, the arch, which has gained imagery in the world of faith as the surrender of the will, the presentation of freedom and obedience, has always been perceived as containing this feature. In addition, throughout the historical process, this symbolism of the belt was carried by the Turks and Mongols to the areas where they spread, and its use became widespread among Muslim societies. In this study, the meaning of the belt as a political symbol in the Mongols and its functionality through its use in ceremonies will be examined and its reflections in social life will be discussed.

Keywords: The Mongol, Genghis Khan, belt, girdle, ceremony

Geliş Tarihi/Received 31.01.2024
Kabul Tarihi/Accepted 07.03.2024
Yayın Tarihi/Publication Date 25.03.2024

Cite this article as: Erdoğan, C. (2024). Belt/girdle in the Mongols as a symbol of power and submission. *Current Perspectives in Social Sciences*, 28(1), 137-146.

Content of this journal is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License.

Giriş

Bozkır kültür çevresi içerisinde çeşitli imge, sembol veya motifler maddi hayatın unsurları üzerinden işlevsel birçok özellik kazanmış ve bireyin anlam dünyasını zenginleştirmiştir. Ural-Altay topluluklarının bu anlam dünyasında sembol ve motifler birbirine bağlı psikik veya özdeşleşmiş olarak kozmik âlemin sınırlarından doğa içindeki yaşam serüvenine kadar her yönden kutsalın çevresinde şekillenmiştir. Bu noktada dinler tarihçisinin “tarihsel durum”dan öte ele aldığı mit, imge ve simgelerin, aynı zamanda bir araç olarak zamanın içinde değerlendirilmesi gereken tarihi görevi de mevcuttur. Eliade tarihsel sınırlamadan kurtularak mitsel imge ve simgelerin değerlendirilmesi gerektiğini ifade etmektedir (2017a, s. 42). Nitekim bu bir dinler tarihçisinin dışı vurulmuş bir şeyi açıklamadan öte anlamlandırma gayretidir ve insanın keşfi için oldukça önemlidir. Bu noktada bir şeyin başka bir şey veya şeyleri açıklamada ve anlamlandırmada aracı olma durumu söz konusudur. Aracın, araçsal hale gelmesi de o şeyi araçsal kılan yönteminin olmasıdır. Yöntem, aracı işlevsel kılar ki bu noktada araç ve yöntem araçsallığı meydana getiren temel iki unsurdur (Saraçoğlu, 2021, s. 16). İşte bu durumda tarihçi dışı vurulan ve insan hayatını etkileyen imge ve simgelerin işlevsel yönlerini açıklamada görev üstlenmektedir.

Dünyanın çeşitli yerlerinde birçok toplumda inanç üzerinden oluşan mitler dünyasında insan kendini keşfetmenin sınırlarını zorlamıştır. Ancak belki de Asya bu noktada çok zengin ve mahir bir yapıda olup, doğanın içindeki yaşam tarzının vermiş olduğu saflıkla kendini mistik sınırların içinde çözmek için çabalamıştır. Türkler, Moğollar, Mançular, Tunguzlar ve daha birçok bozkır halkı bu mistik esinlenme serüvenlerini iştahla benimsemiş, kendine ve hayatına katacağı anlamları özümsemekte her zaman bu durumu değerli saymıştır. Nitekim Tengri bilhassa Türk ve Moğol halklarında yaratıcı, düzen koyucu ve müdahil olarak kendini göstermiştir. Bu doğrultuda evren anlayışını da Gök’ün otoritesi altında ve onu katmanlaştırarak açıklamaya çalışmış (gök-yer üstü ve yer altı), nihayetinde bu sistemde kendisinin ve onu yönetenlerin konumunu da belirlemiştir. Konumlanan her unsur, görevi, değeri ve sistem içindeki etkinliğiyle mistik dünyasında yerini bulmuştur. Böylece bozkırda bu maddi ve manevi unsurlar çerçevesinde zengin bir kültür çevresi oluşmuştur.

Türk ve Moğollar bozkır kültür kodlarının taşıyıcı unsurları olarak değerlendirilmelerinin yanı sıra birbirlerinden oldukça fazla etkilenmiş ve bu etkileşimle yeni ve gelişkin mitsel unsurlar yaratmışlardır. Türk kültürü burada temel öge olmakla birlikte, Türkler özellikle Moğolları hem Uygurlar üzerinden hem de çeşitli boylarla konar göçer yapı üzerinden etkilemişlerdir. Nihayetinde Türk mitolojik unsurlar ve onların kültürel izdüşümleri Moğollarda her daim esin kaynağı olarak yaşatılmıştır. İşte bu noktada evren anlayışından dini yapıya, günlük yaşam biçimlerinden manevi hayatın dizaynına kadar hemen hemen birçok noktada iç içe geçmiş izler görülmektedir. Nitekim Moğol toplumsal yapısı ve siyasi süreci içerisinde takip edilebilen kurşak/kuşak/kemer de bunlardan birisidir.

Türk kültüründe kemer, kurşak/kuşak gibi adlandırmalarla giysi ve aksesuar tamamlayıcısı olarak en eski çağlardan itibaren takip edilebilmektedir. Türkler kemeri fonksiyonel yapısı üzerinden maddi ve manevi dünyalarında çeşitli formlarda kullanmışlardır. Kelimenin etimolojisi bu çalışmanın kapsamını aşmakla birlikte kemerin isim ve fiil olarak karşıladığı anlam, siyasi ve sosyal kullanımının kökenlerini tespit etmekte kısmen yardımcı olmaktadır. Bu doğrultuda “bel bağı” ifadesi eski dönemlerden itibaren kemeri ifade eden en temel terimdir.¹ Ancak kurşak ve kuşak kelimeleri eski Türkçe’de kemeri ifade eden, isim olarak “kur” ve fiil anlamıyla da “kur-la-mak” yani “bağlamak, kuşaklamak” anlamlarındadır (Ögel, 2000, s. 73). Kur, Kutadgu Bilig (2008, s. 2373)’de “rütbe, derece”; Kâşgarî’de (2007, 450) ise yine “rütbe” anlamının yanında “kuşak, kemer” olarak geçmektedir (Esin, 1980, s. 166). Kelimenin kültür tarihi içerisinde kazandığı birçok anlam olmakla birlikte (Çakır, 2022, s. 149-150), bilhassa “kur’un”, “gur”, “ur”, “uruğ”, “qursa”, “qursak” gibi kelimelerle ilişkisinden onun Türk halk etimolojisinin altında yatan anlamları ortaya koyması ve güç, iktidar bağlamında değerlendirilmesi oldukça önemlidir. Öncelikli olarak “gur” kelimesinin, başlangıçta “tane, tohum” anlamındaki “ur” kelimesiyle ilgisi olduğu ve q- eklenmesiyle “qur” şeklini aldığı düşünülmektedir. Burada “ur”un anlam genişlemesiyle “şişlik, kabarıklık” anlamlarından “tane, tohum” anlamına gelişme göstermesi ve buradan urı/orı(u-?) “erkek genç, oğul” ve uruğ “tane, çekirdek, tohum, döl, evin” gibi birçok kelimelerin türediği görülmektedir. Ayrıca “uruğ”, “urluq” kelimeleri genelde “tohum, döl, maya” anlamlarında kullanılmaktadır (Sarıkaya, 2007, s. 1515-1518). Burada “kur” kelimesinin etimolojisi üzerinden elde edilen, “asıl, güç, iktidar, erkeklik” gibi siyasi ve sosyal düşünce altyapısına gönderme yapan anlamları, bu kelimenin tarihi olaylarda geçen şekilleriyle değerlendirildiğinde çoğu yönden olguları açıklayabilmeye yardımcı olduğu görülmektedir. Ayrıca onun inanç ve mitler üzerinden kazandığı işlevsellik de toplumsal ve siyasi kullanımlarını açıklamaktadır.

¹ Türklerde kadim dönemlerden itibaren kemerin kullanımı ve çeşitli sembollerle aldığı formları hakkında detaylı bilgi için bkz. Baykuzu, 2013, s. 221-250.

Güç, iktidar ve sistemin göstergesi olarak kemer/kuşak

Büyük bozkır devlet örgütlenmelerinin en önemlilerinden biri olan Moğol Devleti, geleneğin içinden doğmuş yapısıyla ilk başarılarını elde edebildi ve kabileler üzerinde hâkimiyetini bu yönüyle sağlayabildi. Devlet, sonrasında çok geniş coğrafyalara yayılmış olup farklı kültürlerin etkisi altında kalsa da her daim bu geleneksel kodlarını muhafaza etmeye çalıştı. Hatta bu durum devlet içerisinde ideolojik ayrımlara bile sebep oldu. Özellikle Kubilay döneminde görülen hanedan isyanları bu doğrultudadır. Bu geleneksel bozkır devleti, tarihsel birikim içerisinde İç Asya'nın inanç temelli siyasi şekillenmesini döneminin koşulları doğrultusunda parçalanmış bozkır siyasi yapısına en iyi şekilde uygulayabildiği için bu denli hızlı ve başarılı bir şekilde hükmedebilmiştir. Nitekim sistemi oluşturan sac ayaklarını bir bir dizayn eden Cengiz Han, insanların sosyal ve ekonomik gereksinimlerini tespit ederken mahirdi ve bunlara cevap verme yönünde bir itici güç olarak askeri başarılarının arkasına, kültürel mitsel öğelerle süslenmiş, kabile hayatına esin kaynağı olan sembol ve imgelemleri eklemekten de geri durmadı.

Moğol İmparatorluğu'nun bozkırdaki gelişim seyrinde sembollerin giyim kuşamdaki kullanımının ekonomik açıdan ürün çeşitliliğinin artmasıyla yaygınlaştığı bilinmektedir. Dünyanın dört bir yanından gelen emtialar tekstil üretiminin de artmasına sebep olmuştur. Moğollar bu ürün çeşitliliğine eski kozmolojik gelenekleri ve statü sembollerini yansıtmışlardır. Nitekim semboller hiyerarşik yapıyı göstermekle birlikte siyasi ilişkilerin ve yapıların kültürden beslenen ritüellerini yansıtmak için tasarlanmıştır (Bourdieu, 1977, s. 405-407). Bu tasarımlar yaşam tarzlarının elverdiği ölçüde maddi varlıkların çarpıcı, hafif ve taşınabilir olmasıyla da doğrudan ilgilidir. Hareketli yaşam tarzına göre düzenlenmesi gereken bu tasarımlar, ayrıca mistik ve geçmiş ritüelleri sembolize etmeliydi. Bu noktada konar göçer hayatın kültürel dünyasında atlar, silahlar, sırma ve gümüş işlemeli ipekli kumaşlar, başlıklar ve zengin bir şekilde dekore edilmiş kemerler, gücün sembolleri olarak uzunca bir müddet kullanıldı (Allsen, 1997, s. 102-104; Kradin, 2013, s. 174).

Cengiz Han'ın hayatına, Gizli Tarih çerçevesinde bakıldığında onun bir tür kahramanlık serüveninin anlatısı şeklinde olduğu görülür. Tıpkı Yunan kahramanlar döneminin özellikleri gibi mitsel unsurların içine sindirildiği bu anlatı, birçok olağanüstülükler barındırmakla birlikte, düzen koyucu varlık olarak ilkleri yapan, içinden çıktığı toplumu kötünden iyiye dönüştüren ve geliştiren bir özelliktedir. Onun doğumundan yaşam serüvenine ve ölümüne değin bu fevkaladelikler kahraman kimliğine erginlik vermektedir. Böylece bir sistem kuran lider özelliği ile onun gücün zirvesinde, temsil yetkisinde olduğunu gösteren birçok öge de anlatılarda görülmektedir. Kuşak/kemer ise bu anlatılarda ve tarihi kayıtlarda izlendiğinde, aktif, gücü elinde bulunduran ve sistemin bir parçasının göstergesi olarak yer almaktadır. Bazen birçok motifle birlikte görülen kemer, Cengiz Han ve sonrasındaki dönemde her zaman temel öğelerden biri olmuştur.

Bozkır toplumunda insan doğayla, ruhlarla, öteki âlemlerle ve Tanrıyla bağlantılı bir hayat anlayışı içerisindeydi. Burada bağımlı, birbirine geçmiş birçok maddi ve manevi unsur vardı ve bunlar genelde kutsal olanın etkisi altındaydı. Bu etkiye elbette ki insanın bizzat kendisi de dâhildi. Ayrıca kendisinin de parçası olduğu sistem -bu hem kozmik hem siyasi anlamda olmak üzere- kutsallar üzerinden sürdürülebilmekteydi. Kemerle ilgili olarak Cengiz Han'ın hayatında karşılaşılan ilk anlatı aslında hem siyasi manada güç ve iktidarının temsili hem de mistik bir ayin motifi formundadır. Bu noktada anlatı birinci anlamıyla incelendiğinde, onun hikâyesindeki Tanrısal iradeye karşı tam olarak ilk ritüelinin bu olduğu görülmektedir. Buna göre Cengiz Han'a karşı Merkitler geçmişte Yesügey Bahadır'ın kendi kabilelerden kaçırdığı kadının intikamını almak için bir baskın yaparlar. Baskında Cengiz ihtiyatlı davranarak karısı Börte'nin kaçırılmasına dahi göz yumar ve Burhan Haldun Dağı'na sığınır (Moğolların Gizli Tarihi, 2010, s. 39; Onon, 2001, s. 82). Anlatıda olay bir intikam alma şeklinde gerçekleşirken, Cengiz'in atalarından gelen sistemin koruyucu rolünü üstlendiği de görülmektedir. Bu noktada baskında Cengiz dağa sığınır ki kutsal olan dağın koruyucu ruhundan medet beklenir ve buna da karşılık alınır. Cengiz, Merkitlerin elinden kurtulur ve bir süreliğine saklandığı dağ onun kutsal kurtarıcısı olur. Burhan Haldun Dağı'nın bu alicenaplığına -anlatıda yoğun orman ve yılanlardan bahsedilerek dağın ona lütufta bulunmasına gönderme yapılır- karşılık Cengiz gücünün ve iktidarının sembolü olan kemerini boynuna asar ve başlığını çıkarır. Bu durumu Vladimirtsov teslimiyet olarak yorumlar ve kemerin bağımsız bir iradeye gönderme yaptığını ifade eder. Nitekim ona göre kemerini çözmesi ve başlığını çıkarması bir tür selamlama ritüeli olarak kutsala karşı teslimiyettir (1950, s. 27). Ancak Roux bunun sadece teslimiyet göstergesi olmadığını, aynı zamanda gücünü, iradesini, yetki ve haklarını Tanrısallığa sunmakla ilgili olduğunu belirtir (1975, s. 50). Burada kemerin bir nevi güç ve iradeyi temsil ettiği görülmektedir ve Cengiz kurtulmasını sağlayan kutsala, onu var eden unsurların imgelemi olan başlık ve kemerini çıkarmakla mevcudiyetini sunmuş olur.

Yukarıda görüldüğü üzere gücünü, iradesini sunma ritüeli yaşanmıştır. Aslolan varlığını mutlak varlığın karşısında yok sayma ve kaderine etki eden olayla birlikte ona yaşama şansını veren Tanrısal iradeye karşı bir boyun eğme söz konusudur. Nitekim kemer çözme ve boyna atma ritüelinin siyasal manadaki karşılığı daha sonraki Müslüman coğrafyada da görülmektedir ve bir nevi boyun eğme ve üstün iradeyi kabullenme şeklinde tezahür etmiştir. Muzafereddin Sad b. Zengi'nin yerine görevlendirilen

Ebu Bekir'in atanma töreninde emirler kemerlerini çözüp boyunlarına atarak onu atabeg olarak kabul etmişlerdir. Yine Abbasi Halifeliği döneminde Türklerin yaşadığı Sâmerâ bölgesinde şehre yeni atanan vali, kale kapısı önünde kemerini çözerek boynuna atmış ve dua etmiştir. Halk da onun bu seremonisini izlemiştir ki aslında o yetkilerini aldığı Sultan'ın karşısında yaptığı ritüeli tekrarlamıştır (Roux, 1975, s. 53-54).

Moğollarda kemerin gücün ve sistemin içindeki yerinin tespitini göstermesi bakımından en net örnek Cengiz Han'ın kardeşi Kasar ile yaşadığı çekişmede görülür. Ancak bu olayı tahlil etmeden önce Kasar'ın devlet içerisindeki konumunun belirlenmesi önemlidir. Nitekim sistem içindeki konumu onun itibarı, gücü ve iradesiyle doğru orantılı olup, bunların elinden alındığı kemerinin çözülmesi ise sonuç olarak meseleyi çözüme kavuşturmaktadır. Cengiz'in etrafında ilk defa kabilelerin birleşmeye başladığı zaman görev taksimi yapılırken Gizli Tarih'in vermiş olduğu bilgiye göre Kubilay, Çilgutayı ve Harhayi-tohuranla birlikte Kasar'a kılıç kuşanma hakkı verilmiştir. Cengiz, onları "düşmanların başlarını ve göğüslerini parçalayınız" diyerek onurlandırmıştır (Moğolların Gizli Tarihi, 2010, s. 59; Onon, 2001, s. 104-105). Bu durum Kasar'ın askeri yapıdaki konumunu ortaya koymaktadır. Kasar'ın mevkiini gösteren bir diğer olay ise Cengiz Han ve Camuka arasındaki ayrılık sürecinde kabile beylerinin Cengiz etrafında gelip birleştikleri dönemde verdiği ziyafette görülmektedir. Ziyafette ilkin kadehlerin sırasıyla Cengiz Han'a, Hölün Eke'ye, Kasar'a ve Saça Beki'ye verildiği görülür. Bu durum Kasar'ın mevkiini göstermesi bakımından önemlidir ki aynı ziyafette kadeh sunumunda kendilerinden önce Saça Beki'nin eşine içki verildiği için Aşçıbaşı Şikiur ile Horiçin ve Hurçin arasında tartışma yaşanmış hatta kavga çıkmıştır (Moğolların Gizli Tarihi, 2010, s. 62; Onon, 2001, s. 110-111). Yine bir diğer olay da Cengiz'in Kasar'a olan güvenini ve onun yetkisini gösterir ki buna göre Kerait hükümdarı Vang Han ile savaşmadan önce Cengiz Han'a en büyük destek Kasar'ın yaptığı faaliyetlerle olmuş ve Vang Han'ın elçisinin geldiği sırada Cengiz Han elçinin Kasar'a götürülmesini isteyerek "o ne yapılacağını bilir" demiştir. Kasar ise böyle kritik bir dönemde elçinin kellesinin vurulmasını emrederek oldukça büyük bir sorumluluk almış ve Vang Han ile savaşın kaçınılmaz olduğunu ilan etmiştir. Ayrıca Kasar'ın ordunun esas kuvvetlerinin başında olduğu görülmektedir ki Naymanlara karşı yapılan mücadelede Cengiz bu görevi kendisine vermiştir. Nitekim bu bölüm Gizli Tarih'te anlatılırken Camuka, Kasar'ın ne kadar güçlü, mahir, iyi ok kullandığı gibi meziyetlerini saymakla bitiremez (Moğolların Gizli Tarihi, 2010, s. 107-108; Onon, 2001, s. 161).

Kasar'ın devlet içindeki konumu ve Cengiz'in hayatındaki önemi çocukluğundan itibaren takip edilebilmektedir. Bu durum Cengiz Han'ın 1206 kurultayından sonra devlet içindeki güçleri bir dengeye alma ve hanedan içerisindeki dengeleri koruma adına yaptığı düzenlemeler sırasında değişmeye başlamıştır. Yani Kasar'ın gözden düşmeye başladığı dönem veya Cengiz'in kurgulamaya yeni başladığı sistem içi denge açısından oluşan süreç, 1207'deki görev taksimi ve hanedana verdiği timarlar esnasında olmuştur. Bu taksimatta önceden sistemin bel kemiğinde yer alan ve birçok savaşta ordu komutanlığı görevinde bulunan Kasar'a dört bin asker verilmiştir (Moğolların Gizli Tarihi, 2010, s. 161-162; Onon, 2001, s. 224-225). Nitekim Cengiz, Coci ve Temüğe Otçigin'e onar bin, diğer oğullarına beşer bin asker verirken, Kasar'ın bunlardan daha az bir güce layık görülmesi onun sistem içindeki mevkiinin düşürülmesine işaret eder. Aslında onun yetkilerinin alınmasına ve itibarının düşürülmesine sebep olan olay da bundan sonra olmuştur.

Bahsi geçen olayda Cengiz ve Kasar'ın annesi olan Hölün Eke de sistemin dışına itilmeye çalışılanlar arasındadır ve bu durum Kasar ile Hölün Eke'nin birlikte hareket etmelerine sebep olmuştur. Bu bağlamda Kasar ve annesi kendilerine hanedan içinde görülen muameleden dolayı rahatsızlardı ve ayrıca olayın bir tarafında ise Mönglik ve oğlu Kököçü de (Tebtenggeri) vardı. Kököçü devletin kuruluş aşamasından itibaren bir şaman olarak dini boyutta etkin olan bir kişilikti ve etrafındakilerle birlikte devlet içinde mühim bir güç elde etmişti. Kasar bir gün Kököçü tarafından yanındakilerle birlikte hakarete uğradı ve hatta dövüldü. Bu durumu Cengiz Han'a anlatan Kasar, ondan beklediği samimiyeti ve desteği göremedi. Bu sırada Kököçü ise Cengiz Han'a gelerek "Tengri'nin ona bir dönem Cengiz'in, bir dönem ise Kasar'ın hüküm süreceğini" söylediğini aktardı ve "ondan önce davranarak bu tehlikeyi ortadan kaldırması gerektiğini" söyledi. Bunun üzerine Cengiz Han harekete geçti ve Kasar'ı yakaladı. Aynı esnada Kököçü, Hölün Eke'ye giderek Cengiz Han'ın Kasar'ı yakalamak için onun üzerine gittiğini haber verdi. Kasar yakalandı, başlığı çıkarıldı ve kemeri çözüldü. Sorguya çekilmek için Cengiz Han'ın huzurunda tüm güç ve yetkisinden arındırıldı. Hölün Eke geldiğinde duruma müdahale etti ve Kasar'ın kemerini beline bağladı, başlığını taktı ve Cengiz Han'ı tekdi etti. Cengiz Han annesini üzdüğü için özür dileyerek onun yetkilerinin kendisine verileceğini ifade etti. Ancak Cengiz Han, Kasar'ın adamlarının iade edileceğini söylese de annesinden gizli olarak ona on bin değil dört yüz adam verdi (Moğolların Gizli Tarihi, 2010, s. 163-164; Onon, 2001, s. 226-227).

Kemer çözme ve başlık çıkarma eylemi bu olayda görüldüğü üzere Türk-Moğol bozkır geleneği çerçevesinde cereyan etmiştir. Bu duruma tarihçiler siyasi ve bireysel hak ve özgürlük bağlamında farklı yönlerden bakmışlardır. Vladimirtsov, Cengiz Han'ın iktidarı olanca kiskançlığı ile elinde tuttuğunu ve bu noktada Kasar'ı yakalatıp, başlığını çıkarma ve kemerini çözdürmesini onun özgürlüğünün elinden alındığının bir göstergesi olarak yorumlamıştır (1950, s. 66). Grousset, bu olayın askeri bir

mahiyette olduğunu, başlık çıkarma ve kemer çözmenin kumandanlık alametlerine işaret ettiğini ifade etmektedir (2015, s. 227). Kemerin bir askeri alamet olduğu algısı, T'ang Hanedanlığı döneminden itibaren Çin'de Türk kemerlerinin görülmesi ile başlar ve Çin kaynaklarında memurların kullandığı kemerler derece derece farklılık gösterirlerdi (2013, s. 223). Ayrıca İran destanlarında kemer üzerinden sivil ve asker ayrımının yapıldığı bilinmektedir (Firdevsî, 2019, s. 269). Roux, bu eylemin Moğol tarihinin özgün olaylarından birisi olduğunu ve Türk geleneklerinden geldiğini ifade eder. Ona göre Kasar'a uygulanan muamele cebridir, hatta şapkası ve kemeri yırtılarak çıkarılır ve bir Tengri'ye değil bir kişiye -Cengiz Han'a- zorla baş eğdirilme söz konusudur. Ancak kemerinin çözülmesi ve şapkasının çıkarılması karşısında Kasar itaatkâr davranmamış direnmiştir. Bu da yapılan ritüelin onun özgürlüğünden daha çok siyasi, sosyal ve dini sistemin içindeki konumundan dışlanması anlamına gelmektedir. Ayrıca Roux, Kasar'ın maruz kaldığı bu durumun tam tersi yani kendi isteğiyle ve bir tür tören olarak bunun Moğollarda ölen hükümdarın yerine gelen yeni yöneticiye karşı yapıldığını, ölen hükümdarın başlık ve kemerinin çıkarılarak yenisine giydirildiğini kaydeder (1975, s. 57). Kasar olayında görüldüğü üzere, sistemin bir tür parçasıyken onu yetki ve sorumluluklarını elinden alarak pasif bir hale getirme, düzenin dışında kaldığını gösterme vardır. Nitekim sistemin içinde olmanın güç ve iktidarla ilgili olduğu kadar onursal bir anlamı da vardı ve bu bozkır yönetici elitlerinde vazgeçilmez bir unsurdur. Yine bu durum siyasi olarak Cengiz'in tüm makamları bir Tanrı gibi alıp-verme yetkisinin var olduğunun da bir göstergesiydi ve şapka-kemer ikilisi kutsal öğeler olarak dini mahiyetten reel siyasetin içinde anlam bulmuş semboller haline gelmişti.

Gücün sembolü olarak görülen kemere ait Gizli Tarih'te geçen bir olay yine bu durumu başka yönden açıklar niteliktedir. Uygur İdikut'u, Cengiz Han'a elçi gönderir ve ona han olmasından dolayı memnuniyetini bildirir. İdikut, Cengiz Han'a hitaben şunları söyler; "Cengiz Han bana emrederler mi? -Altın kemerinizin bir halkasını/Kırmızı elbisenin bir ipliğini, acaba bana lütfederler mi? Senin beşinci oğlun olarak bütün gücümü sana hasretmek isterim." Cengiz bu durumdan çok memnun olur ve hatta kızı Al-altun'u ona verir (Moğolların Gizli Tarihi, 2010, s. 159; Onon, 2001, s. 221-222). Burada görüldüğü üzere Cengiz Han'ın gücüne gönderme yapılan motif kemerdur. Nitekim Cengiz'in gücünün kutsal olduğu ve Tanrısal iradenin tecellisinin sembolü olarak kemerine gönderme yapıldığı aşikârdır. Ayrıca siyasi açıdan burada oğul mesabesinin belirtilmesi de önemli olmakla birlikte, Uygurlarda İdikut'un kutsanmış olan anlamından gücünün kendinden daha yüce olana hasredilmesine de atıf yapılmaktadır. Yine maddi kültür açısından altın da otorite ve dayanıklılığın simgesiydi. Nitekim kemerler üzerinde altından yapılmış zoomorfik tasarımlı kemer plakları her daim göçebe elitlerinin iradi yapılarını temsil etmekteydi (Biran, 2015, s. 4).

Kemer veya kuşağın Moğollarda siyasi törenlerde gördüğü vazife yine mistik temelli bir din ritüelinin bu alana taşınmasını içinde barındırarak icra edilmekteydi. Bunun en güzel örnekleri Ögedey, Göyük ve Möngke'nin tahta çıkış törenlerinde görülmektedir. Ögedey, Cengiz Han tarafından vâliht ilan edilmişti, ancak kurultayın toplanarak bunun onanması gerekmektedir. Bozkır geleneğinde dikey (babadan oğula) ve yatay (abiden kardeşe) veraset usullerinin her ikisi de kan bağı sistemi içerisinde meşruydur. Ancak buna rağmen hem büyüklerin hem de siyasi elitlerin onayının alınması için yarı dini mahiyette bir tören yapılması, hatta altında siyasi çekişmelerin, tımar bölüşümlerinin ve daha birçok meselenin halledildiği "ikna dönemi" denilen belli bir sürecin de yaşanması gerekmektedir (Roux, 2001, s. 251). Bu bağlamda kaynaklarda Ögedey'in tahta çıkış töreni anlatılmaktadır. Buna göre törenin ilk aşamasında Ögedey tahta çıkmayı kabul ettiğinde Moğol hanedan üyeleri ve noyanlar kemerlerini çözüp boyunlarına astılar. Aynı şekilde kemer çözme ritüeli üç kağanın tahta çıkış töreni öncesinde de gerçekleştirilmiştir (Cüveynî, 1988, I, s. 217, 268; III, s. 23; Rashiduddin Fazlullah, 1998, II, s. 312, 393, 402). Törenin ilk aşamasında yapılan bu ritüelde hanedan üyeleri ve noyanlar güçlerinin sembolü olan kemerlerini adeta Tanrısal bir iradeye karşı gösterilen tavırla mistik altyapılı bir saygı göstergesiyle çözmüşlerdi. Böylece yeni gücün onlara vereceği tüm görev ve yetkiler doğrultusunda iradelerini tekrar sergileyeceklerini göstermekteydiler. Elbette burada bir teslimiyet ve özgürlüklerini hükümdarın iradesi karşısında yok sayma vardı. Bundan sonra onların geleceklere ve sistem içerisindeki konumları kağanın ellerindeydi.

Tahta çıkış töreninin ikinci aşamasında da yine ritüelin içerisindeki temel öğelerden biri kemerdur ve bu durum özellikle Ögedey'in tahta çıkış töreninde müşahade edilir. Bu aşamada kemer tam anlamıyla ruhani boyutta düşünülerek işlevselliği sağlanır. Buna göre Ögedey'e tazim sunumundan sonra tahta çıkarılma işlemi gerçekleşir. Kaynaklarda farklılık arz etse de Çağatay sağ elinden, Toluy sol elinden tutarlar ve amcası Temüğe Otçigin de kemerinden tutarak Ögedey'i tahta oturturlar (Boyle, 1971, s. 31; D'ohsson, 2006, s. 71). Törenin bu ikinci ayağındaki ritüelde Otçigin'in kemerden tutması birkaç yönle önemli bir hadisedir. Tahta çıkan kişinin kemerinin öncelikli olarak, onun gücünün temsili bir işareti olduğu gösterilmektedir. Nasıl ki bir kişinin kemerini almak onun işlevselliğini ortadan kaldırmaksa, ona kemer takarak kutsamak da onu aktif ve işlevsel hale getirmektir. Burada Temüğe Otçigin'in kemeri tutması Otçigin'in Moğol siyasasında elde etmiş olduğu konumla alakası vardı. Kutsama jesti olarak değerlendirilen bu ritüel, Otçigin'in geçmişte Baş Şaman olan Kököçü'yü belini kırarak öldüren kişi olması sebebiyle kutsamayı hakkettiğine ve diğer hazirunun hepsinden daha çok manevi güce sahip olduğuna işaret

etmekteydi (Roux, 1975, s. 61). Ayrıca Otçigin, ateş beyiydi ve Yesügey Bahadır'ın ocağının temsilcisi oydu. Elbette ritüelde Çağatay ve Toluy'un rolleri de önemliydi. Burada aslında sağ elinden tutan Çağatay idari yapıyı temsil ederken sol elinden tutan Toluy askeri kanadı temsil etmekteydi ve netice itibarıyla kemeri tutan Temüğe Otçigin ise asıl gücün, sistemin temel unsurunun, iradenin ve ruhaniyetin temsilcisiydi.

Kemer kullanımı siyasi bağlamı itibarı ile yiğitlik, bağlanma, itaat ve sadakat gibi birçok sembolik güç taşımakta ve bu çok eski dönemlere kadar dayanmaktaydı. Aynı zamanda bu kullanım, İran'a taşınmış ve oradan da Müslüman toplumlar arasında benimsenmiştir. Genelde altından yapılan kemerler değerli taşlarla, incilerle süslenmiş, ipekli kumaşlar kullanılmış ve bunlar özenli bir işçilikle yapılmışlardır. Moğollar da bu şekilde deruhte ettikleri gelenek unsurunu, özenle korumuş ve kendilerinden sonra gelenlere taşımışlardır (Allsen, 2019, s. 69). Moğol kemerlerinde Moğol kurumsal yapısı içerisinde eski örf ve geleneklerin, mistik ayin etkilerinin, sosyal yaşamı düzenleyen doğadan alınan esinlenmelerin ve daha birçok öğenin etkisi olduğu görülmektedir. Sistem içerisinde tören ve bazı özel durumlarda görülen yukarıdaki anlatılar gücün, etkinliğin, aktif olabilmenin, Tanrısal iradeye eklenmiş olarak dünyadaki konumun belirlenmesi gibi birçok yönden değerlendirmelerin göstergesi durumundadır.

Teslimiyet-itaat sembolü olarak sosyal ve dini hayatta kemer/kuşak

Teslimiyet ve itaat sembolü olarak kemer, işlevsel olarak kullanıldığı Türk ve Moğol topluluklarında farklı ritüellerde görülmektedir. Bu durum siyasi bir teslimiyet ve itaat altına alma merasimlerinde, yukarıda da görüldüğü üzere tahta çıkış törenlerinde, Tengri'ye yakarış ayinlerinde, şamanların esime seanslarında, yeniden doğuşu sembolize eden daha birçok ayin ve ritüelde önemli bir motif olarak karşımıza çıkmaktadır. Türklerde başlığını çıkarıp koltuğu altına almak, kemerini çözüp boynuna asmak, galibin silahı altından geçmek kadim dönemlerden itibaren takip edilen teslim ve itaat sembolleridir. En yaygın şekilde görülen mağlubun huzura alınırken kemer çözme ve silahlarıyla birlikte onu boynuna asması, oldukça mühim bir seremonyeydi ve hatta İslamiyet'i kabulden sonra dahi devam ettirildi.² Yukarıda bahsedildiği üzere Moğollarda da tahta çıkış törenlerinde bu teslimiyet ve yeni hükümdarın ellerine kaderini sunma töreninde kemerlerin çözülerek boyna asılması siyasi sembol olarak değerlendirildiği gibi teslimiyetin de bir işaretiydi. Roux bunun aynı zamanda Moğolların yeniden doğuş mitiyle ilgisi olduğunu öne sürer ve kemer çözme veya kemerinden tutarak tahta çıkarmanın yeniden doğuşa gönderme yapılarak başka bir insan olma durumuna, kısmen hulûl inancına benzediğini söyler. Nitekim bu durumun Türklerde ve Moğollarda var olan, ergenliğe geçişte, evlat edinme filinde ve göğün oğlu olma ritüeli olarak tahta çıkma törenlerinde kaydedildiğini ifade eder (1994, s. 141-142).

Cengiz döneminde kemerin bir teslimiyet sembolü olarak izlendiği ilk olay Merkitler karşısında onun Burhan Haldun Dağı'na sığınması ve sonrasında yaptığı ritüelde gözlenir. Yukarıda da tahlil edildiği üzere burada Cengiz kurtuluşuna vesile olan dağı kutsar, başlığını çıkarıp kemerini boynuna asar ve tüm yetki ve sorumluluklarından arınarak, ilk, pasif ve itaatkâr hale benzemeye çalışarak tazimde bulunur. İkinci ve aslında Tengri'ye karşı bir teslimiyet ayini olarak gördüğümüz Cengiz Han'ın savaş öncesi yine bir tepeye çıkarak (bazen de çadırda) yaptığı ritüellerde, eski dönemlerin mitolojik unsurları daha iyi takip edilebilmektedir. Cengiz Han'ın bu ritüeli Çin ve Batı seferlerinden önce olmak üzere iki kere yaptığına yönelik kaynaklarda bilgi mevcuttur. Buna göre Batı Seferi'nden önce Cengiz Han yüksek bir tepeye çıkarak kemerini çözüp, başlığını çıkarır ve Tengri'ye üç gün üç gece ayinde bulunur.³

Kemer çözmenin buradaki gayesi tüm yetki ve sorumluluklarından arınarak ilk haliyle Tengri'nin huzurunda bulunmaktır. Nitekim Tengri'nin iradesi her şeyin üstündedir ve ona bu aktif yetki işlevselliğini veren de odur. Cengiz Han'ın düşüncesine göre zaten kendisi Tengri tarafından seçilmiş kişidir ve ona yardım etmesi gerekmektedir, zira Tengri'nin yeryüzündeki düzenini sağlayacak olan kendisidir (Vladimircov, 1950, s. 73). Gök Tengri inancında düzeni kuran Tengri'dir ve kozmik düzen onun tasarrufundadır. Toplumsal örgütlenme de bunun içine dâhil olmakla birlikte insanların yazgısı Tengri'ye bağlıdır. Burada Tengri'nin belirli bir mekânı yoktur, bütün evren Tengri'nin evidir. Ayrıca Tengri her şeyi bilendir Moğollarda yemin edilirken "Gök bunu bilsin!" denilmesi buna bir göndermedir (Eliade, 2017b, s. III, s. 14-15). Cengiz Han aslında tazim töreninde intikam için bir yakarıшта bulunurken bir beklenti içerisinde ve halk, gelecek işaretlerle hem Tengri'nin izin verip vermediğini hem de

² Bunun çeşitli örnekleri vardır. Baburname'de geçen Kalat Kalesi Savaşı'nda mağlupların silahlarını boyunlarına asarak günahlarının bağışlanmasını sağladıkları anlatılmaktadır (Babur, 1987, II, s. 172). Yine Selçuklu dönemi teslimiyet alametlerinden olan boyna kefen asma, eski dönemlerdeki boyna kuşak asma âdetinin İslamlaşmış hali olarak değerlendirilmektedir. Alaeddin Keykubad'ın karşısına çıkarken Seyfeddin Ayaba'nın kefeni kucağından çıkarıp boynuna asması bu minvaldedir (İbn Bibi, 2020, s. 230; İnan, 1998, I, s. 331).

³ Kaynaklarda muhtelif şekillerde anlatılan olayın seyrindeki en önemli unsur çalışmamız bakımından ritüeldeki teslimiyet sembolleridir. Olayın farklı şekillerde geçtiği kaynaklar için bkz. Cüveynî, 1988, I, s. 137; Abû'l-Farac, 1999, II, s. 482; Reşîdü'd-din Fazlullâh, 1362, I, s. 344; Rashiduddin Fazlullah, 1998, I, s. 234-235; Şebânkâreî, 1394, II, s. 233; D'Ohsson, 2006, s. 95; Vladimircov, 1950, s. 92.

hükümdarlarının Tengri önündeki konumunu müşahade etmekteydiler. Nitekim Cengiz ne kadar samimiyetle yakarması gerektiğinin bilincindeydi ve buna bağlı olarak gelen her başarı da onun Tengri ve toplum karşısındaki yerini her seferinde daha çok yükseltiyordu.

Ritüelde dağ kültü de oldukça önemli bir unsur olmakla birlikte sadece Orta ve Kuzey Asya'da değil hemen hemen dünyanın her yerinde görülen bir imgedir. Bu inanış "Dünya Merkezi" düşüncesinden kaynaklanmaktaydı ve simgesel olarak gökle iletişim buradan sağlanmaktaydı (Eliade, 2017b, III, s. 17). Anlatılarda "tırmanma veya yükselme" mutlak gerçeğe yaklaşılmasını simgeler ve düalist duyguları içinde barındırır (Eliade, 2017a, s. 61-62). Ayrıca Tibetlilerde dağ Tanrısı Anyesrmachen vardı ve onun evrendeki yeri dağ üzerinden bir kişileştirilme ile anlam kazanmaktaydı. Bir Tibet şarkısında Anyesrmachen'ın erken dönem ikonografisine dair izler yer almakta ve dağın bir insan bedeninin uzuvları gibi betimlenerek, dağlardaki sisler ve bulutlar onun kemeri olarak düşünülmekteydi (Jisheng, 2001, s. 350-351). Nitekim burada bir sınır belirtir gibi dağın çıplak bir kişinin bedeninde kemer imgesiyle alt-üst ayrımı yapıldığı gözlemlenmektedir.

Teslimiyet elbette inanç temelli yönüyle şamanların dünyasında çeşitli imgelerle gösterilmiştir ve şamanın kıyafetleri işlevsel sembollerle doludur. Şaman giysi ve eşyaları, esrime, rit ve ayin tekniklerinde çok çeşitli değerleri temsil etmektedir. Şamanın giysilerindeki her bir şeyin amacı, onun insanüstü bir varlığa dönüşmesi, bir özden başka bir öze aktarıldığının gösterilmesidir (Eliade, 2018, s. 221). Giysilerde yer alan tüm motif ve eşyalar bir simge ve imge zenginliğini barındırır. Şamanın esrimesinden yer altına inişine veya başka bir hale dönüşüne hizmet ederler. Şamanlıkta görülen kıyafetlerdeki bu zengin ve dünyanın her yerine yayılmış olan simgesel anlam kazanma durumu, Altay Şamanizm'inde de oldukça yaygındır. Şamanların kıyafetlerinde kemerlerin kullanımı, davul kadar ön plana çıkarılıp incelenmemişse de başlık ve kemer de önemli şamanik nesnelere. Goldlar, Tunguzlar ve Mançular arasında şaman kıyafetleri içerisinde kemer kullanımı gözlemlenmektedir. Hatta bazı Eskimo kabilelerinde çıplak beden üzerine kemerin takıldığı görülür (Roux, 1975, s. 63; Eliade, 2018, s. 197). Çalkan Türklerinde de karmaşık şaman kıyafetleri yerine beyaz keten cübbe ve kırmızı veya beyaz kemerler takıldığı görülür (Alekseyev, 2013, s. 222). Ayrıca şamanların göğe yükselme "sırma erme" ritüellerinde bir yol olarak sembolleşen "Gökkuşağı" mitinde şamanın davulunun üstündeki gökkuşağı figürüne köprü denilir. Türklerde de buna köprü denildiği, Yurak-Samoyedlerde ise kemer olarak ifade edilerek göğe yükselmede köprü imgesini temsil ettiğine inanılırdı. Eğer şamanın özel kıyafeti yoksa ritüeli sadece bir davul, külâh ve kemerle de yapabiliirdi. Nitekim göğe yükselme ile şamanlar gökle yer arasında bir köprü oluştururlar ve bu Tanrıların yolu anlamına gelirdi (Eliade, 2018, s. 182-183). Görüldüğü üzere şamanlarda kemerin anlamı siyasi ve sosyal hayatın içerisinde olduğu gibi sadece teslimiyet sembolü değildir. Burada başlık ve kemerle şaman görevini yerine getirme, hareket imkânına sahip olma durumuna geçmektedir. Aynı zamanda bunların olmayışı veya ortadan kaldırılması ise özgürleşmek, dışlanmak anlamlarına gelmemektedir ki bu durumda şaman neyse o olma haline dönmüş olurdu (Roux, 1975, s. 63).

Moğollar içerisinde farklı geleneklere sahip kabileler mevcuttur. Ak Moğollar olarak bilinen ve Çin'de yaşayan Monguorlar içerisinde şaman inancını devam ettiren gruplar hâlâ mevcuttur. Monguor şamanları uzun siyah bir elbise giyinir ve belin etrafını birkaç kez saran bir kuşak bağlarlar. Bu kuşaklarını ayin yaparken yani onların inanışlarına göre Cennete ve ruhlara saygı taziminde bulunurken çıkarmazlardı. Ancak Ordos Moğolları arasındaki şamanlar yılda dört kez kuşaklarını çıkarır ve güneşe karşı secde ederek ayin yaparlardı. Tıpkı Cengiz Han'ın ayinlerinde kemerini boynuna astığı gibi. Ordos Moğolları arasında kemerin sosyal hayata da yansıdığı görülür. Buna göre Ordoslar arasında düğün günü eğer damat hastalanırsa, gelin damadın kemeriyle evlendirilirdi. Ayrıca kabileden bir kadın herhangi bir misafirle ilişkiye girerse onun kemerini ister ve adını sorardı. Eğer kadın hamile kalırsa tören tertip edilir kemerle evlendirilir ve çocuğuna da erkek olursa misafirin ismi konurdu (Schram, 1957, s. 82-83). Bir güç ve erillik simgesi olarak görülen kemer, Ordos Moğollarının imgelem dünyasında bilhassa yaşam kaynağını temsil eden unsur olarak algılanmaktaydı. Bozkırda kemerin sosyal hayat içerisinde kutsalın üzerinden kültürleştiği bu örnekle de görülmektedir.

Türklerde ve Moğollarda "ant" yani yeminleşmek, "kardeş olmak ve şüpheli ortadan kaldırmak" anlamlarına gelmekteydi.⁴ Bu yeminleşme bozkırda önemli bir tören haline getirilerek icra edilmekteydi ki farklı şekillerde ant içme törenleri mevcuttu (İnan, 1998, 1I, s. 331-334). Karşılıklı yapılan bir tören haline getirilen "ant"laşma Moğollarda da görülmüş ve Cengiz Han ile Camuka'nın birbirlerine ant içmeleri önemli bir olay olarak *Gizli Tarih*'te anlatılmıştır. İki bozkır çocuğunun küçük yaşta birbirlerine aşık kemiği vererek yaptıkları törenle ant içmeleri onların kaderlerinin birleşmeleri anlamına geliyordu. Bu yeminleşme töreninin Cengiz Han ile Camuka'nın birer lider olarak kendilerini ispat etmelerinden sonra tazelenme ihtiyacı duyulmuş olacak ki onlar antlarını yenilemişlerdir. Yapılan törende Cengiz Han, Merkitli Tohto'a'dan aldığı altın kemeri

⁴ Türklerde ant içme törenlerinde kemerin kullanımı hakkında bkz. Esin, 2001, s. 125; Baykuzu, 2013, s. 222.

Camuka'nın beline bağlamış ve onu yine Tohto'a'dan aldığı siyah yeveli atına bindirmiştir. Camuka da Merkitli Dayir-Usun'dan aldığı kemeri Cengiz'in beline bağlamış ve onu Dayir-Usun'dan aldığı kır bir ata bindirmiştir. Böylece iki lider aralarında yeniden ant tazelenmiş ve sevgilerini birleştirmişlerdir (*Moğolların Gizli Tarihi*, 2010, s. 52-52; Mostaert, 1950, s. 341). Görüldüğü üzere Türklerde de adet olan ant törenlerinde kemer hediye etme önemli bir sembol olarak Moğollarda da kullanılmıştır. Cengiz ve Camuka'nın töreninde düşmanlarından aldıkları kemerleri birbirlerinin bellerine bağlayarak sunmaları, iki kadim dostun güven tazelenmesi olarak karşdakine "bel bağladığı" anlamına gelmekteydi.

Bu tür kemer hediyeleşmesi Buretler'de de görülür. Buretler evlendirme törenlerinde birbirlerine kuşaklarını vererek dünür olduklarını ilan etmekteydiler (İnan, 1998, I, s. 328). Yine Kubilay döneminde hediyeleşme aracı olarak kemerin kullanıldığı görülmektedir. Onun İlhan Argun'a gönderdiği elçiler dönüşte Argun'un kendisine gönderdiği değerli elbise ve kemerleri takdim etmişlerdir (Allsen, 2001, s. 72). Aynı şekilde Argun ve Geyhatu dönemlerinde eyalet valileri kişisel kazanç elde etmek için hazineye mücevherli kemerleri hediye olarak gönderiyorlardı (Allsen, 2019, s. 113-114).

Sonuç

Moğol devlet yapısı tarihsel açıdan hem kendinden önceki geleneğin bir devamı hem de mevcut koşullarının gerekleri üzerinden çok yönlü bir şekilde incelenmeye ihtiyaç duymaktadır. Böyle bir güce erişebilmeyi sadece vasati ölçüde askeri ve idari sistemle açıklamak oldukça yüzeysel bir değerlendirme sunacaktır. Nitekim devleti başarıya ulaştıran dinamikler kendi içerisinde, faydayı temel alarak siyasi, sosyal ve kültürel unsurlar üzerinden şekillenmiştir. Bu doğrultuda ne katı bir gelenekçi anlayış veya tam tersi olan ne de yenilikçi reformist anlayışlar Moğol yapılanmasını tek başına açıklar. Bu minvalde her dinamik, sembol, motif, ritüel ve daha birçok unsurun Moğol toplum hayatında bulunduğu anlam ve kazandığı işlevsellik derinlemesine incelenmeyi gerektirmektedir. Ayrıca bu noktada eldeki verilerin ki özellikle Gizli Tarih ve ona bağlı anlatılar, Moğol siyasi ve toplumsal gelişimini oldukça efsanevi bir karakterde ele almaktadır. Bu noktada bu anlatıların bir bir ayıklanarak bilgiye dönüştürülmesi öncelikli olarak sembollerin açıklanması ihtiyacını ortaya koymaktadır.

Moğol inanç temelli siyasi ve sosyal hayatında anlam bulan unsurlardan biri olan kemerin yukarıda vurgulanan doğrultuda sembolik açıdan kazandığı anlamlar oldukça önemlidir. Moğol kültürüne etki eden temel yapı olarak Türklerde kadim dönemlerden itibaren kullanılan kemer, bozkır geleneğinin ritüel zenginliğinin göstergesi olarak Cengiz Han ve ardılları tarafından da kullanılmıştır. Görüldüğü üzere ilk olarak mistik kabile hayatında sembolik karakteri olan kemer, temelde güç ve teslimiyet kavramları üzerinden anlam kazanmıştır. Animist inancın yansımalarından kozmik âlemin algılanışına, erillik olgusundan toplumsal duyarlılığa etki etmeye kadar birçok yönden altında anlamlar barındıran kemer, siyasal açıdan aktif olmayı, gücün temsiliği ve iktidarın düzen koyuculuğu üzerinden sistemin başat rolünü simgelemiştir. Cengiz Han anlatılarında da bu yönleriyle kemer, onda bir irade simgesi olarak algılanmış ve onun bozkır algısındaki Tanrısal gücün temsili olduğu gösterilmeye çalışılmıştır.

Moğol toplumsal yapısında en etkin inanış elbette ki Şamanizm'di ve şamanlar doğayla iç içe geçmiş yaşam tarzının bir nevi mistik tarafını oluşturmaktaydı. Aynı zamanda evrenin düzeninin bir izdüşümü algısı ile hayatındaki olağanüstülükleri anlamlandırmaya çalışan bozkır insanı, simge ve semboller üzerinden iki âlem arasında bir iletişim kurmaya çalışıyordu. Bu bağlamda açıklayamadığı şeylere yaklaşımda veya gücünün yetmediği için düzeni kabullenmesi gerektiğinde bu semboller dünyası onun ruhunu aydınlatmaktaydı. Kemere yüklediği teslimiyet anlamı da bu minvalde gücün karşısında verdiği bir tür erginleşme olarak görülmekteydi ki böylece kendini adadığı kutsalın alanında huzur bulmaktaydı.

Kemer görüldüğü üzere bir yanıla gücü ve aktifliği temsil ederken diğer yanıla itaati ve pasifliği temsil etmekteydi. Aslında bu durum bozkır insanının evreni algılayış biçiminde mevcut olan düalist anlayışından kaynaklanmaktaydı. Bu düalist düşünce onun hem evreni anlamlandırmasında hem de buna bağlı olarak yaşamın düzenlenmesinde önemli bir unsurdu ki bir şeyin zıttı ile kaim olması simgesel sisteme de çeşitli anlam yüklemeleri ile sirayet ediyordu.

Hakem Değerlendirmesi: Dış bağımsız.

Çıkar Çatışması: Yazar, çıkar çatışması olmadığını beyan etmiştir.

Finansal Destek: Yazar, bu çalışma için finansal destek almadığını beyan etmiştir.

Peer-review: Externally peer-reviewed.

Conflict of Interest: The author has no conflicts of interest to declare.

Financial Disclosure: The author declared that this study has received no financial support.

Kaynaklar

- Abû'l-Farac. (1999). *Abû'l-Farac Tarihi*. çev. Ernest A. Wallis Budge – Ömer Rıza Doğrul. (I-II). Türk Tarih Kurumu.
- Alekseyev, N. A. (2013). *Türk Dili Sibiryaya Halklarının Şamanizmi*. çev. Metin Ergun. Kömen Yayınları.
- Allsen, T. T. (2019). *The Steppe and the Sea. Pearls in the Mongol Empire*. University of Pennsylvania Press.
- Allsen, T. T. (1997). *Commodity and Exchange in the Mongol Empire: a Cultural History of Islamic Textiles*. Cambridge University Press.
- Allsen, T. T. (2001). *Culture and Conquest in Mongol Eurasia*. Cambridge University Press.
- Babur. (1987). *Vekayi Babur'un Hâtıratı*. çev. Reşit Rahmeti Arat. (I-II). Türk Tarih Kurumu.
- Baykuzu, T. D. (2013). İslam Öncesi Orta Asya Türklerinde Kur ve Kurluk. *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi* 53/1, 221-250.
- Biran, M. (2015). Introduction: Nomadic Culture. *Nomads as Agents of Cultural Change. The Mongols and Their Eurasian Predecessors*. ed. Reuven Amitai vd. University of Hawai'i Press, 1-19.
- Bourdieu, P. (1977). Sur le pouvoir symbolique. *Annales. Economie. Société. Civilizations* 3, 405-411.
- Boyle, J. A. (1971). *The Successors of Genghis Khan* Translated Form the Persian of Rashid-al-din. Columbia University Press.
- Cüveynî. (1988). *Tarih-i Cihangüşa*. çev. Mürsel Öztürk. (I-III). Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.
- Çakır, E. (2022). Gelin Kuşağı: Bekâret Kuşağı mı Bereket Kuşağı mı?. *Milli Folklor* 17/134, 145-158.
- D'ohsson. (2006). *Moğol Tarihi*. çev. Ekrem Kalan-Qiyas Şükürov. IQ Kültür Sanat Yayıncılık.
- Eliade, M. (2017a). *İmgeler ve Simgeler*. çev. Mehmet Ali Kılıçbay. Doğubatı Yayınları, 2. Basım.
- Eliade, M. (2017b). *Dinsel İnançlar ve Düşünceler Tarihi Muhammed'den Reform Çağı'na*. çev. Ali Berktaş. Alfa Yayınları.
- Eliade, M. (2018). *Şamanizm*. çev. İsmet Birkan. İmge Kitabevi.
- Esin, E. (1980). 'Kur-Çurşak': (the Iconography of the Honorific Turkish Belt, in the Light of Inscriptions and Written Records). *Central Asiatic Journal* 24(3/4), 159-184.
- Esin, E. (2001). *Türk Kozmolojisine Giriş*. Kabalıcı Yayınları.
- Firdevsî (2009). *Şahnâme*. çev. Necati Lugal. Kabalıcı Yayınları.
- Grousset, R. (2015). *Stepler İmparatorluğu Atillâ, Cengiz Han, Timur*. çev. Halil İnalçık. Türk Tarih Kurumu, 2. Basım.
- İbn Bibi. (2020). *el-Evâmirü'l-Alâ'iyye fi'l-Umûri'l-Alâ'iyye Selçuknâme*. çev. Mürsel Öztürk. Türk Tarih Kurumu.
- İnan, A. (1998). *Makaleler ve İncelemeler*. (I-II). Türk Tarih Kurumu 1998.
- Jisheng, X. (2001). The Mythology of Tibetan Mountain Gods: An Overview. *Oral Tradition* 16/2, 343-363.
- Kâşgarî. (2007). *Dîvânü Lugâtî't-Türk*. çev. Serap Tuba Yurteser – Seçkin Erdi. Kabalıcı Yayınları.
- Kradin, N. (2013). Chinggis Khan, World System Analysis and Preindustrial Globalization, *Entelequia: Revista Interdisciplinar* 15, 169-188.
- Moğolların Gizli Tarihi*. (2010). çev. Ahmet Temir. Türk Tarih Kurumu.
- Mostaert, A. (1950). Sur quelques passages de l'Histoire secrète des Mongols. *Harvard Journal Asiatic Studies* 13(3/4), 285-361.
- Onon, U. (2001). *Secret History of the Mongols: The Life and Times of Chinggis Khan*. Routledge&Curzon.
- Ögel, B. (2000). *Türk Kültür Tarihine Giriş*. (I-V). T. C. Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Rashiduddin Fazlullah. (1998). *Jâmi'u't-Tawârikh, Compendium of Chronicles*. çev. W. M. Thackston. (I-III), Harvard University Press.
- Roux, J. P. (1975). Quelques objets numineux des Turcs et des Mongols. I. Le bonnet et la ceinture. *Turcica Reveur d'etudes Turques* 8, 50-64.
- Roux, J. P. (1994). *Türklerin ve Moğolların Eski Dini*. çev. Aykut Kazancıgil. İşaret Yayınları.
- Roux, J. P. (2001). *Moğol İmparatorluğu Tarihi*. çev. Aykut Kazancıgil - Ayşe Bereket. Kabalıcı Yayınları.
- Saraçoğlu, E. (2021). Felsefede Zamanın Araçsal Anlamının İrdelenmesi. T. C. Maltepe Üniversitesi. <https://kesifaraci.com/index.jsp?modul=advantage-search&p=1&operator=or&fields=all&searchword=burhan+o%C4%9Fuz>.
- Sarıkaya, M. (2007). Türkçe Adlandırma İnsan ve Hayvan Soybirliğinin Bir Yansıması Olarak Kur/Kuru/Kuro; Kır/Kırı/Kiro; Kurd/Kırd/Kürd Kelimelerinin Türkçe 'qur' 'halka, kemer, kuşak; nesil' Kelimesiyle İlgisi. 38. *ICANAS Uluslararası Asya ve Kuzey Afrika Çalışmaları Kongresi, 10-15 Eylül*. Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Başkanlığı, 1511-1523.
- Schram, L. M. J. (1957). The Monguors of the Kansu-Tibetan Border: Part II. Their Religious Life. *Transactions of the American Philological Society* 47/1, 1-64. <https://doi.org/10.2307/1005729>.
- Şebânkâreî. (1394). *Mecma'u'l-ensâb*.

Vladimircov, B. Y. (1950). *Cengiz Han*. çev. Hasan Âli Ediz. Milli Eğitim Basımevi.
Yusuf Has Hacib. (2008). *Kutadgu Bilig*. çev. Reşit Rahmeti Arat. Kabalcı Yayınları.